

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ**

**AYDER OSMAN'IN “BİZİM GEMİMİZ”, “YILLAR VE
DOSTLAR”, “BİZ BİR DÜNYADA YAŞAYMIZ” ve “DEMİRCİNİN
TEKLİFİ” İSİMLİ HİKÂYELERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Serkan AKIN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Zühal YÜKSEL**

Ankara-2014

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ**

**AYDER OSMAN'IN “BİZİM GEMİMİZ”, “YILLAR VE
DOSTLAR”, “BİZ BİR DÜNYADA YAŞAYMIZ” ve “DEMİRCİNİN
TEKLİFİ” İSİMLİ HİKÂYELEERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Serkan AKIN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Zühal YÜKSEL**

Ankara-2014

ONAY

Serkan AKIN tarafından hazırlanan "Ayder Osman'ın 'Bizim Gemimiz', 'Yıllar ve Dostlar', 'Biz Bir Dünyada Yaşayımız' ve 'Demircinin Teklifi' İsimli Hikâyelerinin İncelenmesi" başlıklı bu çalışma 21/03/2014 sınav tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/çokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[imza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Prof. Dr. Abide Dapson

[imza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Prof. Dr. Naciye YILDIZ

[imza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Prof. Dr. Zühre Yekre

ÖZET

AKIN, Serkan; Ayder Osman'ın “Bizim Gemimiz”, “Yıllar ve Dostlar”, “Biz Bir Dünyada Yaşayalım” ve “Demircinin Teklifi” İsimli Hikâyelerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Ayder Osman, 20. yüzyılın son yarısından itibaren faaliyet göstermeye başladığı gazetecilik, son 30 yılında ise gazetecilik ve yazarlık çalışmalarıyla Kırım Tatar sanat ve edebiyat hayatına büyük katkılar yapmış önemli bir edebiyatçıdır. Varlığını Özbekistan'da sürdürmek zorunda kalan Kırım Türklerinin millî kimliklerini korumaları için gerekli olan edebiyat ve gazetecilik çalışmalarıyla Kırım Türklüğünün kültürünü ayakta tutmuş, yeni yazarların ve şairlerin yetişmesini teşvik etmiş önemli bir tenkitçidir.

Bu çalışma, Ayder Osman'ın “Yıllar ve Dostlar” isimli hikâye kitabının içerisinde yer alan “Bizim Gemimiz”, “Yıllar ve Dostlar”, “Biz Bir Dünyada Yaşıyoruz” ve “Demircinin Teklifi” isimli hikâyelerin Kırım Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılması ve muhteva bakımından incelenmelerinden ibarettir.

Ayder Osman'ın incelenen 4 hikâyesinde, iyilik teması esas alınsa da Kırım Türklerinin 20. yüzyıl boyunca yaşadıkları sıkıntılara, toplum yapısına ışık tutulmuş, Kırım Türklerine hikâyeler aracılığıyla yol gösterilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler:

1. Kırım Tatar Edebiyatı
2. Kırım
3. Tatar
4. Hikâye
5. Ayder Osman

ABSTRACT

AKIN, Serkan; Review of the stories named “Bizim Gemimiz”, “Yıllar ve Dostlar”, “Biz Bir Dünyada Yaşaymız” and “Demircinin Teklifi” by Ayder Osman , Master's Thesis, Ankara, 2014.

Ayder Osman is a man of letters who has made great contributions to the life of Crimean Tatar's art and literature, in his last thirty years of studies in journalism and authorship also in his journalism life which he started second half of the 20. Century.

He is an important commenter who encourage new writers and poets to be grown up and has kept the culture of the Crimean Turkishness alive by studying about literature and journalism which is necessary for the protection of national identity of Crimean Turks, forced to maintain the existence in Uzbekistan.

This work is composed of translations of Ayder Osman's stories from Crimean Turkish to Turkey Turkish, “Bizim Gemimiz”, “Yıllar ve Dostlar”, “Biz Bir Dünyada Yaşaymız” and “Demircinin Teklifi” which included in the story book, named “Yıllar ve Dostlar” and researching of content analysis

In the four analysed Ayder Osman 's stories, even though the theme goodness is based on, sheded light on the structure of society and fundamentally aimed to lead the Crimean Turks through stories.

Key Words:

1. Crimean Tatar Literature
2. Tatar
3. Story
4. Crimea
5. Ayder Osman

ÖNSÖZ

Ayder Osman ismi, Kırım Tatar edebiyatında hak ettiği yeri tam olarak bulamamış, Türkiye'deki ilmî çevrelerde ise yok denecek noktada tanınmıştır. Kırım'da doğup sürgünde yaşayan tüm Kırımlı edebiyatçılar gibi Kırım Türklüğünün unutulmaması mücadelesini edebiyatın çeşitli alanlarında vermiştir. O, iyi bir gazeteci olarak başladığı yazın faaliyetlerini hikâyeler ve tenkitlerle sürdürmüş, yeni edebiyatçıların doğmasına zemin hazırlamış değerli bir şahsiyettir.

Özbekistan, 1944 sürgününden sonra Kırım Türklerinin merkezi hâline gelmiş, Kırım edebiyatının 1990'lara kadar devam ettiği ana kaynak olmuştur. Gerek gençlik dönemlerinde gerekse Ayder Osman gibi çocukluk dönemlerinde Kırım'dan sürülen Türkler, burada neşrettikleri eserlerinde Kırım'a olan özlemi dile getirmişlerdir. Bu dönemde Rus sansürünün baskısıyla Kırım'dan bahsedilmesi yasaklansa da Özbekistan'da bulunmayan coğrafi özellikler vasıtasıyla Kırım ismi geçmeden eserlerde vatana olan özlem dile getirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamıza konu olan hikâyelerde de Kırım'a duyulan özlem satır aralarında verilmiştir. Eserlerin hiçbirisinin konusu Kırım değildir, sürgün değildir, 2 Dünya Savaşı'nda cephede bulunan Kırım Türklerinin durumu değildir fakat eserlerde kahramanların Kırım'a dair bağlantıları, sürgüne dair acıları ve 2. Dünya Savaşı'nda Rusya hesabına çarpişan bir yakını vardır. Sovyet insanının ortak acısı ve sevinci olarak gösterilen bu olayların temelinde Kırım Türklerinin acılarının ve sevinçlerinin olduğunu eserleri okuyan her Kırım Türk'ü bilmektedir. Aynı acıyı çekenler, sansürün varlığını bilenler; eserleri "Kırım Türk'ü süzgeci"nden geçirerek okumaktadır.

Ayder Osman, özellikle Yıldız dergisine verdiği emeklerle Kırım edebiyatında unutulmaz bir yere sahip olmasına rağmen Kırım'da bile hakkında yapılmış yeterince çalışmanın mevcut olduğunu söylemek güçtür. Tarihî köklerini ve edebî şahsiyetlerini 1990'lardan beri daha rahat araştırma imkânı bulan Kırım Türkleri, bu çalışmaları yetiştirdikleri Türkologlar vasıtasıyla elbette ki tamamlamaya başlamıştır ve diğer edebiyatçılar hakkında olduğu gibi Ayder Osman hakkında da gerekli çalışmalar yapılarak

onun gazetecilik, tenkitçilik, hikâyecilik yönlerini inceleyen eserler vücut bulacaktır. Türkiye’de ise Ayder Osman hakkında yapılmış bağımsız bir çalışma mevcut değildir. Yeterli kaynağa ulaşmanın zorluğu içerisinde bu çalışmayla yazarın Türk ilim çevrelerine tanıtılması amaçlanmıştır.

Çalışmamız; Giriş, Birinci Bölüm, İkinci Bölüm, Üçüncü Bölüm, , Sonuç ve Kaynaklardan oluşmaktadır.

Girişte Kırım Türklerinin tarihi, Kırım Türk Edebiyatı yazarın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Yazar ve eserleri hakkındaki bilgiler, akademik yayınların yanı sıra siyaset, edebiyat, sanat alanlarında yayın yapan amatör dergilerde yayınlanan tanıtıcı yazılardan da istifade edilerek toplanmaya çalışılmışsa da kaynak yetersizliği sebebiyle ana kaynak olarak Yıldız dergisi, Zuhal Yüksel’in Kültür Bakanlığı için hazırlamış olduğu Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi’nin Kırım Türk-Tatar Edebiyatı cildi ve Safer Nagayev ile Rıza Fazıl’ın hazırlamış olduğu “Kırım Tatar Edebiyatı Tarihi-Kısa Bir Nazar” isimli eserler kullanılmıştır.

Çalışmamızda “*Birinci Bölüm*” başlığı adı altında, çalışma konumuz olan dört hikâyenin muhteva incelemeleri yapılmıştır. Muhteva incelemesinde hikâyeler; şahıs, mekân, zaman, sosyal meseleler ve ana fikir bakımlarından ele alınmıştır.

Hikâyeler olay örgüsüne dayandıkları için incelememizde roman ve hikâye incelemesi üzerine yazılmış kaynaklardan istifade edilmiştir. Bunların künyesi kaynakça kısmında detaylı olarak verilmiştir. Ancak Mehmet Kaplan’ın “Hikâye Tahlilleri” ve “Tip Tahlilleri” isimli eserlerinin temel rehberimiz olduğunu söyleyebiliriz.

Muhteva incelemesinde üzerinde en çok durulan nokta; şahıslarla, mekânların ve zamanın sosyal meselelerle ilişkisi olmuştur. Muhteva incelemesi esnasında hikâyelerden alıntı yapma yoluna fazla gidilmemiştir. Alıntı yapıldığı durumlarda ise kolay anlaşılması için tarafımızdan yapılan Türkiye Türkçesine aktarım kullanılmıştır.

Çalışmanın “*İkinci Bölüm*” başlığı altında metnin Kiril harflerinden Latin harflerine aktarımı yapılmıştır. Hikâyeler, Kiril alfabesinden Latin alfabesine aktarmak üzere taranmış ve bilgisayar ortamına taşınmıştır. ABBYY Fine

Reader isimli program yardımıyla hikâyeler Latin alfabesine aktarılmıştır. Programın tanımlayamadığı kısımlar sebebiyle oluşan hataları gidermek için asıl metinden birebir kontrol sağlanarak hatalar giderilmiştir.

Çalışmamızda, “*Üçüncü Bölüm*” başlığı altında “Bizim Gemimiz”, “Yıllar ve Dostlar”, “Biz Bir Dünyada Yaşayalım” ve “Demircinin Teklifi” hikâyeleri Kırım Tatar Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Hikâyelerin Türkiye Türkçesine aktarılması esnasında ifadenin anlamı esas alınmış ve kelime kelime çeviri metodundan kaçınılmıştır. Hikâyelerin metinleri anlam esas alınarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Hikâyeler “*Gafur Gulam Adına Edebiyat ve Sanat Neşriyatı*” tarafından hazırlanıp 1981 yılında Özbekistan’da, Taşkent’te Kiril harfli olarak neşredilen “*Özbekistan SSR*”nin izni ile basılan nüsha esas alınarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Eserin redaktörlüğünü Kırım edebiyatında önemli bir yeri olan Uriye Edemova’nın yapmış olması eserin değerini bir kat daha artırmıştır denebilir. Bu yüzden eserde herhangi bir yazım hatası bir iki istisnanın dışında söz konusu olmamıştır. Kırım Tatar Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarımda en çok zorlanılan kısım hazırlanmış bir sözlük çalışmamasının olmamasıdır. Bu çalışma bu alandaki önemli bir eksikliğin de varlığını göstermiş oldu.

Eserin dili Türkiye Türkçesine çok yakın olduğu için dipnotlara çok ihtiyaç duyulmamıştır. Dipnotlarda dinî bilgiler ya da Rusça kelimelerle ilgili açıklamalar kısmen yapılmıştır.

Tez konumun belirlenmesi aşamasından tezin tamamlandığı son ana kadar bana her konuda yol gösteren, evini ve kütüphanesini açan tez danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Zühal Yüksel’e; çalışmam için gerekli olan kaynakların temini hususunda TBMM’nin kütüphanesinden faydalanmam için yardımcı olan, kendisi de bir Kırım Türk’ü olan MHP Genel Sekreteri ve Bursa Milletvekili Sayın İsmet Büyükataman’a, danışmanı Sinan Ateş’e ve ilk öğretmenim Leyla Yılmaz’dan bugüne dek üzerimizde hakkı bulunan tüm öğretmenlerime teşekkürü bir borç bilirim.

Serkan AKIN

Ankara-2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. KIRIM TATAR TÜRKLERİNİN TARİHİ.....	1
2. KIRIM TATAR TÜRKLERİNİN EDEBİYATI	25
3. YAZAR ve ESERİ HAKKINDA BİLGİ	78

BİRİNCİ BÖLÜM MUHTEVA İNCELEMESİ

1.1. BİZİM GEMİMİZ.....	85
1.1.1. Konu	85
1.1.2. Anafikir	85
1.1.3. Ana Çizgileriyle Olay.....	85
1.1.4. Şahıs Kadrosu	87
1.1.4.1. Server	87
1.1.4.2. İlyas	89
1.1.4.3. Veniamin Amca	92
1.1.4.4. Talayan.....	94
1.1.4.5. Diğer Şahıslar	95
1.1.5. Zaman.....	97
1.1.6. Mekân	98
1.1.7. Sosyal Meseleler	100
1.2. YILLAR ve DOSTLAR.....	106
1.2.1. Konu	106
1.2.2. Anafikir	106
1.2.3. Ana Çizgileriyle Olay.....	106
1.2.4. Şahıs Kadrosu	109

1.2.4.1. Rüstem Veliyev.....	109
1.2.4.2. Albert Odegov.....	114
1.2.4.3. Alisiya Vitols	117
1.2.4.4. Şmaga	118
1.2.4.5. Diğer Şahıslar	119
1.2.5. Zaman.....	121
1.2.6. Mekân	121
1.2.7. Sosyal Meseleler:	122
1.3. BİZ BİR DÜNYADA YAŞIYORUZ	125
1.3.1. Konu	125
1.3.2. Anafikir	126
1.3.3. Ana Çizgileriyle Olay.....	126
1.3.4. Şahıs Kadrosu	128
1.3.4.1. Süleyman.....	129
1.3.4.2. Cemile	136
1.3.4.3. Susanna	138
1.3.4.4. Diğer Şahıslar	141
1.3.5. Zaman.....	144
1.3.6. Mekân	145
1.3.7. Sosyal Meseleler:	147
1.4. DEMİRCİNİN TEKLİFİ	152
1.4.1. Konu	152
1.4.2. Anafikir	152
1.4.3. Ana Çizgileriyle Olay.....	152
1.4.4. Şahıs Kadrosu	155
1.4.4.1. İrfan Demirci	156
1.4.4.2. Pötr Amca.....	159
1.4.4.3. Emir	161
1.4.4.4. Gülnar.....	162
1.4.4.5. Diğer Şahıslar	163
1.4.5. Zaman.....	164
1.4.6. Mekân	165

1.4.7. Sosyal Meseleler	165

İKİNCİ BÖLÜM

HİKÂYELERİN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

2.1. BİZİM GEMİMİZ.....	171
2.2. YILLAR VE DOSTLAR	181
2.3. BİZ BİR DÜNYADA YAŞAYMIZ.....	208
2.4. DEMİRCİNİN TEKLİFİ	233

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİKÂYELERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

3.1. BİZİM GEMİMİZ.....	252
3.2. BİZ BİR DÜNYADA YAŞIYORUZ	262
3.3. YILLAR VE DOSTLAR	287
3.4. DEMİRCİNİN TEKLİFİ	314
SONUÇ.....	333
KAYNAKÇA	335

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
Haz.	: Hazırlayan
mad.	: Maddesi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Nu.	: Numara
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
S	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yard. Doç.	: Yardımcı Doçent
Yay.	: Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına hazırlayan

GİRİŞ

1. KIRIM TATAR TÜRKLERİNİN TARİHİ

KIRIM ÖZERK CUMHURİYETİ HARİTASI¹

KÖC Bölgeleri (Rayonlar)	
Haritadaki Yeri Şehir Adı	Haritadaki Yeri Bölge Adı
1 Akyar (Sivastopol) Bölgesi	10 Belogorsk Bölgesi
2 Akmescit Bölgesi	11 Krasnovardisk Bölgesi
3 Akşeyh Bölgesi	12 Sak Bölgesi
4 Bahçesaray Bölgesi	13 Nijnegorsk Bölgesi
5 Canköy Bölgesi	14 Lenin Bölgesi
6 Pervomaysk Bölgesi	15 Aluşta
7 Sovetskiy Bölgesi	16 Akmescit (Simferepol)
8 Kirovsk Bölgesi	17 Canköy
9 Krasnoperekopks Bölgesi	18 Armyansk

¹ T.C. Odesa Başkonsolosluğu Ticaret Ateşeliği, **Kırım Özerk Cumhuriyeti Bölge Raporu**, Şubat, 2012, s.6

19 Kefe (Feodosiya)	23 Sak
20 Kerç	24 Sudak
21 Kezlev (Evpatoriya)	25 Yalta
22. Krasnoperekopsk	26 Sivastopol

Batı ve güneyden Karadeniz, doğu ve kuzeyden Azak Denizi ile çevrili, kuzeyden Orkapı berzahıyla ana karaya bağlanan, 29°-36° doğu meridyenleri, 44°-46° kuzey paralelleri arasında yer alan, 26.140 km² yüz ölçümüne sahip Kırım yarımadası esas olarak 3 ana bölümden oluşmaktadır. Bu ayrıma sebep olan unsur, güneybatıdan Kerç yarımadasına kadar uzanan Yayla Sıradağları'dır. Buna göre; dağların kuzeyinde kalan ve yarımadanın $\frac{3}{4}$ 'ünü kaplayan kısım bozkır, çöl ya da ova alanı; Yayla Dağları ve diğer Kırım dağlarının oluşturduğu, dar bir şerit hâlinde uzanan kısım dağlık alan ya da orta bölge; dağların güneyindeki kısım kıyı kesimi ya da yalı boyu olarak adlandırılmaktadır.² Hanlık döneminde zaman zaman Orkapı Boğazı'na hendekler kazılıp içine su doldurulmak suretiyle Kırım'ın kara ile irtibatı kesiliyor. Bu yüzden Kırım, halk arasında "Yeşil Ada" diye anılmaktaydı.³

Bugün Kırım nüfusunun büyük çoğunluğunu Rus asıllılar oluşturmakla birlikte, Kırım Tatarları ve Ukraynalılar oldukça yoğun nüfusa sahip bulunmaktadır. Resmi dil Ukraynacadır. Ancak çok yaygın şekilde Rusça konuşulmaktadır. Türkçenin Kırım Tatar lehçesi bölgede en çok konuşulan üçüncü dil durumundadır. 16 şehir 56 kasaba ve 956 köyün yer aldığı Kırım yarımadasında 100'den fazla etnik kökene mensup halk yaşamaktadır.⁴ Kırım'da 100'den fazla etnik unsurun yaşamasının sebepleri Kırım tarihine bakıldığında kendisini göstermektedir.

² Özdem, Zeynep, **Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat**, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s.5

³ Bala, Mirza, "Kırım", İA, IV. Cilt, İstanbul, 1955, s.741

⁴ T.C. Odesa Başkonsolosluğu Ticaret Ateşeliği, **Kırım Özerk Cumhuriyeti Bölge Raporu**, Şubat, 2012, sf. 4

Fatih Kerimî, Kırım'a düzenlediği seyahatleri anlattığı eserinde bu durumu gayet açık ve net bir şekilde ifade etmektedir: Kırım yarımadası Rusya Hükümeti tarafından zapt edildiği vakitlerde buradaki ahalinin en başlıcası ve en çoğu Tatarlar olmuş ise de birkaç defa külliyetli surette Türkiye'ye hicret ettiklerinden evvelkine nazaran şimdiki hâlde çok azalmışlardır.⁵

Kırım'ın en eski topluluğu olarak Antik Çağı yazarlarının da kaydettiği gibi *Tavrlar* bilinmektedir. Bunların kültür izlerini MÖ 1800 yılı ötesine kadar takip edebiliyoruz. Tavr adı bu halka, büyük ihtimalle, Yunanlılar tarafından verilmiştir. Bu etnonimden de Kırım yarımadasının en eski adlarından olan Tavrıda veya Tavrika türemiştir. Tavrlar, Kırım'da bahçecilik ve meyvecilikle uğraşan bir halktır.⁶

Bir sonraki dönem Kırım'da *Kimmerler* dönemidir. Bu etnik grup Kırım'da MÖ II. bin yılın sonu - I. bin yılın başlangıcında boy gösterir. Kırım'ın Kerç yarımadasındaki Kimmerik şehri, bu etnik gruptan ismini alır.⁷

MÖ IX-VIII. yüzyıllarda Kuzey Karadeniz ve Azak Denizi bozkırlarına Kimmerler ve Tavrların yerine Orta Asya çıkışlı İskitler gelir. Başka kaynaklara göre ise İskitler, Kuzey Karadeniz havzasında MÖ VII. yüzyıldan itibaren görülmektedir.⁸

MÖ III. yüzyılda İskit Devleti meydana gelince bu devletteki öncü rolü, Kırım dışı İskitlerine nazaran çok daha yüksek gelişim seviyesine ulaşan Kırımlı İskitler oynamıştır. İskit Devleti 700 sene kadar devam etmiştir. IV. yüzyılın 70'li yıllarında ise Hun istilâsı sonucunda İskit Devleti düşmüştür. İskitlerin son çağı aynı zamanda Sarmatların ilk çağı olarak da adlandırılır. MÖ III-II. yüzyıllarda Sarmat boyları Kuban bölgesine ulaşır. Sarmatların en

⁵ Kerimî, Fatih, **Kırım'a Seyhat**, Yay. Haz.: Ataş, Hayri, IQ Yay., İstanbul, Ocak, 2004, s. 49

⁶ Selimova, Leniyara, **Kırım Tatar Türk Ağzları** (Akmescit, Bahçesaray, Güney Kıyı Bölgesi) (Ses Bilgisi), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2006, s.2

⁷ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.3

⁸ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.4

güçlü boyu olan Alanlar MÖ IV. yüzyılda artık diğer Sarmat boylarının isimlerini unutturur.⁹

Eski Yunan kolonileri MÖ VI.-V. yüzyıllarda Küçük Asyalı (Anadolulu) olan denizciler ve tacirler tarafından oluşturulmuştur. En büyük iki koloni Pantikapey ve Hersones idi. I. yüzyılın 2. yarısında Hersones, Roma İmparatorluğu içeriğine dahil edilmiştir.¹⁰

MS III. yüzyıla ait yazılı antik kaynaklar 275 yılında Kırım yarımadasına Got ordularının gelip her yeri tahrip ettiğini kaydeder IV. yüzyılın 70'li yıllarında Hunların baskılarına dayanamayan Gotların çoğu Tuna havzası ovalarına çekilir. VII. yüzyılın ortalarında Hazarlar tarafından mağlup edilen Gotlar, şehirleri Feodoru'yu (Mangup) da teslim ederler.¹¹

Yaklaşık 375 senesinde Hunlar, Gotları mağlup ederek Kırım'a çıkarlar. İdil ötesindeki İdil Bulgarları da V. yüzyılda Hunlara katılarak bunlarla birlikte yollara düşerler. VI. yüzyılda Hun-Bulgarlar aynı dilli ve bütün olan bir halk kitlesi olurlar.¹²

576'da Göktürk ordusunun da harekete geçtiği ve Karadeniz'in kuzeyine gelerek Bizans ile mücadele ettiği iddia edilmiştir. Çok geçmeden Kırım bölgesine Göktürk akını başlamışsa da burada pek de başarı sağlanamamış, Kafkasların batısından Bizans'ın tazyiki gerçekleşmiştir.¹³

VII. yüzyılda Kırım'ın bozkırları Hazar Türklerinin idaresine geçti. Hazar Türkleri döneminde Göktürklerde olduğu gibi Tudun veya Todun unvanlı valilerle yönetilen Kırım, VIII. yüzyılda Hazarların bir vilayeti oldu. Hazarların yıkılışından sonra da Kırım, Hazarya veya Gazarya adında küçük bir devlet olarak kalmış, X. yy.da Azak Denizi ile birlikte Karadeniz'e de Hazar Denizi denmiştir. Kırım yarımadasının yalı boyu bölgesi tamamiyle Ceneviz kolonisi olmakla beraber 1475'te Osmanlı hâkimiyetine geçinceye

⁹ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.4-5

¹⁰ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.7

¹¹ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.8

¹² Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.10

¹³ Karadeniz, Yılmaz, I. Hüsrev Dönemi'nde İpek Yolu Üzerinde Sasani-Göktürk Mücadelesi (531-579), **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:4, Sayı: 16, Kış 2011, s.213

kadar Türk Hazarların bir hatırası olarak Hazariye (veya Gazarya) adını koruyordu.¹⁴

VIII. yüzyılın sonlarında Doğu Avrupa bozkırlarına doğru Asya'dan Türk dilli göçebe boyların yeni dalgası hareket eder. Bunların büyük bir kısmını Peçenekler oluşturuyordu. 952 senesinde Bozpor ve Taman, Hazarların kontrolünde kalırken Kırım'ın yarısını Peçenekler işgal ediyordu. XI. yüzyılın ortalarında Rusya'nın baskısına dayanamayan Peçenekler, Tuna boylarına çekiliyorlardı.¹⁵

Selçuklu Türkleri de başlangıçtan itibaren Kırım'la ilgilenmişler ve Emir Hüsameddin Çoban'ın başkanlığında (1221) buraya seferler düzenlemişlerdi.¹⁶

XI. yüzyılda Rusya'nın bozkırlarını Kıpçaklar (veya Kumanlar) işgal eder. Aralarında birçoğunun da Hristiyan olduğu Kıpçaklar, Kırım'a XI. yüzyılın ortalarında gelerek 1233 yılına kadar kalırlar.¹⁷

Türk tarihinde Altın Orda ismiyle tanınan devlet, önceleri Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci'ye verilmiştir. Cuci babasından altı ay önce vefat etmiş olduğundan, Cengiz Han onun yerine Cuci'nin ikinci oğlu Batu'yu tayin etmiştir.¹⁸

Çingiz Han'ın torunu Batu'nun orduları 1236-1239 ve 1239-1242 yılları arasında bütün Deşt-i Kıpçak'ı ve Rus knezliklerini ele geçirip Altın Orda ismi ile devlet kurdu. Bu devletin sınırlarına kuzeydoğuda Bulgar vilayeti, kuzeyde Rus knezlikleri, güneyde bir taraftan Kırım ve Kırım'ın deniz boyundaki şehirleri, diğer taraftan Kafkasya ve bazen Bak, Kuzey Harezm, Ürgenç şehri, batıda ise Dnyper'den başlayan çöller, doğuda Batı Sibiry eteklerine

¹⁴ Aslanapa, Oktay, **Kırım Türk Eserleri**, Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle KIRIM, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Ocak 2003, s.11-12

¹⁵ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.10

¹⁶ Gömeç, Saadettin, **Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri**, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/3, Spring 2009, s.1022

¹⁷ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.11

¹⁸ Şimşir, Sebahattin, **Dünden Bugüne Türkistan'da Türkler**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Ağustos 2009, İstanbul, s.160

kadar uzanan yerler girmiştir.¹⁹ Daha sonra ülkenin başına Batu Han'ın küçük kardeşi olan Berke Han (1255-1266) geçmiştir. Berke Han zamanında Altın Orda, Moğolistan'daki büyük kağanlıktan ayrılmış, tamamıyla müstakil bir devlet olmuştur. Berke Han'ın adına sikke bastırılması da bunu doğrulamaktadır.²⁰

XIII. yüzyılın ikinci yarısında (1266) Karadeniz kıyılarında çoğunlukla Cenevizliler ve Venedikliler kendi kolonilerini kurarlar. XIII. yüzyılın 70'li yıllarında Cenevizliler Altın Orda hanlarından Kefe şehrinde ticari bir alan kurma hakkını satın alırlar ve buraya Kafa (Kefe) adını verirler. Venedikliler ise Sugdeya (Sudak) şehrine yerleşirler. Cenevizliler zamanla tüm Karadeniz kıyı şeridinde sahip olurlar. Altın Orda hanları her ne kadar dönemin Kırım'ının üstün yöneticileri kabul edilse de Ceneviz kolonileri iç işlerinde yalnız ve yalnız Ceneviz'e bağlıydı.²¹

Emir Timur, Altın Orda'ya 1389,1391 ve 1394-1395 yıllarında büyük askerî saldırılar düzenleyerek burayı mahvetti. Bu şekilde Altın Orda (Kırım da dahil olmakla birlikte) Emir Timur'un devletine katıldı. Emir Timur, Rus knezliklerinin önünü kesen bir duvar olan Altın Orda'ya mahvedici bir darbe vurarak gelecekte kuvvetli bir Rus devletinin ortaya çıkmasına kendisinin de düşünmediği ölçüde oldukça elverişli bir ortam yarattı.²²

Altınorda İmparatorluğu'nun (1240-1502) dağılması döneminde bu bölgede Kazan (1437-1552), Kırım (1460-1783), Astrahan (Ejderhan/Hacıtarhan) (1466-1556), Kasım (1445-1681) ve Sibir (1220-1598) gibi hanlıklar kurulmuştur.

Nitekim bu hadiseler Tatarların şanlı Edigey Destanı'nda şöyle anlatılmıştır:

Çengiz'den kalan han tahtı
Kan tahtına dönüştü

¹⁹ Ziyayev, Hamid, **Türkistan'da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele**, Çev: Ayhan Çelikkbay, TTK Yayınları, Ankara, 2007, s.36

²⁰ Şimşir, Sebahattin, **a.g.e.**, s.162-163

²¹ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.11-12

²² Ziyayev, hamid, **a.g.e.**, s.40-41

Han sarayı kuşatıldı.
Kırım, Kazan, Astarhan,
Ayrı ayrı il oldu,
Altın Orda dağıldı²³

Altın Ordu Devleti ortadan kalkmasına rağmen bu devletin gelenek ve iddialarını hanlıklar uzun bir zaman yaşatmaya devam etmişlerdir. Bu hanlıklar ilk zamanlar Rus knezliklerine korkulu vakit geçirtmiştir. Fakat, iç mücadelelerini sona erdirip birlikte hareket etmeye başlayan Ruslar, Batı'nın tekniğinden, Türk hanlıkları arasındaki kavgalardan ve her hanlığın kendi içindeki entrikalardan faydalanmasını bilmişlerdir. Neticede ilk olarak Kazan Hanlığı, Çar IV. İvan tarafından 1552 yılında ele geçirilmiştir.²⁴

Kazan'ın düşmesi Rus devlet sınırlarının pek kısa zaman içinde Hazar Denizi kıyılarına ve Kafkaslara dayanmasını sağladığı gibi, Ural sahasının da Rusların eline geçmesiyle Sibir ve Türkistan istikametinde Rus yayılışına geniş imkânlar açılmış oldu.²⁵ Bu feci olay, Türk Dünyası tarihinin en önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. 1552 yılı, Rus emperyalizminin doğum tarihi ve Türk Dünyasının, Türk hâkimiyetinin sonunun başlangıcıdır.²⁶ Sonuçta Doğu Türkistan hariç, bütün Türk bölgeleri²⁷ Rusların eline geçti.²⁸

²³ Koç, Dinçer, Aşağı İdil Boyunda Hâkimiyet Mücadelesi ve Astarhan (Hacı Tarhan) Hanlığı, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi** / Journal of Turkish World Studies, XII/1 (Yaz 2012), s.461

²⁴ Şimşir, Sebahattin, **a.g.e.**, s.166-167

²⁵ Devlet, Nadir, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s.3

²⁶ Alkış, Ali, **Kazan'ın İstilas ve Türk Birliği, Doğu Avrupa'da Egemenlik Mücadelesi, 1552 ve Sonrası: Kazan'ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s.21

²⁷ 1556 Astrahan Hanlığı, 1598 Sibir Hanlığı, 1593-1604 Sibiry'a'nın tamamı, 1604 Astrahan ve Kırım arasında yaşayan Nogay uruğları, 1628 Yukarı Yenisey boyundaki Kırğızlar, 1731 Türk Kazak topluluğundan Küçük Cüz, 1783 Kırım Hanlığı, 1805 Gence Hanlığı, 1806 Kuba ve Bakü hanlıkları, 1815 Şeki Hanlığı, 1820 Şirvan Hanlığı, 1822 Karabağ Hanlığı, 1827 Tebriz, Maraga, Urmiye, Erdebil, 22 Şubat 1828 Türkmençay Antlaşması ile Aras'ın kuzeyindeki araziler, 1844 Ulu Cüz, 1859 Kuzey Kafkasya, 1860 Uzun Ağaç, Pişkek (Bışkek), Tokmak mevkileri, 1861 Issık Köl civarı, 1864 Evliya Ata, Türkistan (şehri) ve Çimkent, 1865 Taşkent, 1868 Türkistan'ın en büyük şehri Semerkand, 1868 Buhara Hanlığı, 1873 Hive (Harezmi) Hanlığı, 19 Şubat 1876 Türkistan'daki son devlet Hokand Hanlığı, 1881 Göktepe'nin düşmesiyle Aşhabat, Merv, 1881-1884 Türkmenistan'ın tamamı.

²⁸ Bozkurt, Giray Saynur, **1905-1907 Yılları Rusya Müslümanlarının Siyasi Kimlik Arayışı**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2008, s.14-17

Altın Orda Devleti'nin dağılmasının ardından kurulan tüm Hanlıkların hanları kendilerini Altın Orda'nın mirasçısı olarak görmüş ve soylarını da onlara dayandırmışlardır. Astarhan hanları Toktamış Han'dan sonra Altın Orda Devleti'nin basına geçen Timur Kutluk'un (1397-1400) soyuna dayanmaktadırlar. Nitekim, Timur Kutluk'un torunu olan Altın Orda Hanı Küçük Muhammed 1459 yılındaki ölümünden önce Altın Orda'nın bir parçası olarak Astarhan'da hüküm sürmüştü.²⁹ Münecimbaşı'nın belirttiği gibi bunların (Kırım hanlarının) Cengiz Han ve oğlu Cuci'nin neslinden oldukları kesindir.³⁰

Bu üç hanlık içerisinde en önemlisi ve kuvvetli olanı Kırım Hanlığı'dır. Bazı iç kavgalar ve aile kavgaları sırasında Kırım, genellikle kaybeden tarafın sığınma yeri olmuş ve böylece Kırım'ın desteğini sağlayan taraf, üstün duruma geçmiştir. Cengiz Han soyundan gelen şehzadeler "han" unvanı alıp Kırım'ın da desteğini elde ettikten sonra başşehir Saray'ı ele geçirmeye çalışmışlardır. Kırım Han'ı Mehmet Giray'ın Kazan tahtına kardeşi Sahib Giray'ı geçirmesi bu güce en büyük örnektir. Yine 1380 yılında Mamay'ın Toktamış Han karşısında mağlup oluşundan sonra Kırım'a sığınmasını burada bir misal olarak zikredebiliriz.³¹

Kırım Hanlığı'nın tam anlamıyla kurulmasının ardındaki gerçek isim Cengiz soyundan gelen ve bir Altınordu prensi olan Hacı Giray olmuştur. Hacı Giray, hanlığın kendi adını taşıyan ilk parasını 1441-42 yıllarında Solhat şehrinde bastırmak ve başşehir olarak Bahçesaray'ı seçmek suretiyle hanlığın fiilen kuruluşunu sağlamıştır.³²

Kırım Hanlığı kısa zamanda Kırım yarımadasının dışına taşmıştır. Hacı Giray Han'ın 1466'da ölümünden sonra sırasıyla şu "Giray"lar tahta geçmiştir: Mengli (1468-1514), Mehmed (1514-1523), Saadet (1523-1532),

²⁹ Koç, Dinçer, **a.g.m.**, s.462

³⁰ Altuğ, Giray Saynur, **Hanlık Döneminde Kırım, Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle KIRIM**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Ocak 2003, s.69

³¹ Gökbilgin, Özalp, **1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığının Siyasi Durumu**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973, s.5-6-7

³² Hülagu, Doç. Dr. Metin, **Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Türk-Rus İlişkilerindeki Yeri**, http://www.metinhulagu.com/images/dosyalar/20120302155532_0.pdf, s.1-2

Sahib (1532-1552), Devlet (1551-1577), Semin Mehmed (1577-1584), İslam (1584-1588), Bora Gazi (1588-1608), Selamet (1608-1610), Canbek (1610-1630), III. Mehmed (1630-1635), İnayet (1635-1637), Remzi Bahadır (1637-1640), IV. Mehmed (1640-1655), III. İslam (1655-1665), Adil (1665-1670), Selim (1670-1677), Murat (1677-1683), II. Hacı (1683-1684), Selim (tekrar, 1684-1691), II. Saadet (1691-1692), Safa (1692), Hacı Selim (üçüncü defa, 1692-1699), II. Devlet (1699-1702), Gazi (1704-1707), Kaplan (1707), II. Devlet (tekrar, 1707-1713), Kaplan (tekrar, 1713-1716), III. Kara Devlet (1716-1717), III. Saadet (1717-1724), II. Mengli (1724-1730), Kaplan (tekrar, 1730-1736), II. Fethi (1736-1737), II. Mengli (tekrar, 1737-1739), II. Selamet (1739-1743), II. Selim (1743-1748), Arslan (1748-1756), Halim (1756-1758), Kırım (1758-1769), III. Selim (1764-1769), II. Sahib (1772-1775)³³

Altun Orda Devleti'nin parçalanmasıyla ortaya çıkan Kırım Hanlığı'nın esas dayanak noktası Kırım yarımadası olmakla beraber, Azak Denizi çevresinden Tuna boylarına, Aşağı Don'dan Özü Nehri'ne kadar uzanan ve Kıpçak Bozkırı olarak adlandırılan geniş stepler hanlığın topraklarını oluşturuyordu.³⁴

1453'te Osmanlı Türkleri, Bizans İmparatorluğu'nu mağlup edince 1475'te de Kırım'daki Ceneviz kolonileri düşürülür. Böylece Osmanlılar Kırım'ın güney sahiline sahip olup Kefe ve Yenikale gibi deniz noktalarında iktidarlarını kurarlar.³⁵

Ruslar, Bizans'ın yıkılmasıyla Altınorda'nın mirasına göz diktiği gibi Bizans'ın mirasına da göz dikti. Böylece III. İvan'ın son Bizans Kayzeri'nin yeğeni Sofiya Paleoloğ ile evlenmesi fikri doğmuş oldu. İzdivaç 1773'te yapıldı.³⁶ Bu, Rusya'da Bizans İmparatorluğu an'anesi, geleneğini benimseme bakımından çok önemli bir hadisedir. Moskov Kinezliği'nin en çok

³³ Acar, Yard. Doç. Dr. Kenan, **Kırımlı Bekir Sıdkı Çobanzade (Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı)**, TDK Yayınları, Ankara, 2001, s.4-5

³⁴ Gömeç, Saadettin, **a.g.m.**, s.1016

³⁵ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.12

³⁶ Hayit, Baymirza, **Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 2004, s.41

ümit ettikleri, hedef aldıkları şey Altınorda hanlarının mirasına konmak, Altınordu hanlarının siyasî egemenlik geleneğini temsil etmektir.³⁷

XV. yüzyıl başlarında kurulan ve 1475'ten itibaren Osmanlı himayesine giren Kırım Hanlığı, 1769-1774 Türk-Rus savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile sözde bağımsız bir devlet hâline gelmiştir. Bu tarihten sonra elini Kırım Hanlığı'nın üzerinden çekmeyen Rus Çarlığı, kendine tâbi olacağına inandığı Şahin Geray'ı çeşitli entrikalarla han tayin eder. Ancak halifeliğin onaylamadığı hanı kabul etmeyen Kırım ahalisi, bu sırada Taman'dan Kırım'a geçen Bahadır Geray ve Arslan Geray'ı da önüne alarak, Şahin Geray'ı tahttan indirmek ve öldürmek maksadıyla saraya hücum eder. Şahin Geray mahiyetiyle birlikte Rus generaline sığınır.³⁸

1783 Mart'ında (Rus generali) Potemkin, seilmeyen bir kukla hükümdarı tahtında tutmanın sebep olduğu büyük masrafa son vermek için Kırım'ın ilhakına Çariçe'yi ikna etmek amacıyla Petersbug'a döndü. Nisanda Katerina ilhakı ilan eden bir bildiri yayınladı. Bu bildiride hareketini haklı göstermek için imparatorluğunun 1768-1774 savaşındaki zaferlerinin meyvelerini toplayamadığını söylüyordu.³⁹

Osmanlı Devleti'nden koparılan Kırım Hanlığı, 1783 yılında Rus işgaline maruz kalmıştır. Nihai ayrılıkla neticelenen 1783 işgali Kırım topraklarında yaşayan Türkler için, o günden bugüne kadar devam edecek olan esaret hayatının da başlangıcı olmuştur.⁴⁰

1783 yılında Rus işgaline uğrayan Kırım Hanlığı'nın topraklarında 13 Şubat 1784'te Kırım, Taman ve yarımada haricindeki geniş toprakları içine alan Tavrida oblastı (bölge) kuruldu. Yeni oblast yedi uyezdden (kaza) oluşmaktaydı. Bu yedi uyezd; Akmesçit (Simferopol), Gözleve (Yevpatoriya), Or (Perekop), Eski Kırım (Levkepol), Melitopol, Fanagoriya ve Dnyeprovsk

³⁷ İnalçık, Halil, **Doğu Avrupa'da Egemenlik Mücadelesi, 1552 ve Sonrası: Kazan'ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 11-12

³⁸ Yüksel, Zuhale, **Rus İşgalinin Kırım Türklerinin Kültür ve İhtimâi Müesseselerine Tesiri, 1552 ve Sonrası: Kazan'ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s.59

³⁹ Fisher, Alan, **Kırım Tatarları**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009, s. 102

⁴⁰ Hülagu, Metin, **a.g.m.**, s.23

idi.⁴¹ Belirlenen bu idarî bölünmeye sadık kalınmamış ve 1802 yılından başlanarak pek çok kez değişiklikler yapılmıştır. Coğrafi terimlerin günün siyasetine göre değiştirilmesi Rusya’da bir âdettir. Türkistan’daki Ruslarda ise bir hastalıktır.⁴²

Kırım’ın elden gitmesi Osmanlı Devleti’nde büyük tepkiye sebep oldu; fakat 1787’de ilan edilen savaşta da Türkler başarı kazanamadı. 1791 “Yaş Antlaşması” ile 1783’te işgal edilen Kırım, tamamen Ruslara bırakıldı.⁴³

Kırım’ın Osmanlı Devleti ile evvelden beri var olan iktisadî ve kültürel ilişkileri 1783’ten sonra da kesilmemiştir. İstanbul’da eğitim görmek maksadıyla gelen pek çok talebe mevcuttur. Bilhassa matbaanın geniş kullanımından sonra İstanbul’da basılan kitapları Kırım’a getirmek gibi alışkanlıklar devam etmiştir.⁴⁴

1783’teki Rus ilhakı esnasında, savaş esirleri hariç tutulacak olursa Kırım’da hiç Rus sakini mevcut değildi. Bununla birlikte kısa bir süre içinde Rus idarecilerinde Kırım’ı yalnızca stratejik ve askerî açıdan önemli bir sınır boyu yahut esas itibarıyla ekonomik açıdan sömürülecek bir koloni olarak görmek yerine, onu Rus anavatanının gerçek ve bölünmez bir parçasına çevirme fikri gelişti.⁴⁵ II. Katerina’nın fermanında da görüldüğü gibi (Rusya Müslümanları için kurulan) Orenburg Müftülüğü’nün Kırım’ı kapsamaması özellikle istenmektedir.⁴⁶ Kırım’ın dinî işlerinde kendi müftüsünün bulunması, bu toprakların diğer Türk bölgelerinden ayrıldığını düşündürmektedir.

Kırım’ın Rus işgaline uğradığı Çariçe II. Katerina devrinde önceleri liberal bir politika uygulanarak Kırım Müslümanlarına Rus vatandaşlığı hakkı verilmiş ve ibadet hürriyeti tanınmıştı. Çariçe’nin gayesi, özel imtiyazlar

⁴¹ Bozkurt, Giray Saynur, **a.g.e.**, s.25-26

⁴² Togan, Ord. Prof. Zeki Velidi, **Türk Türkistan**, Toprak Dergisi Yayınları, İstanbul, 1960, s.11-12

⁴³ Devlet, Nadir, **a.g.e.**, s.60

⁴⁴ Arabacı, Dr. Hacı Murat, **1783 Yılından Sonra Kırım Türklerinin Osmanlı Devleti İle Kültürel İlişkileri**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research Volume 1/2 Winter 2008, s.67-68

⁴⁵ Kırımlı, Hakan, **Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)**, TTK Yayınları, s.8-9

⁴⁶ Türkoğlu, İsmail, **Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketi Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000, s.79

sağladığı din adamları ve asilzadeler kanalıyla Kırım halkını Çarlık emellerine bağlamaktı. Ancak zamanla bu politika değişikliğe uğrayarak Kırım'ın en güzel sahil kesimleri yüksek rütbeli Rus subayları ile idare otoriteleri ve asilzadelere tahsis edilmiş, muhtelif bölgelere Yunan, Ermeni, Ukraynalı, Kazak, Alman, Moldovyalı ve Polonya Yahudileri yerleştirilmiş, başta Ruslar olmak üzere diğer halklara özel haklar tanınmıştı.⁴⁷

Çariçe Katerina'nın gözdelelerinden olan Potemkin'in 150 bin kişilik ordusunun desteğinde yürüttüğü Ruslaştırma faaliyeti; tahrip, müsadere, tehcir ve kolonizasyon şeklinde işlemekteydi. Halka yapılan baskı acımasız idi. Potemkin 1784'te Kırım Türklerine birtakım haklar vadeden beyannamesinin henüz mürekkebi kurumadan dağlık ve çöl mıntıkalarındaki bütün Tatarların yarımadadan uzaklaştırılması için bir günlük süre tanıdı.⁴⁸ Oysa işgalden hemen önce Katerina tarafından yayımlanan beynamede Kırım Tatarlarının hiçbir hakkının gasp edilmeyeceği söylenmekteydi.

1784-1800 yılları arasında yarım milyon Müslüman, Kırım'ı terk ederek göçe teşebbüs ettiyse de ancak 300.000'i Anadolu ve Dobruca'ya ulaşabildi. Daha sonra 1815,1818,1829,1860-61, 1864, 1874, 1890-93 yılları arasında büyük göç dalgaları vuku buldu ve Kırım'daki Türk nüfusu -1783'te 1.500.000 iken- XIX. yüzyılın sonlarında 280.000 kişiye indi.⁴⁹ Yüksel'e göre ise göçler, açlık, kıyım ve kırım sonucu 5-6 milyonluk nüfustan ancak 200.000 kadar nüfus kalmıştır.⁵⁰ Yalnızca Kırım Savaşı'ndan (1854-1856) sonra 1856-1864 arasında Kırım'dan Türkiye'ye 600.000 kişi göç etmiştir.⁵¹

Nisan 1783 ile Nisan 1883 arasındaki devir gerek mücadeleler ve gerekse edebî faaliyetler yönünden "Kırım Tatarlarının Karanlık Yüzyılı"dır.⁵²

⁴⁷ Bozkurt, Giray Saynur, **a.g.e.**, s.51

⁴⁸ Saydam, Abdullah, **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s.64

⁴⁹ Hablemitoğlu, Necip, Çarlık Rusyasında Türk Kongreleri (1905-1917), **Kırım Dergisi** Yayınları, Ankara, 1997, s. 40

⁵⁰ Yüksel, Zuhul, **a.g.m.**, s.64-66

⁵¹ Çavuşoğlu, Halim, "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri, **Bilgi, Bahar** /2007, Sayı 41, s.126

⁵² Bozkurt, Giray Saynur, **a.g.e.**, s.54

1905-1917 yılları arasını kapsayan ve Rusya Türkleri için millî-medenî, siyasal, dinsel, kültürel sahalarda uyanışın göstergesi olarak kabul edilen “Kongreler Dönemi”, gerçekte XIX. yüzyılın ikinci yarısında kendisini gösteren “ceditçilik” temeline dayanır.⁵³ Buradan yola çıkarak 1883-1905 yıllarını kapsayan döneme “Tercüman Dönemi” diyebiliriz.

1870’te açılan Tatar Muallim Mektepleri, Türkiye Türkçesinin yerine Tatarca’yı desteklemiştir. 1876’dan itibaren Çar rejiminde belirli bir rahatlama görüldü. Kırım Türklüğünün kültürel gelişmesi ve aydın bir kesimin yetişmesinde özellikle İsmail Gaspıralı öncülük etti. Köy okulları ıslah edildi, yeni usûl eğitim yaygınlaştırılmaya çalışıldı.⁵⁴

1904-1905’te Rusların beklenmedik bir şekilde Japonya’ya yenilmesi, Rusya’nın kaderini değiştirecek olan “ilk ihtilalin” patlak vermesine sebep oldu.⁵⁵ 1905 Meşrutiyetine kadar Rusya’da “sakıncalı” olarak kabul edilen kişi ve gruplara mülkî idareler; toplantı ve gösteri iznini kesinlikle vermemekteydiler. Aynı şekilde mahkemeler de hükümete ve rejime “muhalif” olduğu kanısını veren kişi ve gruplara dernek kurma iznini söz konusu bile etmemekteydi. Muhalif bir siyasal partinin kurulması ise zaten kesinlikle mümkün değildi.⁵⁶ Bu ortamda Kırım Türkleri de faaliyetlerde bulunmaktaydı.

İhtilal döneminde Kırım’da “Genç Tatarlar” hareketi, Türk azınlığın Çarlık istibdadına karşı reaksiyoner duygularının ifadesi olarak ortaya çıktı ve gelişti. “İttifakçı”ların lideri Gaspıralı İsmail Bey ile “Genç Tatarlar” hareketinin taraftarları arasında ideoloji ve strateji bakımından önemli farklılıklar olmasına rağmen, Gaspıralı ile “Genç Tatarlar”ın lideri Abdürreşit Mehdi(yev) arasındaki samimi diyalog hiçbir zaman kopmamıştı.⁵⁷

Kırım Tatar halk kitlelerinin inkılâp olaylarına doğrudan katılmak konusundaki kayıtsızlıklarına rağmen, inkılâbın getirdiği hürriyetler Kırım

⁵³ Hablemitoğlu, Necip, **a.g.e.**, s.5

⁵⁴ Sava, Işıl İşıktaş, **W. Radlof’un Derlemelerinde Kırım Tatar Türkçesinin Özellikleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.3

⁵⁵ Bozkurt, Giray Saynur, **a.g.e.**, s.111

⁵⁶ Hablemitoğlu, Necip, **a.g.e.**, s.43

⁵⁷ Hablemitoğlu, Necip, **a.g.e.**, s.46

Tatar aydınlarına millî teşkilatlanma ve faaliyetler açısından uygun ortamı temin etti.⁵⁸ 15 Ağustos 1905, 13-23 Ocak 1906 ve 16-21 Ağustos 1906 tarihlerinde toplanan Rusya Müslümanlarının 3 kongresi ve 1906 ile 1917 yılları arasındaki Rusya Duması seçimleri çalışmalarında Kırım Türklerinin çabaları önemlidir. Özellikle birinci Bütün Rusya Müslümanları Kongresi'nin başkanlığını da yürüten Gaspıralı'nın ismini zikretmekte fayda vardır. 1917 İhtilâli kongreler dönemini bitirip bağımsızlık dönemine geçildiğini de göstermektedir.

1905'ten sonra Türkiye'ye okumaya gelen Kırım Tatar öğrenciler arasında kültürel çalışmaların yanında siyasi faaliyetler de Kırım'daki millî hareketin başlangıcında önemli bir rol oynar.

1908 yılında İstanbul'da Kırım Talebe Cemiyeti'nin kuruluşunda da yer alan Cafer Seydahmet Kırimer⁵⁹ ve Çelebi Cihan yanlarına Yakup Kerçi'yi de alarak Kırım'da bağımsız bir Kırım gizli bir yapılanması olan Vatan Cemiyeti'ni kurar.⁶⁰ 1910'ların başlarından itibaren şehir ve köy seviyelerindeki pek çok Kırım Tatarı yeraltı hücreleri teşekkül eder. Bunlardan birçoğunun Vatan Cemiyeti ile bağlantısı veya ilişkisi vardır. 1914'ten sonra, bu farklı (fakat ideolojik açıdan benzer) milliyetçi grupların çoğunluğu Vatan Cemiyeti'nin şahsında temsil edilen ana Kırım Tatar Milli Hareketi'ne katılırlar. 1917'ye gelindiğinde, millî hareket Kırım'ın bilfiil her köşesine ulaşan bir teşkilat ağı kurmayı başarmış ve gereğinde kitleleri peşinden sürükleyebilme kabiliyetine sahip olduğunun işaretlerini vermeye başlamıştır.⁶¹

Rus Sosyal Demokratları, Anayasal Demokratlar (Kadetler) ve Sosyal Devrimciler tarafından 12 Mart 1917'de (eski stile göre: 27 Şubat) başlatılan ihtilal, 300 yıllık Romanov Hanedanı hâkimiyetinin sonunu hazırlar. Bu

⁵⁸ Kırımlı, Hakan, **a.g.e.**, s.69

⁵⁹ Kırım'da Rusların zulmüne uğrayan büyük dava adamı Kırimer'in, Türkiye'de de 1944 sürgününden hemen önce yaşanan (Turancılığın suç sayıldığı) Türkçülük-Turancılık davasında İçişleri Bakanlığının Türkiye'deki Türkçü-Milliyetçiler listesinde adının geçmesi, onun adına büyük bir şeref, dönemin yöneticileri adına ise büyük bir utanç olarak tarihe geçmiştir.

⁶⁰ Özcan, Ömer, **Kırım Türklerinin Siyasi Önderi Cafer Seydahmet Kırimer**, Türk Ocakları Ankara Şubesi, Ankara, 2008, s.9

⁶¹ Kırımlı, Hakan, **a.g.e.**, s.263

devrilmeyi, başta Türkistanlılar olmak üzere ezilen milletler büyük bir sevinçle karşılar. Ne var ki Şubat İhtilali, Türkistan'ın beklediklerini getirmedi ve getiremezdi de.⁶²

1917 Şubat İhtilali yeraltı faaliyetlerinin yeryüzüne çıkmasına ve Kırım Tatarlarının siyasi haklar için açık şekilde mücadele edebilmelerine zemin hazırlamıştır.⁶³ 19.12.1917 tarihli Lenin ve Milletler Komiseri Stalin imzasıyla hassaten Rusya ve Şark Müslümanlarına şu hitapnâme neşredilmiştir: "...Rusya Müslümanları; Volga Tatarları, Kırım Tatarları, Kırgızlar, Sibiry ve Türkistan Sartları, Kafkasya Türkleri ve Tatarları, Çeçenler, Şimali Kafkasyalılar ve Rus Çarları, zalimleri tarafından bütün camileri, minberleri yıkılmış, dinleri, âdetleri çiğnenmiş olanlar.. Biz sizlere hitap ediyoruz. Sizin dinleriniz, âdetleriniz, millî ve harsî müesseseleriniz, bundan böyle, her türlü tecavüzden masundurlar. Milli hayatınızı, bütün manasiyle, hürriyetle tanzim ediniz. Bu sizin hakkınızdır..."⁶⁴ Gerçekte Sovyet siyaseti Rus emperyalizmini ortadan kaldırmak şöyle dursun, bilakis bu emperyalizmi muhafaza etmiş ve sağlamlaştırmıştır.⁶⁵ Kırım Türklerinin tek günahı bu vaatlere kanıp milli istiklallerini gerçekleştirmektir.

1917 inkılap ve ihtilalinin ilk ayları içinde önce Kırım muhtariyeti yönünde aldığı kararı ilan eden Kırım Müslümanları İcra Komitesi, Kasım 1917'de de Kırım'ın müstakbel siyasî statüsünün "Kırım Kırımıllarındır"⁶⁶ prensibine göre belirleneceğini ilan etti. Tek dereceli ve gizli oyla yapılan ve 20 yaşından büyük kadın-erkek istisnasız her Kırım Tatarının seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu (ve bütün İslam Dünyası adına bu açıdan ilk örneği teşkil eden) seçimleri müteakip, Kırım Tatar Milli Parlamentosu (Kurultay) 9 Aralık 1917'de Bahçesaray'da törenle toplandı. Kurultay üyeleri

⁶² Hayit, Baymirza, Türkistan **a.g.e.**, s.213

⁶³ Devlet, Nadir, **a.g.e.**, s.229

⁶⁴ Kırimer, Cafer Seydahmet, **Rus Tarihinin İnkılâba, Bolşevizme ve Cihan İnkılâbına Sürüklenmesi**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1948, s.71

⁶⁵ Hayit, Baymirza, **Komünist Emperyalizmi Karşısında Türkistan**, Toprak Dergisi Yayınları, İstanbul, 1962, s.34

⁶⁶ Hürriyet gazetesinin logosunda da yer alan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türkiye Türklerindir" sözünün bire bir aynısıdır. Türkiye'de bu söz gerçekleşmiş fakat maalesef Kırım'da hâlâ gerçekleşmeyi beklemektedir.

tarafından seçilen ilk Kırım Tatar hükümetinin başkanı Noman Çelebi Cihan, Harbiye Müdürü (Bakanı) ise Cafer Seydahmet'ti.⁶⁷

26 Ocak 1918'de ezici sayı ve silah üstünlüğüne sahip olan Bolşevik kuvvetleri Bahçesaray'ı, ertesi gün de başkent Akmescit'i ele geçirir. Kırım Tatar Millî Hükümeti yıkılarak Kırım'da ilk Bolşevik idaresi kurulur.⁶⁸ Millet için ölmeye "ant eden"⁶⁹ Noman Çelebi Cihan 23 Şubat 1918'de tutuklanmış⁷⁰ ve Yalta'dan Karadeniz'e atılarak öldürülmüştür. Kırım 11 Kasım 1920 tarihinde ikinci kez Bolşevik Rusya'nın işgaline uğrar. Bu işgalin neticesinde Lenin 18 Ekim 1921'de Rusya Federal Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı olarak Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurar. Cumhurbaşkanlığa eski komünistlerden Veli İbrahim'i getirirler.⁷¹

Kırım'da Türk nüfusunu yok etmeye yönelik politika üretmede ve sürdürmede kararlı olan Sovyet yöneticileri, bu defa aleni devlet terörüne gerek bırakmayan bir başka "örtülü" soykırım yöntemini hayata geçirmişlerdi: Yapay kıtlık yaratarak hedef kitleleri açlıkla yok etmek. İlk iş olarak 1921 mahsulünün büyük bir kısmı "merkezî plana" uygun olarak ihraç edilmişti. Sonra rejime sadakat gösterisi olarak köylülerin elindeki tohumluklar dahil, kışı geçirmelerine imkân sağlayacak kişisel gıda stoklarına da el konulmuştu. İşte 1921'in sonbaharında başlayıp 1922 yılına sarkan ve yaklaşık 100.000

⁶⁷ Kırımlı, Hakan, **a.g.e.**, s.250

⁶⁸ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.14

⁶⁹ Noman Çelebi Cihan'ın (1885-1918) "**Ant Etkemen**" isimli şiiri Kırım Tatarlarının millî marşı kabul edilmiştir:

Ant etkenmen, Tatarların yarasını sarmağa,
Nasıl bolsun bu zavallı qardaşlarım çürüsün?
Onlar için ökünmesem, qayğurmasam, yaşasam,
Yüregimde qara qanlar qaynamasın, qurusın!

Ant etkenmen, şu qaranğı yurtqa şavle serpmeye,
Nasıl bolsun iki qardaş bir-birini körmesin?
Bunu körüp buvsanmasam, muğaymasam, yanmasam,
Közlerimden aqqan yaşlar derya-deñiz qan bolsun!

Ant etkenmen, söz bergenmen millet için ölmege,
Bilip, körüp milletimni közyaşını silmege.
Bilmiy, körmiy biñ yaşasam, Qurultaylı han bolsam,
Yine bir kün mezarlı kelir meni kömmege.

⁷⁰ Aydıngün, Ayşegül-İsmail, Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü Kimlik ve Kültürel Canlanma, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.21

⁷¹ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.14

kişinin ölümüne, en az 50.000 kişinin Kırım'dan göç etmesine neden olan açlığın içyüzü hiç de karmaşık değildi.⁷² Ruslar elbette ki boş durmadı ve boşalan yerlere Rus ve Ukraynalıları taşıdı.

Bolşevik hükümeti halkın ekmeğini, yani boğazını elinde tutabilmek ve halk üzerinde bu yoldan tahakkümünü yürütebilmek için kolhozları teşkil etti. Kolhoz şudur: Bütün topraklar hükümetindir. Ne köylünün ne de işçinin toprak sahibi olmağa hakkı yoktur. Her köylü mutlaka bir kolhoza yazılmağa ve kolhozun göstereceği işi yapmağa mecbur olduğu gibi, kendi isteği ile kolхозdan ayrılarak başka bir yere ve hatta başka bir kolhoza giremez.⁷³

Komünistler Rusya'da iş başına geçmeden önce, köylülere: "Toprak sizindir. Onları paylaşınız!" dediler. Vaziyete hâkim olduktan sonra da, köylülerin bütün topraklarını ellerinden alarak devletleştirdiler. Köylülerin hepsini hükümetin gündelikçisi hâline getirdiler. Köylüler toprağa sahip olamadıkları gibi, onların kolхозlarda yetiştirdikleri mahsuller de ellerinden alındı. Evlerinin önünde sebze yetiştirmelerine müsaade edilen topraklardan aldıklarının büyük bir kısmını bile hükümete vermeğe mecbur edildiler. Köylülerin bir inek ve üç koyun bulundurmaları verilen müsaade de çok görülerek bunlardan aldıkları sütlerden mühim bir kısmını hatta tavukların yumurtalarından her yıl belli bir miktarını da hükümete vermeğe mecbur edildiler.⁷⁴

Kırım'da zorla kolektifleştirmenin baş neticesi 1921-22'deki korkunç kıtlığın tekrarı oldu. Bu sefer kıtlık 1931'den 1933'e kadar sürdü. Kırım'daki bu yılları görmüş olan Aleksandrov sonraları şunları yazmıştır: "Cesetlerin köy ve kasaba sokaklarında tepeleme yığıldığı 1931-1933'ün korkunç kıtlık yıllarında yabancı vapurlar Kırım limanlarında ara vermeksizin altın gibi buğday yüklüyorlardı ve borularla tankerlere sıra dolduruyorlardı. Korkunç kıtlık geride kalan herkesi biçti. Kendi mahsulünden mahrum bırakılan bu

⁷² Hablemitoğlu, Necip, **Kırım'da Türk Soykırımı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.344-345

⁷³ Kırimer, Cafer Seydahmet, **Sovyet Cehenneminde Köylü ve İşçi Durumu**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1948, s.17-18

⁷⁴ Kırimer, Cafer Seydahmet, **Sovyet Cehenneminde Köylü ve İşçi Durumu**, s.18

bölgeye bilerek yiyecek malzemesi sokulmuyordu.⁷⁵ Kırım sosyal ve edebî hayatında bu kıtlığın tesirleri çok derin olmuştur. Kırım Türkleri aradan geçen bunca zamana rağmen bugün bile o kıtlığın tesirinden kurtulamamıştır.

1941 yılında Sovyetlerin II. Dünya Savaşına girmesiyle Kırım halkı da savaş rejimine girip Almanlara karşı savaşmak üzere cepheye gider. 1942’de Almanlar Kırım’ı işgal etmeyi başarırlar. Kırım Tatarları bu savaş yıllarında ikiye bölünmüşlerdir. Bir kısmı Sovyet ordusu saflarında Almanlara karşı savaşıyor, bir kısmı da bağımsızlıklarını kazanmak umudu ile Almanların tarafını tutuyordu.⁷⁶

İkinci Dünya Savaşı’nda Alman-Rus cephesinin kurulması üzerine Stalin’in Rus olmayan milletlerden beklediği sadakatsizlik korkusu kuvvetlenmeye başlamıştı. Nitekim Alman ordusu Kırım’a girdikten sonra, Akmesçit şehrinin resmî hükümet dairelerinden birinde, Stalin hükümetinin daha 1941 sonbaharında Kırım Türklerini tüm olarak Kazakistan’a sürgün etme niyetini ortaya koyan bir belgenin ele geçirildiği bilinmektedir.⁷⁷

30 Kasım 1941’de Almanların Orkapı ve Abrat şeridinden Kırım’a girmeleriyle Kırım Türkleri, yirmi dört yıldır hasret oldukları günlere kavuşacaklarını zannettiler. Yolda halkın coşkun tezahüratı ile karşılanan Alman kuvvetleri, hiçbir mukavemet görmeden, bir gün içinde Kırım’ın merkezi Akmesçit’e vardılar. Bu durum sadece Kırım’a münhasır değildi. Bütün Rusya’da Alman orduları mukavemet yerine çiçeklerle karşılanıyor, sabotajlara uğramıyordu.⁷⁸

Kırım Tatar Türklerinin sürülme sebebinin Almanlara yarım etmek olmadığını gösteren yukarıdaki örneklerin bir başka tamamlayıcısı Ukraynalıların itiraf ettikleri gerçeklerdir: “Tatarların Almanlara yardım ettiğini söylüyorlardı. Biz bundan bahsetmeyi pek sevmeyiz ama Ukrayna’nın birçok yerinde Almanları ekmek ve tuzla karşılıyorlardı. Batı Ukrayna’da insanların

⁷⁵ Fisher, Alan, **a.g.e.**, s.205-206

⁷⁶ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.14

⁷⁷ Hablemitoğlu, Necip, **Kırım’da Türk Soykırımı**, s.39-40

⁷⁸ Hablemitoğlu, Necip, **Kırım’da Türk Soykırımı**, s.43-44

çoğu Sovyetlere karşıydı, askerî birlikleri bile ona karşı çıkıyordu... O zaman bütün Ukrayna'yı göç ettirmek gerekirdi. Ne olurdu o zaman?"⁷⁹

Hitler Almanya'sının da Kırım'ı Türklerden temizleyerek oraya Almanları yerleştirmek istediği, Nünberg mahkemeleri esnasında tespit edilmiştir.⁸⁰ Denebilir ki sürgün Kırım Türklerinin kaderine yazılmıştı, yalnızca kimin elinden gerçekleşeceği sonuca bağlanamamıştı. Almanlar işgal ettikleri bölgelerde, bilhassa Ukrayna ve Kırım'da işlerine yarayacak kadın-erkek binlerce genci, "doğu işçisi" adı altında esir olarak Almanya'ya fabrikalarda çalıştırmak üzere sevk ettiler. Yüzlerce Türk'ü komünist zanlısı olarak kurşuna dizdiler, binlercesini çeşitli suçlardan, Akmesçit ve Nikolayevski şehirleri dışına kurulmuş esir kamplarına hapsedtiler.⁸¹ Kırım Türklerine hiçbir siyasi güç vermeyen Almanlar da Kırım kıyımındaki yerini 130 Kırımlının kanına girerek almışlardır.⁸²

10 Kasım 1944'te yeniden Kırım'ı ele geçiren Sovyet güçlerinin, Almanlara yardım ettiği iddia edilen Kırım Türklerini rastgele iki kişinin verdiği ifadeler doğrultusunda derhâl kurşuna dizmeleri gibi menfur hadiselerle yol açmaları, sanki ileride Kırım Türklerinin başına geleceklerin habercisiydi.⁸³

18 Mayıs 1944, Türk tarihinde kara bir gündür. Bütün bir Kırım; şehir şehir, mahalle mahalle, köy köy, ev ev boşaltılmıştır. Düşman dipçikleri önlerinde bütün Kırımlılar, bir bohçaya ne koyabilmişlerse koymuşlar; evlerini, sedirlerini, kilimlerini, kap kacaklarını geride bırakarak istasyonlarda bekleyen vagonları doldurmuşlardır. Yarım saat içinde bütün bir vatan; yük ve hayvan vagonlarına sığdırılmıştır.⁸⁴ Musevi oldukları hâlde, diğer Yahudilerle kökenlerinin farklı olduğunu söyleyerek Nazi kıyımından kurtulan 30 bin kadar Karay Türkü de Rus idaresi tarafından 1944 yılında Sibiry'a sürülmüştür.⁸⁵ Sovyetlerin zaferi için uzun ve zorlu bir mücadele vermiş olan

⁷⁹ Aydıngün, Ayşegül-İsmail, s.28

⁸⁰ Hablemitoğlu, Necip, Kırım'da Türk Soykırımı, s.43

⁸¹ Hablemitoğlu, Necip, Kırım'da Türk Soykırımı, s.45

⁸² Fisher, Alan, **a.g.e.**, s.222-223

⁸³ Aydıngün, Ayşegül-İsmail, **a.g.e.**, s.41

⁸⁴ Ercilasun, Ahmet Bican, Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s.295

⁸⁵ Şimşir, Sebahattin, Dünden Bugüne Türkistan'da Türkler, s.168

Tatarlar dahi -Sovyet Komünist Partisi'nin ön saflarında, çetelerde ve nizamî Kızılordu birliklerinde bulunanlar- sürgün ağından kurtulamadılar.⁸⁶

Sürgünden bir yıl sonra 30 Haziran 1945'te Kırım ASSR'yi ilga edildi ve RSFSR'nin Kırım oblasti yapıldı. Tatarların sürgünü ve Kırım oblastının teşkili ancak 28 Haziran 1946'da İzvestiya gazetesinde yayınlandı.⁸⁷

4 Mart 1953'te Stalin'in ölümünün ardından yerine geçen Ukraynalı Hruşçev'in ilk icraatlarından biri Ukrayna'nın güneyinde bulunan, ancak 1944'ten beri Rusya Federasyonu'na bağlı bir bölge olan Kırım'ı, Ukrayna ile Rusya'nın birleşmesinin 300. yıldönümü münasebetiyle mensubu bulunduğu milletin topraklarına katması oldu.⁸⁸ 1954 yılında Ukrayna'ya bağlanan Kırım, Kırım Muhtar Cumhuriyeti olarak yeni bir statüye getirildi.⁸⁹

28 Nisan 1956'da II. Dünya Savaşı sırasında yaşadıkları topraklardan sürülen Kırım Türklerinin üzerindeki sürgünden kaynaklanan kısıtlamaların kaldırılması hükmüne bağlandı. Ancak artık resmen sürgünlükten kurtulan Kırım Türklerine sürgün edilmeden önce yaşadıkları yerlere dönmelerine ve müsadere edilen mallarının iadesine izin verilmedi.⁹⁰ Özel yerleşim politikasının sona erdiği 1956 yılından itibaren değişik zamanlarda kimi zaman münferit, kimi zaman da küçük gruplar hâlinde Kırım Tatarlarının vatana dönme girişimleri aralıksız devam etmiştir. 1989 öncesinde Kırım'a dönüş girişimleri birçok durumda sınır dışı edilme ve diğer baskı politikaları nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁹¹

1957 Temmuz ve 1961 Mart ayları arasında parti ve hükümet otoritelerine 6.000 ve 18.000 arasında değişen imzalı 5 dilekçe ve 1961'in Ekim ayında 22. Parti Kongresi'ne de 25.000 imzalı protesto mektubu gönderilmiştir.⁹² Kırım Türk Millî Hareketi bünyesinde faaliyet gösterenlere

⁸⁶ Fisher, Alan, **a.g.e.**, s.238

⁸⁷ Fisher, Alan, **a.g.e.**, s.239

⁸⁸ Çervonnaya, Svetlana, **Kırım Tatar Halkının Mukadderatı: Devlet ve Kültürün Geçmişi, Bugünkü Problemleri ve Geleceği**, Çev: İ. Yıldırım-A. Mertol, Emel, S. 191, 1992, s.6

⁸⁹ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.15

⁹⁰ Özcan, Kemal, **a.g.e.**, s.114

⁹¹ Aydıngün, Ayşegül-İsmail, **a.g.e.**, s.75-76

⁹² Hablemitoğlu, Necip, **Kırım'da Türk Soykırımı**, s.114

yönelik yürütülen baskıların bir sonucu olarak hareket mensuplarına karşı ilk tutuklamalar 1959 yılında başladı. Bu tutuklama hadisesinden sonra ilk yargılama 11 Ekim 1961’de yapıldı. KGB yetkilileri tarafından tespit edilerek sorgulanmak üzere merkeze çağrılan, evleri aranan, iki haftalık gözetim altına alınan, çalışma kamplarına gönderilen Kırım Türklerinin sayısı 1973 yılına kadar 5 bin kişiye ulaştı.⁹³

1962 ile 1966 arasında Kırım Tatarları gayelerini iki istikamette arttırdılar. İlk olarak her Tatar yerleşim merkezinde Tatarlara geçmişlerindeki hakikati, Alman işgali altındaki hayatla ilgili gerçekleri, sürgünün adaletsizliğini ve müteakip hayatlarını öğretmek amacıyla komiteler teşkil ettiler. İkinci olarak, Tatar cemaati mensuplarının imzaladığı dilekçeleri vermek ve durumlarını Sovyet makamlarına anlatmak için bu komitelere mensup Kırım Tatar heyetlerini Moskova’ya gönderdiler. Nitekim 23’üncü Parti Kongresi’ne gönderilen bir dilekçe, yetişkinlerin hemen tamamını teşkil eden 120.000’den fazla Kırım Tatarı tarafından imzalanmıştır.⁹⁴

1956 yılından itibaren vatana dönüş hakkını elde edebilmek için mücadele eden Kırım Türk Milli Hareketi, yaptığı faaliyetler neticesinde - ancak 11 yıl sonra- Sovyet devletinin bu yönde karar almasına 5 Eylül 1967’de muvaffak olmuştur. Kararnâme ile Kırım Türklerinin haksız yere suçlanarak sürgün edildikleri itiraf edildi, aynı gün çıkartılan yasa ile 28 Nisan 1956 tarihli kararnamenin ikinci maddesi yürürlükten kaldırıldı. Buna göre: “Tatar milletine mensup olup daha önceden Kırım’da yaşamış olan vatandaşlar ve aile üyeleri de diğer Sovyetler Birliği vatandaşları gibi iş ve pasaport⁹⁵ kanunları hususlarında yürürlükte olan yasalar gereğince Sovyetler Birliği’nin bütün bölgelerinde çalışma ve yerleşme hakkına” sahip oldular.⁹⁶ Fakat gerçek asla yayınlanan kararnâme gibi olmaz ve Kırım

⁹³ Özcan, Kemal, **a.g.e.**, s.123-124

⁹⁴ Fisher, Alan, **a.g.e.**, s.252-253

⁹⁵ Sovyetler Birliği vatandaşlarının kullandıkları kimlik kartı mahiyetindeki belgeye pasaport denmektedir. Her Sovyet vatandaşı yetkili makamlara giderek yaşadığı yeri bu pasaportta yer alan ilgili kısma işlemek zorundaydı. İkamet kaydı olarak da adlandırabileceğimiz bu kurala her Sovyet vatandaşı uymak zorundaydı. İkamet kaydı olmadan bir Sovyet vatandaşı bir yerde en fazla 3 gün kalma hakkına sahipti. (Kemal Özcan)

⁹⁶ Özcan, Kemal, **a.g.e.**, s.136-137

Türklerinin vatana özgürce dönüşüne izin verilmez. Kaçak olarak vatanları Kırım'a dönenler de tekrar tekrar sürülürler.

1979 yılında Kırım'a göç eden bir Tatar kadın bu durumu gayet güzel bir şekilde özetlemektedir:

“Kırım'a 1970 yılında annemle beraber geldim fakat buraya geldikten sonra bizi sürgün ettiler. Özbekistan'a yolladılar. Bize oturma izni vermediler. Polis bizi gözaltına alıp Saratov'a kadar eşlik etti. Sonra 1979 yılında geldik ve mecburen Novo Alekseyevka'ya yani Ukrayna'ya yerleştik.”⁹⁷ Bu şekilde pek çok aile Kırım'a sokulmamış, Ukrayna'ya yerleştirilmiştir.

Kararname ile iade edilen bazı haklardan sonra Kırım Türkleri faaliyetlerini başlıca üç kolda yürütmeye başlamışlardır:

- 1- Kırım'a yerleşebilmek için başarısız bile olsa sebat ve inatla göç teşebbüslerinde bulunmak.
- 2- Sovyetler Birliği'nde sürdürülen Genel Demokratik Hareketler ile ilişki kurmak.
- 3- Ata topraklarına dönüp Kırım Muhtar SSC'yi kurabilmek için Moskova ve Özbekistan'da başlattıkları kampanyayı devam ettirmek.⁹⁸

Perestroyka ve Glasnost denilen yeniden yapılanma cereyanları sırasında yürürlüğe giren 5 Eylül 1967 tarihli kararname Kırım'a dönüşleri mümkün kılamamıştır. Dönüşler ancak 1986'dan sonraya kalmıştır. 1988-1993 yılları arasında Özbekistan'daki Kırımlıların çoğu, Kırım'a dönüp yerleşmiştir. Kırım'a 480 bin Kırım Türk'ü dönüp yerleşmiştir.⁹⁹

2 Mayıs 1989'da “Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı” kuruldu.¹⁰⁰ Başkanlığına mahkeme salonundaki konuşmasını “Ya vatan ya ölüm!

⁹⁷ Aydıngün, Ayşegül-İsmail, **a.g.e.**, s.76

⁹⁸ Hablomitoglu, Necip, **Kırım'da Türk Soykırımı**, s.122

⁹⁹ Selimova, Leniyara, **a.g.t.**, s.16

¹⁰⁰ Ercilasun, Ahmet Bican, **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s.303

Yaşasın hürriyet!” sözleriyle bitiren Kırım davasına ömrünü adayan, bu uğurda hiçbir zorluğa baş eğmeyen Mustafa Cemiloğlu getirilmiştir.

Kitlesel geri dönüşün ivme kazandığı dönem, SSCB Yüksek Sovyeti'nin 14 Kasım 1989'da yayınladığı deklarasyon sonrası dönemdir. Bu deklarasyon Kırım Tatarlarının Kırım'a dönüşlerini yasal olarak mümkün kılmış ve her türlü haklarının garanti altına alındığını ilan etmiştir.¹⁰¹

Sürekli devam eden bu göçler sonrasında Kırım'a 1987 yılında 2.300 Kırım Türk'ü yerleşti. 1988'de 19.300, 1989'da 28.000 ve 1990 yılının ilk beş ayında 12.800 Kırım Türk'ü daha vatanına döndü. Böylelikle 1 Mayıs 1990 tarihi itibarıyla Kırım'da toplam olarak 83.116 Kırım Türk'ü yaşamaktadır.¹⁰² Türk nüfusu 1992'de 157.862 kişiye ulaştı. Kırım'da 1995 yılında yapılan nüfus sayımına göre 2.600.000 kişi yaşamaktadır. Bunların %10'u yani 260.000'i Kırım Türk'üdür.¹⁰³ 2012 verilerine göre Kırım nüfusu 1.962.794 kişidir. Bu nüfusun %10-12'si Kırım Türk'üdür.¹⁰⁴

19 Ocak 1991'de Kırım Türklerinin Ukrayna Cumhuriyet Partisi ile birlikte boykot ederek katılmadığı referandumda “Kırım ÖSSC'nin SSCB'nin bir parçası olarak yeniden oluşturulmasını ve (Gorboçov'un önerdiği) Birlik anlaşmasına katılmasını destekliyor musunuz?” sorusuna oy kullanan 1.441.019 seçmenden 1.343.855'i “evet” dedi. Referandumun ardından 12 Şubat 1991'de Ukrayna SSC Yüksek Sovyeti Kırım ÖSSC'nin yeniden kurulmasıyla ilgili kanunu kabul etti. Ukrayna SSC bünyesinde Kırım ÖSSC kurulmasına karar verildi.¹⁰⁵

Ukraynalılar tarafından 1 Aralık 1991'de Bağımsızlık Deklerasyonu oylandı. Ülke genelinde %84.2 oranında katılımın sağlandığı referandumda halkın %90.3'ü bağımsızlığı destekledi. Bu oylamada bağımsızlık lehinde oyların en az olduğu bölge Kırım oldu. Kırım'da referanduma katılım %67

¹⁰¹ Aydıngün, Ayşegül-İsmail, **a.g.e.**, s.78

¹⁰² Özcan, Kemal, **a.g.e.**, s.215

¹⁰³ Özcan, Yaşar, **a.g.e.**, s.219

¹⁰⁴ T.C. Odesa Başkonsolosluğu Ticaret Ateşeliği, **Kırım Özerk Cumhuriyeti Bölge Raporu**, Şubat, 2012

¹⁰⁵ Özcan, Kemal, **a.g.e.**, s.217

oranında oldu ve evet diyenlerin oranı %54.2 idi. Kırım Türkleri Ukrayna'nın bağımsızlığını destekleyerek Kırım'daki bu oylamada son derece etkili olmuşlardır. Bu arada 13 Kasım 1991'de kabul edilen Ukrayna Vatandaşlık Kanunu uyarınca o zamana kadar oturum izni alabilen 73.981 Kırım Türkü, Ukrayna vatandaşlığına geçme hakkını elde etti.¹⁰⁶

26-30 Haziran 1991 tarihinde Akmescit'te toplanan II. Kurultay'ın ardından 30 Haziran 1991'de kurulan Kırım Tatar Millî Meclisi, Kırım Tatar Millî Kurultayı kararlarına bağlı olarak faaliyet gösteren bir organdır.; Mustafa Cemil Kırımoğlu, Kırım Tatar Millî Meclisi'nin ilk başkanı olarak seçilmiştir. Kırım Tatar Millî Meclisi (şehit) Numan Çelebi'nin "Ant Etkemen" şiirini Kırım Tatarlarının milli marşı; gök mavisini zemin üzerinde güneş sarısı tarak tamga amblemini de bayrak olarak kabul etmiştir. 33 üyeden oluşan Kırım Tatar Millî Meclisi, Kırım Tatar halkını temsil eden en yetkili organdır. Yasal olarak Ukrayna Hükümeti tarafından tanınmamakla birlikte fiilî olarak Kırım Tatar halkını temsil ettiği kabul edilmektedir.¹⁰⁷

Kırım Yüksek Sovyeti'nin 26.02.1992 tarihli 7. Oturumunda Ukrayna'ya bağlı olarak "Kırım Özerk Cumhuriyeti" kurulması kabul edilmiştir.¹⁰⁸ 9 Haziran 1995 tarihinde imzalanan Sochi Anlaşması, 1994 Üçlü Anlaşması ve Budapeşte Antlaşmasından sonra, Ukrayna'nın Kırım üzerindeki hâkimiyetini ifade eden ilk belge olmuştur.¹⁰⁹

Cafer Seydahmet Kırimer, Fransız Hristiyan İşçiler Konfederasyonu tarafından Paris'te yayınlanmakta olan "Ruskaya Mısı" gazetesinin 8 Kasım 1947 tarihli nüshasında neşredilen listeye dayanarak 1917-1947 tarihleri arasında Sovyetlerin ölümüne sebep olduğu insan sayısının 63.301.000 olduğunu iddia etmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁶ Özcan, Kemal, **a.g.e.**, s.219

¹⁰⁷ Aydıngün, Ayşegül-İsmail, **a.g.e.**, s.102

¹⁰⁸ T.C. Odesa Başkonsolosluğu Ticaret Ateşeliği, **Kırım Özerk Cumhuriyeti Bölge Raporu, Şubat, 2012**

¹⁰⁹ Maksudoğlu, Prof. Mehmed, **Kırım Türkleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2009, s.199

¹¹⁰ Kırimer, Cafer Seydahmet, **Rus Tarihinin İnkılâba, Bolşevizme ve Cihan İnkılâbına Sürüklenmesi**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1948, s.99

Rus emperyalizminin ne kadar insanı katlettiği yahut dolaylı yollardan ölümüne sebep olduğu hiçbir zaman tam olarak hesaplanamayacak. Bu yüzden ne kadar Kırım Türkünün bu süreçte hayatını kaybettiğini de kesin olarak ifade etmek çok güçtür. Tek gerçek şudur ki kadim bir Türk yurdu olan Kırım'ın, Rus emperyalizmine maruz kaldığı 1783 yılından bugüne kadar Türk kimliği elinden alınmaya çalışılmıştır ve Kırım bugün, Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olsa da yönetim, Kırım Türklerinin elinde değildir.

Kırım Türkleri bir kere “ant etti” ve “Ya vatan ya ölüm!” diyerek müstakil olmaları yolunda mücadelesine devam edecektir. Çünkü her Türk bilmelidir ki “Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır ve o satıh, bütün vataandır.” Vatanın neresi olduğunu ise Ziya Gökalp şiirinde gayet iyi açıklıyor:

Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan,

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan.

2. KIRIM TATAR TÜRKLERİNİN EDEBİYATI

Yazının, konuşmadan önce var olduğu gerçeğinin kuvvetli desteğiyle sözlü edebiyatın, yazılı edebiyattan çok daha önce var olduğunu söyleyebiliriz. Konuşmanın olgunlaştırdığı dili, söz ustalarının işlemesiyle edebiyat denen gönül okşayıcı, ruhları dinlendirici yahut üzüntüleri daha derinlere taşıyan büyüleyici bir kavram doğmuştur. Bu kavram, sahip olana içinde yaşadığı toplumda özel bir yer de sağlamıştır.

Kırım Türkleri 15.yy.da müstakil yaşayınca kadar Türk Dünyası'nın ortak edebiyat ürünlerini kullanmışlar ve doğal olarak bağımsız bir edebiyat meydana getirmemişlerdir.

Kırım Tatar Türkçesinin ağızları gibi, sözlü edebiyatı da çok zengin ve çeşitlidir. Uğradıkları felâketler yüzünden dillerini ve kültürlerini yaşatma konusunda büyük zorluklar yaşayan Kırım Tatar Türklerinin çok zengin bir destan gelenekleri bulunmaktadır. Çın, mani, masal, atasözü gibi edebî mahsûllerin yanında, değişik varyantları Kazak, Özbek, Karakalpak, Nogay

Türklerinde de bulunan ve zulme karşı çıkışı, doğruluk ve adalet temalarını anlatan Çora-batır, Koplandı-batır, Esebay-batır, Edige, Er-targın gibi epik destanlar ile sevgiyle mücadele azmini bütünleştiren Nar-kamış masalı ve Kozi Körpeş, Bayan Sulu, Boz-Yiğit gibi lirik-epik destanlar 1896 yılında Radloff, 1980 yılında da Cafer Bekirov tarafından derlenmiş ve yayımlanmıştır. Kazan Tatar ve Türkiye Türkleri ile ortaklıklar gösteren Yusuf ve Züleyha, Leyla ve Mecnûn, Seyyit Battal, Ahmediye, Muhammediye, Kesik Baş, Yunus Emre ilâhileri, Köroğlu, Âşık Garip, Âşık Kerem, Nasreddin Hoca diğer sözlü edebiyat zenginliklerindendir.¹¹¹

Kırım'da Türk kültürünü ve dilini baskın duruma getirenler, Kuman-Kıpçak Türkleri olmuştur. Karadeniz'in kuzeyi yüzyıllarca Dest-i Kıpçak olarak anılmış ve Kırım, bu dönemde Kıpçak Türkleri için çok önemli bir yerleşim merkezi olma görevi üstlenmiştir. Bu sebeple Kırım'da yazılmış ilk Türkçe eser, Kıpçak Türkçesiyle kaleme alınmış Yusuf ile Zeliha hikâyesidir. Eser, 1232'de ölen Ali adlı bir şairin kaleminden çıkmıştır. Kırım'da yaşayan şair ve yazarlardan Kıpçak Türkçesiyle eser veren başkalarının bulunduğuna da şüphe yoktur.¹¹²

Altın Ordu devletinin bir ili iken, ondan ayrılıp 1428'de Giray soyunun idaresinde hanlık kuran Kırım Türkleri'nin dili, Kıpçak Türkçesinin bir koludur; fakat, adanın güney bölgesinde Oğuz Türkçesinin etkisi çok fazla görülür. Ayrıca 1. Hacı Giray Han'dan sonra tahta geçen 1. Mengli Giray, Fatih Sultan Mehmed'e müracaat ederek Osmanlı Devleti'ne bağlanır. Böylece daha Altın Ordu zamanında başlayan İstanbul'un kültürel tesiri, kendini daha da fazla göstermeye başlar ve Kırım'da edebî eserlerde Osmanlı Türkçesinin etkileri hızla artar.¹¹³

İslam Giray'ın 17. yüzyıla ait Polonya Seferi (1648-1649) adlı eseri ve Seyid Muhammed Rıza'nın 18. yüzyıla ait Assebu's-Seyyar (Yedi Gezegen),

¹¹¹ Özkan, Nevzat, **Kırım Tatar Türkçesinin Yayılma Alanları**, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/7 Fall 2008, s.529-530

¹¹² Özkan, Nevzat, **a.g.m.**, s.525

¹¹³ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, C:13, Kırım Türk-Tatar Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 21

El-muhitü'l-burhani (Deliller Okyanusu) adlı eserleri Osmanlı Türkçesinin izlerini taşımakla birlikte bugünkü Kırım Tatar Türkçesinin ilk eserleri olarak kabul edilmektedir. Daha sonraki dönemlerde Kırım Tatar Türkçesiyle yayımlanan gazete ve dergilerle okul kitaplarında Türkiye Türkçesinin etkileri devam etmekle beraber edebî eserlerde Kırım Tatar Türkçesi kendi gelişimini sürdürmüştür.¹¹⁴

Edebiyatın ana malzemesinin dil olduğu düşünüldüğünde Kuzey Türkçesinin de Osmanlı Türkçesinin de Kırım edebiyatında kullanıldığını ve bu coğrafyalarda bu lehçelerle yapılan edebiyatların, Kırım edebiyatına tesir ettiği söylenebilir.

Kırım Tatar Edebiyatı; araştırmacılar tarafından değişik dönemlere ayrılarak değerlendirilmiştir. Meselâ, Mirza Bala; Kırım-Tatar Edebiyatını Klasik Edebiyat (I. Hanlık Öncesi Altınordu Devri, II. Osmanlı Tesirindeki Dönem), Rus Hakimiyeti Devri, 1905 Sonrası (Müşterek Edebî Türkçe Taraftarları, Mahalli Şive Taraftarları) olarak tasnif etmiştir. Bu tasniflerin en sonuncularından biri ve en olgunlaşmış Zuhal Yüksel'inkidir. Hanlık Dönemi, Rus İstilas Dönemi (1783-1883), Tercüman Dönemi (1883-1905), 1905-1917 Dönemi, 1917-1944 Dönemi, 1944'ten Günümüze Kadar Olan Dönem.¹¹⁵ Biz de tezimizde Kırım edebiyatının dönemlere göre kısa bir tanıtımını yaparken bu tasnifi rehber edineceğiz.

1. Hanlık Dönemi:

Kırım Hanlığı'nın kurulmasıyla birlikte Altın Orda'da ortak Türk edebiyatı içerisinde yer alan Kırım edebiyatı müstakilleşmeye başlamıştır. Fakat Kırım'a hatta tüm dünyaya tesir eden Osmanlı Türk edebiyatının Kırım edebiyatını etkilememesi elbette ki düşünülemezdi. Kırım'ı gönüllü olarak Osmanlı Devleti'ne katan Kırım Girayları; Kırım edebiyatının Osmanlı edebiyatının hâkimiyetine girmesinin de öncüsü olmuştur.

¹¹⁴ Özkan, Nevzat, **a.g.m.**, s.531

¹¹⁵ Acar, Yrd. Doç. Dr. Kenan, **a.g.e.**, s.14

Hanlık dönemine ait şairlere baktığımızda ulaşabildiğimiz en eski tarih 13. yy. olmakla birlikte elimizde bir tek isim mevcuttur.

“13.yy. ve 14.yy.da yaşamış birer şairin adını bilmekteyiz: Ali ve Mahmud. 15.yy.da yaşamış hiçbir şair bilmiyoruz. Bu, açıklanmaya muhtaç bir durumdur. Kırım edebiyatı 16.yy.dan itibaren önemli gelişme göstermiştir. 16.yy.da 9, 17.yy.da 18, 18.yy.da 15, 19.yy.da ise 10 şair vardır.” diyen Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik, Kırım Hanlığı döneminde yaşadıklarını tespit ettikleri 54 şaire ait bilgileri aşağıdaki gibi tablolastırmışlardır.¹¹⁶

Yüzyıl	Sayı	%	Şairler
13	1	1,85	Ali
14	1	1,85	Mahmud
16	9	14,8	Abdûlbâki Bakâyî (ö.1591), Devlet Giray (ö.1577), Ebûbekir Âlî (ö.1605) Kefeli Hüseyin (ö.1603), Mahmud (ö.1582), Mengli Giray Han I. (ö.1513), Müdâmî (ö.1540), Saadet Giray (ö.1537), Tâlibî Çelebi (ö.16.yy.)
17	18	35,2	Abdullah Afifüddin (ö.1640), Abdülaziz İzzî (ö.1640), Alican Âlî (ö.1703), Bahadır Giray Han/Rezmî (ö.1641), Bahçesaraylı Hüseyin (ö.1660), Bora Gazi Giray Han/Gazâyî (ö.1607), Edib Efendi (ö.17.yy.), Haydarzâde Mehmed Feyzî (ö.1614), Hüseyin De'bî (ö.1639), Lütfullah (ö.1703), Mehmed Giray (ö.1674), Saadet Giray/Ârifî (ö.1635), Selim Giray (ö.1704), Seyyid Abdülkerim Şerîfî (ö.1639), Seyyid Derviş Mehmed (ö.1671-72), Seyyid Derviş Mehmed Şefîî (ö.1671-72), Seyyid Musa Kelîmî (ö.1644), Terkî (ö.1674)
18	15	27,8	Âşık Ömer (ö.1707), Can Muhammed Lâyih (ö.1748), Fûrûgî (ö.18.yy.), Hanzâde Hanım (ö.1724?), Mehmed Fakrî (ö.1721?), Mehmed Kırımî (ö.1708-9), Mehmed Rızâ (ö.1757), Mengli Giray Han II./Nevâî (ö.1739), Mustafa Gevherî (ö.1717?), Mustafa Rahmî (ö.1751), Ömer Besim (ö.1781), Rahmetullah Şerif (ö.1721?), Selim Divâne (ö.1757), Şahin Giray (ö.1787), Şahin Giray/Şâhî (ö.1712)
19	10	18,5	Abdullah Râmiz (ö.1812), Ebûbekir Rif'at (ö.1831?), Halim Giray (ö.1824), İsmail Ferruh (ö.1840-41), Mehmed Fâzıl Paşa (ö.1882), Mehmed Nüzhet (ö.1887), Salih Nesim (ö.1842), Şahbaz Giray/Sîretî (ö.1836), Zekerîyyâ Nigâh (ö.1819), Zîver (ö.1829)
	54	100	

XV. asırdan itibaren Kırım'da ünlü şairler yetişir; fakat Kırım Hanlığı devrinde burada yetişen şairlerin eserleri Potemkin'in Karasu'da katliam yaptığı senelerde gasp olunmuş ve nihayet Han Saray'ın Rus ordusu tarafından yağma edildiği zaman, oradaki mükemmel kütüphane de imha

¹¹⁶ Kurnaz, Cemal, Çeltik, Halil, Hanlık Dönemi Kırım Şairleri Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S: 51, s.276-277

edilmiştir. Bu yüzden, bu dönemde şiir yazan şâirlerin eserlerinin tamamı bugün elimizde mevcut değildir.¹¹⁷

Rıza Fazıl ile Safter Nagayev'in hazırlamış olduğu "Kırım Tatar Edebiyatı Tarihi-Kıska Bir Nazar" isimli eserde geçen Hanlık devri şairleri şu şekildedir: "Seyid Muhammed Rıza, Hürremi Çelebi, Hayri-zade, Abdul-Veli Efendi, Mesud Efendi, Kaysunizâde Nedaiy, El-Hacc Mehmed-Senaiy, Muhammed Geray, İbrahim Kefeviy, Seid Ahmed Kırımiy, I. Mengli Geray Han, Mustafa Müdamiy, Abdulbakiy, Şeyh İbrahim Efendi, Üsein Kefeviy, Boragazı Geray Han, Afifeddin Efendi, Seit-Musa Kefeviy, IV. Muhammed Geray Han, Rezmîy Bahadır Geray, Vecihiy, Abdul-Aziz Efendi, Lütfiy, Dosmambet Azavlı, Aşık Umer, I. Selim Geray Han, Muhammed Kırımiy, Mustafa Cevheriy, Leylâ Bikeç, Canmuhammed, Edip Efendi, Abibulla Efendi, II. Mengli Geray Han, Mustafa Rahmiy Efendi, Selim Divane, Abdulgaffar Efendi, Abdulla Ramiz Paşa, Ebubekir Rifat Efendi, Halim Geray Sultan, Mehmed Said, Şahbaz Geray Sultan, Ferruh İsmail Efendi, Mehmed Fazıl, Mehmed Nüzet, Şeyhiy, Hamdiy, Hıfziy, Edib, Mücemiy, Pirriy, Dürriy, Bahtiy, Derdiy, Seyid Mehmed Şefiiy, Ali, Şair Geray, Şerif, Umer Besim, Atif Efendi, Aci Mehmed Senaiy, Mehmed Salif Efendi, Abdul Lütfulla İlhak, Abdul-Aziz Efendi, Abdul Mumin Efendi, Kubtiy Çelebi, Kırımlı Ahmed Abdulla Oğlu, Fazlı Çelebi, Heyrzâde Efendi, Kefeviy Seid Abdulkerim Şerifiy, I. Sahip Geray Han, I. Saadet Geray Han, I. Devlet Geray Han, Mahmud Kefeviy, Kefeviy Takiyyudin Ebu-Bekir Efendi, Husam Geray Sultan, Saadet Geray Sultan, Han-zade Hanım, Talib-i Kefeviy, Abdulla Ridvan Paşazâde, Ebu'l Beka Muhibuddin Eyüb Kefeviy, Abdu'n Nasri Efendi, Muhammed Şefik Dede Kefeviy, Kefeviy Muhammed Efendi, Haydarzâde Muhammed Feyziy Efendi.¹¹⁸

Hanlık döneminde Kırım şairleri içinde bilinen han veya han soylu şairlerin sayısı 14'tür: I. Mengli Giray, Saadet Giray (I. Mengli Giray'ın oğlu), Devlet Giray, Bora Gazi Giray, Saadet Giray (II. Gazi Giray'ın oğlu), Bahadır

¹¹⁷ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.22

¹¹⁸ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **Kırım Tatar Edebiyatı Tarihi-Kıska Bir Nazar**, Akmesit, 2001

Giray, IV. Mehmed Giray, Selim Giray, Şahin Giray (Selim Giray'ın oğlu), II. Mengli Giray, Hanzâde Hanım, Şahin Giray (Topal Ahmed Giray'ın oğlu), Halim Giray, Şahbaz Giray.¹¹⁹

Divan şiirine, yetiştirdiği şairlerle katılan coğrafyalar arasına Kırım'ı da dahil edebiliriz. Fatih Sultan Mehmed Han zamanında, Kefe'nin fethedilmesinden hemen sonra Gâzî Giray Han, İstanbul'a çağırılmış ve Kırım Hükümdarı olarak tayin edilmiştir. İşte "Kırım'ın Osmanlı Devleti ile olan siyasî münasebeti başladığı zamandan itibaren Osmanlı edebiyatı ile Kırım edebiyatı da birleşmeye başlamıştır." Hükümdarlığı yanında şairliği de bulunan Gâzî Giray Han'ın oldukça meşhur olan

"Râyete meyl ederiz kâmet-i dil-cû yerine

Tuğa dil bağlamışız kâkül-i hoş-bû yerine"

beytiyle başlayan gazeline İstanbullu Zihnî ve Ali Emirî tarafından nazire yazılmıştır. Yine Kırımlı bir şair olan Mevlana-yı Kasımî de İstanbul'a gelmiş, Fatih Sultan Mehmed Han ve yakınında bulunanlarla muâşerede (karşılıklı şiir söyleme) bulunmuştur.¹²⁰

Kaynakların belirttiği ilk Kırımlı hanedan mensubu şair, I. Mengli Giray Han'dır (1445- 1514). Kırım'ı Osmanlı Devleti ile irtibatlandırarak Fatih Sultan Mehmed Han ile 1475 tarihli anlaşmayı imzalayan I. Mengli Giray Han, yedinci Kırım hanı ve hanedanın ilk şair temsilcisidir. I. Mengli Giray Han'ın şiirleri bütünüyle Çağatay edebiyatının özelliklerini yansıtmaktadır.¹²¹

Şehbaz Giray'ın oğlu olan Halim Giray (1772-1824) Kırım hanedanı içinde son derece önemli bir isimdir. Kaleme aldığı Gülbin-i Hânân adlı eseriyle Mengli Giray'dan başlayarak 40 Kırım hanının hayatını ve eserlerini anlatarak Kırım hanları ile ilgili temel kaynaklardan birini ortaya koydu. Şiirle de uğraşan Halîm Giray, şiirde Halîm mahlasını kullandı. Bu şiirleri bir

¹¹⁹ Kurnaz, Cemal, Çeltik, **a.g.m.**, s.283

¹²⁰ Temizkan, Mehmet, Divan Edebiyatı ve Türk Dünyası, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi** / Journal of Turkish World Studies, Cilt: V, S 1, Sayfa: 93-96, İzmir 2005, s.94-95

¹²¹ İsen, Mustafa, **a.g.m.**, s.83

divanda toplandı ve bu divan basıldı (İstanbul,1257; Erzurum, 1991,1992). Halim Giray'ın oğlu Şehbaz Giray (ö.1836) da Siret mahlasıyla bu ailenin son şair ferdi olarak şiirler yazdı.¹²²

Kırım hanları içinde Enderun'da eğitilenlerden biri olan Saadet Giray Han (ö.1540) da şiirle meşgul olmuştur. Gülbin-i Hânân yazarı, sözü geçen hanın mühür ve imzasını taşıyan bir Ali Şir Nevaî Divanı'nı gördüğünü belirtir. Bu örnek onun hem şiire olan alâkasını hem de kimlerden etkilendiğini göstermektedir. Mengli Giray'ın oğlu ve Saadet Giray'ın kardeşi olan Sahib Giray (1501-1551) da şair hanlardandır. Elimize ulaşan şiiri yoksa da Tevârihi Deşt-i Kıpçak'ta Yavuz Sultan Selim'e Çağatay Türkçesi ile şiirler okuduğu ve Osmanlı Türkçesi ile şiirler yazdığı belirtilir.¹²³

Mübarek Giray Han'ın oğlu olan Devlet Giray Han (1512-1577), 1571 yılında Moskova'yı talan ettiği için hanlar arasında "Taht Alğan" namıyla anılır. Çok eser verdiği söylene de elimizde yalnızca bir beyiti bulunmaktadır.¹²⁴

Gazi Geray; siyasi ve askerî hayatının, hükümdarlığının yanında bilgin ve sanatkârdır. Birinci sınıf bir şair ve büyük Türk bestekârlarından biridir. Dinî, rıyazî ve tabîî ilimler biliyordu. İyi bir nesir yazarıydı. Hatattı, birçok saz çalıyordu.¹²⁵ Şair, mahlası olan "Gazayî" kelimesi ile gazâ arasında münasebet kurmaktadır.¹²⁶ Üç Türk şivesinde de şiir söylemiştir. O devirde kültürlü her Türk hem Çağataycayı hem Azericeyi hem de Osmanlıcayı bilirdi... Kırımlılarla Osmanlılar arasındaki münasebet sadece ırk ve dil birliğine değil, kader ve kültür birliğine de dayanıyordu. Bundan dolayı Gazi Geray'ın Osmanlıcayı Bâkî kadar güzel ve mükemmel şekilde söyleyişine şaşmamalıdır.¹²⁷

¹²² İsen, Mustafa, **a.g.m.**, s.86

¹²³ İSEN, Mustafa, **a.g.m.**, s.83

¹²⁴ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safer, **a.g.e.**, s.153

¹²⁵ Kayan, Taner, Gazi Giray Han ve Müzisyenliği Üzerine Dr. Selahaddin İçli ile Bir Sohbet, **Emel Dergisi**, S:174, Eylül-Ekim 1989, s.27

¹²⁶ Kaplan, Mehmet, **a.g.m.**, s.101

¹²⁷ Kaplan, Mehmet, Şair ve Kahraman Kırım Hanı Bora Gâzi Geray'ın İki Şiiri Üzerine, **Emel dergisi**, Mart-Nisan 1983, S:135 Özel Sayı, s.98

Yahya Kemal, “Endülüs’te Raks” adlı şiirinde İspanya’yı üç kelime ile özetler: zil, şal ve gül. (Bora) Gazi Geray’ın hayat ve şahsiyetini de üç kelime ile özetlemek mümkündür: kahramanlık, aşk ve içki. Bunların üçü de insanı alelâde hayatın üstüne çıkaran baş döndürücü güçlerdir. Denebilir ki, bütün Türk tarih ve edebiyatına insanları coşturan bu üç güç hâkimdir. Bora Gazi Geray da onları sevmiş, onlarla coşmuş ve onlar için şiirler yazmıştır.¹²⁸

Başarılı bir devlet adamı ve asker olmasının yanında, sanatçıları, bilginleri koruyan, iyi bir şair, hattat ve bestekâr olan Gazi Giray’ın mûsikîşinaslığı da meşhurdur. Türkiye’de Kırım Mûsikîsi denilince akla ilk gelen bestekâr II. Gazi Giray Han’dır. Türk mûsikîsinde “Tatar” olarak meşhur olmuştur. Elimizdeki notalara baktığımızda eserlerinin başında “Tatar”, “Tatar Han”, “Tatar Han Gazi Giray”, “Gazi Giray Han” yazar. Gazi Giray çeşitli makamlarda altmışın üzerinde peşrev ve saz semaisi bestelemiştir. Sözlü eseri yoktur. Gazi Giray’ın besteleri hakkında Etem Ruhi Üngör ve Öztuna detaylı bir liste verir.¹²⁹

Gazi Giray Han’ın oğulları Nureddin ve Kalgay Hüsam Giray (ö.1636) Seyfî mahlâsıyla; yine Nureddin ve Kalgay Saadet Giray (ö.1636) Arifî mahlâsıyla şiir yazmışlardır. Şakay Mübarek Giray’ın oğullarından olan Canberk Giray Han da (ö.1636) Gülbin-i Hânân müellifine göre şairdir.¹³⁰

Kırım tahtının yirmi üçüncü hanı olan Bahadır Giray Han (1603-1641), Rezmî mahlasını kullanmıştır.¹³¹ Selâmet Geray Han’ın oğlu Bahadır Geray Han da Osmanlı Türkçesi ile şiirler yazmıştır. Basılmamış bir divanı olan Bahadır Geray Han’ın şiirleri, Bora Gazi Geray’ın şiirleri kadar canlı değildir. Gülbün-i Hânân’da şiirlerinden örnekler verilen şâirin eşinin de şâire olduğu belirtilmektedir.¹³² Kaynaklar, Gazi Giray’ın kızı da olan Hanzâde Hanım’ın

¹²⁸ Kaplan, Mehmet, **a.g.m.**, s.97

¹²⁹ Arslan, Fazlı, **Gazi Giray Han II ve Mûsikîşinaslığı**, II. Türkoloji Kongresi Bildirileri (22-24 Mayıs 2008), Akmesic

¹³⁰ İsen, Mustafa, **a.g.m.**, s. 85

¹³¹ İsen, Mustafa, **a.g.m.**, s. 85

¹³² Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.22

da şair olduğunu söylemektedir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. 18.yy.ın ilk çeyreğinde yaşamıştır.¹³³

Bahadır Geray Han'ın oğlu I. Selim Geray Han dört kere (1671-1678, 1684-1691, 1692-1699, 1702-1704) Kırım tahtına oturmuştur. En bilgili, en merhametli, en cömert ve insaniyetli şah olmakla beraber zamanın en istidatlı şairlerinden de biridir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde onun bu kabiliyetinden bahseder.¹³⁴

Kırım'ın yirmi dördüncü hanı olan Sofu IV. Mehmed Giray Han (1596-1674), Selamet Giray'ın oğludur. Toplam olarak on beş yıl kadar hanlık makamında oturmuştur. Hanların en zengin ve dindarlarından biri olan Mehmed Giray Han, Bahçesaray civarında bir mevlevihane yaptırmıştır. Kâmil, Kâmilî ve Hânî mahlâslarıyla şiirler söyleyen Mehmed Giray Han, öbür hanedan üyelerinden farklı olarak tasavvufî içerikli ve zaman zaman da hece ölçüsüyle şiirler yazmıştır. Bu şiirlerin bir kısmı ilâhî, bir kısmı da koşma tarzındadır.¹³⁵ Gülbün-i Hânân'da şairin Arif mahlasıyla şiir yazdığı da belirtilmektedir.¹³⁶

Selim Giray'ın oğlu olan II. Mengli Giray Han (1682-1739) iki defa (1724-1730, 1737-1739) Kırım tahtına çıktı. II. Mengli Giray Han'ın bilinen bir gazeli bulunmaktadır. Türk Dünyasının şairler şairi dediği Ali Şir Nevai'nin etkisi görülmektedir.¹³⁷

Hacı Selim Giray'ın oğlu Şahin Giray (ö.1712) da şiirle uğraştı ve Şâhî mahlâsını kullandı. Şâhî mahlâsını kullanan bir başka Kırımlı hanedan mensubu şair de Toktamış Giray'ın oğlu olan Şahin Giray'dır (ö.1717). Nureddinlik makamına yükseldi. Tarih düşürmede ustadır.¹³⁸

Hurremî mahlasını kullanan ve divan tertip etmiş olan Said Giray (ö. 1759) da şair ve yazar olarak dikkat çeken bir hanedan üyesidir. Berlin'de

¹³³ Kurnaz, Cemâl, Çeltik, Hasan, **Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.7

¹³⁴ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **a.g.e.**, s.111

¹³⁵ İsen, Mustafa, **a.g.m.**, s. 85

¹³⁶ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.23

¹³⁷ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **a.g.e.**, s.111

¹³⁸ İsen, Mustafa, **a.g.m.**, s.85-86

bulunan bir yazma, Said Giray'ın otobiyografisi ve divanını içermektedir. Aslan Giray Han'ın oğlu Şehbaz Giray Han (1728-1793), Kırım tahtının elli birinci hanı olarak tahta çıktı. Sîret mahlasıyla şiir yazdı. O da şiirle uğraştı.¹³⁹

Sahip Giray Han'ın kardeşi ve Topal Ahmed Giray'ın oğlu olan Şahin Giray (ö.1201/1786-7), kardeşinin ölümüyle 1191/1777'de Kırım hanı oldu. 1196/1782'de Kırım halkının ayaklanması sonucu Rusya'ya sığındı. Daha sonra yeniden tahta geçtiyse de Kırım'ın Ruslarca işgaline sebep oldu. Bu sefer de 1201/1786/1787'de Osmanlı Devleti'ne sığındıysa da Rodos'a sürülerek 1786/1787'de burada idam edildi. Şairlik kabiliyeti vardı.¹⁴⁰ Şâhî mahlasını kullandı.¹⁴¹

Şahbaz Giray'ın oğlu Halim Giray (1772-1824), şiirde Halimî mahlasını kullanmıştır.¹⁴² Halim Geray'ın, Mengli Geray'dan başlayarak Baht Geray'a kadar kırk dört hanın hayat hikâyelerini anlattığı "Gülbün-i Hânân" isimli eserinde şiir yazan gerayların şiirlerine de yer verilmiştir.¹⁴³ Gülbün-i Hânân sayesinde ki Kırım Geraylarının hayat hikâyeleri tarihçilere, şiirleri ise edebiyatçılara büyük bir kaynak teşkil etmektedir.

Hanlık dönemi Kırım edebiyatında Kırım hanlarının dışında da şairler yetişmiştir. Hanların şiire bu kadar değer verdiği bir ortamda başka şairleri yetiştirmemeleri ve onları himaye etmemeleri düşünülemezdi. Bu şairler de hanlarının izinden gitmişler ve genel olarak Osmanlı edebî dilini ve Osmanlı'dan gördükleri nazım şekillerini şiirlerinde kullanmışlardır. Osmanlı Türkleri ile Kırım Türklerinin savaşta ve barışta sürekli olarak birlikte oldukları düşünüldüğünde bu etkileşim gayet doğal karşılanmalıdır.

Hanların dışındaki şairlerden Müdâmi'nin (ö.947/1540) tasavvufî mahiyette bir divanı ile Menâkıb-ı Emir Buharî isimli 780 beyitlik Emir

¹³⁹ İsen, Mustafa, Kırım **a.g.m.**, s.86

¹⁴⁰ Kurnaz, Cemâl, Çeltik, Hasan, **Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.8

¹⁴¹ İsen, Mustafa, **a.g.m.**, s.86

¹⁴² Kurnaz, Cemâl, Çeltik, Hasan, **a.g.e.**, s.8

¹⁴³ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.23

Süleyman menâkıbnamesi vardır. Divandaki şiirlerin büyük bir kısmı da Emir Sultan medhiyesi tarzındadır.¹⁴⁴

Bakayî (ö.1000/1591) mahlasını kullanan Abdülbâki, Kefeli bir hatibin oğludur. Mısır'a giderek İbrahim Gülşenî'den ve Mevlevîlikten feyz aldı.¹⁴⁵

17. yüzyılda Terkî "Es'seb'u's-Seyyâre" adlı eserde yer alan tek gazelinde cemiyetteki bozuklukları ve sosyal adaletsizlikleri işlemiştir. Bu devir şâirlerinden Abdulaziz Efendi "Kendim" isimli kasidesinde Orta Asır İslam felsefesini yansıtmıştır.¹⁴⁶

Kırım klâsiklerinden biri sayılan XVII. asır şâiri Edip Efendi'nin "Sefernâme" isimli manzum destanı realist bir eserdir. Destan tanınmış Kırım seraskerlerinden Toğay Bey'in askerleriyle Ukrayna getmanı Hmel'nitski'ye yardım için Polşa Kralı IV. Vladislav'la yaptığı savaşı anlatmaktadır.¹⁴⁷

Aynı konu 17. asrın diğer bir şâiri Can-muhammed tarafından "Toğay Bey Destanı" veya "Sefernâme" adıyla işlenmiştir. Eşref Şemizâde, Canmuhammed'in de bu sefere Toğay Bey'le gittiğini söylemektedir. 1892 mısradan meydana gelen bu eser, Kırım edebiyatında önemli bir yer tutar. Canmuhammed'in zengin tarihî hadiseleri kronolojik sırayla verdiği eserinden Kırım Türklerinin XVII. asırdaki tarihî, siyasî ve sosyal hayatlarını öğrenmek mümkündür.¹⁴⁸

Hüseyn Efendi (ö.1010-1012/1601-1603) Kefelidir. Mekke kadılığına kadar yükselip burada ölmüştür. Buharî'yi şerh etmiş, yapılan diğer şerhlere eleştiriler yazmıştır. Gülistan şerhi de vardır. Râznâme adında, çeşitli olaylar münasebetiyle değişik divanlardan bakılan fallarla ilgili anekdotların anlatıldığı bir eseri daha bulunmaktadır. Divanı ele geçmemiştir.¹⁴⁹

Afîfî'nin (ö.1050/1640) adı Şeyh Abdullah Afîfüddin Efendi'dir. Dedesi Deşt-i Kıpçak'tan gelerek Kırım'a yerleşen ve burada vefat eden Hak

¹⁴⁴ Kurnaz, Cemâl, Çeltik, Hasan, **a.g.e.**, s.32

¹⁴⁵ Kurnaz, Cemâl, Çeltik, Hasan, **a.g.e.**, s.38

¹⁴⁶ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.23

¹⁴⁷ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.23

¹⁴⁸ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.23

¹⁴⁹ Kurnaz, Cemâl, Çeltik, Hasan, **a.g.e.**, s.41

Muhammed Efendi, babası Tatar Şeyh İbrahim Efendi'dir. Selâmet Giray, Kırım hanı olunca onu müftü tayin etmiştir. Kırım sahilindeki Menkup ve Soğdak mansıblarını Kefe'ye dahil ederek Afifüddin Efendi'ye verdi. Hac dönüşü Kefe yakınında bulunan Seyyideli köyündeki tekkesinde irşada devam etti ve burada vefat etti. Oğlu Abdülaziz İzzî Efendi (ö.1050/1640) de şairdi.¹⁵⁰ Sinop'ta Şeyh Ahmed Efendi'ye bağlandı. Ondan hilafet alarak yurduna döndü. Babasının tekkesinde post-nişîn oldu.¹⁵¹

Genç yaşta İstanbul'a gelerek ilim tahsil eden Seyyid Musa (ö.1054/1644) Kefeli'dir. Kefe'de müftülük yapmıştır. Şeyhî, onun müretteb divanı olduğunu yazmaktadır.¹⁵²

Vecîhî mahlaslı Hüseyin'in (ö.1071/6.9.1660) adı bazı kaynaklarda Hasan olarak da geçmektedir. Bahçesaray'da doğdu, İstanbul'da tanındı. Tarihçidir. 1637-1661/1662 yılları arasındaki olayları anlattığı bir tarih kitabı ve divanı vardır.¹⁵³

Âlî (ö.1115/1703)'nin adı Bursalı Belîğ'e göre Alican Bey'dir. Hakkında fazla bilgi yoktur. Bazı mecmualarda Kırimlı Âlî başlığıyla şiirlerine rastlanan şairin, devrinde oldukça tanınmış olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁴

Âşık Ömer'in 1621 yılında Kırım'ın Kezlev/Kezleve şehrinde doğduğu, Abdullah Kenceoğlu adlı bir kürkçü ailesine mensubiyeti, Kezlev'de bulunan Cuma Camisi Medresesine gidip burada Kefeli meşhur edebiyatçı Seyit Abdulkerim Şerifi'den ders aldığı, hocasının vefatıyla birlikte medreseyi terk ettiği ve kendi yazdığı şiirlere sazla beste yaparak diyar diyar dolaştığı ve Osmanlı şehirlerinde uzun müddet kaldığı anlatılır (Şemizâde 1969). Hatta Eşref Şemizâde Türklerin Âşık Ömer'i kendi öz şairleri olarak gördüklerini de ifade etmektedir. Çok memleketler gezdikten sonra tekrar Kırım Kezlev'e

¹⁵⁰ Kurnaz, Cemâl, Çeltik, Hasan, **a.g.e.**, s.70-71

¹⁵¹ Kurnaz, Cemâl, Çeltik, Hasan, **a.g.e.**, s.92

¹⁵² Kurnaz, Cemâl, ÇELTİK, Hasan, **a.g.e.**, s.83

¹⁵³ Kurnaz, Cemâl, Çeltik, Hasan, **a.g.e.**, s.85

¹⁵⁴ Kurnaz, Cemâl, Çeltik, Hasan, **a.g.e.**, s.120

döner şair 1707 yılında 86 yaşında vefat eder ve Kezlev'deki Kalentir Burnu'na defnedilir.¹⁵⁵

17. yüzyıl saz şairlerinden Âşık Ömer, Hanlık Devri Kırım-Tatar edebiyatının önemli temsilcilerindendir. Kırım edebiyatında yaptığı etki günümüze dek sürmüştür. Bugün Kırım Türklerinin içerisinde onu tanımayan yok gibidir.

Âşık Ömer'in Konya'nın Hadim kazasına bağlı Gezlevi (bugünkü adı Korualan) kasabasından olduğunu iddia eden ve Kırımlı olmadığını ispata çalışan araştırmacılar da söz konusudur.¹⁵⁶ Yakup Karasoy ve Orhan Yavuz, adı geçen makalede bugüne kadar Türkiye'deki iddiaları değerlendirirler ve yorumlarını da ekleyerek Âşık Ömer'in Kırımlı değil Konyalı olduğu kanaatine varırlar.

Mustafa Cevherî (öl. 1710) de Âşık Umer gibi çok memleket gezmiş ve uzun yıllar Türkiye'de yaşamıştır. Saz şâiri olan Cevherî sevgi, sadakat, namus gibi konuları işlemiştir. Cevherî'nin 5200 mısra civarında 350'den fazla şiiri vardır.¹⁵⁷ Fuad Köprülü'nün XVIII. yy.ın ortalarında Kırım'da doğduğunu söylediği Cevherî'nin (ö.1127/1715-16 sonrası) adı Mustafa'dır. İstanbullu olduğunu söyleyenler de vardır. Kırım hanlarından I. Selim Giray'ın 1688-89'da İstanbul'a gelişi münasebetiyle bir şiir yazdığı bilinen şair dîvanında, heceyle yazdığı şiirler yanında aruzla yazdıkları da önemli yer tutar. Çağdaşı Âşık Ömer'le birlikte şiir mecmualarında en çok şiirine rastlanan şairlerdendir. Kendisinden sonra gelen birçok şairi etkilemiştir.¹⁵⁸

Vak'anüvis Mustafa Rahmi Efendi (ö. 27 Ramazan 1165/20.7.1751), Rahmî mahlasını kullanmıştır. Bahçesaraylı, Akkırmanlı ve Kırımlı olduğuna dair iddialar vardır. 1160/1747 tarihinde İran sefiri tayin olunan Giritli Hacı Ahmed Paşa'nın maiyetinde İran'a gidip geldi. Bu görev sırasındaki

¹⁵⁵ Üşenmez, Emek, Modern Kırım-Tatar Edebiyatında Âşık Ömer, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, s.2056

¹⁵⁶ Karasoy, Yakup, Yavuz, Orhan, 17. Yüzyıl Saz Şâiri Âşık Ömer Üzerine Bazı Mülâhazalar, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S:13, Bahar 2003, s.177-215

¹⁵⁷ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.23

¹⁵⁸ Kurnaz, Cemâl, Çeltik, Hasan, **a.g.e.**, s.173

gözlemlerini “Sefâretnâme-i İran” isimli eserinde topladı. Müretteb Divan’ı vardır. Bazı şiirlerinde Ragıp Paşa’nın etkisinde kaldığı görülür.¹⁵⁹

Aslen Kırımlı olan Selim Dîvâne (?-1757), çeşitli el yazması eserlerde Şeyh Selim el-Kırımî, Kırımlı Selim Baba, Selim el-Kadirî el-Kırımî el Âlevî adlarıyla anılan şöhretli bir Kadirî mürşididir. Kaynaklarda bir divanı bulunduğu iddia edilse de henüz böyle bir eser bulunamamıştır. “Burhanü’l-Ârifîn ve Necâtü’l-Gâfilîn” en önemli eseri sayılmaktadır. Tevhidin nasıl anlaşıldığı ve nasıl anlaşılması gerektiğine dair izahat verir. Miftâhü Müşkilâtı’l-Ârifîn Âdâbu Tarîki’l-vâsılîn eseri tasavvufî bir izahattır. Velîlerin yaşayış ve davranışları, peygamber ve mürşid gönderilmesinin sebepleri gibi konularda bilgiler verir.¹⁶⁰

Besim (ö. 27 Cemaziyevvel 1196/10 Mayıs 1781), XVIII. yy. şairlerindendir. Asıl adı Ömer’dir. Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki bir mecmuada “Ez-gazzeliyât-ı Ömer Besîm Efendi Mektûbî-i Sadr-ı Âlî” başlığıyla 34 gazel, 18 kıta ve 5 tarihi kayıtlıdır.¹⁶¹

Bu dönemde Osmanlı toprağı üzerinde mesela Kırım’da Ahmet Akay gibi mahallî tipler ile bazı İran ve Arap tipler de sayılabilir.¹⁶² Osmanlı’da İncili Çavuş ile Bekri Mustafa neyse Kırım’da da Ahmet Akay odur. Kırım edebiyatının en önemli mizahî unsuru Ahmet Akay’dır. Kırım Türklerinden alınan Ahmet Akay fıkra tipi Osmanlı Türk edebiyatına girmiştir ve ardından ortak unsur hâline gelmiştir.¹⁶³ Kırım edebiyatı genel olarak Osmanlı edebiyatından etkilendiyse de Osmanlı edebiyatına da ürünler verdiği açıktır.

2- Rus İstilas Dönemi

XVIII. asra kadar Osmanlı tesirinde gelişen Kırım Türkçesi ve edebiyatı, 1783 yılında Kırım’ın Rusya’ya ilhakı ile gittikçe zayıflar. Bu

¹⁵⁹ Kurnaz, Cemâl, Çeltik, Hasan, **a.g.e.**, s.195

¹⁶⁰ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safer, **a.g.e.**, s.133-134

¹⁶¹ Kurnaz, Cemâl, Çeltik, Hasan, **a.g.e.**, s.213-214

¹⁶² Türkmen, Fikret, Osmanlı Döneminde Türk Mizahı, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi** S:IV, İzmir 2000, s.7

¹⁶³ Köksal, Hasan, Nasrettin Hoca Fıkralarının Mahalli Fıkralardan Ayırdedici Nitelikleri Üzerine, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi** S:I, İzmir 1996, s.26

dönemde Kırım Türkleri ile Osmanlı Türkleri arasındaki siyasî, edebî ve medenî bağlar tamamen kopar. ¹⁶⁴ Rus istilasî döneminde, Kırım Tatarcasında edebî faaliyetler durmuştur. Edebî faaliyet adına sadece halkın sıkıntılarını ve bu dönemde Kırım dışına (Türkiye ve Romanya) göçleri dile getiren ve Eşmirza Kart, Ayder Keday gibi kedayların söylediği çın, mani ve yırlara rastlanmaktadır. Dönemin sonlarında İsmail Gaspıralı'nın yazılarıyla Abdullah Özenbaşı'nın şiirleri dikkati çeker. Çobanzâde'nin de kaleme aldığı ünlü destan kahramanı Halim Aydamak da bu dönemde faaliyet göstermiştir. ¹⁶⁵

Bu devrin sosyal ve siyasî hayatını tam olarak anlatan eserler, Kırımlıların Türkiye'ye ve Dobruca'ya muhacereti sebebiyle Kırımlı âşıkların (kedayların) söyledikleri "muhaceret türküleri" veya "hicret yırları" ile, halkın duyguları ve arzularını aksettirdiği çınlar, maniler ve yırlardır. XVIII. ve XIX. asırlarda kedaylar; köy köy gezip toylarda, cıyınlarda köylüsüyle, yaşlısıyla ve çoluk çocuğuyla yollara dökülen halkın çektiği ızdırabı, sefilliği ve yâd ellerde yaşadıkları sıkıntıları, döktükleri gözyaşlarını herkesin anladığı sade bir dille ortaya koyarlar. Bu türkülerde "ak toprak" dedikleri Osmanlı topraklarına karşı derin özlem ve anavatanı terk etmekteki yeis ve keder, şairane mısralarla anlatılmıştır. ¹⁶⁶

Bu türküler pek çok ve çeşitlidir. Bir kısmı Kırım'da halk edebiyatı ile ilgilenen A.Olenitskiy, A.N. Konçevskiy, A.M. Samoyloviç tarafından toplanıp yayımlanmıştır. Bu türkülerin hepsi millî vezin olan hece vezninin 7+5=12, 6+5=11, 4+4+4=12 şekilleriyle yazılmıştır. ¹⁶⁷

XIX. asırda yaşayan çıncı kedaylardan en çok Eşmirza Kart'ın ve Ayder Keday'ın adları bilinmektedir. Onlar çınlarında, şiirlerinde zenginlerin, hükümdarların zulümlerini, sosyal adaletsizlikleri eleştiriyor, halkın tarafını tutuyor, onların arzularını, isteklerini, hayallerini aksettiriyor. Eşmirza Kart, Kırım Tatar edebiyatında halk içinden çıkan ve halkın takdirini kazanan

¹⁶⁴ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.24

¹⁶⁵ Acar, Yrd. Doç. Dr. Kenan, **a.g.e.**, s.14

¹⁶⁶ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.24

¹⁶⁷ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.24

keskin kalemli kedaylardan biri olarak değerli bir yer etti. Ayder Keday'ın ise eserleri daha derlenmemiştir. Şimdilik onun bilinen eserleri Rusçaya çevrilip Rus dergilerinde yayınlananlardır.¹⁶⁸

Büyük edebiyatın zaman ve halk karşısında her zaman asrın heyecan ve hakikat sesini dünyaya ve tarihe haykırmak gibi önemli bir manevî vazifesi vardır. Sosyal gelişmenin geçiş ve dönüş anlarında, halkın millî tarihinin ve talihinin yol ayrımında bulunan sanatkâr, böyle bir vazifeyi gönüllü olarak kabule ve yerine getirmeye hazırdır. Bu zaman halkın yarını ve geleceği için sanatkârın manevî sorumluluğunun çerçevesi, ferdî bedîi dehanın (şahsiyetin ve yeteneğin) kendi ölçüsü ve sınırları ile belirlenir.¹⁶⁹

İşte bu zor durumlarda edebiyatın durma noktasına geldiği dönemde halkın içinde yaşayan halk edebiyatı asla ama asla sindirilemez. Herkesin sustuğu, korktuğu yerde halk edebiyatı avazı çıktığı kadar bağıırır.

Kırım'ın Rus istilasına uğraması halk edebiyatında korkusuzca yer buluyordu. Bir halk türküsü bu acıyı ifade ediyordu:

Menim adım Emine'dir Emine
Altun kuşak kuşanırım belime
Şimdi tüştüm bir mayorun eline
Kerem edin ey agalar, meni mından alınız!

Akşam olsa, karalarım bağlarım
Sabah olsa çan sesiyle kalkarım.
Gözlerimden kanlı yaşlar tökerim
Kerem etin ey agalar, meni mından alınız!¹⁷⁰

¹⁶⁸ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **a.g.e.**, s.173-175

¹⁶⁹ Karayev, Yaşar, Belli Başlı Dönemleri ve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı, Yay. Haz: Akpınar, Yavuz, Ahundzade ile Başlayan Estetik Hafıza: **Azerbaycan Türk Uyanışı**, Aktaran: Çağın, Sebahattin, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, s.174

¹⁷⁰ Özenbaşlı, Ahmet, **Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Faciası**, İstanbul Türkçesine Çev: OTAR, İsmail, Kırım Halkbilim Araştırma Gençlik ve Spor Kulübü Derneği Yayınları, Ankara, 2004, s.51

Ruslar, Türklerin benliklerini yok etmek ve Kırım'ı Rus imparatorluğu bünyesinin ayrılmaz bir parçası yapmak için maarif konusunu da ihmal etmemiştir.

Mirza çocuklarından devlet memuru ve gelecekteki Rus-Tatar okulları için öğretmen yetiştirmek maksadıyla Kırım Türkleri için 1827'de Rus lisesi olan Akmesçit Gimnazyumu bünyesinde özel bir bölüm açılır. Rusça eğitim yapan bu bölümde İslam dini dersi de veriliyordu. Ancak Kırım Türkleri, Ruslaştırılacakları korkusu ile bu okula çocuklarını göndermediler. Kırım Tatar çocuklarını Rus maarif sistemine çekebilmek için başka başarısız teşebbüsler de oldu. II. Aleksandr, çarlığı zamanında bütün gayrirusların Ruslarla kaynaştırılması ve Ruslaştırılması maksadıyla 1870-1882 yılları arasında Kırım'da 18 Rus-Tatar okulu açtı. Bu okullarda ana dilde hemen hemen hiç ders yoktu ve din dersleri de göstermelik bir uygulamaydı. Tatarlar bu okullara da çocuklarını göndermeyi reddettiler.¹⁷¹ Çünkü oralarda din dersi öğretmenleri olarak Rus papazları görev yapıyorlardı. Karalez, Duvanköy ve Sarabuz gibi, kilisesi ve papazı olmayan yerlerde ise birçok Müslüman çocuğu okullara istekle gidiyorlardı.¹⁷² Ruslar'ın, Türklerin dinlerini ve milliyetlerini bir anda yok etmeye çalışması halkın direnciyle karşılaşmıştı. İşin içine İslam dininden vazgeçirmeyi sokmasalardı belki de hedeflerine çok daha rahat ulaşabileceklerdi. Çünkü papazların derslere girmediği yerlerde okullara diğer bölgelerdeki kadar tepki verilmemiştir.

Rus Tatar okullarına öğretmen yetiştirmek üzere 1871'de Akmesçit'te Tatar Öğretmen Okulu (Tatarskaya Uçitelskaya Şkola) kuruldu. Misyonerlerin idaresindeki bu okulda Rus dilinde okutulan çeşitli dersler verilmekteydi. Tahsil süresi sekiz yıldır. Ayrıca Tatarca (yani Türkçe) dil dersi ve İslam dini dersi de vardı, lâkin hem bunlara ayrılan toplam ders süreleri yetersizdi (haftada bir veya iki saat) hem de muhtevaları gayet sathîydi. Kuruluşunun

¹⁷¹ Yüksel, Zuhale, **Rus İşgalinin Kırım Türklerinin Kültür ve İctimai Müesseselerine Tesiri**, s.67

¹⁷² Erkan, Süleyman, **Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Trabzon, 1996, s.26-27

altında yatan siyasî maksatlar ne olursa olsun, XIX. yüzyıl Kırım Tatar kültür hayatında Tatar Öğretmen Okulu müspet bir rol oynadı.¹⁷³

İlminski'nin talebelerinin açtığı "Simferopolskaya Tatarskaya Uçitelskaya Şkola"dan (Akmescit Tatar Öğretmen Okulu) yetişenler artık misyoner değil, tersine milliyetçi olarak çıkıyorlardı. İşte bu okul mezunlarından olan Şamil Tohtargazi, Bekir Sıtkı Çobanzâde bunların en kuvvetlilerinden idi. Cafer Seydahmet Kırimer, Hasan Sabri Ayvaz(ov), bunların en ileri gelenlerindendir.¹⁷⁴

1 Ocak 1874 tarihli Kanun'la bir de Tatar gençlerinin menfur çar ordusuna asker alınması nizamı eklenmiştir. Dindar, millî ananelerine sadık Tatarlara oğlunu kendi yanından ayırmak, ona dar pantolon ve şapka giydirmek ve nihayet domuz eti yedirmek ihtimali ölümden beter geliyordu... Tatar halkı asker verme meselesinin onun maneviyatına vurduğu darbelere karşı yükselen hiddetini bir sıra türkû ve destanlara dizmiştir.¹⁷⁵

Bu devirde "Alim Aydamak" adlı yiğidin kahramanlıkları âşıklara bitmez tükenmez malzeme sağlarken, halk için de bir moral kaynağı olmuştur. Daha sonra Rus yazarları tarafından da işlenen bu konu "Kırım Haydudu Alim" isminde meşhur bir piyesin yazılmasına sebep olmuştur.¹⁷⁶

Rusya, sürekli olarak Müslümanları Ruslaştırma kampanyası düzenlemiştir, ancak Ruslaştırma kendilerinin arzuladıkları düzeyde gerçekleşmemiştir. Özellikle Kırım'da XIX.yy.ın son çeyreğinde yaşanan uyanışla Müslümanlar, Ruslara karşı yeniden dirilmişlerdir. Bu dirilişte en büyük pay şüphesiz, Gaspıralı İsmail Bey'e aittir.¹⁷⁷

Gaspıralı'nın, 1881-1882 yıllarında kaleme aldığı üç eser önemlidir. Bunlardan ilk ikisi Türkçe (Mirat-ı Cedid ve Salname-i Türkî) diğeri Rusça (Russkoe Musulmanstvo) idi.¹⁷⁸

¹⁷³ Kırımlı, Hakan, , s.35

¹⁷⁴ Devlet, Nadir, Rusya **a.g.e.**, s.192-193

¹⁷⁵ Özenbaşı, Ahmet, **a.g.m.**, s.64-65

¹⁷⁶ Yüksel, Zuhale, **Rus İşgalinin Kırım Türklerinin Kültür ve İctimai Müesseselerine Tesiri**, s.67

¹⁷⁷ Erkan, Süleyman, **a.g.e.**, s.28-29

¹⁷⁸ Devlet, Nadir, **İsmail Bey (Gaspıralı)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s.21

İsmail Bey Gaspıralı 1881’de yayınladığı *Russkoe Musulmanstvo* (Rusya Müslümanlığı) adlı ilk eserinde “Türk-Tatar halkları”nı Rusya İmparatorluğundaki en kalabalık ikinci milliyet olarak tanımlamaktadır.¹⁷⁹ Eserde bu çokluğa rağmen Müslümanların geri kalmışlığını sorgular. Gaspıralı’nın sorduğu sorular ömrü boyunca cevabını aradığı sorulardır. O, Müslümanların birleşmesinden tutun da gazete ve usul-u cedit okullarına kadar verdiği tüm mücadelelerde bu soruya cevap aramıştır. Düşüncelerini hayata geçirmek için dünyada çok az insan onun kadar mücadele etmiştir.

“Mirat-ı Cedit” (Yenilik Anayasası) adlı 14 sayfalık broşür hayvanlar âlemi, Rusya Müslümanları için Mekke (hac) yolu, çay yetiştirme, İstanbul’un kısa bir tarihçesi gibi konuları ihtiva ediyordu. O, bu broşürüne İslâm yasalarının yorumuna göre yasak olmasına rağmen konuların bazılarını izah için resim de koymuştu. (Gaspıralı 1901’de yayınladığı “Beden-i İnsan” adlı broşüründe de insan anatomisini gösteren resimler basmış ve ilim öğrenmek için Müslümanlar da her türlü resmi kullanmalıdır, diye fikir yürütmüştür.) 1882’de Bahçesaray’da yayınlanan “Salname-i Türkî” (Türk Yıllığı) adlı eserini ise almanaklardan, coğrafya ve iktisat kitaplarından, Rusça, Osmanlıca ve Fransızca kaynaklardan yararlanarak hazırlamış ve bu eserde tarihî, coğrafî olayları değişik ülkelerdeki eğitim sistemlerini, basını, sağlık konularını ve hatta tren seferlerini de izah etmişti. Gaspıralı’nın her iki araştırması da Müslümanlara dünyayı daha iyi kavratmak gayesiyle kaleme alınmıştı.¹⁸⁰ Gaspıralı aynı eserde bu Müslüman Türklerin birbirleriyle rahatlıkla anlaşabildikleri gibi önemli bir bilgiyi de bize vermekte ve bu Türk topluluklarının ayrı ayrı isimlerle bölündüğünü de söylemektedir.

Kırım edebiyatında başlı başına bir döneme damgasını vuran İsmail Gaspıralı, 1883 yılında gökten zembille inmemiştir. Bu faaliyetleri perşembenin gelişi çarşambadan belli olur, misali büyük uyanışın habercisidir. Döneme damgasını vuracak olan Tercüman gazetesi ise bir devrin -Kırım’da Türk milliyetçiliğinin dirilişinin- başlangıcıdır.

¹⁷⁹ Şahingöz, Mehmet, *İsmail Bey Gaspıralı ve Salnâme-i Türkî Risalesi*, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.175

¹⁸⁰ Devlet, Nadir, *İsmail Bey (Gaspıralı)*, s.21

3- Tercüman Dönemi

Tercüman, 10 Nisan 1883 tarihinde Bahçesaray'da Hasan Nuri ve İsmail Gaspıralı tarafından çıkarılmıştır. Rusya'da Türkçe yayınlanan ilk gazete unvanına sahip olan bu gazete sıradan bir gazete olarak kalmamış, İsmail Gaspıralı'nın ideallerini gerçekleştirme yönündeki yayınlarının yanında sonradan Kırım Tatar edebiyatına damgasını vuracak ediplerin yetiştiği bir ocak olmuştur.¹⁸¹

Mustafa Ağa ve Fatma Sultan Hanım'ın ilk oğlu olan Gaspıralı, 1851'de Kırım'da (Avcıköy'de) dünyaya geldi. Kırım'da devam ettiği geleneksel Müslüman mektebi ve Rus okulundan sonra Moskova'ya okumaya giden Gaspıralı, buradaki pan-Slavistlerin Türk düşmanlığından etkilenir ve milliyetçi fikirleri benimser. Bahçesaray'a döndükten sonra Zincirli Medrese'de Rusça dersleri verir ve iki yıl kaldığı Paris'e gider. Osmanlı zabiti olmak isteyen İsmail Gaspıralı, İstanbul'a geldiyse de bürokratik engeller yüzünden bu arzusunu gerçekleştiremez ve Kırım'a döner.¹⁸²

Gaspıralı, Türklerin geri kalmışlıktan kurtulmasının yolunun eğitimden geçtiğine inanmaktaydı. Gâvur icadı diye trene binmeyecek kadar kör cehaletin esaretine düşen İslam Dünyasının; kurulacak olan yeni eğitim kurumları, izlenecek olan yeni eğitim yöntemleriyle aydınlığa kavuşacağına inanmaktadır. Ömrünü harcadığı Türklük yolunda da en büyük hizmetini eğitimde yenileşmeyi Türk Dünyasına benimseterek yapmıştır.

Türk Dünyası'ndaki ceditcilik hareketinin önderi olan İsmail Bey Gaspıralı da savtî (fonetik) metotla okuma öğretiminin ne şekilde uygulanacağını göstermek amacıyla 1892 yılında "Hoca-i Sıbyan" adlı eserini yazdı. Bahçesaray'a gelme imkânı bulunmayan öğretmenlerin yeni metoda

¹⁸¹ Acar, Kenan, **a.g.e.**, s.14

¹⁸² Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.25

göre okulları nasıl düzenleyeceğini öğretmek amacıyla 1898 yılında “Rehber-i Muallimîn” adlı eseri yazdı.¹⁸³

Usul-i Cedid ile eğitimin en önemli özelliği çocuklara ana dillerini öğretmesi, ve dinî eğitimin yanında matematik, tarih, coğrafya ve hayat bilgisi gibi derslerin verilmesidir. Kırk günde okuma yazma öğreten bu yeni eğitim sisteminin başarılı olması, bütün Rus imparatorluğu dâhilinde bu sistemle eğitim yapan okulların açılmasını sağlamıştır. 1914 yılında Usul-i Cedid mekteplerinin sayısı 5.000’e ulaşmıştı.¹⁸⁴

1905 yılına kadar Rusya Türklerinin tek süreli gazetesi olan Tercüman, Kırım’ın Bahçesaray şehrinde 10 Nisan 1883’te yayın hayatına başladı. Tercüman’ın kurucusu ve başyazarı Gaspıralı İsmail Bey, gazete çıkarma izni almak amacıyla resmî makamlara ilk başvurusunu 1879’da yaptıysa da gerekli izni alamadı. “Ahaliyi bir yoklama ve tecrübe muradıyla” Gaspıralı, 8 Mayıs 1881’de Tiflis’te “Tonguç” isimli ilk risalesini (broşür) yayınladı. Sadece 500 adet basılan “Tonguç”u aynı yıl içinde 1000 adet basılan “Şafak” ve diğer risaleler “Kamer”, “Güneş”, “Yıldız”, “Mirat-ı Cedid” gibi toplam 12 risale izledi. Bu risalelerde bütün Türk Müslüman Dünyası’nın kültürel canlanma gerekliliğini örgütleyen Gaspıralı, bunları öncelikle Kırım dışında yaşayan Müslümanlar arasında dağıtmakta idi. Söz konusu risalelerde Gaspıralı, Rusya Türklerini bir tek “umumi lisan”da birleşmeye çağırıyor, ayrı lehçelerin kullanılması yerine “temiz Türkî dil” kullanmalarını tavsiye ediyordu. Yine aynı yıl içinde “Mektep” ve “Faydalı Eğlence” adlı iki ayrı gazete çıkarmak için hükümete başvuran Gaspıralı yine olumlu cevap alamadı. Bütün bu girişimlerinin yanı sıra Tavrıda gazetesinde tefrika hâlinde yayınladığı Rusça makalelerini 1881 yılı içinde “Russkoye Musulmanstvo” (Rusya Müslümanları) adı altında bir risalede toplayan Gaspıralı İsmail Bey, uzun bir mücadeleden sonra bir matbaa tesisi için resmî izin alabildi. “Tercüman” (Perevodchik), Kırım’ın Ruslar tarafından işgalinin 100. yıl dönümünde 10

¹⁸³ Temizyürek, Fahri, **Osmanlı Mekteplerinde Cedidcilik Hareketi ve Türk Dünyasına Yansımaları**, İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları - Bildiriler, Türksoy Yayınları, Ankara, 2003, s.75-78

¹⁸⁴ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.26

Nisan 1883'te (Türkçe kısmı aynen Rusçaya tercüme edilmek kaydıyla¹⁸⁵) yayın hayatına girdi.¹⁸⁶ Gazeteye isim seçerken örnek olarak Şinasi Efendi'nin (1826-1871) İstanbul'da yayınladığı Tercüman-ı Ahvâl alınmıştır.¹⁸⁷

Tonğuç'un birinci sayfasında "Söz-i Evvel" ve "Ziya-yı Qafkasya", ikinci ve üçüncü sayfasında "Şöyle midir, Değil midir?" isimli yazılar, üçüncü ve dördüncü sayfada "Almazistan Seyahatnâmesiniñ Muqaddimesi" isimli bir hikâye, dördüncü sayfasında "Lâtifeler" başlığı altında halk edebiyatı ürünlerinden örnekler yer almaktadır. Dördüncü sayfanın sonunda Rusça "Tonğuç makaleler derlemesi Bahçesaray Belediye Başkanı İsmail Bey Gaspirinskiy tarafından hazırlanmıştır." ibaresi yer almaktadır. Arap alfabesi ile "İzin olunmaqla Tiflis'de Ziya matbaasında tab olunmuştur" cümleleri yer almakta. Tonğuç'un en sonunda ise Rusça "Sansüre göre uygundur." Tiflis, 17 Mayıs 1881 Ünsizâde Yayınevi'nde (basılmıştır)" cümleleri yazılıdır. Muhteva bakımından incelendiğinde İsmail Bey'in bütün hayatı boyunca ele aldığı konular Tonğuç'ta adeta özetlenmektedir.¹⁸⁸

Kamer'in gayesini ise Gaspiralı şu şekilde ifade etmektedir: "Rusya Müslümanlarının kalemge alınmağan pek köp şarkıları, darbimeselleri, rivayetleri vardır. Azar azar bunları kalemge almağa, toplamağa ve cem etmege isteriz. Anın için atalarımızdan, dedelerimizden kalan rivayetler ve sözler millet yazısı ve tegennisi olan şarkılar unutulup coyulmasın." 1881'de çıkan Şafak'ta Türk boylarının dilleri arasındaki benzerlikleri ortaya koymak maksadıyla, bilinen bir türkünün Kırım'da ve Kazan'da nasıl söylendiğini yazarak bu iki şivenin yakınlığını çok açık ve canlı örnekle gösterir. Kazan Türklerini yabancı dillerden kelime aldıkları için tenkid eder.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Yüksel, Zuhal, Gaspiralı ve Dil Birliği, **İsmail Bey Gaspiralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları Bildirileri**, Türksoy Yayınları, Ankara, 2003, s.29

¹⁸⁶ Hablemitoğlu, Necip, **Çarlık Rusyasında Türk Kongreleri** (1905-1917), s.14-15

¹⁸⁷ Emirhanov, Ravil, İsmail Gaspiralı ve Tatar Toplumunda Yenileşme Hareketi, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C:2, S.3, Eylül 2005, s.73

¹⁸⁸ Yüksel, Zühal Tonğuç'un Dil ve Muhevâ Hususiyetleri, İsmail Bey Gaspiralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.188

¹⁸⁹ Yüksel, Zühal, Gaspiralı ve Dil Birliği, s.31

“Dilde, fikirde, işte birlik” umdesinin sahibi ve meşhur Tercüman gazetesinin kurucusu olan İsmail Gaspıralı (1851-1914) Kırım’ın Türk Dünyası’na armağan ettiği en büyük şahsiyetlerdendir. Kendisi yazı dilini sadeleştirerek konuşma diline yakınlaştırmak suretiyle bütün Türk Dünyası’nın anlaşılabileceği ortak bir Türkçe ülküsünün sahibi olup Sovyet döneminde Marksist ideoloji ile çelişen bu fikirlerinden dolayı, uzun müddet Sovyet basınında adından hiç söz edilmemiştir.¹⁹⁰ Bahçesaray’da yayınlamaya başladığı Tercüman gazetesi, Kırım Türklerinin yanında bütün Türkistan ve Osmanlı Türklerini de uyandırmayı görev edinmişti.¹⁹¹

Gaspıralı Türkistan’ın kurtuluşu için mücadele ederken Türkiye’de de İttihat ve Terakki’nin Genel Merkez Üyeliği’ne seçilmiştir.¹⁹²

“İsmail Bey Gaspıralı, yayınladığı Tercüman gazetesinde ileri sürdüğü fikir ve görüşleri ile bütün Türk ülkelerinin o günkü aydınlarına tesir etmiş, yol göstermiştir. Bu cümleden olmak üzere onun Kazak aydınları üzerinde de büyük tesirleri olmuştur. Çünkü Tercüman gazetesi Kazak ülkesine de gidiyor ve Kazak aydınları tarafından da dikkatle okunuyordu. Bu tesirleri devrin önde gelen bazı Kazak aydınları bizzat dile getirmişlerdir.¹⁹³” diyen Ferhat Tamir, yazısında bu aydınları örnek olarak Kazak Türklerinin uyanışının mimarı Mircakıp Duvlat’a, Abay’ın şakirdi Şakerim Qudayberdiulı’nı, Kazakların ilk dergi yayıncısı Muhammetcan Seralin’i ve XX. yüzyılın başında yetişen Kazak aydınlarının manevî lideri Ahmet Baytursınoğlu’nu vermektedir.¹⁹⁴

Gaspıralı, Türk Dünyası’nın bir parçasını teşkil etmeleri itibarıyla Bulgaristan Türkleri ile de ilgilenmiştir. Gaspıralı’nın Bulgaristan Türklerine

¹⁹⁰ Acar, Kenan, **a.g.e.**, s.12

¹⁹¹ Kocakaplan, İsa, **Kırım’dan Londra’ya Cengiz Dağcı**, Damla Yayınevi, İstanbul, 1998, s.17

¹⁹² Çelik, Dursun, **XIX ve XX. Yüzyıllarda Azerbaycan**, Bilig, S 3/ Güz 96, s.69

¹⁹³ Tamir, Ferhat, **İsmail Bey Gaspıralı’nın Kazak Aydınları Üzerindeki Tesiri**, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.655

¹⁹⁴ Osmanov, Mirkasım, **İsmail Bey Gaspıralı ve Doğu Türkistan’da Yeni Uygur Maarifçiliği**, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.666-667

olan ilgisini Tercüman'daki yazılarında görmek mümkündür.¹⁹⁵ Bununla birlikte çok ayrıntılı bilgilere ulaşılamasa da Gaspıralı'nın Bulgaristan seyahati de mevcuttur.

Taşkent'te (Abdürreşid mektebi), Semerkand'da (Abdüşşükür mektebi), Verniy'da(şimdiki Almatı), Çimkent'te, Tokmak'da ve Pişpek'te (şimdiki Bişkek) usul-i cedid mektepleri açıldı Bu okullar kuzeydoğudaki Semipalatinsk'ten Hazar kıyısındaki Krasnovodsk'a (Kızılsu; şimdiki Türkmenbaşı) kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Kesin olmayan verilere göre otuz civarında mektep mevcuttu. Isık Göl kıyısında Kırgız şehri olan Prjevalsk'ta Gaspıralı adına bir usûl-i cedid mektebi mevcuttu.¹⁹⁶

Basında, hakkında eleştirel görüşler de çıkmıştır. Meselâ, keskin diliyle meşhur şair Gabdulla Tukay insafsız bir dille gazeteyi ve şahsen İsmail Gasprinski'yi, Türk-Tatar milletinin beklentilerini karşılamadığı, Tercüman'ın zamanın taleplerine cevap vermediği, Tatarların menfaatlerine göre hareket etmediği yönünde suçlamıştır. Bununla birlikte Tukay, İsmail Gasprinski'nin devlete (Çarlık yönetimine) haddinden fazla sadakatini de görmüş, bunu ihtiyatlılık ve zayıflık olarak bir arada yorumlamıştır. Suçlamaların çelişkili tarafıyla yapılması da tuhaftır. Rus Çarlığının taraftarları ve mutlakiyetçiler Gasprinski'ye pantürkist damgasını vurmuşlardır. Bu seslerin arasına Bolşevikler de dâhil olsaydı, onlar da herhâlde İ. Gasprinski'ye enternasyonalist diyebilirlerdi.¹⁹⁷ Gaspıralı önceleri hiçbir tarafa yaranamamıştı. Bu yaranamama işi Tercüman'ın çıkışında da kendisini hissettiriyor, Gaspıralı sadece Rusları değil, İslam âlimlerini de ürkütmemeye dikkat ediyordu.

Gaspıralı, dindaşlarını milyonlarca Rusya Müslümanının, anadilinde kitap neşretmesi, edebiyat ve basına sahip olması gerektiği hususunda ikna etmek istiyordu. Onun için apaçık olan bu mesele diğer Müslümanlar

¹⁹⁵ Turan, Ömer, **İsmail Bey Gaspıralı'nın Bulgaristan'daki Faaliyetleri**, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.685

¹⁹⁶ İsmailov, Enver, **İsmail Gaspıralı ve Türkistan Bölgesi**, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.631

¹⁹⁷ Ahunov, Azat, İsmail Bey Gasprinski: Rusya İmparatorluğu'nda bir "İnorodets"in Kaderi, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C: 2, S:2, Haziran 2005, s.14

arasında belirgin bir kuşkuya sebep oluyordu. Müslüman ulemâ ve Rus bürokrasisinin saldırılarını durdurmak amacıyla İsmail Bey Gaspirinskiy başlangıçta irâdi olarak politikadan uzak durmuş ve faaliyetlerini maarifçilikle sınırlandırmıştır.¹⁹⁸

1914 Ağustos'unda İsmail Bey çok zayıflamış olsa da gazete işleriyle ilgilenmiş, tavsiyelerde bulunmuştur. İlerleyen hastalık kaçınılmaz sonu getirmiştir. 10 Eylül'de, gazetenin birlikte redaktörlüğünü yürüttüğü Hasan Sabri Ayvazov'u kabul ederek kendisine "Yasin" okumasını rica etmiştir. İ. Gasprinski, Müslümanlar için kutsal bir günde Cuma günü Bahçesaray'da toprağa verilmiştir. Sovyet döneminde küçük düşürülen ve yıkılan kabrine 1999 Mart'ında ancak, Kırım Tatarları bu büyük maarifçi için yeniden bir mezar taşı dikmişlerdir.¹⁹⁹

20 Temmuz 1907 tarihinde neşredilen Tercüman'da gazetenin başına Hasan Sabri Ayvazov getirilir.²⁰⁰

Hasan Sabri Ayvazov, 1878 yılında Kırım'da millî ve edebî canlanmanın biraz da olsa yaşanmaya başladığı bu dönem içinde Alupka'da doğar. Daha 19 yaşında iken Alupka ve etrafındaki okullarda öğretmenlik yapar. Bu dönemde yazdığı ilk makaleler "Muvazene" ve "Türk" gazetelerinde yayımlanır.²⁰¹

1900 yılında Bahçesaray'da Gaspıralı'nın Kırım Tatar tiyatrosunun kurulması gayesi etrafında toplanan Kırım Tatar gençleri, Puşkin'in "Saran Pehlivan" piyesini sahneye koydular. Eserin Rusçadan Kırım Tatarcaya tercümesini tiyatro aktörlerinden İ. Lütfi yapmıştı. Piyenin sahnelenmesinde C. Meinov, O. Zaatov, S. Mishorlı, A. Terlekçi ve diğer Kırım Tatar aydınları mühim rol oynadılar. Bundan başka 1901'de Namık Kemal'in "Zavallı Çocuk", 1902'de S. Özenbaşı'nın "Olacağa Çare Olmaz" piyesleri gösterime girdi. Bu

¹⁹⁸ Yüksel, Zühal, **Tonğuç'un Dil ve Muhevâ Hususiyetleri**, s.234-235

¹⁹⁹ Ahunov, Azat, **a.g.m.**, s.13

²⁰⁰ Yüksel, Zühal, Kırım Tatar Millî Hareketi ve Hasan Sabri Ayvazov, Selçuk Üniversitesi **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S:13, Bahar 2003, s.427

²⁰¹ Yüksel, Zühal, **Kırım Tatar Millî Hareketi ve Hasan Sabri Ayvazov**, s.423

eser Kırım Tatar edebiyatının ilk tiyatro oyunudur. Yine Molier'in "Zoraki Tabip" isimli eseri de 1902'de sahnelenmiştir.²⁰²

Bu oyunlarda ya Gürcü, Ermeni ve Çufut kızları oynatılıyordu ya da erkekler. Kırım Tatar kızlarından ilk aktris Merziye Salpuday, daha sonra da kardeşi Ayşe oldu. Onlar Bahçesaray'dan evvel Kafkas ve Akmescit Rus tiyatrolarında çalışıyorlardı. Bahçesaray tiyatrosunda 1906 senesinden itibaren oynamaya başladılar. Onlardan sonra Tayganskaya, Şirinskaya, Çelebiyeva gibi istidatlı Bey kızları sahneye çıktılar.²⁰³

4. 1905-1917 Dönemi

1905 İnkılâbı diğer Türk illerinde olduğu kadar Kırım Tatarları arasında da hakiki bir değişiklik yapmadıysa da, getirdiği yenilikler dolayısıyla İlimski'nin talebelerinin açtığı Akmescit Tatar Öğretmen Okulu'ndan yetişenler artık, misyoner değil tersine milliyetçi olarak çıkıyordu.²⁰⁴ Rusların yeraltındaki siyasi teşkilatları, Çar Nikola II'nin vermek zorunda kaldığı meşruiyetten tam anlamıyla yararlanarak legal partiler hâlinde etkili faaliyetlere girişirken Rusya Türkleri toplanalım mı, toplanmayalım mı endişesini yaşıyordu.²⁰⁵

Millî edebiyatın gelişmesine zemin hazırlayan 1905 İnkılâbından sonra gerek Tercüman gerekse onun dışındaki Vatan Hadimi gibi gazetelerin etrafında gelişen Kırım-Tatar Edebiyatında bazı edipler Rus şairlerini taklit ederek Tatarca şiirler yazmış (Reşid Mediyev, Hüseyin Şamil Tohtargazi, Hasan Çergeyev vd.), bazıları tamamen Osmanlı Türkçesiyle (Cafer Seydahmet Kırimer, Cemil Germencikli, Hasan Sabri Ayvazov gibi), Numan Çelebi Cihan gibi bazıları ise şiirlerini Tatarca, nesirlerini Batı Türkçesiyle yazmışlardır. Bu devirdeki şair ve ediplerden Şamil Tohtargazi gerçekliğiyle;

²⁰² ZAAT, İsmet, **Tiyatromuzun Kısa Tarihçesi ve Kırım Tatar Tiyatrosunun Kurucusu İsmail Bey Gaspıralı**, İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler, Türksoy Yay., Ankara, 2003, s.177

²⁰³ Zaat, İsmet, **a.g.m.**, s.177

²⁰⁴ Devlet, Nadir, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, s.192

²⁰⁵ Devlet, Nadir, **1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s.63

Hasan Çergeyev kadın ve çocuk konularını işlemesiyle; İlyas Boraganski matbaacılık ve yaptığı tercümelerle; Ali Bodanski hazırladığı sözlük ve tercümelerinin yanında Bolşevikliğiyle; İsmail Lemaov, Arap dili ve edebiyatına vukufuyla; Osman Akçokraklı tercümeleri ve halk edebiyatı ürünlerine olan yatkınlığıyla; Hasan Sabri Ayvazov, Tercüman gazetesine olan hizmeti ve tercümeleriyle; Mehmet Nüzhet, Kırım halkının sosyal hayatına taşlamalarıyla; Abdullah Latifzâde coşkulu şiirleriyle, Abdullah Özenbaşı haksızlık ve cehaletle mücadele etmesiyle; Yakup Şakir Ali de işçi, eğitim ve kültür konularını işlemesiyle tanınır.²⁰⁶

1905-1917 arasında ve daha sonra Kırım Yarımadasında Türk edebiyatına Numan Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet Kırimer, Hamdi Giraybay, Numan Baybari, Abdullah Latifzade, Mehmet Nüzhet, Ahmet Yahya, N. Cahit, Bekir Sıtkı Çobanzade, Reşid Aşiki Özkırmı, Şevki Bektöre ve Mehmed Niyazi gibi yazar ve şairler büyük katkıda bulundular.²⁰⁷

Gerek Gaspıralı'nın rahle-i tedrisatından geçen gerekse Rus-Tatar Öğretmen Okullarından milliyetçi olarak yetişen aydınların faal bir şekilde mücadeleye girişiyle 1905-1917 arası dönem edebî çalışmalar ve Türklerin uyanışı açısından önemli bir dönüm noktasıdır. 1905 Meşrutiyet'i ile Türk Dünyası üzerindeki baskı kalkmış ve düşünceler gün yüzüne çıkmıştır.

1905 sonrasında geçici olarak sansür kısıtlamalarının gevşetilmesi ve yayın müsaadesi almanın kolaylaşması, Gaspıralı'nın Rusya İmparatorluğu'ndaki Türk basın hayatına değişik tarz ve renkler getirecek birtakım yeni yayın teşebbüslerini başlatmasına imkân verdi. Her şeyden önce bizzat Tercüman'da bazı değişiklikler görüldü. Gaspıralı, Tercüman'ın yarısının Rusça olarak basılması mecburiyetinden kurtulabilmek için gereken resmî müsaadeyi nihayet Aralık 1905'te alabildi. (Bu mecburiyetin Tercüman'ın başlangıçta çıkabilmesi için öne sürülen şart olduğu anlaşılıyor.)²⁰⁸

²⁰⁶ Acar, Kenan, **a.g.e.**, s.15

²⁰⁷ Devlet, Nadir, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, s.193

²⁰⁸ Kırımlı, Hakan, **a.g.e.**, s.151-152

Gaspıralı'nın inisiyatifi ile büyük kızı Şefika Hanım'ın yönetiminde 1906 yılında yayınlanmaya başlanan kadınlar dergisi "Âlem-i Nisvan" (Kadınlar Dünyası) Rusya Türkleri tarafından çıkarılan ilk kadın dergisi olması yönünden de çok mühim bir teşebbüstü. 1906-1910 yılları arasında yayınlanmış olan Âlem-i Nisvan sekiz sahifeden ibaret olup ya 15 günde bir veya haftada bir yayınlanmakta idi. Dergi tamamen kadın ve aile konularına ağırlık vermektedir. Dergi kendini "Fenun ve edebiyattan, ilm-i sıhhat, terbiye ve idare-i beytiyeden (ev idaresinden) bahseden resimli haftalık Türkî mecmuadır." diye tanıtmaktadır... Derginin resimli olması ise şeriatın resme, surete karşı tutumu dolayısıyla devrine göre büyük bir yenilikti.²⁰⁹

Tercüman görünüşü yönünden ılımlı muhafazakâr-reformcu ve Müslüman birliği taraftarıydı. Gazetenin bu genel tutumu, "Genç Tatarlar" diye adlandırılan yeni aydınlar sınıfını tatmin etmekten uzak kalıyordu. "Genç Tatarlar", "Genç Türkler" hareketini örnek olarak ele almışlar ve başta yeraltında faaliyet göstermişlerdi. "Genç Tatarlar" Karasubazar'da öğretmenlik yapan Abdürreşid Mehdi(yev) (1880-16.5.1912) liderliğinde millî, sosyal ve siyasî istiklâlin ancak çar rejimine karşı mücadele ile gerçekleşeceği fikrini açıkça yaymaya başlamıştı.²¹⁰

Karasubazar'da "Vatan Hadimi" gazetesi çıkmaya başlar. 5 Mayıs 1906 tarihli Tercüman'da ise, Vatan Hadimi gazetesinin çıkarılmasından dolayı tebrik yazısında gazetenin müdürünün muallim Abdürreşit Mehdiyev, neşreden de Seydahmet Çelebi olduğu; Tercüman gibi millet için çalışacağı ve dilinin oldukça sade bir Türkçe olduğu belirtilir.²¹¹ Gazete aşırı tutumu nedeniyle 1907 yılında kapatıldı. Mehdi(yev) haftada bir kere çıkarmak için 1907 yılının sonlarında tekrar izin alabildiyse de 1908 yılının baharında bu sefer tekrar açılmamak üzere kapatıldı.²¹²

Vatan Hadimi'nin çevresinde yetişen Bahçesaray'daki genç muallimlerden Hüseyin Baliç, Yahya Bayburtlu, Süleyman Badraklı, Emirali

²⁰⁹ Devlet, Nadir, **İsmail Bey (Gaspıralı)**, s.43

²¹⁰ Devlet, Nadir, **İsmail Bey (Gaspıralı)**, s.49-50

²¹¹ Yüksel, Zuhale, **Kırım Tatar Millî Hareketi ve Hasan Sabri Ayvazov**, s.424

²¹² Devlet, Nadir, **İsmail Bey (Gaspıralı)**, s.49-50

Kayızov, Celal Meyinov, İbrahim Meyinov, Abdurrahman Hüsnü “Uçkun” adıyla bir dizi risaleler neşrederler.²¹³

Mehdi(yev)’in çıkardığı Vatan Hadimi kısa zamanda Tercüman’ın rakibi olmuştu. Gaspıralı da Tercüman’la Türklerin daha cesur ve aşırı eğilimli aydınlarını etkilemek için yeterli güce sahip olmadığını anlamıştı. Bunun üzerine Gaspıralı 1906’da Tercüman’dan daha milliyetçi, daha fazla sosyal konulara eğilen ve Rusya’ya daha açık düşmanlık gösteren haftalık “Millet” gazetesini çıkarmaya başladı. 1908’den itibaren bu gazetenin başına daha önce Vatan Hadimi’nde çalışan Hasan Sabri Ayvaz getirilmişti.²¹⁴ Millet’in her sayısı ile birlikte düzenli olarak sekizer sayfalık “Kâmus-u ilmî ve Fennî” fasikülleri verilecek ve “Tarih-i Türkî” de bu gazetede yayınlanacaktı.²¹⁵

Bunun dışında Gaspıralı daha önce de belirttiğimiz üzere kızı Şefika Gaspıralı yönetiminde “Âlem-i Nisvan” (1910 yılına kadar yayında kaldı.), “Âlem-i Sübyan” (1915 yılına kadar yayın hayatında kaldı.) ve mizahi içerikli “Ha! Ha! Ha!” dergilerini yayınladı.²¹⁶ “Ha! Ha! Ha”nın yayın hayatı muhtemelen beşinci sayısından sonra sona erdi.²¹⁷

Hasan Sabri Ayvazov 1908 Ekim’inde “Kırım Sedası” isimli bir gazete çıkarmak maksadıyla müracaat ettiyse de Türk dilini okuyabilecek bir sansürcü bulunamadığı için gazetenin çıkmasına izin verilmez.²¹⁸ Hasan Sabri Ayvazov’un yazıp 1907’de Bakû’de neşrettiği “Neden Bu Hale Kaldık?” piyesi o dönemde çok tanınmış bir tiyatro oyunudur.²¹⁹

1913 yılında Hasan Sabri Ayvazov, Bahçesaray’a İsmail Gaspıralı’nın yanına gelerek “Tercüman” gazetesinin neşriyatına iştirak eder. Bu gazetede ortak dil ve imlâ ile ilgili makaleleri yanında Turgenyev’in “Babalar ve Çocuklar” romanından bölümleri, Çehov’un hikâyelerini, Tolstoy, Puşkin,

²¹³ Yüksel, Zuhul, **Kırım Tatar Millî Hareketi ve Hasan Sabri Ayvazov**, s.427

²¹⁴ Kırımlı, Hakan, **a.g.e.**, s.153

²¹⁵ Kırımlı, Hakan, **a.g.e.**, s.153

²¹⁶ Devlet, Nadir, **İsmail Bey (Gaspıralı)**, s.49-51

²¹⁷ Kırımlı, Hakan, **a.g.e.**, s.153

²¹⁸ Yüksel, Zuhul, **Kırım Tatar Millî Hareketi ve Hasan Sabri Ayvazov**, s.427

²¹⁹ Yüksel, Zuhul, **Kırım Tatar Millî Hareketi ve Hasan Sabri Ayvazov**, s.428

Nevayi, Nizamî ve Hayyam'ın eserlerini Türkçeye aktararak neşreder.²²⁰ 1914'te Gaspıralı'nın ölümünden sonra 1918'e, yani gazetenin yayın hayatından çekilmesine kadar, Hasan Sabri Ayvaz, Tercüman'ı devam ettirdi.²²¹

1923 yılında Kırım Merkezî İcra Komitesi yanındaki tercüme bölümünde başkâtlık görevinde bulunan Ayvazov, birkaç yıl sonra Kırım Yeni Elifbe Komitesinde çalışır. 1920 senelerinin sonlarında Latin harfleri ile Hasan Sabri Ayvazov'un başyazarlığını yaptığı "Köz Aydın" isimli dergi neşredilir. Bu dönemde Hasan Sabri Ayvazov artık kendini tamamen edebî ve ilmî çalışmalara vermiştir. 1927 yılında yazdığı "Anneciğim Nerdesin? Gel!" isimli İstanbul Türkçesi ile yazılan hikâyesi, 1920'li yıllardaki açlığı işleyen üslûp yönüyle de mükemmel denebilecek bir eserdir. Hasan Sabri Ayvazov, bu dönemde Akmesic'te 1927'de basılan ve 60 sayfadan oluşan "Yeni Yol" (Lâtin alfabesi ile ilgili) ile gene Akmesic'te 1928 yılında basılan ve 32 sayfadan oluşan "Kıraat Kitabı" gibi ilmî eserler de yazmıştır.²²²

Hasan Sabri Ayvazov, 1930'lu yıllara girerken önce iş verilmeme cezasına çarptırılır. Gazete ve dergi çıkarmada, yazı yazmada bu kadar üretken bir yapıya sahip olan Ayvazov'un 1930'lu yıllara ait tek bir yazısı bile yoktur. Bu büyük işkencenin arkasından 1938 yılında 60 yaşındayken kurşuna dizilerek öldürülür.²²³

Romanya'da Kırım Türkçesinin ve edebiyatının yaşaması için büyük çaba sarf eden Mehmet Niyazi, 1878 yılında Romanya'da Dobruca'nın Aşçılar köyünde doğdu. Kırım'da öğretmenlik yaptı. Kırım'a öğretmenlik için ikinci gelişinde Çar'ın gizli servisi tarafından ülkeye sokulmadı. Dobruca Sevdası ve Teşviq gazetelerinde çalıştıktan sonra 1917'de Hakses gazetesinde çalıştı. 1920'de tekrar Dobruca'ya döndü.²²⁴ Ömrünü Kırım

²²⁰ Yüksel, Zuhul, **Kırım Tatar Milli Hareketi ve Hasan Sabri Ayvazov**, s.428

²²¹ Devlet, Nadir, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, s.42

²²² Yüksel, Zuhul, **Kırım Tatar Milli Hareketi ve Hasan Sabri Ayvazov**, s.430-431

²²³ Yüksel, Zuhul, **Kırım Tatar Milli Hareketi ve Hasan Sabri Ayvazov**, s.434

²²⁴ **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, C:13, Kırım Türk-Tatar Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.367

davasına adayan Mehmet Niyazi 1931 yılının 29 Teşrîn-i Sâni (Kasım) günü vefat etti.²²⁵

Şamil Toktargazi (1881-1913), Kırım'ın Gökgöz köyünde doğmuş, kendi gayretiyle okuyup kendini yetiştirmiş; yılmadan yorulmadan okuması sayesinde Türk ve Rus klâsik edebiyatını öğrenmiş; realist fikirleriyle eserler meydana getirmiş bir şâirdir. Onun "Ne Kerek" (1906), "Çocuk Git Mektebe" (1909), "Küneş" (1909), "O Nedir?" (1909), "Aşı-malıyız" (1910) gibi şiirleriyle "Ey Refikler", "Mektepliyiz", "Ey Arkadaşlar" gibi marşları gençleri bilgi ve ilme yöneltmiştir. Şâirin şiirleri sağlığında Azerî ve Başkurt Türkçelerine çevrilmiş; "Hale-i Kırım" adlı hikâyesi de Rusçaya tercüme edilmiştir. Toktargazi'nin "Mollalar Proyikti" adlı bir tiyatro eseri ile "Saadet Adası" adlı bir romanı da vardır.²²⁶

Asan Çergeyev (1879-1946), Kırım'ın Or vilâyetinin Açıkeç köyünde doğar. İlk şiirleri, "Kart Bağçacı" ve "Çeşme" adını taşır. "Eşit Mevlâ Ne Söylüyor" hikâyesi 1905'te yazılıp 1909'da basılmıştır. 1909'da yazılıp 1917'de basılan "Takdir" isimli hikâyesi; kadim hakları ve kadınların kendi geleceklerini kendilerinin belirlemeleri konularını işlemektedir. Ayrıca "Ayvanlar Ne Ayta" isimli çocuk şiirleri kitabı ile "Yıl Dönümü" isimli çocuk piyesi ve "Tilki Koyan" adlı derlemeleri vardır.²²⁷

İlyas Boraganski (1852-1942), Bahçesaray'da doğmuştur. 1867'de Türkiye'ye gelerek Nergizî'den Şark hüsn-i hattını öğrenen Boraganski; matbaacılık, ressamlık, nakış sanatlarında da tecrübe sahibi olarak Kırım'a döner. Daha sonra Petersburg'da Rus, Lâtin ve Arap harflerini kullanan ilk özel matbaayı kurar.²²⁸

Ali Bodaninskiy (1865-1920), Akmesit'in Badana köyünde doğar. Rusça-Tatarca sözlük hazırlar ve Rus edebiyatından bazı örnekleri Kırım Türkçesine tercüme eder. 1919 yılında Mustafa Suphi ile beraber Kırım

²²⁵ Ülküsal, Müstecip, **Kırım Yolunda Bir Ömür-Hatıralar**, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.163

²²⁶ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.28

²²⁷ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.28

²²⁸ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.28

Türkçesiyle ilk Bolşevik gazetesi olan "Yeni Dünya" gazetesini çıkarır. 1920'de Kızılordu'ya girerek Kırım'a döner ve Beyaz Ruslarla savaşırken ölür.²²⁹

Abdurrefi Bodaninskiy'nin ikinci oğlu Hüseyin Bodaninskiy, İtalya'nın Pim şehrinde Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim ve mimarlık eğitimi yapar. "Ha-ha", "Balalar Dünyası" ve "Tercüman"da devamlı yazıları çıkmış, 1914-1916 yıllarında da kıymetli makaleleri yayımlanmıştır. Bahçesaray'da Hansaray müzesini kurduktan sonra 1930'da Akmescit'te Kırım arkeolojisine ve etnografyasına ait eserleri yayımlanmıştır. "İleri", "Noviy" ve "Vostok" dergilerinde pek çok ilmî makaleleri çıkmıştır.²³⁰

İsmail Lemanov (1871-1942), yabancı ülkelerde bilhassa Arap ülkelerinde çok uzun kaldığı için Arap dilini ve edebiyatını çok iyi bilir. Memleketine döndükten sonra yeni metodlarla öğrenim yapan okullarda ders anlatan Lemanov, "Tercüman"ın redaktörlüğünü de yapmıştır. 1898'de "Tercüman"da bütün Türk şivelerini anlatan "Yeni Devir Tatar Edebiyatı" isimli makaleyi yazan yazar, 1910-12 yıllarında "Millet" gazetesinin redaktörlüğünü yapar.²³¹

Bahçesaray'ın Akçokrak köyünde doğan Osman Akçokraklı (1879-1938); tercüman, etnograf, folklorcu, edebiyatçı ve tarihçidir. 1899'da Puşkin'in "Bahçesaray Çeşmesi" ve "Tılsım" isimli eserlerini tercüme eder. 1910'da "Nenkecen Hanım Türbesi"ni seyrettikten sonra bu oyundan aldığı derin tesirle "Hikâyet Nenkecen Hanım Türbesi" adlı tarihî eserini yazar.²³² Osman Akçokraklı, Bahçesaray'da Saraylar ve Türk-Tatar Kültürü Müzesi müdürü iken bir taraftan müzeyi kuvvetlendirmeğe, diğer taraftan da kültür bakiyesi olarak ortalıkta ne buldu ise onları toplamağa çalışmıştır. "Kırım'da Tatar Tamgaları" isimli kitabı da bu endişe ile (Rusların engellemesine uğrama endişesiyle) acele bastırılmıştır. Nitekim hemen arkasından, iki sene

²²⁹ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.28

²³⁰ YÜKSEL, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.28

²³¹ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.28

²³² Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.28

sonra Ruslar bütün Türk münevverlerini -O. Akçokraklı dahil- kurşuna dizmiş, sürmüş, imha etmiştir.²³³ Bu eseri hazırlamasında 1925 senesinde Kırım'ın kültürü, tarihi ve sanatına dair bölgede incelemeler yapan ve damgaları da inceleyen heyetle geçirdiği vakitler de önemlidir.²³⁴

Çocukluk yıllarında çincıların, kedayların çınlarını, manilerini; halk destanlarını, masal ve atasözlerini dinleyerek büyüyen Mehmet Nüzhet (1888-1933), halk yırlarının tekrarlanmaz ezgilerim içine sindirmiş, çeşitli millî âdet ve ananeleri yaşamıştır. Mehmet Nüzhet, şiirlerinde toplumun menfî âdetlerini, dinî hurafeleri, feodalizm kalıntıları tenkid edip insanların olumsuz yönlerini, içkiye olan düşkünlüklerini, aç gözlülük ve bencilliklerini komik bir şekilde eleştirmiştir. Şâirin "Nogay'ın Adağı", "Uzun Kulak Aziz", "Ava Sertiygen", "Menden de Geçen Hayır", "Sokur Közden Saadet", "Türkülü Namaz", "Çoban ve Eçki", "Nogaynen Molla", "Tek Mağa Körünme" gibi eserleri "Lenin Bayrağı", "Edebiyat Hrestomatiyası" ve Eşref Şemizâde'nin "Ömür ve Yaratıcılık" adlı kitaplarında yayımlanmıştır. "Selim Sohta", "Bahıtsız Koranta" adlı hikâyeleri Kırım edebiyatında tenkidi realizm metoduyla yazılan ilk eserlerdendir. Ekim inkılâbını heyecanla karşılayıp yaşayan Mehmet Nüzhet 1920'lerde şekillenen Kırım edebiyatının da gelişmesinde oldukça etkili olmuştur.²³⁵

Abdullah Lâtifzâde (1890-1938), 1905 İnkılâbından sonra adını duyuran kuvvetli bir şâir, coşkun bir gazeteci, iyi bir tercüman ve teşkilâtçı bir yapıya sahiptir. Şiirin her türünde şiiriyetin bütün özelliklerini mükemmel bir şekilde kullanan şâir, düşünce ve hislerini, coşturucu duygularını çok usta bir şekilde ifade etmiştir. Gözleve ve Akmescit'te öğretmenlik yapan şâirin şiirleri "Tercüman" ve "Vatan Hadimi" gazetelerinde yayımlanmıştır.²³⁶ Şiir yazmaya Bolşevik İhtilâlinden önce başlayan Latifzâde şiirlerinde Kırım halkını okumaya ve kültürünü artırmaya çağırır. Ekim İhtilâli'nden sonra yazdığı

²³³ Otar, İsmail, O. Akçokraklı'nın (Kırım Tatar Tamgaları) İsimli Kitabı Vesilesi ile Notlar, **Emel dergisi**, Mart-Nisan 1983, S:135 Özel Sayı, s.182

²³⁴ Akçokraklı, Osman, Kırım Tatar Damgaları, **Emel Dergisi**, Mart-Nisan 1983, S:135 Özel Sayı, s.161

²³⁵ Akçokraklı, Osman, **a.g.m.**, s.161

²³⁶ Akçokraklı, Osman, **a.g.m.**, s.161

şiiirlerde ise Tatar halkının zulüm altında yaşayışını anlatır. Şiiirlerinde fikir ve duyguya ağırlık veren şair, seçtiği kelimelerle Kırım-Tatar edebiyatının gelişmesine de katkıda bulunmuştur.²³⁷

İsmail Gaspıralı'nın yakın dostu olan Seyyid Abdullah Özenbaşı, (1867-1924) Kırım Tatar Millî Hareketinin de temsilcilerindendir. Şâir; haksızlığa, adaletsizliğe, dine hurafe karıştırılmasına ve cahil mollalara karşıdır. Kırım ekonomisinin canlandırılması için yetiştirilen bağ bahçe ürünlerinin korunması ve pazarlanması gerektiğine inanan Abdullah Özenbaşı, 1902 yılında halkı bu sahada eğitebilmek maksadıyla "Bağçasaray Destanı" isimli şiirini atasözleri ve deyimlere yer vererek yazar. Bu kadar teknik bir konunun bu kadar şairane bir şekilde işlenmesi oldukça şaşırtıcıdır. Yazarın üç perdelik "Olacağa Çare Olmaz" isimli tiyatro eseri 1897 yılında yazılmış olmasına rağmen, 1902 yılında Tercüman gazetesinin matbaasında basılmıştır. Eser ilk defa sahneye konulduğu zaman, başkadın rolünü yazarın kendi oynamıştır.²³⁸

Yakup Şakir Ali (1890-1930) Bahçesaray'da doğmuştur. Gaspıralı'nın basımevinde işçi olarak çalışırken; Tercüman, Vatan Hadimi gibi gazetelerle diğer yayımları okuyarak kendini yetiştirmiştir. Daha sonra kendi de şiir yazmaya başlar ve şiirleri "Tecüman"da basılır. Şiiirlerinde işçilerin meselelerini işlemekle beraber; eğitime ve kültüre de ağırlık vermiştir. Eserleri "Yañı Dünya", "Yaş Quvet" gazeteleriyle "Yañı Çolpan" ve "Oquv İşleri" dergilerinde basılmıştır.²³⁹

5- 1917-1944 DÖNEMİ

1917 İhtilalinden sonra yönetimi elinde bulunduran geçici hükümetin "20 Mart (2 Nisan) 1917 tarihli "Rusya'daki bütün vatandaşların eşit olduğu"

²³⁷ Ülgen, Erol, Kırmılı Şair Abdulla Lâtifzâde(1890-1938), **Emel dergisi**, S: 207, Mart-Nisan 1995, s.9

²³⁸ Akçokraklı, Osman, **a.g.m.**, s.161

²³⁹ Akçokraklı, Osman, **a.g.m.**, s.161

hususundaki kararı, bilhassa değişik Türk boylarını hak arama mücadelesine daha da kuvvetle itti.²⁴⁰

Yaşanan özgürlük havası içerisinde 26 Mart 1917’de Kırım Halk Cumhuriyeti, Çelebi Cihan başkanlığında kurulsada çok yaşamaz; önce 26 Ocak 1918’de Bolşevikler, bundan 4 ay sonra Almanlar, Almanlardan 6 ay sonra Beyaz Rus ordusu ve nihayet 11 Kasım 1920’de Kızıl Ordu, Kırım’ı işgal etmiştir. Bu kısa zaman zarfında yaşanan gelgitler Kırım Türklerinin gerek sosyal hayatlarında gerekse edebiyatlarında oldukça mühim bir yer tutmuştur.

Bolşevikler tarafından açlıkça, Hristiyanlaştırmayla, Ruslaştırmayla göçe zorlanan Kırım Türklerinin Kızıl’ları nasıl umut olarak gördüğünün en güzel örneği daha sonra Ruslar tarafından şehit edilecek olan Hamdi Giraybay’ın “Hoş Keldiñiz Bolşevikler Kırımğa” şiiridir.²⁴¹

Kırım Muhtar Sovyet Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla beraber başlayan Tatarlaştırma politikasında Kırımlı aydınların çoğunluğu Hamdi Giraybay, Ömer İpçi, Bekir Çobanzâde, Abdullah Latifzâde, Eşref Şemizâde ve diğer birçok Tatar aydını yazılarıyla yeni sistemin yerleşmesine yardımcı olmuşlardır. Ne yazık ki bunların çoğu daha sonra, destekledikleri Bolşevikler tarafından ya vatanlarından sürülecek ya da öldürüleceklerdir. Bu yazarlardan Ömer İpçi (1897-1955) hemen hemen her türde edebî eserler vermiş; tiyatro, hikâye ve edebî dil konusundaki teorik tartışmalara katılmıştır.²⁴²

1927-28 yıllarından sonra yaşanmaya başlanan şiddetli baskı, pek çok aydını etkilemiştir. Bu dönemde milliyetçi olmakla suçlanan aydınlar âdeta önce gazetelerde yargılanıyor, sonra yönetim tarafından cezalandırılıyorlardı. Bu dönemde edebî eser verenler, inkılâptan önce de Kırım’da faal olarak çalışan Asan Çergeyev, Mehmet Nüzhet, Abdullah Lâtifzâde, Umer İpçi, Bekir Çobanzâde, Yakup Şakirali gibi ediplerle Abdurrahim Altaylı, Ziyaddin

²⁴⁰ Devlet, Nadir, **1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi**, s.63

²⁴¹ Otar, İsmail, O. Akçokraklı’nın (**Kırım Tatar Tamgaları**) **İsimli Kitabı Vesilesi ile Notlar**, s.182

²⁴² Acar, Kenan, **a.g.e.**, s.15

Cavtöbeli, Cafer Gaffar, İlyas Tarhan, İrgat Kadir, Mahmut Nedim, Eşref Şemizâde, Kerim Camanaklı gibi gençlerdir. Bunlar edebî eserlerinde yeni hayatın heyecanını yaşatmışlar; eski ananevî biçimlerle sosyalist fikir ve düşüncelerini ifade etmiş ve aşılama çalışmışlardır. Lâtifzâde'nin "8 Martka", Umer İpçi'nin "Deniz", İrgat Kadir'in "İrgatın Hatresi", Ziyaddin Cavtöbeli'nin "Kızıl Bayrak", "Altan", Mehmet Nüzhet'in "Köylünün Şanı", Eşref Şemizâde'nin "Leninge" adlı şiirleri bu maksatla yazılan eserleridir.²⁴³

1917 Ekim ihtilali, yazarların dünyaya bakışlarına da, sanatlarına da, aralarındaki ilişkilerine de, edebiyatın yaşayış şekline ve gelişme özelliklerine de kuvvetli bir etki yapmıştır. Bolşevik partisinin ülke idaresine gelmesi ve devlet düzeni vasıtasıyla parti diktatörlüğünün yerleştirilmesi, ülkede yeni ideolojik-siyasi ortamın oluşmasına sebep olmuştur. Bu ortam edebî hayatı da keskin bir şekilde değiştirmiştir. Sınıfçılık ve partililik prensiplerinin hayata geçirilmeye başlaması ediplerin dünyaya bakışlarını ve edebî hareketi belli kısıtlamalar içinde tutmaya siyasi sansürün kuvvetlenmesine, edebî sanat eserlerinin egemen ideolojiye dayanıp değerlendirmenin temel usul hâline gelmesine yol açmıştır. Farklı bakışı savunan gazete ve dergiler, kitaplar, çıkan neşriyatlar kapatılmıştır. Halka sosyalist fikri yerleştirme maksadıyla yeni matbuat ve neşriyat oluşturulmuştur. Sadece Tataristan'da 1917-20 yıllarında 7 dilde (Tatar, Rus, Çuvaş, Mari, Umdurt, Macar, Alman) 130 isimde gazete-dergi çıkarıldığı²⁴⁴ düşünüldüğünde basının uğradığı Sosyalist baskının boyutunu tahmin etmek zor olmayacaktır.

1917 yılının Temmuz ayında Arifzâde Hilmi tarafından haftada iki defa neşrolunan "Kırım Ocağı" ve yine aynı yılda İbrahim Özenbaşı tarafından Rusça olarak Golos Tatar (Tatar Sesi) adlı gazeteler çıkarıldı.²⁴⁵ Nadir Devlet bu bilgileri aktardığı kitabının 192. sayfasında 1881 ile 1917 yılları arasında Kırım'da çıkan dergi ve gazetelerin tarihlerini, isimlerini, baskı yerlerini ve neşirlerini gösterir bir tablo yayınlamıştır.

²⁴³ Otar, İsmail, **a.g.m.**, s.182

²⁴⁴ Zaripova-Çetin Çulpan, Tatar Edebiyatının Gelişimi, **Akademik Bakış Dergisi**, Mayıs 2006, S:9, s.12

²⁴⁵ Devlet, Nadir, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, s.190

Numan Çelebi Cihan, 1885'te Kırım'ın Orkapı tarafında Sonak köyünde doğmuş, 1908-1916 seneleri arasında İstanbul ve St. Petersburg'da tahsil görmüş, 1908'de Cafer Seydahmet ve daha başka Kırım Tatar gençleri ile birlikte İstanbul'da "Kırım Talebe Cemiyetini" tesis etmiş, 1917'de Kırım Müftüsü seçilmiş; daha sonra da 9 Aralık 1917'de toplanan Kırım Tatar Millî Kurultayının üyeleri tarafından seçilerek Kırım Tatar Hükümetinin başkanı olmuş²⁴⁶ ne yazık ki Kırım'ın 1918 yılı Ocak ayı içerisinde Bolşevikler tarafından işgal edilmesi esnasında Bolşevikler tarafından Sivastopol hapishanesine götürülmüş, 23 Şubat 1918 günü şehit edilmiştir.²⁴⁷ Karadeniz'e atılarak şehit edilen büyük dava adamının bugün bir mezarı dahi bulunmamaktadır.

Numan Çelebi Cihan'ın devlet adamlığı yanında şairlik ve yazarlık yönünü onun eserlerinde görmek mümkündür. Kırım Tatar Edebiyatında onun eşsiz bir yerde bulunmasını sağlayan 1917'de yazdığı Ant Etkenmen (Ant Etmişim) şiiridir. Bu şiir daha onun sağlığında halk tarafından bestelenmiş, 9 Aralık 1917'de toplanan Kırım Tatar Millî Kurultayı'nda millî marş olarak okunmuştur. Bu şiir, kendini 1917 Kurultayı'nın vasisi olarak kabul eden 30 Haziran 1991'de toplanan Kırım Tatar Millî Kurultayı'nın "Kırım Tatar Halkının Millî Bayrağı ve Millî Marşı" hakkındaki kararının 2. Maddesinde "Kırım Tatar halkının millî marşı Numan Çelebi Cihan'ın 'Ant Etkenmen' adlı eseridir." şeklinde bir ifadeyle günümüzde de Kırım Tatarlarının millî marşı olma özelliğini devam ettirmektedir.²⁴⁸

Bahçesaray'da doğan Umer İpçi (1897-1955) ilk eserlerini 1915 senesinde öğrenciyken yazar. Bu şiirlerinde eski mekteplerin eleştirisi, cemiyetin açlar ve toklar olarak bölünmesinin tenkidi yer almaktadır. Bununla birlikte Gazi Mansur şiirindeki dinî ve millî motifler önemlidir. Şiirdeki kabiliyetine rağmen sosyal hayata dair fikirlerini yaymada şiir onu kısıtladığı için nesre geçiş yapar ve tiyatro ve hikâye alanında önemli eserler vücuda

²⁴⁶ Savaş, Işıl Işıktaş, 20. Yüzyıl Kırım Tatar Şiirinde Ant Etme Motifi, Acta Turcica Çevrimiçi **Tematik Türkoloji Dergisi**, Yıl V, S:2, Temmuz 2013, s.3

²⁴⁷ Karatay, Zafer, Milli Şehidimiz Numan Çelebi Cihan, **Emel Dergisi**, S:164, Ocak-Şubat 1988, s.13

²⁴⁸ Savaş, Işıl Işıktaş, 20. Yüzyıl Kırım Tatar Şiirinde Ant Etme Motifi, s.3-4

getirir. “Ben Gorki’den pek çok şey öğrendim ve hâlâ öğrenmekteyim.” diyen İpçi, Rus edebiyatına vakıftır ve pek çok tercüme eseri de bulunmaktadır.²⁴⁹

1917 yılında yazdığı "Gazı Mansur" isimli şiirinden sonra "Alim", "Nenkecan Hanım", "Şain Giray" isimli tiyatro eserlerinde "Tair ile Zöre" (1927), "Taraktaşlı Seitoğlu Seydamet" (1930) gibi eserlerinde tarihî konuları işlemesi ve gene konularını tarihten alan "Alim Kırım Yiğidi" isimli film senaryosunu yazmaya başladığı “İleri” gazetesinde resmen ilân edilmesi 1927-1928 yıllarında işletilmeye başlayan çarkın, İpçi’yi de pençesine almasına sebep olur ve İpçi de “milliyetçilik” suçlamasıyla 12 yıl ceza alır.²⁵⁰

Oyun yazarı U. İpçi’nin “Fahişe” adlı oyunu tiyatro hayatında olay yarattı. Hatta onu “Kırım Tatar dramasının çiçek destesinde solmaz bir gül olarak adlandırdılar. “Alim”, “Nenkecan Hanım”, “Şahin Giray”, piyeslerinde Kırım Tatar halkının tarihinden olaylar aksettirmişti. İpçi 20’den fazla piyes yazdı. Rus ve Batı tiyatro eserlerini tercüme ederek otuz kadarını sahneye koydu.²⁵¹

İpçi, şiirlerinde cemiyetteki haksızlığa ve adaletsizliğe karşı insanların mücadele etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Hikâyelerinde halkın yaşadığı hayatı tarafsız ve realist bir şekilde ifade eden Umer İpçi, yaptığı yeniliklerle Kırım nesrinin seviyesini yükseltmiştir. İpçi’nin Kırım dram ve tiyatrosunun gelişmesinde de çok büyük hizmetleri olmuştur. Umer İpçi, tiyatro yazarı olmanın yanında rejisör olarak da tiyatronun gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Dil ve edebiyat meselelerine çok önem veren İpçi, edebî dil konusunda açılan tartışmalara katılarak bu konuda pek çok makale yazmıştır.²⁵²

Dr. Ahmet Özenbaşlı (1893-1958), İsmail Gaspralı’nın açtığı yoldan yetişmiş nadide şahsiyetlerden biridir. Tacikistan’da huzur bulamayan naşı doğumunun 100. yılında -ölümünden 35 yıl sonra- 8 Ağustos’ta vatani

²⁴⁹ Fazıl, Rıza, Nagayev, **a.g.e.**, s.270,272.

²⁵⁰ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.30-31

²⁵¹ Zaat, İsmet, **a.g.m.**, s.179

²⁵² Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.31

Kırım'a getirilmiş, kılınan cenaze namazının ardından Zincirli Medrese'nin bahçesine, İsmail Gaspıralı'nın yanına defnedilmiştir. 1926 yılında Akmesic'te Arap harfleriyle neşredilen ve bugün bir klasik niteliği taşıyan "Çarlık Hakimiyetinde Kırım Faciası yahut Tatar Hicretleri" isimli eseri çok önemlidir.²⁵³

Halk dilini benimseyerek psikolojik boyutlu eserler yazan Cafer Gaffar (1898-1938), sınıf ayrımını ve sosyalist düzeni benimsetmek için mücadele etmiş, aynı zamanda yeni ediplerin yetişmesi için gayret göstermiştir. "İnkılabî Şiirler" ve "Ömürden Örnekler" eserlerinden ikisidir.²⁵⁴

Edebî faaliyetleri Ekim ihtilalinden sonra da devam eden Abdullah Latifzâde (1891-1938) bir yandan konu ve şekilce yenilikler denediği şiirleriyle halkın medeni seviyesini yükseltmeye çalışmış, diğer yandan da dil, alfabe ve edebiyat konusundaki tartışmalara komisyon üyelikleri ve makaleleriyle katılmıştır. Şiirlerine "Yeni Saz" adlı kitabını, makalelerine ise "Kırım Tatar Edebiyatının Kısa Obrazı" çalışmasını örnek gösterebiliriz.²⁵⁵ Latifzâde, önemli bir piyes yazarıdır. 1928'de "Ömür Baharı" piyesi sahnelenmişti. Bundan başka Latifzâde tiyatroya dair pek çok tenkit makaleleri de yazmıştır.²⁵⁶

Romanya'da doğup Kırım'da ve sürüldüğü Türkmenistan'da eğitim faaliyetlerinde bulunan ve Türkiye'de ölen Şevki Bektöre (1888-1963), "Aşkın İçün", "Kâbem", "Kızıl Bayrak" gibi şiirlerin sahibidir.²⁵⁷ Bazı şiirlerinde Carlı mahlasını²⁵⁸ kullanan Bektöre'nin sürgünde geçen hayatının da yer aldığı anılarını kızı Saadet Bektöre "Volga Kızıl Akarken" ismiyle kitaplaştırmıştır ve çok önemli bir kaynağı sonsuzluğa armağan etmiştir.

1926 yılında İstanbul Üniversitesinde "Kırım Tarihi" adlı bir mezuniyet tezi hazırlayan Hamdi Giraybay (Abdulzaad Abdullatıfoğlu; 1898-1930)

²⁵³ Karatay, Zafer, Dr. Ahmet Özenbaşlı (1893-1958), **Emel Dergisi**, S:226, Mayıs-Haziran 1998, s.16,18

²⁵⁴ Acar, Yrd. Doç. Dr. Kenan, **a.g.e.**, s.16

²⁵⁵ Acar, Yrd. Doç. Dr. Kenan, **a.g.e.**, s.16

²⁵⁶ Zaat, İsmet, **a.g.m.**, s.179

²⁵⁷ Acar, Yrd. Doç. Dr. Kenan, **a.g.e.**, s.16

²⁵⁸ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.33

“Yaşlarga” adlı şiir kitabının da sahibi olup Bolşeviklerin Kırım’a girişini en coşkulu karşılayanlardandır.²⁵⁹

Kırım’ın diğer şairlerinden Abdurrahman Kadriyâde (1894-1939), halk edebiyatına olan vukufu, Abrurrahim Altanlı (1898-1976) şiirlerinin yanında edebî ve sosyal konulardaki makaleleri, Ziyaddin Cavtöbeli şiir ve makalelerinde ateizm, adalet, eşitlik gibi kavramları savunmasıyla tanınır.²⁶⁰

1921-1926 seneleri arasında Abdülkerim Altanlı, Ziyaddin Cavtöbeli, İlyas Tarhan, Irgat Kadir, Eşref Şemizâde, Kerim Camanaklı, Cemil Seydamet, Gafar Bulganaklı gibi edipler de Kırım edebiyatının gelişmesinde oldukça etkili olmuşlardır. Bu şâirler de daha önceki dönemin şâirleriyle birlikte sosyalizmin insan hayatında meydana getirdiği heyecanı, köydeki değişimleri kendilerine has üsluplarıyla aksettirmişlerdir.²⁶¹

Asıl adı Halil Kadiroğlu olan Irgat Kadir’in (1905-1945), “Yaş Quvet” gazetesinde “Irgat’ın Hatırası”, “Komsomol”, “Tuvğan Köyüm” şiirleri 1923’te yayımlanır. Propaganda yapan dernek ve partilerde faaliyet gösteren Irgat Kadir, Kırım Tatar Devlet Drama Tiyatrosunda direktör olarak da çalışır. Şâirin aktüel konuları, sosyalizm ruhuyla işlediği şiirleri gazete ve dergilerde devamlı yayımlanır.²⁶²

Kırım’da Türk kültürünü yok etmek adına alfabe ile sürekli oynanmıştır. 1928’de Bahçesaray ağzının yazı dili olmasına karar verilmiştir. 1929 yılında Arap alfabesinden 31 harfli Latin alfabesine geçilmiştir. Türk tarihinin en kara yıllarından biri olan 1938’de ise Kiril alfabesine geçilmiştir.

Özellikle 1931-1936 arasında Kırım Türklerinin millî kültürünün yok edilmesi için katliamlar da dahil olmak üzere ne gerekiyorsa yapılmıştır. Millî edebiyat, folklor çalışmaları yasak edildi. Slav alfabesi mecbur tutuldu. Bütün bu hareketler “Kırım’ın Sovyetleştirilmesi”, Kırım Türklerinin dil, din, kültür; kısacası millî benliklerinin imhasından başka bir şey değildi. Sovyet esareti

²⁵⁹ Acar, Yrd. Doç. Dr. Kenan, **a.g.e.**, s.16

²⁶⁰ Acar, Yrd. Doç. Dr. Kenan, **a.g.e.**, s.16

²⁶¹ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.33

²⁶² Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.34

altında Kırım Türkleri, binlerce aydın evladını kaybederek 1931 yılına kadar varlığını sürdürdü. Aşağıda adları yazılı olan Türk aydınları muhtelif tarihlerde öldürülmüşlerdir: Bekir Sıtkı Çobanzâde (Prof., Türkolog, şair, yazar), Hamdi Giraybay (şair), Abdülhakim Hilmi (tarihçi, ilim adamı), Hasan Sabri Ayvazov (Prof., şair, yazar, gazeteci), Osman Akçokraklı (tarihçi, müzeci, arkeolog, hattat), İsmail Liman (Arap dili ve edebiyatı prof., yazar, şair), Habibullah Odabaş (prof., yazar, idareci), Osman Derenayırılı (doktor, yazar, idareci), Ali Hasan (hoca, eğitim bakanı), Bilal Çeşmeci (hoca, eğitim bakanı), Ramazan Aleksandroviç (hoca, eğitim bakanı), Mehmet Abdullah (doktor, yazar), Hasan Şumin (hoca, üniversite rektörü), Ömer İpçi (yazar), Abdullah Latifzâde (şair), Gabiler (hoca, üniversite rektörü), Yakup Aziz (hoca, tarihçi), Kerim Cemalettin (dilci, idareci, hoca), İbrahim Bayraşevski (metodist, hoca, idareci), Abdurrahim Sukutî (gazeteci), Irgat Kadir (şair), Kerim Camanaklı (şair), Cavtöbeli (şair), Hasan Rıfat (kompozitör, öğretmen), Yahya Şerafettin (kompozitör), Raşit Bahçivan (yazar, öğretmen, fizikçi), Tanabaylı (öğretmen, dilci), Seyit Ömer Turpçu (botanikçi), Mustafa Bekir (eğitimci, idareci), Ömer Aziz (eğitimci), Mahmut Ömer (doktor, idareci), Seyit Mehmet Murtaza (yazar, hoca), Mahmut Rıfat (hoca), Emir Musa (hoca) vs...²⁶³

6. 1944'TEN GÜNÜMÜZE KADAR OLAN DÖNEM

Beyaz-Kızıl fark etmeden Ruslar genişlemesini ve vahşetini Türkler üzerinde gerçekleştirmiştir. Her geçen yıl daha büyük acılar yaşayan Kırım Türkleri 1930'larda yaşadığı aydın kırımını tarihinin en bahtsız olayı sayarken akıllara gelmeyecek bir canilikle sarsıldılar. Kırım Türklerinin 2. Dünya Savaşı'nda Almanlarla birlikte olduğu iddiasıyla (Vahşetin, Almanlar Kırım'a girmeden planlandığı belgelenmiştir.) Kırım'da bir tek Türk kalmayana kadar Kırım Türkleri sürgün edilmiştir. İşte bu sürgün, ölümün, sefaletin, açlığın, horlanmanın, vatan hasretinin bambaşka bir çeşidini Kırım Türklerine yaşatmıştır. Parçalara ayrılan bir millet, kendisiyle birlikte; sürgünde vatanını ve dilini yaşatmak için mücadele veriyor ve bu mücadele de edebiyata

²⁶³ Hablemitoğlu, Necip, **Kırım'da Türk Soykırımı**, s. 38-39

sansürün izin verdiği ölçüde yansıyordu. 1950’li yılların sonuna doğru yasakların kısmen azalmasıyla Kırım Türkleri özellikle gazete ve dergiler sayesinde millî benliklerini canlı tutabilmişler ve vatana dönüş mücadelesi başlatabilmişlerdir.

1944 sonrası dönemde edebî faaliyette bulunan şahıslardan bazıları şunlardır: Şiirde Cafer Bulganaklı, Kerim Camanaklı, Ziyaeddin Cavtöbeli, Şakir Selim; romanda Şamil Alaaddin, Yusuf Bolat; hikâyede Cevdet Amed, Abdullah Dermenci, Gani Murat; fikir yazılarında ise Rıza Fazıl, Alaaddin Şamil, Rıza Halid, Osman Ayder, Abdullah Dermenci ve Eşref Şemizâde. Sürgün sonrası meydana gelen Kırım Türk edebiyatında günlük hayatı, komünizmi kuran Sovyet insanını ele alan, halkı daha fazla çalışmaya teşvik eden konular ele alınmış, Tatar Türklerinin savaşta gösterdikleri kahramanlıklara yer verilmiştir. Bu dönemde sürgünü ve milli konuları ele almaya cesaret eden Dilara Seydahmet’in “İşanç”ı (İnanç) ve Gani Tefvik’in “Ayşecik”i gibi eserler tenkide uğramıştır. Sürgün sonrası Kırım Tatarca olarak yazılmış eserlerden 137 kitaplık bir liste Türk Kültürü dergisinin Kasım 1983 (247.) sayısındaki Kırım Tatar Türkçesinde Yayınlanmış Eserlerin Bibliyografyası (1957-1979) adlı bir kitap tanıtma yazısında yer almaktadır.²⁶⁴

Sürgünde Kırım Tatarlarının yayın faaliyetinin merkezini bir gazete ve bir edebî dergi oluşturmaktadır. Bunlardan 1 Mayıs 1957’de Taşkent’te Kırım Tatarca olarak çıkmaya başlayan “Lenin Bayrağı” gazetesi bugün yayın hayatına “Yañı Dünya” adıyla devam etmektedir.²⁶⁵ Kırım Türklerinin kültür hayatının gelişmesinde ilk defa olarak 1976’da yılda iki defa 1980’den beri de iki ayda bir çıkmaya başlayan politik, edebî dergi “Yıldız” da kendine göre mühim rol oynamaya namzettir.²⁶⁶

Kırım Türkleri 1 Mayıs 1957’de sürgünde 13 yıl geçtikten sonra ana dilde bir gazete çıkarmaya başladılar. “Lenin Bayrağı” adlı bu gazete başta

²⁶⁴ Acar, Kenan, **a.g.e.**, s.16-17

²⁶⁴ Hablemitoğlu, Necip, Kırım’da Türk Soykırımı, s. 51

²⁶⁵ Acar, Kenan, **a.g.e.**, s.13-14

²⁶⁶ Devlet, Nadir, “Lenin Bayrağı” Gazetesinin 25. Yılı ve Kırım Türk Kültürünün Bugünkü Durumu, **Emel Dergisi**, Mart-Nisan 1983, S:135 Özel Sayı, s.233

ufak ebatta ve haftada iki defa neşredilmiş olup 1 Mayıs 1965'ten itibaren ebadı normal Rus gazetelerin ebadına getirilerek haftada üç defa olmak üzere salı, perşembe ve cumartesi günleri 4 sahife olarak neşredilmektedir. Neşir hayatının ilk 20 yılında Kırım, Kırım Tatarcası veya Kırım Tatarları tabirlerini kullanmaktan kaçınan “Lenin Bayrağı” son yıllarda bu tabirleri ihtiyatlı bir şekilde kullanmağa başlamıştır.²⁶⁷

Lenin Bayrağı ve Yıldız'ın çıkmaya başlaması, Özbekistan Yazarlar Birliği Kırım Tatar Edebiyatı Şûrası, Taşkent Gafur Gulam Neşriyatı, Kırım Tatar Yayınları Bölümü, Nizamî Adına Taşkent Pedagoji Enstitüsü Kırım-Tatar Dili ve Edebiyatı Bölümü gibi birimlerin kurulması; Tatar dilinde eğitim ve yayın imkânlarının artması Kırım Tatarcasının tekrar kendine gelmesini sağladı.²⁶⁸ 1968, Kırım Tatarcasının ve edebiyatının küllerinden doğmaya başladığı yıldır.

1950'li yıllardan itibaren yeniden Kırım edebî dilini ve kültürünü canlandırma çalışmaları başlamıştır. 1957'de Özbekistan Yazarlar Birliği içinde Kırım Tatar şubesi açılmış, yine aynı yıl 1941'den sonra Kırım Türkçesiyle yazılan ilk eser olan²⁶⁹ Baar Ezgileri adıyla 30 kadar Kırım Tatar yazar ve şairinin eserlerinden örnekler veren bir antoloji yayımlanmıştır. 1968'de hizmete açılan Gafur Gulam Neşriyatı'na bağlı olarak kurulan Kırım Tatar yayınları bölümünde yılda 13-14 kitap yayımlanmıştır.²⁷⁰

İlk eserlerini ta 1941 yılından önce bastırmaya başlayan Riza Halid, Seitumer Emin, Enver Selâmet, Remziy Burnaş, Çerkez Ali, Yakub Zekki, Cevdet Ametov, Cevaire Mecitova, Yunus Temirkaya, Amet Mefayev, Zeynep Abbasova, Mambet Aliyev, İbrahim Paşı gibi yazar ve şâirler edebî sahada aktif olarak çalışmaya başlamışlardır.²⁷¹

²⁶⁷ Devlet, Nadir, “Lenin Bayrağı” Gazetesinin 25. Yılı ve Kırım Türk Kültürünün Bugünkü Durumu, **Emel dergisi**, Mart-Nisan 1983, S:135 Özel Sayı, s.232

²⁶⁸ Acar, Kenan, **a.g.e.**, s.13

²⁶⁹ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.35

²⁷⁰ Özkan, Nevzat, **a.g.m.**, s.532-533

²⁷¹ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.35

1970'li yıllarda Özbek, Kazak, Rus okullarında okuyan çocuklar artık ana dillerini de öğrenmeye başladılar. Bu dönemde Mehmet Bekirov ile Yusuf Bolat, üçüncü sınıflar için "Ana Tili" (1974); S. Müjdabayev ve Yusuf Bolat, dördüncü sınıflar için "Ana Tili" (1979); A.M. Gargavets, yedinci sınıflar için "Ana Tili" (1988) ve A.Memetov, fakülte öğrencileri için "Tatar Tili Grammatikasının Praktikumı" (1980) isimli gramer kitaplarını, A.M.Gargavets "Ana Tilinde" (1988) isimli okuma ders kitabını; S.A.Asanov, A.M.Gargavets, S.M.Useyinov "Krimskotatarsko-Russkiy Slovar" (1988) ve S.M. Useyinov "KrimskoTatarsko-Ruskiy Slovar" (1994) isimli Kırım Türkçesi-Rusça sözlükleri neşretmişlerdir.

1957-1979 yılları arasında Kırım Tatar Türkçesiyle 70'e yakın yazar ve şairin 137 ayrı eseri yayınlanmıştır. Bir başka tespite göre ise 1958-1967 yılları arası çok sönük geçmiş, 1967-1983 yılları arasındaki 17 yılda 172 eser, 661.400 adet basılmıştır. Bu da yılda ortalama 10 eserin 38.906 adet basılması demektir. Hâlbuki sürgünden önce sadece 1940 yılında 218 eser yayımlanmıştı.²⁷²

Bu dönemde yazılan eserler edebiyatta bir canlanma meydana getirirse de eserlerin muhtevaları hâlâ Kırım'a dönüşü sağlayacak ve bir Kırım bilinci oluşturacak derecede değildir. Çünkü "Kırım, vatan, bağımsızlık" gibi Kırım'ı anlatan, çağrıştıran her kelime yasaklanmış ve sansür inanılmaz bir dereceye varmıştır.

1987 yılında şâir Şakir Selimov'un "Bar Güçnen!" isimli siyasî manzumesi bu baskı zincirini kıran mühim bir dönümün başlangıcı olmuştur.²⁷³

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki devirde nesir türü çok yaygınlaşmış olmasına rağmen, şiir hususi çizgisini muhafaza ederek devam etmiştir. Genç şâirler ise son yıllarda dar ananevî şiir şeklinin çerçevesini genişletmek için oldukça ciddî adımlar atmışlardır. Eşref Şemizâde, Abdureim Altanlı, Ziyadin Cavtöbeli, Reşid Murad, Çerkez Ali, Enver Selâmet, Riza Halid, Seitumer

²⁷² Özkan, Nevzat, **a.g.m.**, s.533

²⁷³ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.35

Emin, Cevariye Mecitova, Remziy Burnaş, Yunus Temirkaya gibi daha önce de şiir yazan ve ana dillerine hakim olan şâirler bu dönemde oldukça etkili bir rol oynamışlardır.²⁷⁴

Ervin Umerov, Emil Amit, Amet Adil, Tair Halilov gibi şâirler hem Rusça hem de Kırım Türkçesi ile şiir yazan şâirler arasında yer alırlar. İsa Abduraman, Mambet Ablâlimov, Zakir Kurtnezir, Venera İbraimova ise hem ana dilde hem de Özbek Türkçesi ile şiir yazan şâirlerdir.²⁷⁵ Rusça eğitim gören ve Özbekistan'da yaşayan Kırım Türklerinin iki farklı lehçede ve iki farklı dilde şiirler yazması çok doğal görülmelidir. Çünkü kültür çevresini bu dil ve lehçeler şekillendirmektedir.

Yıldız dergisi de sayfelerinin bir kısmını politik olaylara, resmî bildirimlere ayırmak zorunda kalmakla beraber ağırlığını şiir, hikâye, edebî makaleler ve yazar-şairlerin biyografilerini neşretmeye ayırmaktadır. Genel olarak neşri müsbet karşılanan Yıldız dergisi bazı tenkitlere de uğramıştır. Cevdet Amet(ov), "Yıldız"ın 1981 yılındaki 6. sayısında T. Halil(ev)'in "Parlak ve Akçıl Yıldızlar" adlı edebî makalesinde "Kırım Türk edebiyatında istidatsızlık hüküm sürmekte... Tabiatla dili yahşı bilmesen edebî eser yazıp olmazsın... Bir iki eseri basılan kendini büyük yazar zannediyor... Şayet onun eline edebî hâkimiyet geçse Allah korusun!" şeklinde ifade ettiği cümlelerinde kullanılan "sathi, tabiat, hâkimiyet gibi kelimeleri tenkit eder... Cevdet Amet(ov) gibi Sovyet Yazarlar Birliği üyesi olan Nüzzet Ömer(ov) da "Yıldız"ın 1981 yılı 5. sayısında basılan Dilara Seydahmet(ova)'nın "İsanç" (İnanç) ve Gani Tefvik'in "Ayşecik" adlı hikâyelerini bu sefer konuları yönünden tenkitlemektedir.²⁷⁶

Sürgün döneminde yeni yetişmekte olan şâirler için âdeta bir mektep vazifesi gören Kırım Türk edebiyatının meşhur şâiri Eşref Şemizâde (1908-1978), Kırım halk edebiyatının malzemeleriyle büyümüş ve eserlerinde bu dönemin etkisi daima hissedilmiştir. Onun eseri sadeliği, dilinin zenginliği ve

²⁷⁴ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, s.36

²⁷⁵ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, s.36

²⁷⁶ Devlet, Nadir, "Lenin Bayrağı" Gazetesinin 25. Yılı ve Kırım Türk Kültürünün Bugünkü Durumu, s.234

derin muhtevasıyla fark edilir. Şâirin şiirleri "Kaval" (1965), "Toğan Kaya" (1969), "Şiirler ve Poemalar" (1978) isimli şiir kitaplarında basılmıştır. Bu eserler 1944 sonrası Kırım Türk şiirini yeniden canlandıran numuneler olmuştur. Bu dönemde yazdığı "Alime" ve "Asıl Han" adındaki destan türünde yazılmış şiirleri Kırım Türk edebiyatının ve dilinin zenginliğini ortaya koyan önemli eserlerdir. Halk arasında "Asıl Han Destanı" ismiyle bilinen "Közyaş Divar"(1994) adlı eseri ancak şâirin ölümünden sonra, kendi vatanında bastırılabilmiştir.²⁷⁷ Bazı şiirleri bestelenen Şemizâde'nin edebî tenkitleri ve makaleleri de bulunmaktadır.²⁷⁸

Şiir yazmaya 1922 yılında vatan Kırım'da başlayan Abdureim Altanlı (1898-1976), sürgün bölgelerinde de Kırım Türk şiirinin canlanmasında ve genç şâirlerin yetişmelerinde oldukça önemli bir rol oynamıştır. Eserlerinde sosyalizmin yarattığı yeni hayatı ve yeni insan tipini kendi görüşlerini de açıklayarak ortaya koyan şâir, şiirlerinde geleneksel şiir ile yeni şiiri birleştirmiştir.²⁷⁹

1920'li yıllarda Sovyet övgüsü barındıran eserler kaleme alan²⁸⁰ aksakal Ziyadin Cavtöbeli'nin (1905-1991) eserlerinde; sevgi ve ahlak, cenk ve vatanperverlik, emek ve terbiye, dinçlik ve sosyal adalet gibi konular yer bulmuştur. Şiirlerinde geleneksel kalıplara sadık kalmıştır.²⁸¹ Şiirleriyle Kırım edebiyatında silinmez bir yer edinmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce şiirleri Kırım'da basılan Enver Selâmet'in (1917-1981) savaştan sonra konuları genişledi. Kendi mülayim görünüşünün aksine eserlerinde lirizm ve coşku baskındır. Kahramanları cesur, ülkücü, mücadelecî, zorlukları yenen kişilerdir. Şairin Kırım Tatar edebiyatında önemli bir yeri vardır.²⁸²

²⁷⁷ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.36

²⁷⁸ Özkan, Nevzat, **a.g.m.**, s. 533

²⁷⁹ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.36

²⁸⁰ Fazıl, Rıza, Nagayev, **a.g.e.**, s.314

²⁸¹ Fazıl, Rıza, Nagayev, **a.g.e.**, s.450

²⁸² Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **a.g.e.**, s.484-485

Daha Kırım'da iken şiir yazmaya başlayan Reşid Murad'ın (1915) şiirleri de bu dönemde önemli bir yer tutar.²⁸³

Seitumer Emin (1921), İkinci Dünya Savaşı'ndan önce şiir yazmaya başlayan nesil ile 1960'lı yıllarda şiir yazmaya başlayan nesil arasında bağ kurabilen şâirlerdendir. Eserlerinde vatana duyulan sevgi, iyilik ve adalet konularının yanında halkın geleceği, nesillerin devamlılığı gibi konularda da düşüncelerini ortaya koymaktadır.²⁸⁴

Kırım Türk şiirinin gelişmesinde önemli rol oynayan şâirlerden biri de Çerkez Ali'dir. (1932) Şâir, "Köz Nurlarım" (1985) isimli eserinde yer alan şiirleri, yırları, baladları ve lirik manzumelerinde Sovyet vatanperverliği, dünyada barışının sağlanması için mücadele, insanların geleceği gibi konuları işlemiştir.²⁸⁵

Kırım topraklarında ve sürgünde yaşananları millete anlatmaya, hissettirmeye çalışmış, hep bunun gayretiyle yaşamış bir şair: Şakir Selim. Küçük yaşta annesini kaybetmesi, gençlik yıllarına kadar vatanından uzakta sürgünde yaşaması Şakir Selim'in yüreğinde fırtınalar koparmıştır. Şair, bu derin duygularını her vesileyle şiirlerine yansıtmıştır. Şiirlerinde aile, millet, vatan sevgisi çok sade bir dille ve çok gerçekçi bir şekilde ifade edilmiştir. Onun şiirlerinde ferdi duygular hep toplum bilinciyle işlenmiştir.²⁸⁶ Şakir Selim, 1971'den itibaren Lenin Bayrağı gazetesinin Semerkant muhabiri olarak görev yaptı. Şair, 1989 yılında Kırım'a döndükten sonra da Dostluk gazetesinde çalışmaya başladı. Aynı zamanda Edebiyat ve Sanat isimli edebiyat dergisinde yazarlık yaptı. Daha sonra da Yıldız dergisinde başyazar oldu.²⁸⁷ Şakir Selim bu dönem edebiyatının en önemli ismidir.

Hem ana dilinde hem de Rusça şiir yazan Riza Halid'in (1918) şiirleri, "Bağçada Bülbüller" (1969), "Eyilik" (1972), "Baar Mücdesi" (1974), "Uzak

²⁸³ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.37

²⁸⁴ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.37

²⁸⁵ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.37

²⁸⁶ Baydar Ertane, Arzu Sema, Şakir Selim'in Şiirlerinde Vatan Sevgisi, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 32, Güz 2012, s.75

²⁸⁷ Baydar Ertane, Arzu Sema, **a.g.m.**, s.58

Yalılar" (1981) isimli kitaplarında toplanmıştır. Ancak şâirin baskılardan dolayı yayımlayamayıp değişik senelerde yazdığı şiirleri "Eyilik Duygulan" (1984) isimli kitabında yayımlanmıştır. Şâir bu eserde yer alan şiirlerinde, ana vatan ve hayatı boyunca yaşadıkları hakkında duygu ve düşüncelerini anlatmıştır.²⁸⁸

1960'lı yıllarda şiir yazmaya başlayan İsa Abduraman'ın (1937) "Çırak", "Nal", "Yürekteki Kırtış"; Bilâl Mambet'in (1935) "Yağmur", "Baar Nağmeleri", "Dağ Lâlesi"; Mambet Ablâlimov'un (1935) "Çokrak", "Senin Sevgin", "Ayat Kuvançı"; Şeryan Aliyeva'nın (1937) "Ömür Dağları", "Çağala"; Eskender Fazıl'ın (1934) "Melevşe", "Kart Emen"; Amet Adil (1942) "Çam" isimli şiir kitaplarında yer alan şiirleri de Kırım Türk edebiyatının canlanmasında mühim yer tutan eserlerdendir. Bu şâirlerin çoğu ilk şiirlerini Özbek Türkçesi ile yazmışlardır ve Kırım Türkçesi ile yazdıkları şiirlerinde de Özbek şiirinin etkisi hissedilmektedir.²⁸⁹

Genç nesli temsil eden şâirlerden Ayşe Kokiyeva, Venera İbraimova, Şurkiy Appazov, Reşid Memiş, Yunus Kandimov, Gülzar Dermenci, Naciye Ametova'nın şiirleri "Karılgaç" (1982) isimli şiir kitabında toplu olarak yayımlanmıştır. Ayrıca Ayşe Kokiyeva'nın şiirleri "Kismetim Menim" (1987) ve Yunus Kandimov'un şiirleri "Sen Denizge Oşaysın" adlı şiir kitaplarında neşredilmiştir.²⁹⁰

Yunus Kandimov, 1959 yılında Taşkent'te dünyaya geldi. Lenin Bayrağı gazetesinde çeşitli görevlerde çalıştı. Aynı zamanda Yıldız dergisinde de röportaj, makale ve şiirleri neşredildi. 1989 yılının Eylül ayında vatani Kırım'a döndü. Dostluk gazetesinde redaktör olarak çalışmaya başladı. Daha çok şairliğiyle bilinmektedir. Tabiat manzaraları, ana, toprak, insan, sevgi, aşk, dostluk, barış, bahar, güz, kış, deniz, çocuklar işlediği belli başlı konulardır.²⁹¹

²⁸⁸Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.37

²⁸⁹Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.37-38

²⁹⁰Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.38

²⁹¹Karaş, Ertuğrul, Yunus Kandimov, **Emel Dergisi**, S. 178, Mayıs-Haziran 1990, s.23-24

Bu dönemde konularını gerçek hayattan veya gerçek kahramanlardan alan hikâye türü de oldukça yaygın bir şekilde yazarlar tarafından tercih edildi. Bu sahada Raim Tınçerov, Abdulla Dermenci, Çerkez Ali, Reşid Murad, Ervin Umerov, Emil Amit, Uriye Edemova gibi yazarlar önemli gelişmeler kaydettiler.²⁹²

70'li yıllarda ise aktüel konularda yazılan realist hikâye ve romanlar Kırım Türk edebiyatının bu şartlarda elde edebildiği hususî zaferlerdendir. Raim Tınçerov'un, Şamil Alâdin'in, Çerkez Ali'nin, Timur Dağcı'nın; konularını gerçek hayattan alan hikâyeleri yeni hayat tarzını tahlil eden eserlerdir.²⁹³

Kırım Türk edebiyatında 60'lı yıllarda diğer nesir eserlerin yanında deneme türü yazılar da oldukça mühim bir yer işgal etmektedir. Bu yıllarda Ayder Osman, Uriye Edemova, Ervin Umerov, Rıza Fazıl, Emil Amit, Safter Nagayev, Ablâziz Veliyev, Rüstem Aliyev gibi yazarlar, eserlerinin konularını kahramanlığıyla, eserleriyle veya yaptığı işlerle toplumda sayılıp sevilen şahısları belgelere dayanarak anlatan deneme ve hikâye türünde eserler yazmışlardır.²⁹⁴

Yusuf Bolat (1909-16 Mart 1986), edebî faaliyetlerine 1929 yılında Yeni Dünya gazetesinde yazdığı “Canlar Kakılganda” isimli hikâyesiyle başlamıştır. Komedyalar, müzikal komedyalar ve tiyatro eserleri yazmıştır. Sovyet insanını öven, eskiye üstünlüklerini anlatan eserler kalema almıştır. Rus klasiklerinden tercümeler yapmıştır.²⁹⁵ İkinci Dünya Savaşı'ndan evvel esasen tiyatrocü olarak bilinen Yusuf Bolat (üç roman ve birçok hikâye ile); romancı ve hikâyeci olarak tanındı. 1941 senesinde “Sovyet Edebiyatı” dergisinde basılan “Alim” romanının devamını yazdı ve 1980 senesinde “Yıldız” dergisinde “Alim Atka Mindi” adıyla yayınlandı. 1983 senesinde ise

²⁹² Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.38

²⁹³ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.38

²⁹⁴ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.38

²⁹⁵ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **a.g.e.**, s.349-350

kitap olarak basıldı.²⁹⁶Bu eser Sovyet dönemindeki Kırım Türk edebiyatının ilk tarihî romanıdır.²⁹⁷

İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyet edebiyatında bazı şâirlerin nesir sahasında da eser vermesi oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Kırım Türk edebiyatında da bu şekilde nesir türünde eserler ortaya koyan pek çok şâir bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce daha Kırım'da yaşama hakkına sahipken şiir ve hikâyeleri yayımlanmaya başlayan Şamil Alâdin (1912) romanlar, hikâyeler, deneme türü yazılar ve makaleleri ile Kırım Türk edebiyatının gelişmesi açısından oldukça önemli bir şahsiyettir.²⁹⁸ Yazmaya şiirle başlayıp hikâye ve romanla devam eden edebiyatçılara Reşid Murad'ı ve Çerkez Ali'yi de eklemek mümkündür.

Emil Amit'in, Ervin Umerov'un ve Kırım Türklerinin ilk kadın yazarı Uriye Edemova'nın eserleri de bu dönem için ismi anılması gereken eserlerdir. Bunlardan Uriye Edemova, incelemesini yaptığımız Ayder Osman'ın Yıllar ve Dostlar isimli hikâyeler kitabının tashihini yapacak kadar Kırım Türkçesine vakıftır.

Kırım Türk edebiyatına hikâyeleriyle katkıda bulunan Ayder Osman'ın (1938-1997) "Tanış Közler(1975)" ve "Tutuşuv" isimli eserleri neşredilmiştir. Eserleri diğer Türk lehçelerine aktarıldığı gibi yazar; Kırım Türkçesine ve Kırım Türkçesinden diğer lehçelere ve dillere pek çok eser kazandırmıştır. Yazarın deneme, tenkit ve edebiyat incelemeleri vardır. Ayrıca Yıldız dergisinde edebiyata ve sanata dair pek çok tanıtıcı makalesi de bulunmaktadır.²⁹⁹

Bu dönemde Cevdet Amet'in "Ateş Başında" (1972), "Toplar Susqanda" (1976), "Qurşunnen Toktatılğan Yır" (1987), Yakub Zekiy'in "Baht Anahtarı" (1969), "Qıtıqlı İkâyeler" (1972), İbraim Paşi'nin "Çeçek ve Kan" (1970), "Yürek Emirinen" (1974), "Yıldızlı Geceler" (1978), Mambet Aliyev'in "Men Sana Keldim" (1974), "Yahşi Adamlar Arasında" (1981); Tair Halilev'in

²⁹⁶ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **a.g.e.**, s.418

²⁹⁷ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.38

²⁹⁸ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.39

²⁹⁹ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.39

"Fesilgen Kokusu" (1985), "Birinci Kar" (1988) isimli hikâye kitapları basılmıştır.³⁰⁰

Rıza Fazıl, mühendislik ve iktisat tahsili görmesine rağmen Lenin Bayrağı gazetesinde makaleler ve haberler yazdı. Kırım Türk atasözlerini derlediği "Kayda Birlik, Anda Dirlik" isimli eseri 1974'te, "Maneler ve Çınlar" kitabı ise 1975 yılında yayınlandı Aşık Ömer hakkında da bir kitabı bulunan yazarın yayınlanmayı bekleyen pek çok eserinin yanında bestelenmiş pek çok şiiri bulunmaktadır.³⁰¹ Rıza Fazıl daha sonra Safter Nagayev ile birlikte Yıldız dergisinde neşrettikleri makalelerin derlendiği ve eklemelerinin yapıldığı Kırım Tatar Edebiyatına Bir Nazar-Kırım Edebiyatı Tarihi isimli eseri vücuda getirmiştir. Safter Nagayev'in kahramanlarını gerçek hayattan seçtiği "Sahralar Alevi" (1983) "Buz Üstünde Faradey" (1987) isimli hikâye kitapları bulunmaktadır.³⁰²

Abdullah Dermenci'nin deneme türü yazıları; sanatkâr ve rejisör Gani Murad'ın tiyatro türünde eserleri vardır; genç nesilden Sabriye Seytova, Gülnar Ziyadinova, Seyare Mecitova gibi genç yazarlar da eserler vermeye başlamıştır.³⁰³ İsmail Kerim'in, 1981 yılından beri Ömer İpçi ve onun dönemine ait Kırım Türk edebiyatı ve zamanın kültürel faaliyetlerini araştırdığı birçok makalesi Yıldız dergisinde ve Lenin Bayrağı gazetesinde neşredilmiştir. "Terenlik" isimli kitabında bu makaleler toplanmıştır.³⁰⁴

Ablâziz Veliyev'in; "Yıldız" ve "Lenin Bayrağı" gazetelerinde çalışması, onu edebî ürünler üretmeye yöneltti. 1976'da Refat Ahtemov'la çıkarttığı "Ahmet Aqay" fıkraları kitabı, eserler dizisinin ilkidir. Araştırmaları, sözlük çalışmaları, hikâyeleri dışında şiirleri de vardır. Çocuk edebiyatına özel bir ilgi göstermiştir. 2001 yılında "Ha! Ha! Ha!" adlı satirik mecmuayı kurdu. 1993 senesinden beri Kırım radyosunda "Sabalar Hayır" isimli bir program

³⁰⁰ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.40

³⁰¹ Karatay, Zafer, 60. Doğum Yılında Yazar ve Şair Rıza Fazıl, **Emel dergisi**, S:173, Temmuz-Ağustos 1989, s.30

³⁰² Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.40

³⁰³ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.40

³⁰⁴ Karatay, Zafer, Kırım Türk Edebiyatından İki Portre, **Emel Dergisi**, S:170-171, Ocak-Şubat,Mart-Nisan 1989, s.46

yapmakta burada satirik hikâyeler anlatmakta, yaptığı latifeler halk arasında yaşamaktadır.³⁰⁵

Kırım edebiyatında şâir olarak ün kazanan Eşref Şemizâde, edebî eserlerin tenkidi ile ilgili çalışmalarıyla da tanınmıştır. Şemizâde'nin bu sahada yaptığı çalışmalar "Ömür ve Yaratıcılık" (1974) ve "Halk Hizmetinde" (1977) isimli kitaplarında toplanmıştır.³⁰⁶

Bu devirde çocuk edebiyatı oldukça gelişme göstermiştir. Çocuklar için şiirler, hikâyeler, masallar yazılmıştır. Abdureim Altanlı, Enver Selâmet, Ervin Umerov, Emil Amit, Nuzet Umer, Eşref İbraim, Ziyadin Cavtöbeli, İsa Abduraman, Amet Adil, Asan Çergeyev gibi sanatçılar bu amaçla eserler vermiştir. Çocuk edebiyatında öne çıkan isim, tüm eserlerini çocuk edebiyatı için veren Bilal Mambet'tir.³⁰⁷

1991 yılından itibaren Bahçesaray'da "Salgır" adlı bir sanat edebiyat dergisi, Kırımlıların sosyal meselelerini ele alan Kırım Tatar Gazetesi, Kırım Tatar Millî Meclisi'nin yayın organı olan Avdet gazetesi, Adalet ve Hareket adıyla çıkan iki bağımsız gazete Kırım Tatar Türkçesiyle yayımlanmaktadır. Kırım Sedası, Rusça; Kırım gazetesi ise Kırım Tatar Türkçesi ve Rusça olarak çıkmaktadır.³⁰⁸ Avdet gazetesi 15 Temmuz 1990 tarihinde 15 günde bir yayınlanmak üzere Rusça olarak çıkarılmaya başlanmıştır. Gazete yayınlarına bugün de Rusça olarak ve haftada bir devam etse de, internet sayfası hem Rusça hem de Kırım Tatar Türkçesiyle hizmet vermektedir.³⁰⁹

Kırım Tatar Türkçesinin sözlü kaynaklarını yazıya geçirme çabaları günümüzde de devam etmektedir. Dilâver Osman ve Cemil Karik'in 2005'te yayımlanan "Kırımın Çöl Yırları" adlı 124 sayfalık eseriyle 50 kadar yır,

³⁰⁵ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safer, **a.g.e.**, s.507-509

³⁰⁶ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.40

³⁰⁷ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.40-41

³⁰⁸ Özkan, Nevzat, **a.g.m.**, s.537

³⁰⁹ <http://avdet.org/tr/newspaper>, Erişim Tarihi: 25.07.2013, Erişim Saati: 16.54

Kırım Tatar Türkçesinin Çöl ağzı da denilen kuzey bölgesinde kullanılan ağzıyla ve Lâtin alfabesiyle yazıya geçirilmiştir.³¹⁰

Dilâver Osman 1959'da Özbekistan'ın Bekabad şehrinde sürgünde dünyaya geldi. Kazan'a yerleşti ve orada öğretmenlik yaptı. 1989 yılında vatan Kırım'a döndü. Edebî ve müzik çalışmalarını Akmesic'teki Kırım Tatar Medeniyet Merkezi'nde yürüttü. Şiirleri Taşkent'te neşredilen Lenin Bayrağı (1991'den beri adı Yañı Dünya), Akmesic'te neşredilen Dostluk, Tataristan'da neşredilen Tataristan Komsomolu, Yeni Avaz, Tan Yıldızı gazetelerinde, Taşkent'te neşredilen Yıldız, Kazan'da neşredilen Kazan Utları ve İdil dergilerinde yayınlandı.³¹¹

Bütün hayatını Türkoloji çalışmalarına vakfeden büyük Kırım Tatar âlimi Prof. Dr. Bekir Sıtkı Çobanzade, Türk dilinin her dönemini ve her şivesini en ince detaylarına kadar incelemeye çalışmış ve mümkün olduğunca da mukayese etmiştir.³¹² Çobanzade, kendi beyanına göre 15 Mayıs 1893 tarihinde Karasubazar'da dünyaya gelmiştir.³¹³ Çobanzade SSCB'de Türk halklarından filoloji sahasında Sovyet hükümetinin profesör unvanı verdiği ilk âlim idi. O, üniversitelerde Azerbaycan Türkçesinde, Özbekçe, Kumukça, Tatarca, Türkmence ders veren, üniversitelerde bölümler kuran ilk âlim olmakla birlikte, edebiyat tarihi ve nazariyesi, dilcilik üzerine 150'den fazla makale yazmıştır ki, bunun da 100'e yakını Azerbaycan Türkçesinde, Türk dilleri, edebiyatı, tarihi dersleri vermekle hem Türkologların hazırlanmasına çalıştı hem de gittiği yerlerin aydınları arasında köprü rolünü oynadı. Bu seyahatlerdeki bir maksadı da Sovyetler Birliğini dağıtıp Birleşik Türk-Tatar Cumhuriyetini yaratmak isteyenleri bir araya getirmek oldu.³¹⁴

³¹⁰ Özkan, Nevzat, **a.g.m.**, s.530

³¹¹ Karas, Ertuğrul, Dilâver Osman, **Emel Dergisi**, S.192, Eylül-Ekim 1992, s.28

³¹² Yüksel, Zuhal, Bekir Sıtkı Çobanzade ve Eski Türkçe, **Emel Dergisi**, S. 205, Kasım-Aralık 1994, s.9

³¹³ Aslanov, Vagif, Doğumunun 100. Yılında Bekir Çobanzade, Çev: İmer, Gülbün, Özcan, Ömer, **Emel Dergisi**, S 196, Mayıs-Haziran 1993, s.18

³¹⁴ Samil, Ali, **Birleşik Türk-Tatar Devleti Yaratmak Uğrunda Şehit Olan Bekir Sıtkı Çobanzade**, Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т. 25 (64), № 3, ч. 1. – s. 81-82.

Ahmet Bican Ercilasun 1996 yılında Erciyes Üniversitesi'nde tertip edilen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu'nda yaptığı konuşmada çok önemli bir tespitte de bulunuyor. 1996 yılında yapılan tespit 2013 yılı için de geçerliliğini korumaktadır: "Türkiye'de çok önemli bir eksikliğimiz var. O da biyografi eksikliğimizdir. Batı ülkelerine bakın, kendi adamlarının biyografilerini nasıl kaleme almışlar. Her şahıs için kalın ciltler hâlinde kitaplar, biyografiler, sürükleyici roman tarzında kaleme alınmış. Türkiye'de büyüklerimizi, aydınlarımızı tanımıyoruz. Biyografi eksikliği yüzünden tanımıyoruz... Bunlar hakkında böyle geniş çaplı, roman tarzında biyografiler kaleme alınmış değil. Z. V. Togan, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Buğra... Bunların hepsi romanı yazılacak, filmi çekilecek insanlar değil mi?"³¹⁵

Türklük biliminin bayrak isimlerinden Sayın Ahmet Bican Ercilasun'un bu değerli tespitinin ardından özellikle genç Türkologlara düşen, edebiyattaki bu büyük boşluğu doldurmaktır. Bunun için gerekli saha araştırması ve kaynak taraması yapılmalı; bu önemli hayatlar, yok olmaktan kurtarılmalıdır. Kurşunlanan Türkoloji³¹⁶'nin dirilişi ancak ve ancak Türklük uğruna kurşun yiyen kahramanların ebedîleşmesi ve edebîleşmesiyle mümkün olacaktır.

3. YAZAR ve ESERİ HAKKINDA BİLGİ

AYDER OSMAN (1 Ocak 1938 - 20 Haziran 1997)

Ayder Osman, Kırım'ın Seyitler bölgesindeki Beşkurta Vakıf köyünde doğdu.³¹⁷ Mektep çağına gelir gelmez acımasız sürgün onu Özbekistan'ın Fergana vilayetindeki Altıarık'a sürükledi. Ana babasından, akrabalarından terbiye gören bu genç; yaşadıkları güçlüklerle boyun eğmemeye, onları hangi şart altında olursa olsun, mutlaka emek vererek yenmeye genç yaşlardan

³¹⁵ Ercilasun, Ahmet Bican, *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yay., Ankara, 1993, s.350

³¹⁶ Ahmet Buran'ın Kurşunlanan *Türkoloji* isimli kitabı bu konuda önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

³¹⁷ *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C:13, Kırım Türk-Tatar Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 568

alıştı.³¹⁸ 1952 yılında 7. sınıfı bitiren Ayder Osman, Özbekistan'ın Margilan şehrindeki öğretmen okuluna girdi ve mezun olduktan sonra öğretmenlik yaptı.³¹⁹ 1957-60 seneleri Sovyet ordusu saflarında hizmet etti. Ordu hizmetinden sonra Taşkent Devlet Üniversitesinin Gazetecilik Bölümüne girdi. Üniversiteyi başarıyla bitirdikten sonra "Lenin Bayrağı" gazetesinde işe girdi. Gazetede Ayder Osman kendisini mükemmel bir gazeteci olarak gösterdi ve 1980 senesine kadar bölüm müdürlüğü yaptı. 1980 senesinde "Yıldız" dergisinin mesul kâtibi oldu. 1985 senesinde derginin başyazarı oldu.³²⁰

Ayder Osman'ın askerlik devrine dair hayatında derin izler bulunduğunu söylemek mümkündür. Onun pek çok eserinde askerlik konusu işlenirken asker sözü hemen hemen her hikâyesinde geçmektedir. Bunda elbette Kırım Türklerinin adının geçtiği cümlede mutlaka yer alması gereken 2. Dünya Savaşı'nın da etkisi bulunmaktadır.

Emil Amit, Ervin Umerov ve Uriye Edomova'nın akranı savaştan sonraki devrin istidatlı nesircilerinden Ayder Osman, etkileyici hikâyelerle Kırım edebiyatında yer aldı. Ayder Osman'ın hikâyelerinde yaşadığı zamanın konularına değinmesi, Kırım Tatar edebiyatına getirdiği bir yenilik olup o, bu konuları okuyucuya kendi yorumuyla aktarmıştır. Kahramanların görünüş özellikleriyle yetinmeyip onların hayati felsefesini, dünya görüşleri aracılığıyla gündelik problemlerini ortaya koyar. O, insanın çizgilerini ve insaniyetlik şahsiyetinin ahlaki temizliğini felsefi olarak incelemeye meyillidir. Onun kahramanları çok düşüncelidir; iyilik, dostluk, insaniyetlik gibi hayati hasletler hakkında kaygılanmaktadırlar. İnsanlar kötülük için değil, iyilik için doğar. Ayder Osman'a göre, insanlar için yaşamak ve üretmekten daha büyük mutluluk yoktur. Bu fikir, hikâyelerinin esas motifidir.³²¹

³¹⁸ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **a.g.e.**, s.457

³¹⁹ **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, C:13, Kırım Türk-Tatar Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 568

³²⁰ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **a.g.e.**, s.457

³²¹ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter **a.g.e.**, s.457-458

İlk eseri “Emceñden Selâm” adlı hikâye kitabıdır. Bu kitap 1972 senesi Gafur Gulam Adına Neşriyat’ta dünya yüzü gördü. Bu kitaba giren hikâyeler okuyucuların dikkatini hemen çekmiştir. Bundan sonra da elinden kalemını bırakmadı. Israrlı emeğinin neticesinde diğer eserleri ortaya çıktı. 1975 senesi aynı neşriyatta Ayder Osman’ın “Tanış Gözler”, 1982 senesi “Yıllar ve Dostlar” , 1984 senesi “Ösüv Basamakları” gibi hikayeler, povestler ve tenkidi makaleler kitapları basıldı. 1989 senesi çıkan “Tutuşuv” adlı povestleri ve hikâyelerinde onun istidatı belirgin bir şekilde ortaya çıktı.³²² 1990 senesinde yayımlanan “Sabalar Hayır” povesti de dikkat çeken bir eserdir.³²³

Safter Nagayev ile Rıza Fazıl; incelediğimiz hikâyelerin yer aldığı “Yıllar ve Dostlar” isimli kitabın basım tarihini 1982 şeklinde vermişlerse de elimizdeki kitabın baskısı 1981 senesine aittir. İbrahim Paşı tarafından yazılan kitabın tanıtım yazısı şu şekildedir: “Emceñden Selâm ve Tanış Kızlar isimli eserlerinden tanıdığımız Ayder Osman’ın bu kitabındaki kahramanlar bizim genç zamandaşlarımızdır. Onlar ömürlerinin en hararetili zamanlarında gençlik gayretine, cesaretine, fedakârlığına en çok ihtiyaç duyulan yerlerde bulunurlar. Edip, eserlerinde emeğine sevgi katıyor, pervasızlığa, kurnazlığa karşı savaşıyor, ahlaki ve içtimai sorunları sanatsal olarak çözmeye çalışıyor, temiz sevgiyi; canlı ve hayatî hikâyelerde gösteriyor.”

Ösüv Basamakları isimli eser; yazar ve şairler hakkında yazılan makalelerin bir araya toplandığı bir eser³²⁴ olması sebebiyle oldukça önemli bir değere sahiptir. Çocuk edebiyatı hakkında inceleme yazıları da bulunmaktadır.³²⁵

Ayder Osman 1992 senesi Yıldız muarriyeti ve onun çalışanlarıyla vatana, Akmescit’e, döndü. Çeşitli güçlüklerle rağmen dergiyi burada da çıkardı. Yazılarına burada da devam etti. Dergide onun son senelerde

³²² Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **a.g.e.**, s.458

³²³ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **Kırım Tatar Edebiyatı Tarihi-Kıska Bir Nazar**, Akmescit, 2001, s.569

³²⁴ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.50

³²⁵ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, s.50

“Agent” (1993) , “Agentin izinden” (1994), “Agent’in Ölümü” (1996) adlı povesti , “Aedin” (1996) adlı piyesi , “Kaytuv” (1997) povesti ve bir dizi hikâyeleri basıldı.³²⁶

Ayder Osman’ın eserleri SSCB’de yaşayan dillere ve diğer Türk lehçelerine tercüme edildi. Kendisi de Rusçadan ve Özbek Türkçesinden birçok eseri Kırım Tatarcasına tercüme etti, aynı zamanda Kırım Tatar yazarlarının eserlerini de Özbek lehçesine ve Rus diline çevirdi. 1972 senesi Zeliha Niyaziyeva-Kermençikli’nin “Dağlar Başında” adlı vesikalı povestini, Emil Amit’in “İşanç (İnanç)” romanını ve “Kırmızı Sarık” povestini Rus dilinden; bir kısım Özbek yazarının eserlerini Özbek lehçesinden ana diline tercüme etti. Yusuf Bolat’ın hikâyeleri ve “Dubaralı Toy” piyesini ise Özbek lehçesine, aynı zamanda B.Suhomlinskiy’nin “Boğday Başağı” adlı hikâyeleri ve masallarını Ukrayna dilinden Özbek Türkçesine tercüme etti. Ayder Osman; Kırım Tatar Türkçesiyle, Özbek Türkçesiyle ve Rusça eserler vermiş bir yazardır. Bir dizi siyasi makaleler ve risalelerin tercümanıdır. Aynı zamanda o kendini mükemmel hikâyelerin müellifi ve ciddi tenkitçi olarak da tanıttı.³²⁷

SSCB Yazıcıları Birliği’nin üyesi Ayder Osman, aynı zamanda Özbekistan Yazıcıları Birliği bünyesindeki Kırım Tatar Edebiyatı Kurulunun reisi ve Özbekistan Yazıcıları Birliğinin üyesi oldu. 1993 senesinde Ukrayna Yazıcıları Birliği üyesi oldu.³²⁸

Ayder Osman, eserlerini A.S.Puşkin’in “Nesrin anası sadelik ve hakikattir.” sözüne bağlı kalarak yazmaya çalışmıştır. Hikâyelerindeki sadelik hakikati güçlendirmektedir. O, eserlerinde hakikati güçlendirmeye, okuyucuya müellifin maksadını daha açık anlatmaya gayret etmiştir. Ayrıntıların açık bir şekilde ifade edilmesi, hareketlerin tam doğru tasvir olması onun eserlerinin

³²⁶ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **a.g.e.**, s.459

³²⁷ Fazıl, Rıza, Nagayev, **a.g.e.**, s.458

³²⁸ Fazıl, Rıza, Nagayev, **a.g.e.**, s.458

özüne has husustur. O; Kırım Tatar, Rus ve Özbek nesrinin halk yaşayışı ile sıkı bağını, canlı ananelerini inkişaf ettirdi.³²⁹

Ayder Osman yalnızca hikâye ve roman türünde eserler vermiş bir edebiyatçı değildir. Yıldız dergisinde yazdığı yazılara baktığımızda onun iyi bir edebiyat tenkitçisi olduğunu görürüz. Kırım edebiyatına katkı sağlayan edebiyatçılar ve edebî eserleri hakkında yazdıkları bugün Kırım Tatar Edebiyatı araştırmacıları için önemli bir kaynak niteliğindedir.

Yeni ediplerin ismini duyurması, edebiyatçıların hayatlarının en zor işidir. Ayder Osman'ın özellikle Yıldız dergisinde tanıttığı yeni edebiyatçılar, Kırım Tatar edebiyatına kazandırılmış birer yıldızdır. Bu yeni isimler, kendilerini edebiyat âlemine tanıştıran Ayder Osman'ın edebiyatçı kişiliğinden de faydalanmışlardır. Bu anlamda Ayder Osman onlar için bir okul vazifesi görmüştür.

Ne yazık ki istidatlı nesirci beyninde oluşan ur neticesinde 20 Haziran 1997'de vefat etmiş; Akmescit'te, Abdal Mezarlığı'nda defnedilmiştir.³³⁰

İyiliğin eserlerinin en temel konusu olduğunu söylediğimiz Ayder Osman'ın eserlerinde iyilikten sonra yer edinen en büyük konu savaştır. Ayder Osman kimi zaman Sovyet sisteminin gözüyle, kimi zaman da Kırım Türklerinin gözüyle 2. Dünya Savaşı'na bakmaktadır. Kırım Türklerinin bu savaşın neticesinde uğradığı haksızlıklar eserlerde gizli bir şekilde yer almaktadır. Pek çok hikâyesinde savaşa giden bir Kırım Türk'ünün ailesinin yaşamak zorunda kaldığı ızdırap yer almaktadır. Parçalanmış aileler, kocasını bekleyen/kocasız kalan bir eş, babasını bekleyen/babasız kalan bir evlat, yokluk, açlık, zorlu hayat mücadelesi hep birbirini tamamlayan konular olarak eserlerinde yer etmektedir.

Ayder Osman gerçekçidir. Eserlerinde hayal âleminin gizemleri değil, gerçek dünyanın acıları ve mutlulukları yer bulmaktadır. Gerçek hayatın en vazgeçilmez gerçeği olan aşk da onun eserlerinin temel motifidir. Eserlerinde

³²⁹ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **a.g.e.**, s.458-459

³³⁰ Fazıl, Rıza, Nagayev, Safter, **a.g.e.**, s.459

kimi zaman aşkı ikinci plana attığı -savaş durumlarında- görülse de aşksız bir hayat söz konusu değildir. Yalnızlığın, insanın dünyasında oluşturduğu bunalımlar, eserlerde okuyucuya olumsuz bir durum olarak verilirken kahramanları bu yalnızlıktan kurtaran ise daima bir aşktır. Bu anlamda aşkın önemi daima vurgulanmaktadır.

İncelemesini yaptığımız kitap, Özbekistan SSR'nin izniyle Gafur Gulam Adına Edebiyat ve Sanat Neşriyatı tarafından basılan nüshasıdır. Eser, basılma izni almak üzere 06.02.1981 tarihinde teslim edilmiş, sansür onayı ise ancak 24.08.1981 tarihinde çıkmıştır. Elimizdeki kitabın baskısı da 1981 yılına aittir ve Taşkent'te yapılmıştır.

Ayder Osman'ın hikâyelerinde kullandığı dil oldukça sadedir. Onun Türkçesi, sokaktaki Kırım Türklerinin anlayabileceği düzeydedir. O, sanat yapmak adına dili ağıdalaştıranlardan ve anlaşılmaz kılanlardan değildir. Zaten sanatı, Kırım Türklerinin ve Kırım Türkçesinin yaşaması uğruna yapan bir edebiyatçıdan aksi tavır takınması beklenilemez.

A. Osman'ın hikâyelerinde tasvirlerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bir doğa manzarasını yahut bir kişinin iç ve dış tahlilini yaparken kullandığı dil, betimlemelerle doludur. Bu kısımlarda sıfatların ve zarfların eserdeki ağırlığı oldukça fazladır. Özellikle niteleme sıfatlarını ve durum zarflarını amacına ve betimlemelerin ruhuna uygun bir şekilde kullandığı söylenebilir. Dili ustaca kullanışı, betimlemenin kalitesini artırmaktadır. Ayder Osman'ın bolca kullandığı bir diğer dil malzemesi de zamirlerdir. Anlatımda isimlerin tekrarlarının hikâyenin havasını bozacağını bilincinde olan yazar tekrarlardan kaçınmak için zamirlere bolca başvurmuştur. En çok kullandığı zamirler ise kişi zamirleriyle birlikte belgisiz zamirlerdir.

Kırım Tatar Türklerinin 1783'ten beri Rus esaretinde yaşamaları, dillerinin de Rus istilasına uğramasına sebep olmuştur. Özellikle Türklerin dillerinden çabuk vazgeçerek bulundukları coğrafyadaki milletlerin dillerini benimsemesi gerçeği düşünüldüğünde Kırım Tatar yazarlarının bu gerçeğe

direndiğini söylemek mümkündür. Ayder Osman, eserlerinde Rusça sözcüklere de yer vermektedir fakat özgür Türkiye Türkçesini istila eden İngilizce sözcükler yanında Ayder Osman'ın eserlerinde geçen Rusça sözcüklerin esamesi bile okunamaz.

Rusça sözcüklerin hikâyelerde yer edişi ise gelişi güzel değildir. Günlük konuşmaların, sohbetlerin içerisinde Rusça sözcükler yok denecek kadar azdır. Rusça sözcüklerin sayısının arttığı durumlar, uzmanlık gerektiren alanlardır. Yazarın hikâyelerinde sağlık ve askerlikle ilgili konuların önemli bir yer tuttuğunu düşündüğümüzde, en çok kelime ithalatı bu alanlardandır. Askerlik ve sağlık terimlerinin neredeyse tamamı Rusçadır. Bunun gibi durumlarda Rusçanın kullanılmasını doğal karşılamak gerekmektedir. İlim dili olan Rusçadır, Kırım Tatar Türkçesi ise ancak günlük hayatı idame ettirebilecek ve edebiyat yapabilecek boyuttadır. Ömrü hastalıklarla geçen Ayder Osman'ın tıp terimlerini ve ilaç isimlerini ustaca kullanması da değinilmesi gereken bir husustur.

Onun dili kullanışı, kendinden öncekilerden beslendiği gibi, kendinden sonraki edebiyatçılara da örnek teşkil etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHTEVA İNCELEMESİ

1.1. BİZİM GEMİMİZ

1.1.1. Konu

Talim yapan askerî birlikteki askerlerin savaş sanatıyla dünyayı kurtaracaklarına olan inancı metnin konusudur.

1.1.2. Anafikir

Metnin anafikri sosyalist reazlizmin de etkisiyle şu şekildedir: Silah dünyayı yok edici bir güç olabildiği gibi istenirse dünyayı kötülüklerden koruyacak birinci savunma aracımız da olabilir.

1.1.3. Ana Çizgileriyle Olay

Şehrin gürültüsünden ve karmaşasından uzak, ormanın içerisinde, doğa ile baş başa bir asker karargâhında görev yapan askerler gündüz askerlik vazifelerini yerine getirirken akşamları da yaktıkları ateşlerin etrafında bazen sabahları bulan sohbetler etmektedirler. Bu sohbetlerin konusu ise genelde kadınlar ve savaştır.

Askerde iken sevgilisi Meryem tarafından terk edilen Server'in gönül serüveni ile savaş meydanlarında, asker ocaklarında sevgilileri özlemenin askerliğe ihanet olduğunu düşünen İlyas'ın atışmaları sohbetlerin asıl kaynağıdır. Yine öyle olur. Meryem tarafından terk edilen Server'in içini döktüğü bir anda İlyas, Server'i önce Oryol-Kursk Muharebesindeki anılarını

anlatma teklifiyle kışkırtır, başarılı olamayınca da kadın sohbetine katılır. Böylece Victor, Server, Talayan ve İlyas'ın arasında bir sevda muhabbeti başlar. Ta ki İlyas muhabbeti baltalayıp savaşa getirinceye kadar...

İlyas 2. Dünya Savaşı'nda kendisinin de kullandığı Katyuşa isimli silahı överek açtığı silah sohbetinde savaşlardaki insan unsurunu hiçe sayar. Ona ilk, Viktor karşı çıkar ve insanın duygularıyla, istekleriyle var olduğunu söyler ama nafiye, İlyas savaş anılarını anlatmaya başlayarak herkesin canının sıkılmasına sebep olur. Savaşta iki ayağını kaybeden şimdi göğsü madalyalarla dolu Vasilyev'in üstün savaş silahlarını övdüğü hikâyesini ve kahramanlığını(!) anlatır.

Talayan'ın, zamane savaşlarında insanların artık birbirlerini görmeden savaştığını söyleyerek eskiden ayda hayat olduğunu ama insanların savaşlarla ve savaşlarda kullandıkları silahlarla buradaki hayatın sonunu getirdiğini söylemesiyle herkesi bir sessizlik alır. Bir anda herkes savaşçı kimliğinden utanmış gibi hisseder. O an akşam sohbetlerinin müdavimi ormanın bekçisi Veniamin Amca gelir ve aydaki hayatın insanlar tarafından sonlandırılması hikâyesine bir rivayetle cevap verir.

Rivayete göre zamanın birinde insanlar hep birbirlerinin kötülüklerini ister, savaş eder hâle gelir. Savaşlar o boyuta varır ki dünya yaşanmaz bir yer olur. Yalnızca bir ihtiyar, insanlara sürekli iyilik yapmaktadır. Allah, sular altında bırakacağı bu bölgede ihtiyarın telef olmasını istemez. İhtiyarı durumdan haberdar eder, ihtiyara sadece ailesini almaya izin verir. İhtiyar ve oğulları bir gemi yapar ve kendileriyle birlikte gemiye hayvanlardan da birer çift alırlar. Günlerce yağın yağmur suların yükselmesine ve bölgenin sular altında kalmasına sebep olur. İhtiyarın gemisindekiler dışında herkes ölür. İhtiyar aylarca gider. Nihayet karaya varırlar ve hayatlarına burada devam ederler.

Veniamin Amca askerlere, verdikleri mücadelenin iyi insanların mücadelesi olduğu için kutsal olduğunu söyler. Buradaki askerlerin iyiliğe hizmet ettiğini, dünyada kargaşa çıkarmaya değil, kargaşa çıkaranları

ortadan kaldırmaya çalıştıkları için de askerlerin verdiği mücadelenin iyi bir iş olduğunu söyler. Dünyanın yok olmasından ise kötü insanların korkması gerektiğini çünkü kendilerinin kendi gemilerini inşa ettiğini ve iyilere asla böyle ölümler olmayacağı için rahat olmaları gerektiğini anlatır. O gün o ihtiyarın yalnız olduğunu ve kendilerinin ise pek çok olduğunu da vurgular.

Veniamin Amca bu sözleri söylediğinde gün artık aydınlanmaya başladığından kalkıp gider. Bu sözler tüm askerleri rahatlatır. Tarlada, fabrikada çalışan nasıl ki insanlık için çalışıyorsa onlar da insanlığı kurtarmak için çalışmaktadır. Yarın kim kurtulmak isterse onların gemisine binecektir. Gerekirse tüm dünyayı içine alacak kadar büyük bir gemi yapacak kuvvetleri olduğuna inanırlar. Gittikçe kaybolan Veniamin Amca ise onlara, o rivayetteki ihtiyara benzetilecek kadar iyi gelmiştir.

1.1.4. Şahıs Kadrosu

Server: Askerdeyken sevgilisi tarafından aldatılan ve bu yüzden sürekli olarak üzülen bir askerdir.

İlyas: Çok konuşan, kadınlara güveni olmayan ve askerlik sanatını her şeyin üzerinde tutan bir askerdir.

Veniamin Amca: Askerlerin kaldığı bölüğün de içinde bulunduğu ormanlık bölgenin bekçisi olan ihtiyar.

Talayan: Eğlenceli kişiliğe sahip bir askerdir.

Diğer Kişiler: Viktor Afanasyeviç, Meryem, Vasilyev, Anlatıcı, İhtiyar

1.1.4.1. Server

Hikâyede yer alan kişilerin kişilik özelliklerini bize oldukça yoğun bir şekilde veren yazar yaş konusunu geçiştirmiştir. Hikâyedeki diğer kişiler gibi Server'in de yaşını net olarak bilememekteyiz. Veniamin Amca'nın

sözlerinden ve askerlik çağında olması, Server'in 18-21 yaşları arasında bir genç olduğuna delildir.

Server'in, İlyas'la karakter olarak tamamen zıt bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Hikâyenin çok konuşanı İlyas olduğu gibi az konuşanı Server'dir. Server sabırlı bir insandır. Hemen alevlenip tartışma, kavga çıkartmaz. Söylenenlere aldırılmaz. Bu özelliğinden dolayı da sürekli olarak İlyas'ın saldırılarına maruz kalır.

Server, aşk acısı çekmektedir. Askere gelmeden önce onu beklemeye söz veren sevgilisi, Server'i daha bir yıl olmadan terk etmiştir. Bu öyle bir terk ediştir ki Server'in tüm yaşama sevincini elinden almıştır. O artık sürekli düşünceli ve sıkıntılıdır. Daima içli bir şekilde ah çekip durmaktadır. Severken terk edilen herkes gibi başkasını sevemeyeceğini düşünmektedir. Kendisine başka birini bulabileceğini söyleyen arkadaşlarına da, Meryem gibi bir kızıdan bir tane daha bulunamayacağını, hiç kimsenin onun yerini tutamayacağını söylemektedir.

Aşka dair düşünceleriyle Server âşık kişiyi temsil etmektedir. Ona göre aşk yüce bir duygudur. Terk edilmeyi kabul edememektedir. Çünkü Meryem'i çok sevmiş ve onunla güzel günler yaşamıştır. Meryem'in bir başkasıyla olmasını aklı almaz. Tüm aşk şiirlerinde, hikâyelerinde, romanlarında yahut halk arasında, aşkın anlatılamayacak bir duygu olduğunu söylenir. Hikâyenin âşık kişisi Server de aşkı anlatmanın imkânsız olduğunu, aşkın ancak yaşanarak bilinebileceğini söylemektedir.

Server için Meryem dünya demektir. Terk edilince dünyasının yıkılması da bu yüzdendir. Milyonlarca kız içerisinde kendi sevdiğine denk bir kişi bile görememektedir. Dünyada daha pek çok kız vardır fakat seven biri için sevdiğinden başkasının bir önemi yoktur. Bir an tereddütle belki Meryem'e benzeyen biri vardır, diye düşündüğünde hemen kendini toparlar ve onun eşinin olma ihtimali olmadığını, Meryem'in bir eşinin olmaması sebebiyle onu bu kadar çok sevdiğini söyler ve kendisini hayalleriyle, mazisiyle yaşamaya mahkûm eder. Her âşık için bu böyle değil midir?

Aşkının alternatifi olduğunu düşünen âşık sevgilisinin vazgeçilmez olmadığını düşünmez mi? Server de hikâyede âşıkların temsilcisi olduğuna göre elbette Meryem'in tek olduğunu düşünecektir.

Askerdeki erkeklerin en büyük dertleri sevdikleridir. Bu, dünyanın neresine gidilirse gidilsin böyledir. Yıllarca sürececek bir askerlik hayatı sırasında, sonunda ölüm de olan savaş meydanları işin içine girdiğinde bu korkular daha da artmaktadır. Meryem tarafından aldatılan Server'dir fakat Server'le birlikte tüm karakterler bu korkuyu yaşamaktadırlar ya da daha önce yaşamışlardır.

Hikâyede Server, âşık olan kişiyi temsil eder. Ancak Server'in asıl özelliği askerlerin en büyük korkularını temsil etmesidir. Server, aldatılan erkeklerin temsilcisidir. Kızlara "Askerdeki eşlerinizi aldatmayın, onları sakın terk etmeyin." mesajı Server üzerinden verilmektedir. İçinde bu korku olmasa İlyas dahi askere sevgilisinden ayrılarak değil kalbinde onun sevgisiyle gelirdi.

1.1.4.2. İlyas

Hikâyenin akıcılığını sağlayan kişi olarak gösterebileceğimiz İlyas'ın da kaç yaşında olduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Konuştuğu kişilerin kendisine hitabı onlara yakın yaşlarda olduğunu göstermekte. Veniamin Amca'nın "Anlamıyorum, böyle genç çocukların başında nasıl kasevet olabilir?" ve "Lâkin dünyada aşağı yukarı beşinizin yaşı kadar yaşadım." sözleri İlyas'ın ve diğer askerlerin genç olduğunu bize göstermektedir. Bununla birlikte askerlik vazifesini yapıyor olması göz önünde bulundurulduğunda, 18-22 yaşları arasında olduğu söylenebilir. İlyas arkadaşlarından bir yıl önce göreve başladığına göre ya yaşıtlardır ya da İlyas onlardan 1 yaş büyüktür.

İlyas'ın çok konuşmayı seven biri olduğunu söyleyebiliriz. Konuşmaları ise daha çok tartışmalı ortamlarda gerçekleşmektedir. Sorun çıkartmayı ve

sonra bu sorunu çözmeyi seven bir yapısı vardır. Server'e sürekli sataşması da bu yüzdendir. Ona fikirlerini söylemek için önce bir tartışma ortamı oluşturmayı istemektedir.

Tartışmalarda durduğu yerde duramaz, sadece diliyle değil elleriyle, kollarıyla, ayaklarıyla özetle tüm bedeniyle tartışmanın içindedir. Bu da konuşmayı, tartışmayı severek yapan biri olduğunu göstermektedir. Kız sohbeti yapanlara itiraz etmek için yaptığı el kol hareketleri tartışma alevlendikçe kendisini beden hareketlerine bırakmaktadır. Hikâyeyi anlatan kişi İlyas'ın bu heyecanını göstermek için onun bu hareketlerini cümlesinin içerisine yazmak zorunda kalıyor.

Her konuda konuşmayı seven, konuşurken sesini yükseltip karşı tarafın düşüncelerine önem vermeyen tüm insanlar gibi İlyas'ta da her şeyi bilen bir adam tavrı vardır. Kim ne söylerse söylesin, İlyas'ın verecek cevabı mutlaka vardır.

İlyas'ın askerlik görevine başlamadan önce bir sevdiği vardır. Askere gelirken ondan ayrılıp helalleşerek geldiğini söylemesi, eşi değil de sevgilisi olduğunu düşündürmektedir. Çünkü bir kişinin ne kadar umursamaz olursa olsun savaşa geliyor diye eşinden ayrılması akla pek uygun gözükmemektedir.

İlyas kadınlara güveni olmayan bir kişidir. Kadına değer veren bir yapıda olduğu da söylenemez. Kadına değer vermediği için onun gözyaşlarından da etkilenmemektedir. Askere gelirken sevgilisinin kendisini beklemesini istememiş, ondan ayrılmıştır. Çünkü kadınların askere giden sevgililerini beklemeyeceğine ve onları terk edeceklerine inanmaktadır. Askerdeki yiğitlerin de kendilerini terk eden sevgililerine ağlayıp duracaklarını düşünmektedir. Buna da en büyük örnek olarak Server'i göstermektedir.

İlyas savaşa giden kişinin kalbinde karşı cinse karşı bir sevgi olmaması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre erkek, savaşa geldiğinde sadece savaşı düşünmelidir. Geride bırakacaklarını düşünürse askerlik sanatını hakkınca yerine getiremez. Hatta kadınlar ona göre "kuyruk"tur.

Sürekli, kızlardan bahsedilmesi de askerliğe yakışan davranışlardan değildir ve acizliktir. Askere dik durmak yakışır, sevgilisi tarafından terk edilen erkekler ise ağlamaklı bir şekilde eğilip bükülür. Bu da savaşa gelen erkeğe yakışır bir durum değildir.

Kızlar hakkında muhabbet edilmesini istemeyen İlyas'ın kadın erkek ilişkilerine dair en çok söz söyleyen kişi olduğu da gözden kaçmamaktadır. Bunu çok konuşmayı sevmesine bağlayabileceğimiz gibi, herkesin içinde yanan bir ateş olduğu gerçeğini kabul etmesine de bağlayabiliriz.

İlyas'a göre gerçek sevgi iki taraflı bir ilişkidir. Sadece erkeğin ya da sadece kızın aşırı sevgisi gerçek sevgi olmamaktadır. O yüzden ağlayıp sızlayan Server'e kızmaktadır. Kendisini sevmeyen bir kızın yasını tutması ve aralarındaki şeye sevda demesi onu çileden çıkartmaktadır. Gerçekten seven birinin askerlik vazifesini yapmaya giden erkeğini aldatmayacağını ve terk edemeyeceğini söylemektedir.

Çok konuşmayı seven İlyas'ın, sohbetlerinin ortasında gelen Veniamin Amca'ya aralarında geçen sohbeti özetleyerek anlatması da istediği zaman kısa konuşabildiğini göstermektedir. İlyas aslında nerede kısa, nerede uzun konuşması gerektiğini iyi bilmektedir. Tartışmalarda en çok lafı kendisi söylemektedir ki karşısındakinin kendisini savunacak takati kalmasın.

Hep kötü özellikleri bünyesinde barındırdığı düşünülen İlyas'ın hiç mi iyi özelliği yok acaba, diye düşündüğümüzde satır aralarından bir şeyler bulmak mümkündür. İlyas büyüklere hürmet eden biridir. Sohbetten ayrılacak olan Veniamin Amca'nın atını İlyas getirmiştir. Bu da onun iyi duygulara da sahip olduğunu göstermektedir.

Sabaha kadar uyumayan asker topluluğu içinde bir tek İlyas sabah sporu yapmaktadır. Diğer tüm askerler hemen işlerine koyulurken İlyas güne sabah sporuyla başlamaktadır. Bu da onun askerî disipline önem veren bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Belki de kadınların askerlik sanatında yeri olmadığını düşünmesi tamamen askerlik disiplininin kaynaklanmaktadır. İlyas'ın sabah sporu yapması, savundukları

düşünüldüğünde bir bütünlük arz etmektedir. Katı askerî disiplin içerisinde konuşan bir askerin, askerliğin gereği olan spordan uzak durması tezat teşkil ederdi.

1.1.4.3. Veniamin Amca

Veniamin Amca hikâyedeki en yaşlı kişidir. Yaşlı olmasının yanında yaşlılara verilen aksakal, bilge kişi özelliğini de üzerinde barındırmaktadır. Ateşin etrafında toplanan 5 kişinin yaşı kadar yaşadığını söylemesinden yola çıkarak 80'li, 90'lı yaşlarda olduğunu tahmin edebilmekteyiz. Atına bir çırpıda atlayıp onu dörtmala sürece kadar da dinçtir. Fizikî özelliklerine dair de bilgileri parçada görmek mümkündür. Ata bir sıçrayışta bindiğine göre şişman değildir. Gür sakallı ve bıyıklıdır. Bu yaşına rağmen bu kadar çeviktir çünkü o Sovyet sistemini temsil etmektedir.

Şimdi, bir kısmına askerlerin yerleştiği bu ormanın bekçiliğini yapan Veniamin Amca'ya işi zor geliyor olacak ki kendisinden ormanın doğu kısmının alınmasına istekli görünmektedir. Bekli de Sovyet askerinin dünyayı kurtardığına inanmasından dolayı, askerlerin yapacağı atış talimleriyle ustalaşmalarından duyduğu memnuniyet adına buna sevinmektedir.

Veniamin Amca evlidir, askerlerle birlikte değil evinde kalmaktadır. Akşamları sohbet etmek için geldiği askerlere ev yemeği de getirmektedir. İyiliksever biri olduğunu söyleyebiliriz. Bir askerin belki de en çok aradığı şey evde pişen bir yemektir. Feleğin çemberinden geçen Veniamin Amca bunu çok iyi bilmektedir. Bunu bildiği gibi, ev yemeğini yemeyen askerlerin bir sorunu olduğunu da bilmektedir. Yoksa ev aşısı geldiği hâlde askerlerin ona kayıtsız kalması düşünülemez. Hâlden anlayan Veniamin Amca kendisine söylenemeyecek bir şey ise bunu anlayışla karşılayacağını söyleyecek kadar da kibardır.

Ömrü boyunca her türlü olayla karşılaştığını söylemek mümkündür. Kendisini feleğin çemberinden geçmiş biri olarak göstermesi ve “Her şeyi

başta görüp, sonra bildim.” demesi de bundandır. Gördüğü yani yaşadığı pek çok olay vardır. Bu olayları bizzat yaşadığı için bunlardan ders de çıkartmıştır. Çıkarttığı dersleri, nasihatlerden faydalanabileceklere de cömertçe sunmaktadır.

“İhtiyar adam” hikâyesini anlatmış olması onun bilgili olmasından ziyade kültürel öğelere vâkıf olduğunu göstermektedir. Veniamin Amca’nın bilge kişi rolünü üstlendiğini hayat tecrübesinden ve her akşam çeşitli rivayetler anlatacak kadar sözlü kültüre vakıf olmasından yola çıkarak söyleyebiliriz. Komünizm devrinde hiçbir dinden bahsetmek mümkün değildir. Dinsizliği resmî ideoloji olarak benimseyen bu düşünce tarzında dinî menkıbeler anlatmak da gericilik olarak adlandırılır ve zararlı karşılanır, sansüre takılır. O yüzden Kur’an-ı Kerim’de de geçen Hazreti Nuh kıssasını “ihtiyar adam” sansürüyle ve pek eski bir zamanda deyip rivayet hâline getirerek anlatıyor. Bir rivayet olarak anlattığını da düşünsek sözlü kültüre ait örnekleri bildiğini ve geleneğe bağlı biri olduğunu söyleyebiliriz.

Veniamin Amca anlattığı rivayetle herkesin gönlüne su serpmiştir. Hikâyeyi anlatan askerde bu hâllerıyla öyle güzel bir izlenim bırakmıştır ki onun tarafından gemisiyle insanlığı kurtaran ihtiyara benzetilmiştir. Yani onun gözünde ikinci Nuh’tur.

Bu eserde Ayder Osman’ın diğer üç hikâyesinde görülmeyen bir Sovyet övgüsü vardır. Veniamin Amca’nın Sovyet sisteminin temsilcisi olduğunu söyleyebiliriz. Sansürle izah edilmesi mümkün olan bu durumun Hz. Nuh hikâyesiyle benzetilmesi abartılıdır. Sovyetlerin dünyaya, Türklere ve özellikle Kırım Türklerine çektirdiği onca acı dururken, yurdunda bir tane bile Kırım Türk’ü bırakmamışken Veniamin Amca’nın Sovyetlerin hiç kimsenin toprağında gözü olmadığını söylemesi, Sovyet düşüncesini ve ideallerini abartılı bir şekilde savunduğunu göstermektedir. Sansürden ziyade eserlerin yayınlanmaması endişesinin böyle bir övgüyü zaruri kıldığı düşünülebilir.

Sosyalist realizmin eserdeki en kuvvetli temsilcisi Veniamin Amca savaş karşıtı biri değildir aksine savaş ile dünyanın kurtarılabileceğine

inanmaktır. Sovyet askeri de bunu yapmaktadır. Bu anlamda Sovyetler Birliği bir gemidir ve bu gemiye binen kurtulacak, diğerleri ise yok olacaktır. O yüzdendir ki Sovyetler diğer milletleri kurtarmak için, onları da gemiye almak için savaşmaktadır. Bu savaşı katılan askerler de kutsal insanlardır.

1.1.4.4. Talayan

D'artanyan ve D'artanyan'ın torunu olarak da bahsedilen Talayan diğerleri gibi genç bir askerdir. Talayan arkadaşları arasında neşeli kimliği ile tanınmış olacak ki Veniamin Amca'nın geldiği andaki kasavetin boyutunu göstermek için, Talayan'ın bile küskün bir hâlde hep tütün içmekte olduğu söylenmektedir. Bununla birlikte Talayan'ın hayata boşvermiş biri olduğunu da söyleyebiliriz. Meryem tarafından terk edilen Server'e moral verirken önemsiz bir şeymiş gibi elini sallayıp "Boş ver, başkasını bulursun." demesi buna en güzel örnektir. Talayan'ın çok konuşmayı sevmediğini hikâyenin anlatıcısı olan asker arkadaşından öğrenmekteyiz. İlyas'a "Söyleyeceğın uzunsa hemen otur." diyen Talayan için arkadaşı "tabiatınca konuşmayı çok sevmeyen tankçı Talayan" tabirini kullanmaktadır. Bu tabirle birlikte onun tankçı birliğinin askeri olduğunu da öğrenmiş olmaktadır.

Talayan aynı zamanda lafını da esirgemeyen bir yapıya sahiptir. O, Server gibi suskun değildir. İlyas'ın gereksiz konuşmalarına katlanmak zorunda olduğunu düşünmez ve gerektiğinde ona karşı çıkar: "Bırak şu dersi, sensiz de biliyoruz, cenkçi olduğumuzu. Sus biraz."

Hikâyede İlyas'ın Talayan'a D'artanyan demesi -iki ismin birbirine yakınlığından kaynaklanmıyorsa- Talayan için cesur, gözü pek biri olmasındandır. Çünkü D'Artanyan, Alexandır Dumas'ın meşhur "3 Silahşörler" isimli eserindeki 4. silahşördür ve kahramanlıkları dillere destandır. "Sen, D'Artanyan sus, bu kılıçla vuruşmak değil." diye Talayan'a seslenen İlyas'ın söylediklerinden yola çıkarak Talayan'ın kol gücüne sahip iyi bir asker olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.4.5. Diğer Şahıslar

Hikâyede üzerinde detaylı bir şekilde durduğumuz ve hikâyeyi oluşturan yapıya etki eden gelişmeleri belirleyen 3 kişinin dışında da bazı karakterler vardır. Bu karakterler hikâye içerisinde küçük rollere sahiptir.

Viktor Afanasyeviç

Bunlardan bir tanesi de Viktor Afanasyeviç'tir. Viktor'un gözlüklü olmasının dışında kişisel özellikleri hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Hikâyedeki rolü de yok denecek kadar azdır. Server'in oflamasının sebebini sormasının dışında hikâyedeki asıl önemli yeri savaşlarda silahın önemini aşırı derecede öven ve insan faktörünü yok sayan İlyas'a karşı çıkmasıdır. İnsanların fikirleri, istekleri, iradeleri, maksatları, onları savaşa götüren gayelerinin asıl büyük silah olduğunu düşünmektedir. Bu özelliklere sahip olmayan bir ordunun başarılı olacağına inanmamaktadır. Savunmasında dava ile savaşan insanın karşısında hiçbir silahın duramayacağını söylemesi, akla Türkiye'de yaşayan Seyit Ahmet Arvasî'nin sözlerini getirmektedir.³³¹ Yine İstiklal Marşı'mızın değerli şairi Mehmet Akif Ersoy'un "Ulusun, korkma, nasıl böyle bir imanı boğar/ Medeniyet(!) dediğin, tek dişi kalmış canavar." mısraları da Server'in sözleriyle paralellik göstermektedir.

Meryem

Hikâyede gıyaben bahsedilen kişilerden de söz etmek gerekmektedir. Bu kişilerden en önemlisi Meryem'dir. Kişilerin aşka dair görüşlerini öğrendiğimiz konuşmaların hepsi Meryem'le ilgilidir. Meryem hikâyede askerdeki sevgilisini terk eden kızdır. Sevgilisini bekleyeceğini söylediği hâlde beklemediği için vefasız olduğunu düşünebiliriz. Server'i neden terk ettiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Server'le komşu oldukları dışında hakkında bir şey bilmemekteyiz. Meryem'in hikâyedeki görevi sevgililerini askerde aldatan kızları temsil etmek ve askerlerin bu konulara dair düşüncelerini açığa çıkartmaktır.

³³¹ Ve tarih bir gün, acz içinde kıvrana kıvrana şahadete susamış bir Ülkücü'den daha müthiş bir silahın keşfedilemediğini yazmak zorunda kalacaktır. (Seyit Ahmet Arvasî)

Hikâye kişilerinden bir tanesi de ismini bilmediğimiz anlatıcıdır. Anlatıcı askerlerden bir tanesidir. Sohbetlere iştirak etmektedir. Onun da 20’li yaşların başında olduğunu tahmin etmekteyiz. Bulunulan ortamı ve olayları bize anlatmasının dışında üstlendiği görev Sovyet askerlerinin dünyanın yok oluşunun önüne geçebileceğine inanmış olmasıdır. En büyük destekçisi de Veniamin Amca’dır. Bu yüzdendir ki, Sovyet askerinin dünyayı felaketten kurtardığını, rivayetteki ihtiyar gibi gemi yapma vazifesi gördüğünü söylemesi onu coşturmaktadır. Bunları söyleyen Veniamin Amca’yı da rivayetteki ihtiyara benzetmektedir.

Gıyaben bahsedilen bir diğer isim Vasilyev’dir. Sovyet ordusunun bol madalyalı bir komutanıdır. Komutanın siyasi işler danışmanı olan Vasilyev modern silahlar ve onların nasıl kullanıldığına dair bir bilgiye sahip değildir. Bu bilgisizliği de ona pahalıya mal olmuştur. Uçakların bombaladığı birliğin tanklar tarafından topa tutulduğunu görünce hemen bir topun başına gider. Ama o topa, top da ona bakmaktadır. Çünkü hayatında hiç top kullanmamıştır. Hemen bir askerin yanına koşar ve silahını alıp ateş etmeye başlar ama tank yakına geldiğinde görür ki tanka silah işlememektedir. Bu esnada Alman askerlerinin tankları boş durmamaktadır. Uyandığında ise iki ayağının da kopmuş olduğunu görmüştür. Bu yüzden tüm askerlere silahlarını kullanmayı iyi öğrenmelerini tembih etmektedir. Çünkü o gün o topu kullanabilseydi belki de ayaklarını kaybetmemiş olacaktı. Hikâyede geçen “Asker mi, silah mı üstündür?” tartışmasına kanıt olması adına hikâyede yer aldığını söylemek mümkündür.

Hikâyede gıyaben bahsedilen bir diğer kişi de çok eski zamanlarda yaşadığı söylenen ihtiyardır. İhtiyar, iyiliği simgelemektedir. Kendi devrinde iyilik yapan tek kişidir. Yaptığı bu iyiliğin mükâfatını da Allah ona vermiştir. Allah, tüm halkı telef ettiği hâlde ihtiyara ailesini ve hayvanlardan birer çifti alacak bir gemi yapmasını söylemiş ve böylece onu kurtarmıştır. Maksim Gorki’nin “Ana” romanıyla Sovyet edebiyatında bir devrim başlamıştır. Bu devrimin adı “sosyalist realizm”dir. Bundan böyle edebî eserlerin tek bir gayesi vardır: Sovyet sistemini edebî eserler vasıtasıyla dünyaya sevimli

göstermek. Sosyalist realizmin Kırım edebiyatındaki en çarpıcı örneklerinden biri olarak gösterilebilecek bu hikâyede Sovyet sistemini Veniamin Amca temsil etmektedir. Veniamin Amca'ya bu fırsatı veren ise hikâyede "ihtiyar" olarak anlatılan kişidir. Çünkü Veniamin Amca, onun günümüzdeki yansımasıdır.

1.1.5. Zaman

Hikâyenin kahramanları savaşa hazırlanan askerlerdir. Bu askerlerin aralarında geçen konuşmalara bakıldığında tahmini bir zaman dilimi çıkartılsa da olayların yaşandığı tam tarihi bilmemekteyiz. Olayların Oryol-Kurs'taki muharebelerden sonra gerçekleştiğini İlyas'ın sözleri göstermektedir.

Askerlerin savaşa hazırlanıyor olmaları ve kendilerini "savaşçı" diye tarif etmeleri savaşın devam ettiği izlenimi bıraksa da İlyas'ın, 2. Dünya Savaşı'nın kaderini hangi silahın değiştirdiğini sorması, yaşananların 2. Dünya Savaşı tamamen bittikten sonra olduğunu hissettirmektedir.

Yine İlyas'ın, savaşı kazandıklarına dair sözleri de savaşın Sovyet Rusya lehine sonuçlandığının ispatıdır.

İlyas, Veniamin Amca'ya aralarında geçen sohbeti özetlerken kullandığı "şimdi dünyada cenk olsa" sözleri de savaş zamanında olmadıklarını gösteren bir başka bölümdür.

Hikâyenin içyapısında da zaman, belirsizliğini korumaktadır. Olaylar bir zamanla anılırken genel ifadeler kullanılmaktadır. "Yaz aylarında gerçek talime çıkıyoruz", "Akşamları aşçı çan çalıyor" gibi cümleler, İlyas ile Server arasında geçen tartışmalardan bahsedildiği bölümde kullanılan "daima, şimdi" ifadeleri belirsiz zamana verilebilecek örneklerdir. Olayların geçtiği tam tarihi öğrenme fırsatı bulduğumuz bir yerde Talayan "zamane cenkleri" diyerek bunu engellemektedir.

Hikâyenin geçtiği mevsimi de tahmin yoluyla belirlemek durumundayız. Olaylar ya ilkbaharda geçmektedir ya da yazın başlarıdır. İkinci paragrafta

yaz aylarında talime çıkılmadan bazı askerlerin gelip bu araziye atışlara hazırladığının söylenmesi bizde bu düşüncüyü oluşturmaktadır. Yine ateş etrafında oturulması havaların ne çok sıcak ne de çok soğuk olduğunu göstermektedir.

Server'in Meryem ile aralarında geçen maceraları anlattığı bölümde de belirsiz bir zaman gözlemlenmektedir. Server "Yaz vakitlerinde ben sofada yatardım. Bazı günler o da sofada yatardı." diyerek tarih vermekten kaçınmıştır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer zaman unsuru da hikâyede anlatılan iki rivayete dairdir. Bu rivayetlerden bir tanesi ayda insanların yaşadığına dair İlyas'ın Veniamin Amca'ya özetlediği rivayettir. Diğerisi ise Veniamin Amca'nın aslında Kur'an-ı Kerim'den esinlenerek anlattığı ihtiyar adamın (Hazreti Yusuf) hikâyesidir. Bunlarda da rivayetlerin genel mantığına uygun olarak bir zaman verilmemiştir. "Bir zamanlar Ayda insanlar yaşamışlar." ve "Pek eski bir zamanda insanlar birbirlerine düşman olmuşlar." cümleleri rivayetlerin başlangıçlarında kullanılan, tarih vermeyen ve olayların çok eski zamanlarda gerçekleştiğine inanmamızı sağlayan cümlelerdir.

Zaman kurgusu incelenirken dikkati çeken bir nokta da olayların zamanları hep genel ifadelerle saklanırken ihtiyar adamın rivayetinde yaşanan olayların hep tam sayılarla anlatılmasıdır. Olayların ne zaman yaşandığı söylenmediği hâlde "yüz elli gün, yedinci ay, bir ay, ikinci gün, yedinci günün ardından" gibi tam ifadeler kullanılması rivayetlerin gerçekliğine inandırmak içindir. Zaten inanılması çok güç olan bu olaylarda bir de belirsiz ifadeler kullanılsaydı gerçeklik yakalanamayacaktı.

1.1.6. Mekân

Hikâyede kullanılan mekânların tamamı açık mekânlardır. Bununla birlikte hayali mekânlara da yer verilmiştir.

Hikâyenin genel olarak geçtiği mekân doğa ile iç içedir. Hatta doğanın kendisidir. Çünkü hikâyede hiçbir kapalı mekândan söz edilmemektedir. Kişilerin sohbetleriyle oluşan olay örgüsü daima açık bir mekânda geçmektedir. Burası da ormanlık, dağlık, dere kenarı bir arazidir ve büyükşehirden uzaktır.

Askerlerin akşamları sohbet ettikleri mekân da yine bu arazinin içerisinde ve açık bir mekândır. Yakılan bir ateşin etrafında toplanmaları ve gökyüzünün renklerine daima vakıf olmaları da bu yüzdendir. Ayı net bir şekilde görebilmeleri de açık bir hava olduğunu göstermektedir. Askerlerin hayatları düşünüldüğünde seçilen mekânlar ile askerlerin hayatları örtüşmektedir. Hikâyedeki sohbetler asker ocağında geçtiği zaman okuyucuda gerçeklik hissini daha çok uyandırmaktadır. Bu sohbetler, bir ev ziyaretinde gerçekleşse idi okuyanda aynı hisleri uyandırmayacaktı.

Server'in Meryem ile ilgili anısını anlattığı olay da açık mekânda geçmektedir.

Askerlerin geceleri bulundukları yerde havanın biraz da olsa soğuduğu söylenebilir. Çünkü askerler ateş yakıp ateşin etrafında oturmaktadır ve rüzgâr da hafif de olsa esmektedir.

Hikâyede, Kur'an-ı Kerim'de geçen Nuh Peygamber kıssası "bir ihtiyar" denilerek anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim kaynak olarak alındığında gerçek bir mekân olarak alınacak olan mekân, eğer Kur'an-ı Kerim'den ayrı olarak düşünülecek olursa hayalî mekânlar içerisinde işlenebilir. (Eğer Kur'an-ı Kerim'e dayandırılmış olsa idi o zaman gerçek mekânlar içerisinde işlememiz gerekiyordu. Çünkü Kur'an yaşanmış olayları anlatır, masal anlatmaz.)

Ay'da bir dönem yaşam olduğu ve orada insanların yaşadığı düşüncesi de bugün için ilmî gerçeği yansıtmadığı için hayalî mekânlar içerisinde değerlendirilmelidir.

Hikâyede geçen Oryol-Kursk³³², yazarın gerçek hayatı anlatan eserine inandırıcılık katılması amacıyla verilmiş gerçek bir yer ismidir.

1.1.7. Sosyal Meseleler

Sovyet döneminde yazılan eserlerin tahlili yapılırken bilinmesi gereken en önemli husus Sovyet döneminde edebiyatın tek gayesinin Sovyet sistemine hizmet olduğudur. Bu dönemde yazılan eserlerin incelenmesinin ve değerlendirilmesinin bu bakış açısıyla yapılmadığı durumlarda kişiler ve olaylar hakkında doğru bir yoruma ulaşmak mümkün olmayacaktır.

N.S. Kuruşçev, “Güzel Sanatlar ve Edebiyatın Halkla Olan Sıkı Bağları” isimli makalesinde bu durumu gayet açık bir şekilde ifade etmiştir: “Edebiyat ve güzel sanatlar hâlkın Komünizm için gösterdiği çabaların birer parçalarıdır... Güzel sanatların ve edebiyatın erişmesi gereken en yüksek sosyal amacı komünizmin kurulması çabasına halkın da katılmasını sağlamasıdır.”³³³

Gorki, 20. yy.ın başında okuyucuları Rusya işçilerinin dünyasına, sınıf mücadelesinin tam ortasına sokarken devrimci mücadelenin insanları manevi planda yücelttiğini ve değişime uğrattığını göstermek istemiştir. Bu anlamda “Ana” eserinin başlıca önemi; kaynaklarını halkın hayatından alan sosyalist gerçekçiliğin nasıl olduğunu göstermesidir. Gorki’ye gelene kadar, dünya edebiyarında devrimcileri, toplum yıkıcıları olarak göstermek kural hâlindeydi. Gorki ise insanın kendini devrime adanmasının, onu manevi açıdan zenginleştirdiğini ve doğru yola getirdiğini göstererek çok farklı bir görüş açısı

332 Rusya-Ukrayna sınırında çoğunlukla Türklerin yaşadığı bir bölge. II. Dünya Savaşı sırasında yapılmış en büyük tank çarpışmalarından biri ve bir günde en fazla kayıp verilmiş hava çatışmaları bu muharebede gerçekleşmiştir. Almanya ile Sovyet Rusya arasında yaşanmıştır. Bu muharebeye yerin isminden dolayı Kursk Muharebesi denir. Almanlar ise Hisar Harekâtı ismini vermiştir. (1943 Temmuz ve Ağustos)

333 Siniavski, Andrei, **Sosyalist Realizm**, Çev.: S.Türker, Habora Kitabevi Yay., İstanbul, 1967, s.24

getirmiştir.³³⁴ Gorki'nin "Ana" isimli eseri böylelikle sosyalist reailzmin doğuşu olmuş ve edebiyatçıların özgürlükleri prangalara vurulmuştur.

"Bizim Gemimiz" hikâyesinde ele alınan sosyal meselelerin başında kadın gelmektedir. Kadın meselesi de tüm boyutlarıyla değil, sadece askere giden bir erkeğin sevgilisi olmasıyla ele alınmıştır. Buna göre "Askere giden bir erkeğin sevgilisi olmalı mı, olmamalı mı?" konusu işlenmektedir. Bir tarafta askere giden erkeğin sevgilisi olmaz, diyen ateşli İlyas dururken diğer tarafta ise silik bir şekilde Server durmaktadır.

İlyas, askerî disipline sahip bir asker olarak karşımıza çıkan bir karakterdir. Askerlerin bir araya geldiğinde kadınlardan konuşması onun hoşuna gitmemektedir. Bu yüzden kadın sohbeti açıldığında o daima askerlik hakkında bir şeyler söyleyerek sohbet konusunu değiştirmek istemektedir. Ona göre, askeri sadece askerlik sanatı ilgilendirmelidir. Asker sohbet ederken de askerlikten, geçmişteki kahramanlıklardan bahsetmelidir. Ona askerliğinin dışında bir şey düşündürecek olan her şey terk edilmelidir. Böyle düşündüğü için de askere gelmeden önce sevgilisi ya da eşi olan kadının tüm itirazlarına ve gözyaşlarına rağmen onu terk etmiştir. Terk etmesine tek sebep olarak ise askerlik vazifesinde kadına, aşka yer olmadığını ileri sürmüştür. Ancak metnin ilerleyen kısımlarında, kadınların askerdeki erkekleri terk ederek onları yıkıma sürüklediğini söylemesi ve buna da Server'i örnek vermesi İlyas'ın gerçek korkusunu ortaya koymaktadır. Mazisinde böyle bir şey yaşamıştır. Yoksa bir erkeğin sevdiği ve tarafından sevildiği bir kadını askere giderken terk etmesi akla uygun gelmemektedir.

İlyas'a göre kadınlara güven olmaz. Askere giden bir erkek de talihini kendisini terk etme ihtimali olan bir kadının ellerine bırakmamalıdır. Bildiği örnekler de onun bu konuda katı hâle gelmesine sebep olmaktadır. İlyas'ın bu görüşlerine karşı çıkan bir kişi vardır; o da silik, güçsüz bir karakter olan Server'dir.

³³⁴ Zelinski, K., **Sovyet Edebiyatı**, Çev.: Funda Savaş, Konuk Yayınları, İstanbul, 1978, s. 72-73

Server, sevgilisi tarafından askerliğinin daha ilk yılında terk edilen bir karakterdir. Meryem'den başkasıyla olamayacağını ve Meryem'in başkasıyla olduğunu düşünmenin bile kendisini kahrettiğini söyleyerek kederlenen ve yer yer gözyaşları döken bir askerdir. Server, kendini savunmaktan o kadar acizdir ki onu görenlerin İlyas'a hak vermemesi düşünülemez. O, sadece Meryem'le olan anılarına sığınmakta ve Meryem'in eşi benzeri olmayan bir kız olduğunu söyleyerek Meryem'i yüceltmekten başka bir şey söylememektedir. Sovyetler Birliği'nde daha sosyalizm faaliyetlerinin yeni başladığı yıllardan itibaren aile kavramı gibi manevi değerleri yüceltecek durumların yok edilmeye çalışıldığı göz önüne alındığında namuslu kadın tipinin sansür heyetinin hiç de hoşlanmayacağı hatta hikâyenin basılmasını engelleyecek bir motif olduğunu burada unutmamak gerekmektedir. Sosyalist realizm tüm eserlerde olduğu gibi bu eserde de kendisini hissettirmektedir.

Hikâyede askere giden sevgilisini/eşini bekleyen namuslu kadın tipine hiçbir örnek verilmemesi Ayder Osman'ın da bu tarafta yer aldığını düşündürmektedir. Hele ki Server'in Meryem'inin hepsine kendi Meryemlerini hatırlatmış olması yazarın açık bir şekilde taraf tuttuğunu göstermektedir. Her askerin başından böyle bir olayın geçmiş olması kadınların vefasızlığını göstermektedir.

Ayder Osman'ın bu hikâyede bu şekilde taraf tutması şaşılacak bir olaydır. Çünkü "Biz Bir Dünya'da Yaşıyoruz" hikâyesinde işlenen "askerdeki eşini bekleyen kadın" ile burada işlenen "askerdeki sevgilisini aldatan, terk eden kadın" teması bir tezat içermektedir. O hikâyede Süleyman'ın annesi, askere gideli yıllar olan ve yıllarca hiçbir haber alamadığı kocasını terk etmeyi düşünmemektedir; aksine son nefesini verirken bile etrafındakilere Süleyman'a sahip çıkmalarını, babasının bir gün mutlaka askerden dönüp geleceğini söylemektedir. Süleyman'ın annesinin bu derece vefakâr olmasıyla Server'in sevgilisinin bu derece kötü olması birlikte düşünüldüğünde kızlara askere giden sevgililerinizi ve eşlerinizi terk etmeyin mesajı vermek istendiği söylenebilir. İki uç örnek de iyi bakıldığında aslında bir tezat değil iki farklı bakış açısıyla meseleyi ele almaktır. Kızlar eğer

askerdeki sevgililerini terk etmemiş olsalar erkekler de askere giderken onları terk etmezler gibi bir düşünce ortaya çıkmaktadır.

Hikâyede ele alınan bir diğer mesele savaşlarda askerin mi yoksa insanın mı daha önemli olduğudur. Tam bir askerî disipline sahip olduğunu söylediğimiz İlyas bu konuda da kendisinden beklendiği gibi insan faktörünü unutarak savaşlarda sonucu belirleyenin silah olduğunu söylemektedir. Kendisinin de kullandığı katyuşa silahının 2. Dünya Savaşı'nın kaderini değiştirecek kadar önemli olduğunu hararetle savunmaktadır. En güçlü silaha sahip olan ordunun savaşı muhakkak kazanacağına inanmaktadır. Bu anlamda İlyas'ın komünist düşünce tarzını da yansıttığını söylemek mümkündür. İçinden duyguları tamamen alınmış robotlar gibi olması istenen Sovyet insan tipinin en güzel örneği İlyas'tır. Duyguları tamamen silinmiştir ve meselelere bir makine gibi bakmaktadır.

Hikâye, roman gibi konulu nesir eserlerin değerini yükselten en önemli husulardan bir tanesi, birbirine tezat oluşturan görüşlerdir. İnsanların daha önemli olduğuna inanan Victor'un görüşleri, İlyas'ınkilere tezat teşkil etmektedir. Victor'a göre; insanlar, onların fikirleri, istekleri, iradeleri, maksatları, onları savaş meydanına yollayan gayeleri en büyük silahtır. Savaşta insan faktörünün önemsiz gibi gösterilmesine yapılabilecek en güzel savunmadır. Bizim 1. Dünya Savaşı'nın Çanakkale Cephesi'nde yahut Kurtuluş Savaşı'mız zamanında verdiğimiz mücadeleyi silah gücüyle açıklamak ne derece mümkündür? Sovyet sansürü olmasa idi Ayder Osman burada bu savunmayı mutlaka koyacaktı fakat Sovyet sansüründe Türkleri övmek idamla eş değerdedir.

İlyas haklılığını kanıtlamak için bir adım geri çekilip insan faktörünün de önemli olduğunu ama bunun silahı kullanmayı bilmekten öteye geçmediğini, Vasilyev isimli askerin hikâyesini anlatarak ispatlamaya çalışır. Ona göre asker silah kullanmayı bilmeli ve kendisine verilen silahı en iyi şekilde kullanmalıdır. Asker silahını hakkını vererek kullanırsa kesinlikle başarılı olacaktır. Savaşı askerler değil silahlar kazanacaktır.

Ayder Osman her ne kadar Victor'a kuvvetli bir savunma yaptırda İlyas'ı üstün tuttuğunu, sözlerini bitiren İlyas'ın ardından Victor'a kendini savunma hakkı vermeyerek göstermektedir. Bununla birlikte İlyas'a -konunun boyutunu biraz daha değiştirse de- bir destekçi olarak Talayan'ı göndermektedir.

Talayan savaşlarda insan faktörünü hiçe indiren bir rivayetle konuya katılmaktadır. Ona göre insanlar artık birbirlerini hiç görmeden yüzlerce, binlerce kilometre uzaktan vuruşmaktadır. Zamanında ayda da hayat olduğu ama insanların medenileştikçe oradaki hayatı bitirdiğini söylemesiyle konu bambaşka bir mecraaya kaymış olur.

Talayan'ın sözleriyle birlikte konunun geldiği nokta artık dünyayı kötülüklerden kurtararak refaha erdirmeye meselesidir. Verilmek istenen ise sosyalizmin dünyayı kurtaracağı düşüncesidir.

Veniamin Amca'nın bilge bir kişi olarak hikâyeye katkısı bu noktadadır. Dünyanın savaşlarla yok edileceği korkusu askerleri sarmışken o Hızır gibi imdada koşmuş ve askerlerin yüreklerindeki tereddüdü gidermiştir. Onlar Sovyet askeridir, kimsenin toprağına zorla girmemişlerdir; aksine zulme uğrayanları silahlarının gücüyle kurtarmışlardır. İyileri kurtarmak için silaha davranmaktadırlar. İhtiyar rivayetiyle de güçlendirdiği düşüncesini askerlik sanatıyla birleştirmiş ve onların gönlünü fethetmiştir. Çünkü Veniamin Amca'ya göre Sovyet askerlerinin her biri iyi insandır ve dünyayı felaketten kurtarmak istemektedir. Daha da vurucu olan şudur ki Sovyet askerlerinin her biri o ihtiyardır.

Veniamin Amca'nın bu duygularının tüm askerleri coşturduğunu söylemek mümkündür. Çünkü sabaha kadar uykusuz kaldıkları ve hepsinin moralleri çok bozuk olduğu hâlde, her biri neşelenmiş ve kuvvetlenmiştir. Çalışma şevkleri artmıştır.

Hikâyenin anlatıcısı olan asker de Veniamin Amca gibi düşünmektedir. Zihnindeki sorulara onun sözleri sayesinde cevap bulmuştur. Çünkü Talayan'a, peki, biz dünyanın yok oluşunu engellemeyip oturacak mıyız, diye

sorarken düşündüğü tek şey bunu engellemeye güçlerinin yettiğidir. Tam olarak ete kemiğe büründüremediği duygularına Veniamin Amca sayesinde sıkıca sarılmıştır. Artık o hem Veniamin Amca'yı hem de kendilerini gerekirse bütün dünyayı içine alacak olan gemiyi inşa eden ihtiyarlar olarak görmektedir. Yani gerekirse tüm dünyayı Sovyetleştirene kadar savaşıacaklardır.

Hikâyede Veniamin Amca'nın söylediği "Kimsenin toprağına saldırmıyoruz." sözlerinin üzerinde durmakta fayda var. Çünkü toprak işgal edilmediğinin söylenmesi, gerçeği pek de yansıtmamaktadır. O dönemde Sovyet esaretinde yer alan Türk toprakları bile Rusya'nın topraklarından büyüktür. Sovyet ismi altında Rus sömürgeleri oluşturma projesi olan SSCB'nin bir aldatmaca olduğunu bugünün okuyucuları bilmek zorundadır. Sansür baskısı ve ölüm tehlikesi altında edebiyat yapmanın zorluğu ile yazarın bu övgüsü anlaşılabilir fakat bugün, o gün söylenenleri gerçekmiş gibi kabul etmek ve o sansürlerin altındaki gerçeği görmemek de bir aldatmacadır.

Eserin çözüm noktasını oluşturan ihtiyar, Hz. Nuh'tur ve burada anlatılan hikâyeye de Hz. Nuh'un hikâyesidir. Hz. Nuh'un kavmi, sapkınlıklarından dolayı helak edilecektir. Hz. Nuh'a Allah bir gemi yapmasını emreder, o da gemiyi yapar. Gemi bittikten sonra izin verildiği gibi kendi ailesini ve hayvanlardan birer çifti alarak gemiye biner, karada gemi yapmasıyla alay eden halk, yağın aşırı yağmurların altında kalarak boğulur, Hz. Nuh ise gemisiyle suda yüzer ve kurtulur.

Bir rivayete göre Hz. Nuh'un gemisi Ağrı Dağı'ndadır. Ayder Osman da hikâyesinde bunu söylemekte fakat bizlerin kullandığı isimle değil de Ermenilerin kullandığı isimle Ararat Dağı diyerek.

1.2. YILLAR ve DOSTLAR

1.2.1. Konu

Birbirinden habersiz bir şekilde aynı kadını seven sıkı askerlik arkadaşlarından Rüstem, aşkını kalbine gömmüştür. Yıllar sonra görüşen dostarın sohbetinde Albert'in aslında Alisiya'yı sevmediğini öğrenen Rüstem'in Albert'le arasında yaşananlar metnin konusudur.

1.2.2. Anafikir

Metnin anafikri; bir kişi için önemsiz bir ayrıntı olan yalan, bir başkasının hayatını değiştirebilecek kadar önemli sonuçlar doğurabilir.

1.2.3. Ana Çizgileriyle Olay

Soğukkanlı, çevik hareketli, iradeli boksçu diye manşetlere taşınan Rüstem Veliyev her müsabakadan önce olduğu gibi yine heyecanlıydı, Veliyev'in vücudu titriyordu. Fakat biliyordu ki birazdan dövüş başlayacak ve o rakibini yumruklarken tüm bunları bir anda unutacak. Fakat bu sefer bambaşka bir şey olmuştu.

Rüstem gözlerine inanamadı, karşısında duran kişi askerde edindiği dostu Albert idi. 3 yıl aynı takımda birlikte askerlik yaptığı, hayatını kurtaran, birlikte sevinip birlikte üzüldüğü Donbasslı Albert Odegov... Rüstem dostuna yumruk sallayamadı, Albert de ona... Çünkü onlar müsabaka için bile olsa asla birbirlerine el kaldırmamışlardı ve asla da kaldırmazlardı.

Müsabaka boyunca hafif hareketlerle birbirlerini yokladılar ama hakemlerin tüm uyarılarına rağmen kesinlikle dövüşmediler. Albert bir fırsatını bulup onu akşam yemeğine davet etti. Böylece dostlar 12 yıl sonra yeniden buluşacaklardı.

Albert'le dostlukları asker ocağına dayanmaktadır. Albert kilolu, kısa boylu biriydi. Ağır hareket ediyor, ayaklarını sürüye sürüye yürüyordu. Onun yüzünden takımdaki arkadaşları da ceza alıyordu. Boyunun kısalığından barfiks demirine yükselemiyor ve ceza almamak için de onu Rüstem kaldırıyordu. Başçavuş onun hantallığı bitsin ve hareket etsin diye onu üst ranzaya yerleştirmişti. Bir gün üst ranzadan atlarken Rüstem'in tepesine çıkmış ve Rüstem'le küçük bir kavgaya tutuşmuşlardı.

Kayak takımlarıyla çalışmaya çıkan takımın bir askeri olan Rüstem, arkada kalmış ve demir yoluna saplanmıştı. Tüm uğraşlarına rağmen kayaklarının kemerini çözememiştir ve ölümle burun burunadır. Albert, Rüstem'in yokluğunu fark eder ve düdük çalan trene doğru koşar, takım da arkasından gelir. Albert, tren rayları arasına sıkışmış, baygın bir şekilde duran Rüstem'i görür ve çeker kurtarır. Rüstem bir süre hastanede yattıktan sonra taburcu olur ve Albert'le dostlukları başlar.

Çalıştırıcısı Victor Romanoviç'i parmağında önceden bulunan ağrının nüksettiğine -utanarak da olsa- inandıran Rüstem, şehri gezmek için müsaade alarak kaldıkları otelden çıktı ve Albert'le buluşmaya gitti. Çok heyecanlıydı. Ama bu heyecanının büyük bir kısmı Alisiya'nın da oraya gelecek olmasından ve Alisiya'ya ait hatıraların canlanmasından kaynaklanmaktaydı.

Alisiya, Rüstem'in askerdeyken tanışıp sevdiği kadındı. Fakat bu sevgisini ona hiçbir zaman gösteremedi çünkü Alisiya, Albert'in sevgilisiydi. Onlar birbirlerini seviyorlardı. Daha doğrusu Rüstem öyle sanıyordu. Aslında Alisiya, Albert'i değil Rüstem'i sevmektedir. Rüstem'e tam açılacakken Rüstem onun Albert'in sevgilisi olduğunu öğrendiği için buna izin vermez ve bir istisna dışında onunla bir daha görüşmez.

Rüstem, Alisiya'yı sevdiğinde aslında Albert'in sevgilisi olduğunu bilmemektedir. Alisiya ile buluşmaya nöbet görevinden dolayı gidemeyen Albert, dostu Rüstem'den onunla buluşacakları sahile gidip kendisinin bu hafta gelemeyeceğini ama bir sonraki hafta sonu mutlaka orada olacağını

söylemesini ister. İstemedenden de olsa kızla buluşmaya giden Rüstem kızın ne adını öğrenmiştir ne de onu kendisine tanıttacak bir özellik. Sahilde oturup Albert'in kız arkadaşıyla bir şekilde buluşmayı bekleyen Rüstem burada Alisiya'yı görür ve güzelliğinden etkilenir. Güzelliğine açık sözlü konuşmaları da eklenince Rüstem ona aşık olur. Albert'in sevgilisi olduğunu öğrendiğinde ise aşkını kalbine gömer.

O günden sonra Alisiya ile bir kez daha yalnız görüşmüşler, Alisiya onun kollarına atılmış ve aşkını belli etmiştir fakat Rüstem, dostunun sevgilisiyle böyle bir ilişkiye yanaşmaz ve bir daha onu görmez. 12 yıl sonra ise onu görme hayaliyle yanıp tutuşmaktadır. Albert'le evlendiğini düşünmektedir. Fakat Albert, Alisiya'nın ismini duyduğunda baştan onun kim olduğunu bile hatırlayamamıştır. Oysa Alisiya, Nadya'dan sonra onu hayata döndüren kadındır. Ya da Rüstem öyle sanmaktadır. Rüstem tüm gerçeği 12 yıl sonra öğrenecektir.

Albert askerdeyken Nadya isimli bir kadınla birlikteydi. Bir gün Albert, Nadya'nın kendisini Şmaga ile aldattığını söyleyen bir mektup alır. Dünyası kararır. Rüstem'in başını çektiği arkadaşları ağır hakaretlerle ve tehditlerle dolu bir mektup yazar ve Nadya'ya yollar. Albert'in hayata küstüğünü gören arkadaşları komutana gidip onun için ev izni vermesini rica ederler. Albert izni alır. Köyüne gidecek ve ondan ayrılıp gelecektir. Asker arkadaşlarına böyle yaptığını söylese de Albert ondan ayrılmaz çünkü kadın, bunun sadece bir dedikodu olduğuna onu ikna eder. Albert dostlarının söylediği onca kötü sözden utanmaması için onlara gerçeği söylemez. Bu arada bir hafta sonu izninde Alisiya ile tanışır ve onunla da bir ilişkiye başlar.

Albert'in Alisiya'ya olan sevgisini gerçek zanneden Rüstem, Alisiya'dan uzak durur. Askerliği bittikten sonra mektuplarda onu sorsa da bir cevap alamaz ve sonraları mektuplar tamamen kesilir. İşte Rüstem tüm bu gerçeklerden habersiz bir şekilde Albert'le değil Alisiya ile görüşmeye gitmektedir. Gerçekleri öğrendiğinde ise dostu Albert'le artık bir dost değil iki düşmandırlar. Rüstem'in öfkesinden payını Albert de Şmaga da almıştır ve ikisi de sağlam bir tokatla kendilerine gelmiştir. Tüm bunlara rağmen Albert

madenci arkadaşlarının onun üzerine çullanıp onu dövmelelerine izin vermez. İki eski dost bilerek yenişemedikleri dövüşü ertesi gün tekrarlamaya karar verirler. İki dövüşçü de aynı istekle gittiklerinde buna hakemler de izin verecektir.

Ertesi gün Albert'le Rüstem ringde karşı karşıya gelirler. Dövüş, bir önceki gün ne kadar durgun geçtiyse bugün tam tersi, o kadar hareketli geçmektedir. Rüstem ne savunma düşünmektedir ne de dövüşün sonunu; o tüm kuvvetiyle yumruklar savurmakta ve bu yumruklarla Alisiya'nın, Derkaç'ın ve diğer dostlarının öcünü almaktadır.

Albert, Rüstem'i yere yığacağı bir anda dövüşü bırakıp sırt üstü yere yığılıp kalmıştır. Bu, dostuna son iyiliğidir. Dövüş sonunda Rüstem uçağa binmiştir ve Alisiya'ya kavuşmanın hayaliyle heyecanlıdır.

1.2.4. Şahıs Kadrosu

Rüstem Veliyev: Dostluğa değer veren hikâyenin başkişisidir, boksçudur.

Albert Odegov: Boksçudur. Söylediği yalanla Rüstem'in hayatının değişmesine sebep olan Rüstem'in boksçu askerlik arkadaşı.

Alisiya Vitols: Sıkı dost Albert ve Rüstem'in askerlik döneminde âşık oldukları kadın.

Şmaga: Albert'in önce düşmanı, sonra dostu olan madenci.

Diğer Şahıslar: Doktor, kısım komutanı, Derkaç, Gurami, Viktor Romanoviç, Petya Amca, Nadya, Şmaga'nın ablası.

1.2.4.1. Rüstem Veliyev

Rüstem hikâyenin başkişisidir. Rüstem'in etrafında gelişen olaylar çerçevesinde bu hikâyeyi takip etmekteyiz. Rüstem Veliyev, bir Kırım Tatar

Türk'üdür ve Taşkentlidir. Boksçudur ve spor hocalığı seviyesine yükselmeye uğraşmaktadır. Yaşı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Rüstem'in yaşını tespit etmede bize en çok yardım eden askerlik vazifesidir. Sovyet Rusya'da gençlerin 17-18-19-20 yaşlarında askere alınması söz konusuydu. Albert'le askerlik görevinin bitmesinden on iki yıl sonra buluşmuşlardır. Sovyet Rusya'da askerlik görevinin 3 yıl olduğu düşünülüyordu Rüstem'le Albert 21-22-23 gibi bir yaşta askerden terhis olmuştur. 12 yıl görüşmediklerini hesap edersek onların 30'lu yaşlarında olmaları gerekmektedir.

Uzun boylu, 44 numara ayakkabı giyen, iri cüsseli, sağlam vücutlu biridir. Kendi bedenini beğenmediğini de Alisiya ile kendisini karşılaştırdığı bölüme bakarak görmek mümkündür. Rüstem bir narin kıza bir de kendi kaba bedenine bakmaktadır ve kendisini ona yakıştıramamaktadır. Onun sağlam bünyeli olduğunu geçirdiği kazadan bir an önce iyileşeceğini söyleyen doktor da onaylamaktadır. Doktorun dediği gibi Süleyman sağlam bünyesiyle bir hafta sonra ayağa kalkabilmiştir.

Rüstem aslında dışarıdan görüldüğünden çok farklı bir mizaca sahiptir. Çünkü gazetelerin ona dair yaptığı gözlemlerin tam tersi doğrudur. O her müsabakadan önce heyecanlanmasına ve vücudunda titreme hissetmesine rağmen gazeteler ondan soğukkanlı diye bahsetmektedir. Bu durumun boks hayatı boyunca sadece bir istisnası olmuştur, o da Albert ile yapacağı düellodur. O dövüşe çıktığında gerçekten heyecanlanmamış ve o gazetecilerin yazdığı gibi biri olmuştur.

Rüstem, yalandan hiç ama hiç hoşlanmamaktadır. Yalan söylemeyen biri olduğu için yalan söylediğinde kendinden utanmakta ve yüzü kızarmaktadır. Ustasına yalan söylerken yaşadıkları onun için oldukça utanç vericidir.

Bununla birlikte Rüstem, Albert'e söylediği yalandan dolayı aşırı öfkelenmektedir. Albert'in söylemiş olduğu yalan, saklamış olduğu gerçek Rüstem'in ilk görüşte âşık olduğu Alisiya'dan sonsuza dek uzaklaşması

anlamına geliyordu. Fakat Rüstem'in Albert'e ilk kızgınlığının sebebi kesinlikle Alisiya değildir. Çünkü Alisiya ile öylesine beraber olduğunu daha söylememiştir.

Rüstem'in en belirgin özelliği dostluğa verdiği önemdir. Hatta Rüstem'i tek bir özellik ile ifade edecek olursak mutlaka dostluğa verdiği önemi söylemeliyiz. Dostu Albert'le dövüşmek için ringe asla çıkmamıştır. Sporun doğasında olan bir şey de olsa o arkadaşına asla el kaldırmamıştır. Albert ile farklı bölümlere düştüklerinde bile onunla sürekli görüşmüştür. Askerlik görevleri bittiğinde de sürekli mektuplaşmışlardır. Mektuplarını ancak Albert kestikten epey sonra kesmiştir.

Albert'in sevgilisi Nadya'nın Şmaga isimli bir başka erkekle Albert'i aldattığını duyması Rüstem'in dünyasını yıkmıştır. Albert acı çekerken o da onun kadar olmasa bile acı çekmiştir. Albert gibi iç geçirmiş ve onun gibi mahvolmuştur.

Nadya'ya pek çok kötü söz söylemesine rağmen bir başkasının ona kötü söz söylemesine dayanamayacak kadar Albert'i kendisine yakın görmektedir. Bu yüzden ki askerlerden birinin Nadya hakkındaki sözleri onun, içinden bu askeri boğazlamak istemesine sebep olur.

Rüstem'e göre, o alçak kadına yazılan onca hakaret Nadya'yla beraber Albert'e de ediliyordu. O yüzden yazılan mektubu Albert'e okurken başını kaldırmaya dahi utanıyordu. Mektubu onun gözlerine bakmadan okudu. Onun acısını yüreğinde o kadar yaşıyordu ki, Albert'in şu an ne düşündüğünü gayet net hissedebiliyordu. Albert'in bir ölü gibi dolaştığını görünce artık bir şeyler yapmak gerektiğine karar vererek komutana gidip Albert için izin isteyen de yine Rüstem'dir. Komutanın izin verdiği haberine de yine herkesten ziyade Rüstem sevinmiştir.

Rüstem, askerlik görevi bittikten sonra kendi yurdu olan Taşkent'e değil de Albert isterse onunla Donbass'a geleceğini söyleyecek kadar dostuna ve dostlarına değer veriyordu. Rüstem hastaneye düştüğünde doktor da kendisine çok değerli dostları olduğunu söylemiştir. Bu dostlukları kurmak

için elbette ki Rüstem'in iyi bir dost olması gerekmektedir. İyi bir dost olduğunu Albert'le araları bozulduğunda, Albert ona gerçekleri anlattığında gözünün önüne Albert'i süsleyip püsleyen ve memleketine uğurlayan, Nadya'ya en ağır mektubu yazmak için uğraşan o arkadaşları da gelmektedir. Alisiya için olduğu kadar, o arkadaşları için de dövüşerek Albert'i yere yıkmak istemektedir.

Rüstem aynı zamanda güvenilir bir dosttur. Bu yüzdendir ki Albert, Alisiya ile buluşamayacağını haber verdimen için onun yanına Rüstem'i yollamıştır. Dostuna çok sadık olan Rüstem onun Alisiya olduğunu bilmeden ona vurulduğu hâlde sırf Albert'in kız arkadaşı olduğu için sevgisini yüreğine gömmüştür. Hem de 12 yıl boyunca...

Herhangi bir kız olarak sevdiği Alisiya'nın, arkadaşının kız arkadaşı olduğunu öğrendiğinde bir anda tüm duygularını bastırmayı bilecek kadar dosttur. Uğruna dağları delebileceği, okyanusları aşabileceği kadını, dostu için kalbine gömebilmektedir.

Rüstem utangaç, mahcup ve terbiyeli bir kişiliğe sahiptir. Alisiya'ya çiçek götürmesini söyleyen Albert'in isteğini geri çevirir. Çünkü kendisini elinde çiçekle görecekt olan askerler gülecektir. Bu yüzden çiçekleri sevmesine rağmen Alisiya ile buluşmaya çiçekle gitmez. Göle girmek için mayosunun üzerindeki kıyafetleri çıkartan Alisiya'dan yana bakamaz ve başını eğer. Bir kız soyunurken bakmaktan hicap duyar. Alisiya ile yan yana yürümeye bile utanır. Onunla konuşamaz, kelimeler boğazında düğümlenir, eli ayağına dolanır, dili tutulur. Alisiya'nın yanında çok kalırsa kızın kendisi hakkında kötü düşüneceğini zannetmektedir. Mahcubiyetinden, utangaçlığından onunla uzun uzun konuşup arkadaş olmayı denemez. Onu çok beğendiği ve gönlünü kaptırdığı hâlde ona açılmayı aklından bile geçiremez. Alisiya'nın yanından ayrılırken veda etmemesinin sebebi saygısızlık değil utangaçlıktır. Ülkemizde kullanılan tabirle Rüstem "mahcup bir Anadolu delikanlısı"dır.

Rüstem'in askerler arasında namuslu biri olarak bilindiği ve bir işi yapacağı zaman önce düşünüp sonra uyguladığı da yine Rüstem'e kızarken Albert'in söylediği sözlerden anlaşılmaktadır. Rüstem'in namuslu olduğuna metinde örnek bulmak ise oldukça kolaydır. Alisiya ile aralarında fiilen yaşanmayan o büyük aşk, başlı başına bir örnek teşkil etmektedir.

Bu sıkı dostlar acaba tüm güzel mazilerine rağmen gerçeklerin ortaya çıkmasından sonra birbirlerinden gerçekten nefret ediyorlar mı, sorusunun cevabı okuyucuya bırakılmış gibidir. Metinde isteyen okuyucu dövüşün sonunda Albert'in Rüstem'i yere serecekken kendini yere atmasını ona olan kalbî duygularına bağlayabilir. Yine metnin sonunda uçakla Alisiya'ya gittiğini düşündüğümüz Rüstem'i uğurlamaya gelen kısa boylu geniş sırtlı kişinin de Albert olması kuvvetli bir ihtimaldir.

Alisiya, Rüstem için apayrı bir yere sahiptir. Onun için dünya bir yana Alisiya bir yanadır. Rüstem daha ilk görüşmelerinde ona, o da Rüstem'e vurulmuştur. Her ikisi de bunun farkındadır fakat Alisiya'nın Albert'in kız arkadaşı olması gerçeği Rüstem'e geri adım attırmaktadır. Rüstem ona olağanüstü güzellikler atfetmektedir. Sevgisi o kadar büyüktür ki eğri bir kütüğü ona layık görmemekte ve eline bir balta alıp onun oturacağı bu kütüğü düzeltmek istemektedir. Sigara içme, diyen Alisiya'ya, peki, bir daha içmem, deyip sigarayı bırakacak kadar onun büyüüne kapılmıştır.

İkisi de birbirine ilk görüşte bağlanmıştır. Alisiya Albert'e sürekli olarak Rüstem'i sormaktadır. Rüstem ise Alisiya'nın aşkıyla artık eski Rüstem değildir.

Tanışmalarından sonra bir kez daha buluşan Alisiya ve Rüstem'in birbirlerine olan sevgileri kendini hemen göstermiştir. Alisiya hemen Rüstem'in boynuna sarılmış ve uzun bir müddet ayrılmamıştır. O esnada Rüstem dünyanın en mutlu erkeğidir. Ta ki aklına Albert gelene kadar. Albert'i hatırlar hatırlamaz Alisiya'yı kollarından iter ve oradan ayrılır. O esnada Alisiya ağlamaktadır. İki âşık, imkânsız aşkın pençesine tutulmuşlardır.

Rüstem Alisiya'yı hiçbir zaman unutmamıştır. Gerek Albert'le olan mektuplaşmalarında sürekli onu sorması gerekse Albert'le buluşacağı zaman yaşadığı heyecan hep ona dairdir.

1.2.4.2. Albert Odegov

Hikâyede öncelikle Donbass şehrinde 5 defa şampiyon olmuş orta kilolu, kısa boylu, geniş sırtlı, kaslı ellere sahip, gür sarı kaşlı, 30'lu yaşların başında bir spor ustası olarak Rüstem'in ringdeki rakibi olan herhangi bir kişi olan Albert hemen sonra hikâye için çok önemli bir karaktere bürünecektir. Çünkü o, Rüstem'in hayatını kurtaran sonrasında ise karartan can dostu olarak hikâyedeki başkahramanlardan bir tanesidir. Rüstem'e çocuk diye hitap etmesi ondan en azından bir yaş daha büyük olduğunu göstermektedir.

Büyük dostluklar kavgayla başlar, sözüne gönderme yapılmış gibi Albert'le Rüstem de kavga ederek tanışmışlardır. Bedenen ve ruhen çok ağır olan Albert'in yüzünden bölümdeki herkes ceza almaktadır. Boyu da kısa olan Albert'e daima birileri barfiks demirlerine ulaşması için yardım etmektedir. Hareket eder ve böylece kilolarından birazcık olsun kurtulur diye ikinci kattan bir ranza verilen Albert bir gün ranzadan aşağı atlarken Rüstem'in sırtına çıkmasıyla Albert'le Rüstem kavgaya tutuşmuşlardır. İkisi de ceza almış ve Rüstem daha sonra hesaplaşmak üzere onu tehdit etmiştir.

Daha sonra hesaplaşması beklenen iki askeri büyük dost yapacak olay ise Rüstem'in kullanmayı bir türlü beceremediği ayak takımlarıyla bir batağa saplanması ve Albert'in onu oradan kurtarmasıdır.

Böylece Albert, Rüstem'in üç yıl aynı birlikte askerlik yaptığı ve bir süre de beraber boks takımında yer aldığı arkadaşı olmuştur. Rüstem, Albert için ayrı bir öneme sahiptir çünkü Rüstem'le tanışmadan önce beğenilmeyen biri olan Albert, Rüstem'le tanıştıktan sonra kendini toparlamış ve neşeli bir insan hâline gelmiştir. Önceleri vurdumduymaz anlamında "çolpa" lakabına sahip

olan Albert artık o lakapla anılmaz da olmuştu. Artık o, çabuk hareketli, şen ve güzel bir insana dönüşmüştür.

Albert şu anda olduğu gibi askerlik zamanlarında da kaslı ve kuvvetli bir yapıya sahipti. Rüstem'i o zor durumdan kurtarmada gösterdiği başarı her şeyden önce kuvvetli kaslarının eseri idi.

Albert'in en güzel yanı Rüstem'i kurtarmasının ardından kendisine verilecek olan mükâfatı reddetmesi olmuştur. Mükâfatın verilmemesi için girişimlerde bulunmuş ve bunda da başarılı olmuştur.

Albert Nadya'yı çok sevmektedir. Sohbetleri sürekli olarak Nadya'ya getirmekte ve sevgilisiyle nasıl tanıştıkları ve onun güzelliği hakkında konuşmaktadır. Sonradan ise Alisiya ile görüşmesini Nadya'yı aldatmak olarak görmeyerek farklı bir ahlak anlayışı ortaya koymaktadır. O, Nadya'yı sevmekte ve onunla evlenmek istemektedir. O yüzden Alisiya onun için sadece küçük bir kaçamaktan ibarettir. Bir kızı, gönül eğlencesi olarak görebilecek adı bir düşünceye sahiptir.

Rüstem başlığında daha çok değinildiği üzere Albert, Rüstem'le çok sıkı bir dosttur. İkinci yılın sonunda kısımları ayrılrsa bile boş vakitlerinin neredeyse tamamını birlikte geçirmişlerdir. Rüstem'e o zaman söylediği "Ben seni bir daha görmeyecek olsam bile işte şimdi görmüş gibi aklımda tutarım." sözleriyle ona vermiş olduğu değeri göstermektedir.

Albert'in sevgilisini aldatmayı normal gören yapıda biri olmasına rağmen ince ruhlu biri olduğunu da söyleyebiliriz. Çünkü Rüstem'den Alisiya'ya kendisi adına bir çiçek götürmesini istemektedir.

Rüstem ile Albert'in arasını 12 yıl sonraki görüşmelerinde bozan şey Albert'in Alisiya ile öylesine birlikte olması ve Nadya ile aralarının düzeldiğini o zaman kendisine söylememiş olmasıdır. Kim bilir belki de o zaman söylese Rüstem, Albert'e Alisiya hakkındaki duygularını açacak ve her şey bambaşka bir mecrada seyredecekti.

Albert asker arkadaşlarına neden doğruyu söylemediğini ise yine dostça bir gerekçe ile açıklamaktadır. Aslında Albert'in gerekçesi

düşünüldüğünde sevgilisi hakkında kötü sözler söyleyen arkadaşlarını incitmemek için sevgilisi hakkında kötü sözler duymaya bile razı arkadaş canlısı biri oldu düşünülebilir. Tabii Albert onların Nadya'nın kendisini aldatmadığı hakkındaki hikâyeye inanmayacak olmalarını düşünmemiş olsaydı.

Albert'in sevgiye dair görüşlerinde bir tutarlılık bulunmadığını söylemek doğru olur. Sevda ile ilgili o güzel gözlemleri yapan, sözleri söyleyen kişinin daha sonra aynı kişi için askerlik devrinin eğlencesi demesi bir tutarsızlığın ürünüdür. Oysa Alisiya'ya olan duygularını, "Âşık mı oldun?" diye soran Rüstem'e ne kadar da şairane bir şekilde anlatmıştır.

Albert'in daima çok sağlam dostları olduğunu söylemek de mümkündür. Gerek izne geleceği zaman gerekse sabık sevgilisi Nadya'ya mektup yazılacağı zaman kendisi için seferber olan dostları olduğu gibi askerlikten sonra da kendisi için dövüşmeyi göze alan Şmaga gibi bir dostu olmuştur. Şmaga'dan başka Rüstem ile dövüşeceği zaman kendisini desteklemeye gelen pek çok madenci dostunu da eklemek gerekmektedir.

Albert iyi bir güreşçidir. Rüstem ile yaptıkları güreşte Rüstem'in boşta bulunduğu anı kaçırmaması ve anlatıcının da bunu tasdik etmesi bunu göstermektedir. Fakat Rüstem onun güreşe dair 12 yıldır değiştirmedığı özelliğini hemen keşfetmiştir.

Çolpa Albert belki de Rüstem'in söylediği onca söze ve suratına patlattığı o sert yumruğa ses çıkarmayıp yine çolpalık yapacaktı ama çok fazla değer verdiğini anladığımız benliğine Rüstem'in söz etmesi onu Rüstem'le dövüşmek için ringe çıkarmıştır. Bunu aslında biraz da ispatlayan dövüşün sonuna gelindiğinde Rüstem'i tam da yere serecekken kendini sırt üstü yere bırakıp dövüşü kaybetmesini gösterebiliriz. O benliğine ve dostuna, onu dövebildiğini göstermiştir. Artık gerisi onun için önemli değildir.

Albert'in metindeki görevi; Rüstem'in iyiliğini, aşka ve dostluğa verdiği değeri ortaya çıkartmaktır.

1.2.4.3. Alisiya Vitols

Alisiya hikâyede karşımıza ilk olarak Rüstem'i heyecanlandıran kız olarak çıkmaktadır. Rüstem, Albert'ten ziyâde Alisiya için heyecanlanmaktadır.

Hikâyenin ilerleyen zamanlarında onu Nadya'dan ayrılan Albert'i hayata bağlayan yeni sevgili olarak görmekteyiz. Albert ona sevdalandığını ve kızın da kendisine sözle söylemese de gözleriyle sevdalandığını belli ettiğini söyler. Bu coşkun anlatış karşısında Rüstem'e göre Alisiya, Albert'in ilacıdır.

Alisiya ilerleyen bölümlerde Rüstem'e kur yapan, serbestçe konuşan ve serbestçe davranan, Rüstem'i kendine hayran bırakan ve âşık eden ama aynı zamanda kendisi de ona âşık olan bir kıza dönüşmektedir. Albert'le sevgili olduğu hâlde Rüstem'e bu şekilde ilgi göstermesi onun basit bir kız olduğu izlenimi edinmemize sebep olsa da sonradan anlıyoruz ki Alisiya, Albert'i sevmemektedir. İlk gördüğü andan itibaren Rüstem'i sevmektedir. Albert'ten ayrılmamasının sebebi belki de Rüstem'den bir daha haber alamama endişesidir. Rüstem gittikten sonra artık buluşmaya bile doğru düzgün gelmemesi de bunu göstermektedir.

Rüstem'le tanıştıktan sonra onu aklından çıkartamamaktadır. Albert'e sürekli onu sormakta ve onun da kendilerine katılmasında ısrar etmektedir. Nihayet amacına ulaştığında Rüstem'i yeniden yalnız görüşmek için ilk görüştükleri yere, sahil kenarına, davet eder. Rüstem'le buradaki buluşmaları hakiki sevgisinin kime ait olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Bu, iki gerçek âşığın son görüşmeleri oldu, bir daha görüşmediler. Alisiya Rüstem'in ardından yaşam sevincini kaybetmiş gibiydi. Albert onun bu hâllerini en yakından gören kişidir. Bununla birlikte Alisiya, Albert'e onu sevmediğini de itiraf etmiştir.

Alisiya ile buluşmayan giden Rüstem önce bütün kızları aynı güzellikte zannetse de Alisiya ile sohbet ettikten ve ona bir anlam yükledikten sonra durumun böyle olmadığını görmektedir.

Alisiya, Rüstem'in anlattığına göre sarı saçlı, beyaz tenli ve narin bir kızdır. Bacakları da bir kuğununkiler kadar güzel ve incedir. Gözleri ise kâh yeşildir kâh mavi ama etkileyici.

Alisiya sigara içmediği gibi sigaraya karşıdır. Bir sözüyle Rüstem'e sigarayı bıraktırır. General'in kızıdır. Evi ise Rüstem'le ve Albert'le buluştuğu sahilin hemen karşı kıyısındadır.

Alisiya'nın metindeki temel görevi gerçek aşkı göstermek ve Rüstem'in aşka dair düşüncelerini ortaya çıkarmaktır.

1.2.4.4. Şmaga

Şmaga³³⁵ eserde ilk önce Albert'le Nadya'nın aşkının büyüklüğünü ve Albert'in kuvvetli biri olduğunu göstermek adına esere yerleştirilmiş bir karakterdir, Sinemadan dönen Albert ile Nadya'nın önünü kesen Şmaga, Nadya'ya sarkıntılık etmiş ve Albert'e kötü sözler söylemiştir. Albert de onun boynuna şiddetli bir yumruk vurmuş ve onu yere sermiştir. Şmaga eserin ilerleyen bölümlerinde Nadya'nın Albert'i aldattığı kişi olarak karşımıza tekrar çıkmaktadır. Şmaga yine kötü karakterdedir. Askerde sevgilisi olan bir kızın gönlünü çalan ve onu askerdeki sevgilisinden ayırıp evlenecek olan kişi kimliğine bürünmüştür. Nadya ile birlikte askerlerin nefretini üzerine çekmiştir.

Şmaga'nın eserin son bölümünde yer alışı ise diğer ikisinden çok daha farklıdır. Şmaga bu sefer anlayışlı, iyi kalpli ve dost canlısı biridir. Nadya'nın gönlünü çaldığına dair Albert'e gönderilen mektup gerçek dışı çıkmıştır ve Şmaga bu mektuptaki onca hakarete rağmen Albert'i affetmiştir. Albert'in dostu Rüstem'e aşırı hürmet etmiş ve onu sırf Albert'in dostu olduğu için

³³⁵ **Şmaga'nın ismi**, Şmaga'nın kendisini tanıştırdığı kısımda Küzma olarak diğer kısımlarda ise Küzya olarak geçmektedir. Rusçada Küzya ismi bulunmamakta fakat Küzma ismi bulunmaktadır. Eğer yerel bir söyleyiş değilse Küzya yazım yanlısıdır.

ağabeyi yerine koymuştur. Rüstem, Albert'e vurduğunda hemen koşmuş ve Albert için kavgaya girmiştir.

Son olarak da Albert için dövüşe izleyici olarak gitmiş ve tezahüratlarla ona moral vermiştir. Gıyabında kötü biri olarak tanıtılan Şmaga, ete kemiğe büründüğünde eserin en iyi kişilerinden biri oluvermiştir.

1.2.4.5. Diğer Şahıslar

Metinde Rüstem, Albert ve Alisiya ve Şmaga'nın dışında da kişiler vardır. Hikâyede yer alış sıralarına göre diğer kişileri de şu şekilde ele alabilir.

Doktor

Askerde kaza geçiren Rüstem'i iyileştiren doktor bir Kırgız Türk'üdür: "...bizim Kırgızlarda at başına iş düşse suluk ile su içer, er başına iş düşse çarık ile su geçer, derler."

Kısım Komutanı

Rüstem ile Albert'in kısım komutanları hâlden anlayan, iyi yürekli biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Albert'in arkadaşlarının hatırına Albert'i Donbass'a böyle nazik bir durumda gönderme riskini göze almıştır. Sovyet ordusunu her şeyin üzerinde gördüğünü ve aldığı riskin büyüklüğünü Albert'i yolcu ederken söylediği sözlerden anlamak mümkündür.

Derkaç

Derkaç hikâyenin müzisyenidir. O da asker arkadaşlarıdır. Gitar ve balalayka³³⁶ çalmaktadır. Rüstem iyileştiğinde ona çok sevdiği "Korobeyniki" parçasını çalan odur. Derkaç aynı zamanda şair ruhludur. Rüstem'in Nadya'ya nefret mektubu yazma teklifi üzerine Konstantin Simonov'un "Veçugalı Kadına" adlı şiirinin son dördlüğünü ezberinden okur, hafif bulununca ona benzeterek bir dördlük yazar:

³³⁶ Rusların milli çalgısı

“Uğratırız sınırsız bir nefrete,

Arkanızdan alay ile güleriz.

Her ne kadar lânet varsa yürekte,

Tamamını size lââyık görürüz.”

Gurami

Gurami de asker arkadaşlarıdır. Gitar çalan Derkaç’a iskemleyle eşlik etmesinin dışında hikâyede ismi geçmemektedir.

Viktor Romanoviç

Rüstem’in dövüş hocası ihtiyar Viktor Romanoviç; Rüstem için telaşlanan, onun için endişelenen iyi kalpli biri olarak hikâyedeki yerini almıştır. Uykusunun hafif olduğu söylenebilir. Rüstem ona saygı duymaktadır. Ona yalan söylediği için kendinden utanmaktadır. Rüstem’le aralarında kuvvetli bir bağ vardır. Romanoviç Rüstem’e ringe çıkacağı zaman mutlaka “oğlum” diye hitap eden samimi bir kişiliktir.

Petya Amca

Petya Amca, Albert’in dövüş ustasıdır ve eski bir kömürcüdür. Albert’in Rüstem ile yaptığı dövüşlerde hocası olması ve Albert’in dövüşlerdeki normal olmayan tavırlarını göstermesi dışında hikâyeye katkısı yoktur.

Hikâyede gıyabında bahsedilen kişiler de vardır. Bunlardan biri Nadya diğeri ise Şmaga’nın postacı olan ablasıdır.

Nadya, Albert’in askerlik döneminde sevgilisi, askerden döndükten sonra da karısı olan kişidir. Albert sürekli olarak Nadya hakkında konuşmakta ve onunla nasıl tanıştıklarını anlatmaktadır. Ona göre Nadya harika bir fiziğe sahiptir. Onun sahip olduğu vücut hatlarına sahip olan bir kişi daha yoktur.

Nadya’nın hikâyede ilk yer alışı Albert’in çok sevdiği ve sürekli bahsettiği sevgilisi rolüyledir. Ardından askerdeki sevgiliyi terk eden vefasız kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden ilgili bölümlerde hakkında hiç

hoş sözler söylenmez. Hikâyenin ilerleyen kısımlarında ise Albert tarafından aklanmaktadır.

Albert ile aynı yerde çalışırken tanışmışlardır. Fiilen karşımıza çıkmasa da iyi kalpli, düşünceli biri olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Albert'in değer verdiği arkadaşına değer vererek elinden geldiği kadar onun milletinin yani Kırım Tatar Türklerinin çok sevdiği bir yemeği yapmak için uğraş vermektedir. Şmaga ile arasında gerçekten bir şeyler yaşanıp yaşanmadığına dair ise bir bilgi söz konusu değildir.

Şmaga'nın ablası da hikâyede postacı olması sebebiyle geçmektedir. Rüstem ve arkadaşlarının Nadya için yazdığı mektupları alıp Şmaga'ya vererek hikâyedeki görevini tamamlamaktadır.

1.2.5. Zaman

Hikâyede yaşanan olayların zamanına dair bir kesinlik yoktur. Yıl bakımından bir yorum yapamamaktayız. Askerlik ile ilgili hatıraların Alisiya ile ilgili olan kısımlarının ilkbahar mevsiminde geçtiğini söyleyebiliriz. Çünkü havalar daha çok ısınmamıştır, buna rağmen denize girilebilmektedir. Rüstem ile Albert'in dostluğu da bir kış mevsiminde başlamıştır.

Metin içerisinde bir zaman söyleneceğinde kesin tarih verilmemektedir. Önümüzdeki hafta, geçen yıl gibi zaman zarflarıyla kesin tarihler vermekten kaçınılmıştır.

1.2.6. Mekân

“Yıllar ve Dostlar” isimli hikâyede yazarın mekânlar üzerinde çok fazla durduğunu söyleyemeyiz. Tasvirden çok olaya önem veren yazar, mekânı sadece bir dekordan ibaret görerek olaylardaki vurguyu ağırlaştırmıştır.

Olayların geçtiği mekânları açık geniş mekân ve kapalı dar mekân olarak ayırabiliriz. Hayali mekân ise eserde kullanılmamıştır.

Olayların bir kısmı Donbass şehrinde, bir kısmı ise Kiş Gölü'nün kenarındaki Şmerli Bahçe denen yerde, ona yakın bulunan askerî alanda ve hastane odasında geçmektedir. Bu mekânların kişilerin psikolojileri ile örtüşen yanları Donbass'taki ringin dışında söz konusu değildir.

Olayların geçtiği mekânların başında boks ringi ve salonu gelmektedir. İki eski dostun ringde karşılaşmaları daha sonra gerçekleşecek olan hesaplaşmalarına bir hazırlıktır. Bu hesabı sokak ortasında yahut restaurantın içinde görmektense sporcu kimliklerine uygun olarak ringde görmüşlerdir. Ringin dışında seyircilere ayrılmış bir alan da vardır.

Kapalı dar mekânlar içerisinde metinde değinilen diğer yerler ise Albert ile Rüstem'in buluştuğu aydınlık ve geniş bir salona sahip restaurant, Rüstem'in kaldığı hastane ve Rüstem ile hocasının kaldığı otel odasıdır.

Rüstem ve Albert'in askerlik hayatlarının anlatıldığı kısımlar ise hem açık geniş mekânda hem de kapalı dar mekânda birlikte verilmektedir. Talimler ve kayak için çıkılan açık geniş mekânların yanında askeriye'nin içerisinde hem kapalı hem de açık mekânlara başvurulmuştur. Mekânlar ile kişiler arasında bir bağ kurmak ise olanaksızdır.

1.2.7. Sosyal Meseleler:

"Yıllar ve Dostlar" hikâyesinde ele alınan en temel mesele yalandır. Yalan söylemenin oluşturduğu sorunların insan hayatındaki önemli etkileri üzerine kurulu olan bu metinde yalan söyleyen Albert ile yalanın sonuçlarından etkilenen Rüstem'in dostluğu son bulmuştur.

Albert, bu eserde yalan söyleyen kişileri temsil etmektedir. En önemli meselelerde bile yalan söylemekten çekinmemektedir. Alisiya hakkında Rüstem'e bu sözleri söyleyen ile askerlik bittikten sonra "Alisiya, askerlik

devrinin eğlencesiydi.” diyen kişinin aynı olması rahatlıkla yalan söylediğinin göstergesidir.

Albert bir kızı, seni seviyorum, diyerek aldatacak ve bunda bir sorun görmeyecek kadar yalana alışmıştır.

Nadya’dan ayrılmak için askerden izinli çıkıp Donbass’a gelen Albert, Nadya’nın Şmaga ile evlenme niyeti olmadığını, birilerinin kendisine yanlış bilgi verdiğini görüp (ya da verdiğine kendini inandırıp) geri döndüğünde arkadaşlarına gerçeği söylememiş ve “Nadya’dan ayrıldım.” demiştir. O günden sonra da Alisiya ile sevgililik oyunu oynamıştır.

Rüstem, hikâyede yalan düşmanı olan ve yalan söyleyemeyen kişiyi temsil etmektedir. Albert ile ringde neden dövüşmediğini hocasından sakladığı için ve dışarı çıkarken Albert’i eskiden beri tanıdığını ve onunla görüşmeye gittiğini söylemediği için derin bir üzüntü duymaktadır. En büyük avantajı ise bir gün hocasına bu gerçeği söyleyecek olması ve onun da kendisini anlayışla karşılayacağını düşünmesidir.

Hikâyede üzerinde fazla durulmayan bir diğer yalan da Alisiya’nın Rüstem’den gerçeği gizlemesidir. Gerçeği gizlemek, susarak yalan söylemektir. Sevgilisi olmayan bir kız gibi Rüstem’e oyunlar yapan Alisiya, Rüstem’in Albert’in arkadaşı olduğunu öğrendiğinde neye uğradığını şaşırır. Rüstem ise böyle bir durumda kendisini arkadaşının sevgilisine gönül veren biri olarak görmüş ve Alisiya’ya bakışı tamamen değişmiştir.

Eserde ele alınan diğer bir kuvvetli sosyal mesele dostluktur. Ayder Osman dostların birbirlerine olan bağlılığını eserinde çok gerçekçi bir şekilde ele almıştır.

Öncelikle bahsedilmesi gereken dostluk Albert ile Rüstem’in dostluğudur. Rüstem, Albert için sevdiği kızıdan vazgeçmiştir. Albert’in sevgilisi olduğu için sevgisini sonsuza dek kalbine gömmüştür.

Nadya’nın Şmaga ile evleneceği haberi üzerine yıkılan Albert’in yaşadığı duyguları Rüstem de yaşamaktadır. Nadya’nın evleneceği söylenen Şmaga’ya karşı nefreti de Albert’e yakındı. Nadya’ya hakaretler içeren bir

mektup yazma fikri de ona aittir. İçerisine o kadar ağır sözler yazmıştır ki bazen kendisi bile yazdıklarından utanmaktadır. Yine komutana gidip Albert için izin isteme fikri de ona aittir ve komutanın olumlu cevabına da en çok sevinen odur.

Dostuyla bugüne kadar ringlerde hiç dövüşmemiştir. Onun fikrine göre ringde bile olsa iki dost birbirine el kaldırmamalıydı. Albert sevgilisiyle buluşsun diye onun hafta sonu tutması gereken nöbeti tutmayı teklif etmiş ama buna imkân olmayınca Albert için onun sevgilisiyle buluşmaya gitmiştir. Burada Rüstem'in dostluğu kadar Albert'in dostuna güveni de önemlidir.

Askerlik görevi biterken "Eğer bir daha görüşemezsek ben seni işte şimdi görüyor gibi bir ömür aklımda tutarım." diyen Rüstem ile "Ben de seni hiçbir zaman unutmam." diyen Albert'in dostluğu bu kadar kuvvetliken 12 yıl sonra ortaya çıkan bir yalan yüzünden bozulmuştur. Dostlar birbirinden hiçbir şey saklamamalı, mesajı da buradan çıkartılmaktadır.

Metinde Albert ile Şmaga'nın ve hatta diğer madencilerin dostluğuna da değinmek gerekir. Albert'in yüzüne sağlam bir tokat indiren Rüstem'in karşısına vakit kaybetmeden çıkan Şmaga bir dostun yapması gereken davranışı göstermektedir. Bu olaylar olurken orada bulunan madencilerin hepsi Şmaga ve Albert'in yanında yerlerini alarak dostluklarını göstermiştir.

Büyük dostluklar kavgayla başlar, diye bir söz vardır. Hikâyede kurulan iki büyük dostluk da bu şekilde başlamaktadır. Ranzadan Rüstem'in üzerine atlayan Albert, Rüstem'le boğaz boğaza girişmelerine sebep olmuşken onun daha sonra Rüstem'i ölümden kurtarmış olması bu kavgayı unutturmuş ve dostluklarına vesile olmuştur. Albert, Şmaga ile de kavga ederek tanışmıştır. Nadya ile sinemadan gelen Albert, Nadya'ya laf atıp kendisine hakaret eden Şmaga'yı yere sermiştir. Sonra ise yanlış anlaşılmalardan kaynaklanan mektupları Şmaga'nın affetmesiyle dostlukları başlamıştır.

Üzerinde çok durulmadan geçilen bir konu var ki geleneksel Türk erkeğinin en çarpıcı özelliklerinden biridir: Elinde çiçekle gezmekten, alay

edilme korkusuyla kaçınmak. Rüstem de Alisiya'ya çiçek götürmesini isteyen Albert'in bu isteğini sırf bu sebepten gerçekleştirmemiştir.

Aldatma konusu da eserde işlenen bir diğer meseledir. Albert'in sevdiği biri varken başka bir kızla gezip tozması Rüstem tarafından şiddetle kınanmaktadır. Bundan kendisi de olumsuz etkilenmiştir fakat etkilenmemiş olsa idi yine de bu duruma karşı çıkacağını metnin içyapısından anlamak güç değildir. Kendisi sevgilisini aldatan Albert, sevgilisi Nadya'nın kendisini Şmaga için terk ettiği haberini almasıyla kahrolur. Oysa Nadya kendisini aldatmamış sadece terk etmiştir. Çünkü söylentiye göre Nadya ile Şmaga evlenecektir. Albert'in aldatma kavramına karşı tutarsız davranışı, erkeğin aldatma hakkı olduğunu ama kadının böyle bir haktan mahrum olduğunu düşünen insan tipini akla getirmektedir. Albert her ne kadar bunu sözleriyle onaylamasa da tutumu bunu göstermektedir.

Alisiya ile sahilde buluşmaya giden Rüstem, Ayder Osman'ın "Demircinin Teklifi" isimli hikâyesinde işlediği deniz ve çıplaklık temasında ele aldığı "Sahilde bütün kadınlar güzeldir." düşüncesinin bu hikâyedeki temsilcisidir. Rüstem'e göre sahildeki kadınlar iki Çinli kadar birbirine benzemektedir. Onları ayırmak güçtür.

1.3. BİZ BİR DÜNYADA YAŞIYORUZ

1.3.1. Konu

Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Süleyman bireysel bir hayat yaşamakta ve insanlarla içli dışlı olmamaktadır. İnsanları kırmaktan çekinen Süleyman'ın hastanede kalbini kırdığını düşündüğü Susanna'ya dünyasını açtıktan sonra yaşadıkları metnin konusudur.

1.3.2. Anafikir

Hikâyenin ana fikri; yaşarken mutluluğu yakalayamayan insanların hayallerinde bir dünya üretip orada mutlu olmaları, gerçek dünyada mutluluğu yakaladıkları anda hayal dünyalarını terk etmeleridir.

1.3.3. Ana Çizgileriyle Olay

Babasını hiç görmeyen, annesini de 7 yaşındayken kaybeden Süleyman, Çocuk Yetiştirme Yurdunda 10 yıl kalmıştır. Annesiyle birlikte yaşadığı zamanlarda olduğu gibi yurttan da savaşa gidip dönmeyen babasını hasretle beklemiştir. Babasının savaşın ilk günlerinde öldüğünü öğrenmesiyle dünyada artık tamamen yalnız olduğunu anlamıştır.

Süleyman hayatta yalnız kalmasıyla içine kapanık biri hâline gelmiştir. Dış dünyada bulamadığı mutluluğu iç dünyasında bulmuş ve sürekli bu dünyaya kaçır olmuştur. İç dünyasına kimseyi almamaktadır. Bu yüzden, 26 yaşında gerçekleştirdiği evliliği sadece 3 gün sürmüştür.

Başkalarıyla çok fazla vakit geçirmeyen Süleyman, eve misafir kabul etmek zorunda kalmamak için başkalarına misafirliğe de gitmez. Çünkü evinde bir yabancı olduğu düşüncesi bile onu kahretmektedir. Düzenli bir hayatı vardır. İşe vaktinde gidip vaktinde gelir, güne her gün aynı saatte ve aynı işleri yaparak başlar. Evi oldukça düzenlidir, her şey yerli yerindedir ve onun istediği gibidir. Hayatına kendisi yön vermektedir. Başkalarının tesirine ve tesadüflere onun hayatında yer yoktur.

Bir gün her akşam yattığı saatte yatağına yatıp uykuya dalan Süleyman'ın kapısı çalınır, Süleyman uyanmak zorunda kalır. Gelen karşı komşusu Cemile'dir, ilaç istemeye gelmiştir. Süleyman kadını azarlayarak kovar. Kadın neye uğradığını şaşırır, Süleyman'sa yatağına yatar yatmaz yaptığından utanır, pişmanlıkla özür dilemek ister. Ertesi gün kadından özür dilemek için kapısını çalar. Kadın kendisini içeri davet eder. İstemeye

istemeye içeri giren Süleyman misafirperver komşusunun ısrarı üzerine kahve içmeye kalır. Cemile kahve pişirirken evi gözden geçiren Süleyman, kendi evi ne kadar düzenliyse bu evin de o kadar dağınık olduğunu görerek kadına acır. Kadının kendisini affetmesi için zorla da olsa içtiği kahvenin ardından kalkar. Evine vardığında hâline şükreder.

47 yılda bir tek tel saçı bile beyazlamayan Süleyman nasıl olmuşsa hastaneye düşer. Şiddetli bir üşüme bedenini sarmıştır. Birkaç gün sonra iyi olur. Hastanede de gerek doktorların soruları gerekse hastaların muhabbetleri onu sıkar. Mutsuzdur. Hemen kendi saadet dünyasına dalar ve mutlu olur. Bu anlardan birinde dışarıda geçmekte olan Susanna onun bu komik hâlini izler. Süleyman'ın başı bir geriye düşmektedir bir ileri ve yarı uyanık gibidir.

Ertesi gün artık yemeklerini yemekhanede yiyecek olan Süleyman yemekhaneye iner, kendi masasına oturur. Dün kendisine camdan bakan Susanna da aynı masadadır. Süleyman dün onu ilk gördüğünde kuvvetli bir karaktere benzetip eşinin canına okuyan bir kadın olarak düşünse de beğenmiştir. Bugün daha yakından baktığında da güzel biri olduğuna kanaat getirir. Susanna ona hastalığını sorar, o da Susanna'ya ama Susanna'nın o an başı düşer, morali bozulur. Bu durumdan çok müteessir olan Süleyman şiddetli bir özür dileme arzusu duyar. Çünkü hastalığını sorarak ismini bile bilmediği Susanna'yı kırdığını düşünür.

Özür dilemek için geldiği yemekhanede Susanna'yı göremez. Taburcu olduğunu öğrenince çok üzülür. Artık onun dünyası bambaşka bir seyir izler. Çünkü Süleyman o günden sonra özür dilemek için dünyasına aldığı Susanna'yı bir daha o dünyadan çıkartmaz. Birlikte oturur kalkarlar, sohbetler ederler, tartışırlar. Süleyman ilk defa iç dünyasına birini almıştır ve onu sevmektedir.

Hastalığı nükseden Süleyman aşırı derecede üşümektedir. Konulan sıcak su torbalarını hissetmez bile. Hastaneye çağırılan profesör onun bu hâlini görünce aile yakınlarından birinin mutlaka çağırılması gerektiğini söyler

ve Süleyman'dan yakınlarından birinin adını, adresini ister. Süleyman çağırabileceği hiçbir yakını olmadığını söyler. Nedense sonra Susanna'yı çağırtmaya karar verir. Fakat ne adını bilmektedir ne de adresini. Ondan sadece "kara saçlı kadın" olarak bahsetmektedir. Profesör böyle bir yakınlık olamayacağı için Süleyman'ın kendisiyle alay ettiğini düşünür. Diyet hemşiresi çağırılır ve hemşire, bahsedilen kadının Susanna Terekova olduğunu anlar. Dosyasından bilgilerine ulaşılır ve kadın hastaneye getirilir.

Susanna'yı çağırttığı için utanan Süleyman onu karşısında görünce çok mutlu olur. Ölüm döşeğinde olduğunu ve kendisinden özür dilemek için çağırttığını söyler. Susanna bunu anlayışla karşılar. Süleyman ona iç dünyasından bahseder. Yokluğunda iç dünyasında sürekli birlikte olduklarını ve kendisine sevgisini de söylediğini anlatır. Susanna'nın tutamadığı gözyaşları arasında profesör gelir. Susanna'ya hastaneye sürekli girip çıkabilmesi için bir hasta yakını kartı düzenlenir ve Susanna yeniden geleceğini söyleyerek ayrılır.

Yatağında uzanmış dışarıyı seyreden Süleyman, bir kuşun ağacın dalında öylece yattığını ve başka bir kuşun da yanında getirdiği yiyeceklerle onu beslediğini görünce başkalarına yük olarak yaşayan bu kuşa sinirlenir ve kuşu kovar. O an kuşun ayağının sektiğini görür. Diğer kuş onun eşidir ve zor anında açlıktan ölmemesi için onu beslemektedir. Süleyman kendinden utanır. Bu zamanların geçici olduğunu, bir gün iyileşeceğini ve eşiyile birlikte gökyüzünde özgürce uçacaklarını söyler. Düşüncelere dalar, hayal dünyasına girmeye çalışır ama giremez. Artık hayal dünyasına girememektedir. Çünkü gerçek dünyada mutluluğu yakalamıştır. Bunları düşünürken içeri Susanna girer. Yanında getirdiği yiyecekleri masanın üzerine sermeye başlar. Susanna onun kuşudur ve iyileştiğinde birlikte bir hayat onları beklemektedir.

1.3.4. Şahıs Kadrosu

Süleyman: Hikâyenin içine kapanık, düzenli başkişisidir.

Cemile: Süleyman'ın karakter olarak tam tersi olan dağınık komşusudur.

Susanna: Süleyman'ın dünyasını değiştiren hastane arkadaşı.

Diğer Şahıslar: Hastalar, doktorlar, hemşireler, Süleyman'ın anne ve babası, güvercinler.

1.3.4.1. Süleyman

Hikâyenin başkahramanı Süleyman'dır. Bütün olaylar Süleyman'ın hayatı etrafında dönmektedir. Yazar okuyucuya iletmek istediği pek çok mesajı Süleyman üzerinden vermektedir. Kırım Türklerinin hayatlarına yaptığı tüm göndermeler de yine Süleyman üzerindendir. Süleyman'ın bu özelliğine rağmen hakkında bildiklerimiz çok ayrıntılı değildir.

Süleyman babasını belki de hiç görmemiştir. Ne zaman gittiği, metinden tam anlaşılamayan babası savaşa katılmış ve sonra dönmemiştir. Babasına dair hiçbir anısı yoktur. Ona dair tüm bildikleri annesinin anlattığı heyecanlı hikâyelerdir. O, dinlediği hikâyelerden sonra babasıyla gurur duyardı.

7 yaşındayken annesi vefat eden Süleyman, annesi vefat edene kadar annesiyle birlikte hep babasını bekler. Annesi vefat ettikten sonra kimseleri olmadığı için Çocuk Yetiştirme Yurdu'na yerleştirilen Süleyman burada kaldığı 10 yıl boyunca tıpkı annesi gibi babasının geleceği günü bekler ama nafile... Babasının izini sürmeye karar verip Moskova'ya mektup yazdığı anda ise babasının savaşın daha başlarında rahmetli olduğunu öğrenir. Kimsesiz, yetim ve öksüz çocukların temsilcisidir.

Süleyman daha önce bir evlilik yapmış fakat bu evlilik ancak 3 gün sürmüştür. Evliliğini yürütememesini çocukluk yıllarının aile hayatı içerisinde geçmemiş olmasına bağlamak da mümkündür. Çünkü Süleyman bireysel bir hayatı tercih etmektedir. Bireysel bir hayatı tercih eden birinin, evliliğin

bireysel yaşamla taban tabana zıt bir hayat olduğunu bilerek evlilikten uzak durması gerekirdi.

Süleyman'ın aslında dayısının çocukları vardır fakat onlarla ilişkileri sıcak değildir ve zor zamanında bile onlara haber verdirmek istemez. Süleyman'ın yalnız başına kurduğu dünyasına herhangi akrabası dahi girememiştir. Babası ve annesi öldüğünde bahsi geçmeyen dayısının, eserin bu kısmında oğullarının türemesinin tek sebebi onun hayal dünyasına aldığı Susanna'nın değerini yükseltmektir.

Annesi Süleyman'ın hayatı için önemli bir yere sahiptir. Çünkü çocukluğunda annesinden başka kimsesi yoktur. Daima onunla yatar, onun kokusunu içine çeker. Annesinin öldüğünü artık gelmeyen kokusundan anlamıştır.

Süleyman, insanlarla içli dışlı olmayı seven bir yapıya sahip değildir. 7 yaşına kadar babasının yokluğu, 7 yaşından sonra ise hem babasının hem annesinin yokluğu onu içine kapanık biri hâline getirmiştir. Yetiştirme Yurdu'na götürülmesi ise yalnızlığını katlamıştır. Asıl büyük içe kapanıklığını burada edindiği söylenebilir. Çocuk yaşta çektiği acılar, dışarıda bulamadığı mutluluk onu içinde bir mutluluk arama itmiştir. Hikâyede içine kapanık insan tipinin temsilcisi olan Süleyman bu anlamda başarılı bir karakterdir. Çünkü dış dünya ile özel ilişkisini tamamen kopartmış ve hayal dünyasını gerçek dünyası hâline getirmiştir. Bunu yapma sebebi ise dışarıda bulamadığı mutluluktur. Daha sonra hastanede tanıştığı kadına olan duyguları, hayal dünyasını yıkıp gerçek dünyaya dönmesini sağlamıştır.

Süleyman asıl mutluluğu daima hayallerinde kurduğu dünyada bulmuştur. Hastanedeki zor anlarında herkes sohbet ederken o dünyasını dizayn etmekle meşguldür. Evinin şimdiki hâlini ve hastaneden döndükten sonra alacağı yeni hâli zihninde canlandırmaktadır. Birileri tanımadığı insanlarla gereksiz sohbetlere dalarken o, kendi dünyasının mutluluğunu yaşamaktadır.

Süleyman hayal kurmanın da ötesinde kendisiyle sohbet etmekte hatta kendisiyle fikir mücadelesine bile girmektedir. Zihninde yeni bir Süleyman daha oluşturarak iki Süleyman'ı birbiriyle münakaşa ettirmektedir; fakat bilinçli bir şekilde bir tarafı tutmakta ve kendi istediği gibi sohbeti yönlendirmekte ve sonlandırmaktadır.

Süleyman, kendisine iki ömür oluşturmuştur. Birinci ömür gerçek hayatı, ikinci ömür onun şahsi dünyasıdır. Şahsi dünyasına kimseyi almamaktadır. Bu dünyadaki mutluluğunu bozanlara ise tepki göstermektedir. 27 yaşında evlenen Süleyman, eşini bu dünyanın içerisine bir türlü alamadığı için 3 gün sonra boşanmak zorunda kalmıştır. Yalnızlığın, içine kapanıklığın insanı götüreceği boyutun ne olduğunu göstermesi açısından bu önemli bir ayrıntıdır. Kendisi ayrıldığı gibi kendi huzurunu kaçıran kadınlarla evli kalan erkeklere de ahmak gözüyle bakmaktadır.

Süleyman'ın eşinden ayrılmasına sebep olan davranış tüm evliliklerin genel bir riskidir denebilir. Kendi hayatlarını yaşamaya alışan insanlar evlendiklerinde hayatlarına müdahale edilmemesini istedikleri an sorunlar yaşanabilmektedir. Aynı evi paylaşan iki insanın kendi isteklerinden biraz olsun taviz vermeleri gerekiyor ki evlilik kurumu devam edebilsin. Süleyman bu müsamahayı göstermediği, bencilce davrandığı için evliliğinin üçüncü gününde ayrılmıştır. Bu bencilce davranışla karşısındaki kişinin hayatına verdiği zararı da düşünmemiştir. Çünkü Süleyman o derece kendi dünyası içerisinde yaşamaktadır ki buna müdahale edenlere tepki göstermektedir. Karşı komşusunu da bu yüzden ağır bir şekilde azarlamıştır. Süleyman'ın uyuduğundan habersiz bir şekilde, ilaç istemek için Süleyman'ın zilini çalan komşusu neye uğradığını şaşırır. Süleyman düzenine -istemedi- müdahale eden komşusunu, defol, diyerek kovacak kadar kendinden geçebilmektedir.

Fakat karşısındakinin kalbini kırmak onu en çok üzen şeylerden bir tanesidir. O insanlarla içli dışlı olmasa bile kimsenin kalbini kırmadan kendi hâlinde yaşayıp gitmektedir. İlaç isteyen komşu kadını, def ol, diyerek kovmasının ardından kapıyı kapatır kapatmaz pişman olmuştur. Artık

komşusuna söylediklerinin vicdan azabını duymaktadır ve sabaha kadar uyuyamamıştır.

Anında sinirlenen insanların genel bir özelliği de anında pişman olmalarıdır. Bu kişilerin bazıları pişmanlıklarını kalplerinde tutarken bazıları ise özür dileyerek kendilerini affettirme yoluna giderler. Süleyman ikinci gruptaki kişilerdendir. O kalp kırdığını düşündüğü anda özür dilemeden rahat edememektedir. Bu yüzden ertesi gün komşusunun evine gitmiş ve ondan özür dilemiştir. Fakat Süleyman'ın hikâyede kırdığını düşündüğü tek kalp komşu kadının kalbi değildir.

Hastane günlerinde kara saçlı kadın diye bildiği Susanna Kazimirovna'nın da kalbini kırdığını düşünmektedir. Çünkü Susanna'ya hastalığını sorduğunda onun yüzü asılmış ve boynu bükülmüştür. Bu hâlini düşündüğünde büyük pişmanlık duymuş ve kendisini ölüm döşeğinde hissettiği hâlde, kendi canını teslim edecek kadar kötü olmasına rağmen Susanna'nın kırdığını düşündüğü kalbini önemsemektedir.

Süleyman'ın tek odalı evi ancak zevk sahibi bir bayanın tasarlayabileceği kadar düzenli ve yine aynı şekilde ancak titiz bir bayanın yapabileceği kadar temizdir. Bu temizlik ve düzen onun saadetini artırmaktadır.

Düzenli olan ise sadece evi değildir. Monoton bir hâle gelen hayatı da belli bir düzen içerisinde. Her sabah aynı saatte kalkmakta ve aynı şeyleri yaparak güne başlamakta; günü de aynı şekilde tamamlamaktadır. İşe gittiği ve işten geldiği yolu bir defa dahi değiştirdiği görülmemiştir. Karıştığı insan kalabalığına en ufak bir aidyet hissetmemekte, kalabalık ne kadar çok olursa olsun o, yalnızlığını terk etmemektedir. Gün içerisinde ne zaman ne yaptığı o kadar bellidir ki saate bakma ihtiyacı dahi hissetmemektedir.

Süleyman sağlam bir vücuda ve görünüme sahiptir. 47 yaşında olmasına rağmen dişlerinin hepsi sağlamdır, saçları beyazlasa da dökülmemiştir. Güne mutlaka sabah sporu ile başlamaktadır. Yaşantısına o kadar dikkat etmekte ki hayat ondan hiçbir şey alamamıştır.

Evindeki düzenini çalışma hayatında da sürdürmektedir. Hayat disiplinini çalışma hayatında da uygulamaktadır. Yaptığı maliye hesapları, şehrin maliye bölümünde numune olarak tutulacak derecede doğru ve düzenlidir. Bu beceresi sayesinde sürekli ödül almaktadır. Zamanı gelmeyen işleri bile önceden hazırlayıp bitiren çalışkan ve becerikli bir elemandır. Çalışmalarının karşılığı olarak amirinin kendisi hakkındaki övücü sözleriyle ise hiç ilgilenmemekte, gururlanmamaktadır. Süleyman kendini toplumdan ve insanların beğenilerinden o kadar soyutlamıştır ki takdir edilme gibi bir memurun en büyük destekleyici gücü olan unsuru önemsememektedir. O, yaptığı işten zevk almaktadır ve başkalarının iyi ya da kötü ne düşündüğünün bir önemi yoktur.

İnsanların bir işi yapmaya zorlandığı dünyada Süleyman iki işi aynı anda yapabilmektedir. Kitap okurken radyo dinleyip televizyona bakabilmekte, bir yandan konuşup diğer yandan mükemmel yazılar yazabilmektedir. Onun için iki iş yapmak, bir iş yapmaktan daha kolaydır. Kendisi böyle olduğu için, onun gibi olmayanları tembeller sınıfına koymaktadır.

Süleyman gereksiz samimiyetlerden hoşlanmamaktadır. Bu samimiyetleri kendi dünyasına bir tecavüz saymaktadır. Bu yüzden kendisine “canım” hitabını kullanan komşusu Cemile’ye öfkelenmiştir.

Kendi dünyasına çekilen Süleyman düzeni bozulacağı için misafirliğe gitmemekte, evine de misafir kabul etmemektedir. Kendisini başka divanlarda, başka televizyona bakarken hayal ettiğinde huzuru kaçtığı gibi, bir başkasının kendi divanında oturduğunu ve televizyonuna baktığını düşündüğünde de sinirlenmektedir. Yalnızlık onun yaşama biçimidir. O nasıl herkesin hayatına saygı göstermekte ve müdahale etmemekte ise kendisine karşı da böyle davranılmasını istemektedir.

Saadet dünyası hâline getirdiği evine kimseyi sokmayan Süleyman, hastanede de aynı duygular içerisinde. Aslında onun için ev, hastane, işyeri, park fark etmemektedir. Her nerede olursa olsun hayalleriyle yaşamayı

tercih etmektedir. O yüzden hastanede kendisi kimseyle sohbet etmediği gibi edenlere de kızmaktadır.

Dünyasına kapanmıştır ve kimseyle sohbet etmek istememektedir. Kendisine sorular soran doktoruna bile kızmaktadır. Yanına gelen doktorların kendisine soru sormadan da işlerini yapabileceğini söylemekte ve hâl hatır soruşlarından rahatsız olmaktadır.

Süleyman'ın hayal dünyasına daldığı andaki komik duruşu onun hayatını tamamen değiştirecek bir sevdanın da başlangıcı olacaktır. Hatta denebilir ki eserin tek dinî motifi böylece esere girmiştir. Susanna; yatağındaki oturuşu ve tavırlarından dolayı Süleyman'ın dua ettiğini düşünmüş ve kahvaltıya başlamadan önce “Bismillah” deyip demediğini sormuştur.

Süleyman hastanede gerek damlalıkların takılmasıyla gerekse yapılan iğnelerle oldukça fazla acı çekmiştir. Ve o artık iğne yapılmasını istememektedir. Küçük bir çocuğun iğne ile korkutularak istenenin yaptırılması gibi Süleyman da iğne sözünü duyunca kendine gelmektedir.

Hastanelerde her hasta aynı zamanda iyi bir doktordur. Kimsenin kendi derdine çaresi olamamasına rağmen başkalarının dertlerine verecekleri bitkisel bir ilaç mutlaka vardır: “Defne yaprağını kaynatıp içine bir kaşık bal ve bir kaşık tuz eklemek gerek. Sonra günde üç defa, yemekten evvel birer kaşık iç. Pek faydalı. Benim kaynım böyle yapıp düzeldi.”

Kendisini iç dünyasına kapatan insanlar genel itibariyle mutludur. Çünkü dış dünyadan haz alamayan insan, kurduğu hayallerde de acı çekecek değildir. Mutlu olmak için hayal kurmaktadır. Gerçek dünyada acı çektikçe hayal dünyasına kapanan insan, zamanla kendini normal hayattan tamamen soyutlar. Bu tarz insanların aslında çok hassas bir yapıya sahip oldukları söylenebilir. Süleyman bu hassasiyete sahiptir. Bir an düşüncesizce davranıp kalp kırabilmektedir. Akşam vaktinde kendisinden ilaç istemeye gelen Cemile'yi kovduğu gibi... Fakat kapıyı kapatıp yatağına döndüğünde bir başkasının canını acıtmanın verdiği moral bozukluğuyla kendi iç

dünyasına bile çekilememektedir. Bunun istisnası Susanna olmakla birlikte eğer onu kendi dünyasına kabul etmemiş olsa idi yine aynı sıkıntıları yaşıyacaktı.

Cemile'den af dilemesi aslında hikâyenin asıl kısmı olan Süleyman'ın Susanna'ya âşık olması ve ondan özür dilemek için hastaneye çağırması bölümlerine bir ön hazırlıktır. Çünkü Süleyman, Cemile'nin gönlünü almak için nasıl bir çaba sarf ettiyse Susanna için de sarf etmiştir. Aslında Susanna'nın kalbini kıracak bir şey de yapmamıştır. Fakat iç dünyasında bu konuya dair oluşturduğu rahatsızlık onu rahat bırakmamakta, suçluluk duygusunu artırmaktadır. Susanna'nın hastaneden ayrılmasıyla kalbinde acı hisseder.

Susanna böylece Süleyman'ın hayatında bambaşka bir yer edinmeye başlamıştır. Sürekli onu düşünen Süleyman'ın dünyasına ilk kez bir yabancı girmiş oluyordu. O artık hayal dünyasında yalnız değildi. Bu dünyada onunla sohbet ediyor, münakaşaya giriyor ve hatta onu sevdiğini bile söylüyordu.

Âşık olan her erkek gibi o da sevdiği kadının tüm özelliklerine ayrı ayrı hayran oluyor. O kadar ki normalde bir erkeği rahatsız etmesi gereken kızın dudağı üzerindeki tüyler ona hoş gelmektedir. Aslında buna kendisi de şaşırmaktadır.

Sovyet düzeninde esirliği yaşayanların memleket hasretlerine yer vermeleri de sansüre tâbidir. Ayder Osman da sürgünü yaşayanlardandır. Memleketine dair hatırladıkları ancak çocukluğunun o günlerine dairdir. Eserde bir anlamda Ayder Osman'ın hayatını yaşayan Süleyman da memleketinin adını söylememektedir. Sadece ona dair özendirici bir güzellikten bahsetmektedir: “Benim adım Süleyman, soyadım Taşkiran. Ben asırlarca deniz dalgalarının şiddetli vuruşlarına dayanıp gelen dimdik kayaların kaburgasına yapışan küçücük bir köyde doğdum. Orada yüksek bir kayanın üstünde badem ağacı uzuyor. O her sene baharda çiçek açıyor. Ben sizi o ağacın yanına alıp götürür ve bir kırmızı budakçık koparıp veririm.”

Süleyman hayal dünyasının içerisinde yaşamasının dışında sağlam bir karaktere sahiptir. İmandıklarını savunurken asla ama asla geri adım atmamakta, ucunda ölüm bile olsa söylediklerinin arkasında durmaktadır. Başkalarıyla bir tartışmaya girmediği için bunu hayal dünyasında Susanna ile girdiği münakaşada görmekteyiz. Kendisi de zaten doğru bildiğinden assalar da keseler de asla geri dönmeyeceğini söylemektedir.

Güzel karakterinin bir diğer göstergesi de vefa bilmesidir. Kendisine iyilik yapan doktorun ricasını asla kırmayacağını söylemektedir. Risk alarak Susanna'yı hastaneye çağıran doktora ne isterse yapacağını söylemektedir.

Susanna'ya beslediği sevgi, ona gerçek mutluluğu tattırmıştır. Önceleri Susanna'yı bu mutlu dünyasına davet ederken Susanna'nın yanında olmasıyla artık o hayal dünyasından kurtulmuştur. Çünkü gerçek dünyada yakaladığı mutluluk hayal dünyasına gereksinimini bitirmiştir. Ne kadar uğraşsa da o dünyayı geri getiremez. Artık hayal dünyasının yok olduğunu kendisi de anlamıştır. Önceden hayal dünyasına dalamadığında şiddetlenir ve huzursuz olurken artık, hayal dünyası ile gerçek dünya birleşmiştir. Garip olan şudur ki Süleyman, bu yeni durumdan oldukça memnundur.

Ben bu kadını çoktandır biliyordum, sadece şimdi denk getirdim, diyen Süleyman kendi dünyasının yok olmadığının aksine artık gerçek dünyanın onun da dünyası olduğunun bilincindedir. Kaybolan hayal dünyası hakkında şöyle demektedir: “Yok; kayboldu değil, şimdi onun dünyası yanıdaydı.”

1.3.4.2. Cemile

Hikâyede Süleyman'ın sahip olduğu özelliklerin neredeyse tamamının tersine sahip olan bir kişi vardır: Cemile. Süleyman insanlarla konuşmayı sevmezken Cemile gevezelik etmeye bayılır. O yüzden aynı ortamda bulunduklarında çok garip bir manzara ile karşılaşmaktayız: Sürekli boş konuşan bir kadın ve o konuştuğu bunalan bir erkek. Süleyman, kendini

affettirmek için onun evine gittiğinde sürekli konuşan Cemile'yi dinlememektedir bile.

Her ikisi de kendi kişiliklerini serbestçe sergilemiş ve sonunda Süleyman, kahvesini bitirip gitmiştir. Her ne kadar Süleyman'ın özelliklerine değinilmişse de onun tam zıddı bir karakterin varlığı Süleyman'ın özelliklerine vurgu yapılması anlamına gelmektedir.

Hikâyede karşımıza ilk çıkışı Süleyman'ın saadet dünyasında rahatsız edildiği zaman neler yapabileceğini göstermek adınadır. Muntazam bir hayat yaşayan ve bu hayata müdahaleyi kabul etmeyen Süleyman'ın zilini gece yarısı çalması Süleyman'ı çok kaba biri hâline getirmiştir. Yine bu sayede Süleyman'ın çabuk sinirlendiği gibi çabuk da affettiğini de öğrenmekteyiz. Çünkü kadını azarlayıp da yatağına yattığında bunun vicdan azabını çekmektedir, uyuyamamaktadır.

Süleyman'ın özür dilemeden rahatlayamadığını da Cemile sayesinde öğrenmekteyiz. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde de bu özelliğin, Süleyman'ın hayatını değiştireceğini söylemek mümkündür.

Süleyman evine, en yakın arkadaşlarını bile çağırmazken, evlendiği kadınla bile aynı evi paylaşamazken Cemile misafirperver bir kadındır. Evine gelen Süleyman'ı iyi ağırlamak için elinden geleni yapmaktadır. Cemile, dağınık evinde bir saniye bile durmak istemeyen Süleyman'ı kahve ikram etmeden evinden yollamak istemez. Bu tavrıyla Türk misafirperverliğinin en güzel örneklerinden biri olarak Cemile gösterilebilir. Elbette ki dağınıklığı olmasa... Cemile'nin dağınıklığı ise çocukla uğraşmasından ve belki de evinin tüm eşyaları düzenli bir şekilde koyacak yeterli mobilyalara ve yerlere sahip olmamasından olabilir.

Yaşını tam olarak bilmediğimiz Cemile, Süleyman'la aynı apartmanda, 20 yıldır karşılıklı oturmaktadır. Süleyman ne kadar tertipli, düzenli ve temiz ise Cemile tam tersidir. Süleyman onun evini gördüğünde evinin kıymetini bir kez daha anlamıştır.

Cemile'nin bu eserdeki bir diğerk önemli görevi, iç dünyasına çekilen Süleyman'ın hayatla barışık olmadığını göstermektir. Cemile, kötü olan durumuna rağmen hayatla barışıktır. İç dünyasına çekilmek yerine, sahip olduğu hayatı kabullenmeyi bilmiştir.

Cemile hikâyenin olumlu karakterlerinden bir tanesidir. Diğer özellikleriyle birlikte yüzünün hemen kızarması iyi bir özelliğı olarak karşımıza çıkmaktadır. Utanmayı bilmektedir. Ar duygusu olan bir kadın ise daima iyi olarak anılmayı hak etmektedir.

Cemile aynı zamanda affedici, kin tutmayan bir kişiliğı sahiptir. Zor anında, yardıma muhtaçken kendisini gece vakti kapısından kovan komşusuna sitem etmek yerine ona Türk misafirperverliğinin gerektirdiğı şekilde hizmet etmekte ve o geceye dair en ufak bir sitemde bulunmamaktadır. Cemile o kadar iyi bir izlenim vermektedir ki Süleyman'ın hastanede yattığı bu hikâyede Susanna'nın ortaya çıkmasından çok Cemile'nin gelip komşusu iyileşene kadar onun yanında kalması beklenmektedir. Hikâyenin sonuna kadar Cemile'nin gelmesi beklendiğı hâlde o gelmemektedir. O, görevini Süleyman'ın özelliklerini göstermek olarak yerine getirmiş ve bir daha da metinde kendisine yer bulamamıştır.

1.3.4.3. Susanna

Eserde önemi sürekli artan ve hikâyenin başkahramanının hayatını değiştirecek kadar önemli hâle gelen kişi Susanna Kazimirovna'dır. Susanna bu can alıcı özelliğıne rağmen hikâyede tüm özellikleriyle yer almamaktadır. Ona dair bilinenler Sivastopol'da oturduğundan, ailesinin Terek boylarından geldiğinden ibarettir. Hikâyenin ana kahramanı hakkında bile detaylı bilgi verilmediğı düşünüldüğünde, hakkında en çok detay verilen ikinci kişi Susanna'dır, diyebiliriz.

Susanna'nın eserde bulunmasının sebebi hiç tartışmasız Süleyman'ı sevgisi ile hayal dünyasından kurtaran kişi olmasıdır. Süleyman, eşine bile

tahammül edemeyip 3. günde boşanmasına rağmen Susanna'yı hayal dünyasına sokmuştur. Kendine has dünyasına ilk defa bir yabancı girmiştir. Ve o yabancı, kısa bir süre sonra Süleyman'ın yıllarca kimseye el sürdürtmemesine bakmadan o dünyayı yıkmıştır, yok etmiştir. Artık, Süleyman için iki dünya değil, tek dünya vardır. Önceleri hayal dünyasında mutlu olan Süleyman şimdi gerçek dünyada, gerçek bir mutluluk yaşamaktadır.

Susanna'nın yaşı hakkında eserde bilgi yoktur. Susanna, hastanede şifa bekleyen hastalardan bir tanesidir. Susanna'nın fizikî özelliklerini Süleyman'ın gözlemleri sayesinde öğrenmekteyiz. Fakat Süleyman dahi gözlemlerinden emin değildir. Onun güzelliğine dair gelgitleri vardır. Onu ilk gördüğünde hoş bir bayan olduğu fikrine varmıştır. Susanna esmer, beyaz ve temiz dişli, ince, güzel dudaklı ve al yanaklı bir bayandır. Süleyman; onun beyaz ve temiz dişlerinin güçlü karakterine dalalet ettiğine inanmaktadır. Metnin devam eden kısımlarında buna dair herhangi bir gözlemde bulunmak imkânsızdır.

Süleyman gözlerini yumup açmış ve ona iyice baktığında düşüncelerinde değişme başlamıştır. Susanna ona göre dominant bir kadındır. Kocasısı ise bu durumda bir zavallıdır.

Susanna ile Süleyman daha sonra yemekhanede karşılaşmışlar hatta bu sefer sohbet de etmişlerdir. Susanna hastaneden ayrıldıktan sonra Süleyman içindeki acıyla o zamanki gözlemlerini de aktarmaktadır. Bu sefer karşımıza çıkan kadın bambaşka bir kadındır. Çünkü erkeksi özelliklere sahip olan bu kadın çoğu erkeğin istemeyeceği özelliklere sahiptir. Bu yeni Susanna'nın burnunda ve dudak üstünde seyrek tüyler vardır, saçları tunç karasıdır ve gürdür. Sesi kalındır fakat yine de bu ses Süleyman'a hoş gelmiştir. Gözlerinin rengine dair bilgi verilmesi de gözlerinin akı, mavimsidir. Susanna'nın sahip olduğu bir diğer özellik de Süleyman'ın tamamen zıddıdır. Susanna aşkla ve istekle sohbet edecek kadar muhabbeti sevmektedir.

Burada karşımıza bir tezat çıkmaktadır. Süleyman'ın belki de eşinden ayrılmasına sebep olan özelliklere sahip olan bu kadına Süleyman âşık olmuştur. Belki de güçlü karakterli kadınların güçlü erkekler tarafından tercih edildiği, tezi tam da burada bir kanıt daha buluyordur. Belki de Susanna, istediklerini duygusal yollarla yahut huzursuzluk çıkartarak değil, güçlü karakteriyle yaptırmasıyla Süleyman'ın ilk eşinden ayrılıyordur. Gerçek ise şu ki Susanna, Süleyman'ın dünyasını değiştirmiştir. Süleyman ayrıldığı eşine âşık olmamıştır, eğer ona da Susanna'ya âşık olduğu gibi âşık olsa idi asla ama asla ondan ayrılmayacaktı.

Süleyman'ı Susanna'ya âşık eden sebep özür borcu olmasıdır. Susanna'nın kalbini kırdığını düşündüğü için onu aklından çıkartmamaktadır. Susanna hakkında yapmış olduğu olumsuz yorumlardan artık vazgeçmiştir. Gerçek Susanna'nın onun yorumlarındaki gibi olmadığına inanmaktadır. Öyle düşünmese 20 yıllık hayal dünyasına giren ilk kişi Susanna olmazdı.

Susanna İslamî gelenekler hakkında bilgi sahibidir. Süleyman'ın bir Türk olduğunu bildiği için yemeğe başlarken “Bismillah” dememesine şaşırılmaktadır. Tabi ki şaşkınlığının esas kaynağı odasında onun dua ettiğini zannetmesinin ardından yemeğe dua etmeden başlamasıdır. Bu şaşkınlığını ifade etmesi Süleyman'ın yemeklere artık “Bismillah” diyerek başlamasına vesile olmuştur. Yazar Susanna üzerinden Kırım Türklerine bu güzel geleneği hatırlatmakta ve yemeklerden önce mutlaka “Bismillah” deyiniz, mesajı vermektedir.

Susanna, eserin iyi kalpli kişilerindendir. Hastanede yatan bir adamın ricasını kırmayarak hastaneye gelmiştir. Onu ziyarete gelmekte ve onun için evde bir şeyler pişirip hastaneye getirmektedir. Evli olup olmadığına dair de herhangi bir bilgi bulunmayan Susanna belki de Süleyman iyileştikten sonra bir daha onunla görüşmeyecektir. Yazar bu kısımlar hakkında kesin bir bilgi vermemektedir. Rüstem'in Alisiya'ya kavuştuğundan emin olamadığımız gibi Süleyman'ın Susanna ile daimi bir mutluluğu yakalayıp yakalayamadığına dair yazar tarafından kesin bir bilgi verilmemiştir. Güvercin benzetmesiyle

ondan ayrılmayacağı ima edilmiş olsa da farklı yorumlara açık bir durum söz konusudur. Bu konuda bilinen tek gerçek Susanna'nın Süleyman'ın yanında olmak için doktordan refakatçi kartı rica ettiği ve ona her gün yiyecekler getirdiğidir.

1.3.4.4. Diğer Şahıslar

Hikâyede kişi sayısını çoğaltmak adına etrafta dolaşan kişilere de birer cümlelik görevler verilmiştir.

Hemşireler

Süleyman'a artık yemekhanede yemek yiyebileceğini söyleyen hemşireyi, "beyaz önlüklü kadın" diye bahsettiği yemekhanedeki yerini gösteren kadını ve iğne yapmaya geldiğinde o gün nasıl olduğunu soran hemşirenin metin ana kurgusu içerisinde anlık görevleri vardır. Bu hemşireler hakkında herhangi bir bilgi verilmediği için iki hemşirenin aynı kişi mi yoksa farklı kişiler mi olduğunu da anlamamaktayız. Hikâyenin düğüm noktalarından bir tanesi, bir başka hemşirenin sayesinde olmuştur. Diyet hemşiresi diye de bahsedilen orta yaşlarda, iri, sağlam cüsseli yemekhane müdiresi, "kara saçlı kadın" olarak anılan Susanna'nın kimliğini tespit eden kişidir. Eserde önemli bir görevi yerine getirdiği söylenebilir.

Hastalar

Hastane hayatının nasıl bir şey olduğunu Süleyman'ın gözlemlediklerinden az çok anlıyoruz fakat hastanelerdeki sohbete dair en canlı tanığımız, bizzat o hayatın örneği olan "kel adam"dır. Kel adam diye bahsedilen kişi bize hastane hayatının hasta sohbetleri boyutunu göstermek için esere konmuştur. Hastanelerde kimsenin kendine çaresi yoktur, fakat herkesin bir başkası için söyleyecek sözü mutlaka vardır. Kel adam da böyle yapmakta ve defne yaprağı, bal ve tuz karışımı ilacıyla etrafına şifa dağıtmaktadır.

Kel adamla birlikte masada oturan ama konuşmayan kişiler de dekorun tamamlayıcısıdır. Hikâyenin ana temasını oluşturmadığı için bu kişilerin konuşturulmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Fakat bu kişiler de herhangi bir hastanede görebileceğimiz tiplerin temsilcileridirler. Koridorlarında kendi hastalıklarını yarıştıran yahut şifa dağıtan hastaların olmadığı hastane herhâlde yoktur.

Doktorlar

Süleyman'la ilgilenen doktor, eserde kendi mesleğinin en güzel temsilcisidir. Hayatı boyunca hastalıklarla boğuşan Ayder Osman'ın gittiği her hastanede karşılaştığı ve her hastanın da karşılaşmak zorunda kaldığı tipik bir doktordur. Süleyman'a da bu yüzden böylesi denk gelmiştir. İsmi Tamilla Musayevna olan bu doktorun özelliği çok soru sormasıdır. Bu yönüyle Süleyman'ın hoşlanmadığı kişiler listesindeki yerini de almaktadır.

Eserdeki bir diğer doktor ise Profesör Druşkin'dir. İyi kalpli bir doktordur. Süleyman'ın kötüleştiği haberiyle çağırılınca koşarak gelecek kadar görevinin gereklerini yerine getirmektedir. Süleyman'ın iyi olması için sadece doktorluk mesleğinin gereklerini yapmanın yeterli olmayacağını anlayınca onun derdine derman olmaya da karar verir. Çok da mantıklı olmayan bir hareket yaparak Susanna'nın hastaneye çağırılması için talimat verir. Tamilla'dan rahatsız olan Süleyman, profesörün konuşmasından ise rahatsızlık duymamaktadır. Bunda Süleyman'ın soru soran doktora kızdığında kendisini dış dünyaya kapamış olmasının rolü elette çok büyüktür. Profesörle konuşan Süleyman artık bambaşka biri olmuştur. O artık hayal dünyasından kurtulmuş, gerçek dünyada yaşamaktadır. Bu dünyasında ona sorular soran profesör rahatsız edici değil aksine iyi kalpli olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski Süleyman belki de tanıdıklarını sorup duran profesörü azarlayacaktı.

Profesörün eserde Süleyman'a dair ortaya çıkarttığı bir özellik de vardır. Süleyman vefa bilen biridir. Büyük risk alıp ona Susanna'sını hasta

yatağına kadar getiren profesör, kendisinden istekleri olduğunu söylediğinde Süleyman'ın cevabı gayet nettir: “Sizin için elimden gelen her işi yaparım.”

Eserde hiç konuşmayan, gıyabında bahsedilen kişiler de vardır. Bu kişilerin Süleyman'ın hayatında önemli yerleri vardır.

Süleyman'ın annesi

Eserde gıyabında bahsedilen kişilerin en önemlisi elbette ki Süleyman'ın annesidir. Süleyman'ın annesi, o 7 yaşındayken vefat etmiştir. Eserde kendisine dair olan kısımlar basitçe geçirilmiş olsa da onun hakkında doğru tespitler yapmamız için yeterlidir. Evlat sevgisinin en güzel örneğini Süleyman'ın annesi göstermiştir. Bütün Türk anneleri gibi Süleyman'ın annesi de hayatını oğluna adanmıştır. Oğlunun hayatı, kendi hayatından daha değerlidir. Ölüm döşeginde, canını teslim edecek olmanın sıkıntısını sadece ama sadece oğlunun yalnız kalacak olması dolayısıyla çekmektedir.

Süleyman'ın adını bilmediğimiz annesi 2. Dünya Savaşı'na giden on binlerce Kırım Tatar Türk'ünün eşlerinin hikâyedeki sembolüdür. Yıllarca haber alınamayan erkeklerinin bir gün mutlaka geleceğini düşünerek tüm yokluklara katlanan vefalı Türk kadınının temsilcisidir. Kocasını gideli aşağı yukarı 6 yıl olan kadın bir an olsun ümidini kaybetmemiştir. Ölüm döşeginde bile kocasının döneceğine olan inancını evine gelenlere haykırmıştır.

Süleyman'ın babası

Eserde gıyabında bahsedilen bir diğer kişi Süleyman'ın babasıdır. Süleyman'ın babası 2. Dünya Savaşı'na katılanlar arasındandır. Savaşa gittikten sonra kendisinden haber alınamamıştır. Bu özelliğiyle o sadece Kırım Tatar Türklerinin değil Rus esareti altındaki tüm Türklerin de temsilcisidir. Çünkü savaşa katılmak zorunda bırakılan pek çok Türk, savaş meydanlarında canını teslim etmiştir. Ne için savaştığını bilmeden, ailelerini arkalarında aç ve savunmasız bırakarak...

Güvercinler

Hikâyenin son kısmında yer alan iki güvercinin yaşadıkları eserin en can alıcı noktalarından bir tanesidir. Süleyman'dan sonra eserin en önemli unsurları, bu güvercinlerdir. Erkek güvercin ağacın dalında yatmakta ve dişi güvercin ona yiyecek taşımaktadır. Süleyman erkek güvercine sinirlenip onu kovmaya çalışırken görür ki erkek güvercinin ayağı sakattır, o yüzden uçup kendi yiyeceğini bulamamaktadır. Dişi güvercinin getireceği yiyeceklerle hayatını sürdürmektedir. Bu manzaranın üzerinden kısa bir süre sonra içeri Susanna girmiş ve getirdiği yiyecekleri masanın üzerine sermeye başlamıştır. Bu iki güvercin Süleyman ile Susanna'dır.

Süleyman bu güvercinler sayesinde iyileşeceğine inanmıştır. Kendisine sürekli, ölüm döşeğindeki adam diyen Süleyman dişi güvercinin eşine düzelene dek baktığını ve sonra her şeyin normale döneceğini düşünür: “Dertlenme, hepsi geçip gider, sen gene mavi göğe havalanır ve kendi kurtarıcını, bütün kâinatı selâmlamlayarak türküler söylersin.” Bu güvercinlerin durumunu kendi durumuna benzettiği muhakkaktır. Bu kadar kuvvetli bir benzerlik üzerine Süleyman gibi akıllı birinin düşünmemesi imkânsızdır.

1.3.5. Zaman

“Biz Bir Dünyada Yaşıyoruz” hikâyesinin geçtiği zamanı tam olarak bilememekteyiz. Eserde kesin tarihler verilmemektedir. Olaylar anlatılırken genellikle belirsiz ifadeler kullanılmış ve tarih konusu sürüncemede bırakılmıştır. “On dokuz yıldan beri böyle.”, “Bir gün işten sonra o kadının yaşadığı dairenin kapısını çaldı.”, “İşte, iki haftadan beri hastanede yatıyor.”, “Hastaneden çıkıp gideli birkaç gün oldu.” gibi ifadelerle zaman konusu hep muallâkta bırakılmıştır. Bununla birlikte “Sonra Moskova'ya yazıp sordu, nihayet, onun cenkin daha ilk günlerinde helak olduğu haberi geldi.” sözü eserin aşağı yukarı hangi tarihleri anlattığını göstermektedir.

Yapılması gereken tek şey, burada geçen savaşın hangi savaş olduğunu tespit etmektir. Bunu tespit etmek için Tatar Türklerinin hayatlarında ve edebiyatlarında önemli bir tramvaya sebep olan savaşı düşünmek yeterlidir. Bu savaş 2. Dünya Savaşı'dır. Süleyman'ın babasının askere gittiği yıllar Süleyman'ın bebeklik zamanlarıdır. Hikâyenin içerisinde Süleyman'ın 47 yaşında olduğu söylendiğine göre olayın geçtiği yıllar 1980'li yılların sonu olmalıdır.

Geçmişe yapılan en kuvvetli vurgu Kırım edebiyatının pek çok örneğinde olduğu gibi 2. Dünya Savaşı olmuştur. 2. Dünya Savaşı'nda, kurtuluşu için mücadele ettiği devletin çizmeleri altında ezilecek olan Kırım Türklerine reva görülen sürgün, eserlerin temel malzemesi olmuştur. Bu acı eserlerde özgürce dile getirilemediği için de 2. Dünya Savaşı'nda yaşananlar, sürgünlük kısmı ele alınmadan eserlerden bolca işlenmiştir.

Süleyman, 2. Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden, Rus esareti altında yaşayan Türklerin hayatlarının gerçeğini yansıtmaktadır. Babası savaşta ölen Süleyman, annesinin de ölmesiyle birlikte sahipsiz kalmış ve Yetiştirme Yurdu'na bırakılmıştır. Süleyman'ın babası savaşa gitmemiş olsa belki de hayatı bu şekilde bir seyir izlemeyecekti. Savaş pek çok aileye bu acıları yaşatmıştır.

1.3.6. Mekân

Hikâyedeki olaylar kapalı dar mekânlarda geçmektedir. Açık mekân ve hayali mekânlara ise rastlanmamaktadır.

Süleyman'ın evi Süleyman'ın ruhunu, yaşayışını ve hayata bakışını tam olarak yansıtmaktadır. Çünkü Süleyman işlerini vaktinde hatta vaktinden önce yapan, işine düzenli gidip gelen ciddi biridir. Böyle bir kişinin evinin de düzenli ve temiz olması düşünülür. Süleyman'ın evinde her şey yerli yerindedir. Eve asla misafir kabul etmemesine rağmen ev, her an misafir gelecekmiş gibi daima derli toplu ve temizdir.

Eserde geçen bir başka mekân ise Süleyman'ın işyeridir. Süleyman'ın kişiliğinin ortaya konulmasında bir dekor olarak kullanılmıştır. İşyerinin ayrıntılı tasvirinden ziyade Süleyman'ın iş yerindeki düzenli çalışması, herkesi hayran bırakan çalışkanlığı üzerinde durulmuştur. O evinde olduğu gibi işyerinde de kusursuzdur.

Cemile'nin evi de Cemile'nin karakterini yansıtmaktadır. Çünkü Cemile çok ve boş konuşan biridir. Süleyman'a göre gecenin bir vakti samimi olmadığı birinin kapısını çalacak kadar da düşüncesizdir. O yüzden evinin de dağınık olması doğaldır. Kadının ruh dünyası ile evi arasında paralellik vardır. Kadının kendisine acıyan Süleyman evin hâline de acımaktadır. Bu anlamda mekân ile kişiler arasındaki uyum başarılıdır. Süleyman'ın düzeni ne kadar çok sevdiğini Cemile'nin düzensiz evindeki ruh hâlinden de anlamak mümkündür.

Eserdeki bir başka kapalı mekân hastanedir. Hastaneler ve hastalıklar Ayder Osman'ın hayatının vazgeçilmez gerçeğidir. Hastaneler seilmeyen yerlerdir ve eserde de bu özelliğiyle yer almaktadır. Hastanelerdeki hasta sohbetleri, hastaların ruhî özelliklerinin incelenmesine fırsat vermesi bakımından, bir hastanın psikolojisini anlamamız bakımından hikâyedeki önemli mekânlardan bir tanesidir.

Hastaneleri elbette hiç kimse sevmez fakat Süleyman'ın hastaneyi sevmemesinin en büyük nedeni yine kişiliğinde gizlidir. Yalnızlığı seven Süleyman yalnız olduğu mekânları sevmektedir. Belki iş yerinde de insanlar vardır ama onlar Süleyman'a gereksiz sorular sormamakta ve hayat sahasına müdahale etmemektedirler. Hastanede ise doktorlar, hastalar sürekli olarak sorular sormakta, soru sorulmasını beklemektedir.

Eserde geçen 4 yer ismi vardır. Biri Susanna'nın oturduğu Sivastopol Mahallesi, diğeri Susanna'nın doğduğu Terek Nehri'nin boyları, Süleyman'ın dayısının çocuklarının yaşadığı Anapa ve Süleyman'ın babasının yaşayıp yaşamadığını sormak için mektup yazdığı Moskova. Bu anlamda eserde

geçen mekânlar gerçek mekânlardır. Bu mekânları gerçek dünyada bulmak mümkündür. Hayali mekânlara ise yer verilmemiştir.

1.3.7. Sosyal Meseleler:

Hikâyede birden çok sosyal mesele ele alınmıştır. Bu sosyal meselelerin bazılarının üzerinde çok durulurken bazıları hemen geçirilmiştir ve sadece sezdirilmiştir.

Eserde Süleyman'ın yaşayış tarzına üç büyük müdahale vardır. Zaman sırasına göre bunları inceleyecek olursak karşımıza ilginç bir manzara çıkmaktadır. Birinde evliliğini bitiren Süleyman diğerinde komşusunu azarlamış, sonuncusunda ise bir tepki vermek yerine Susanna'ya kendi dünyasını açmıştır, hatta Susanna onun hayal dünyasını yok etmiştir.

Kalp kırmanın kötü bir davranış olduğu meselesi eserde önemli bir vurguya sahiptir. Süleyman'ın Susanna ile tanışmasını sağlayan da insanları kırmayı sevmemesidir. Bu kurguyu oluşturmak adına hikâyenin birinci kısmına komşusu Cemile karakteri yerleştirilmiştir. Bu karakterin hikâyedeki varlığı o kadar kopuktur ki hikâyeyi okuyan kişi hikâye sonlanana dek insan canlısı Cemile'nin çıkıp geleceğini düşünmektedir. Fakat o gelmez. Cemile'nin görevi Süleyman'ın insanları kırmaktan çok korktuğunu ortaya çıkartmaktır. Çok sağlam bir kurgu olmasa da Süleyman'ın Susanna'yı sevmesine ön hazırlıktır.

Süleyman, kalp kırmayı sevmediği için yaşadığı hayattan taviz vererek Cemile'nin evine misafirliğe gitmiştir. Yine kalbini kırdığı Susanna'dan özür dilemek için ona hayal dünyasını açmış ve bağlanıp kalmıştır.

Ayder Osman'ın hikâyelerinin ana temalarından bir tanesi iyiliktir. Neredeyse her hikâyesinde iyilik yapan insanlar vardır. Hikâyede iyiliği temsil eden üç kişi vardır: Druşkin, Cemile ve Susanna. Susanna ve doktor Druşkin ayrıca normal karşılanamayacak istekleri yerine getirmişlerdir. Süleyman'a kızmamışlar, yardımcı olmuşlardır.

Cemile'nin, komşusu Süleyman'ı evine davet etmesi ve kahve içirmesi misafirperverliğe vurgudur. Süleyman'ın tam tersi bir şekilde misafir gelmesin diye misafirlığe gitmemesi de misafirperverliğe vurgudur. Eve gelen misafirin memnun edilmesi gerektiğini Cemile'nin davranışlarından anlayabiliyoruz. Cemile bu hikâyede Türk misafirperverliğinin de temsilcisidir.

İyiliği temsil eden bir başka kişi de Profesör Druşkin'dir. Çünkü o bir hastasının belki de son isteğini yerine getirmek için hayali bir ismin ve hayali bir tanışıklığın hatırına Susanna'nın evine ambulans yollatıp onu hastaneye getirtmiştir.

Hastaya iyi davranılması Türk toplumunun genel özelliğidir. En acımasız kişiler bile hastası olduğunda ona bakmakta, iyileşmesi için elinden geleni yapmaktadır. Susanna hikâyede bu özelliği üzerinde taşıyan kişidir. Hiç tanımadığı Süleyman'ın hasta yatağındaki arzusunu yerine getirmiş ve onu görmek için hastaneye gitmiştir. Eşini besleyen güvercinin, Süleyman ile Susanna'nın hikâyesinin mutlu sonla biteceğini düşündürmesine rağmen, Süleyman'ın sevgisine karşılık verip vermediğini hikâyeden net olarak anlayamadığımız Susanna yemekler yapıp getirmektedir, ona ilgi göstermektedir. Susanna ile aynı vazifeyi gören bir başka kahraman ise güvercindir. Güvercinin sakatlanan eşi için ağzında yiyecek taşıması hikâyenin en can alıcı yanıdır. Eşler birbirlerine zor zamanlarında yardım etmelidir, düşüncesini Süleyman'ın kafasına yerleştiren bu güvercindir.

Yalnızlığın hiçbir insan tarafından sevimlemeyeceği önemli bir vurgudur. Evliliğini, yaşam alanını kısıtladığı için üçüncü gününde sonlandıran Süleyman, annesinin ölümünden sonra kalbini herkese kapatmış, kurduğu düşlerle mutlu olmayı denemiş ve bunda da 19 yıl başarılı olmuş biridir. Süleyman dış dünyada mutlu olacağı hiçbir eyleme girişmemiştir. Kimse ile görüşmemekte sadece işini yapıp evine gelmektedir. Evindeki hayatıyla ve ev dışındayken de evini düşünerek bir ömür sürmektedir. Mutluluktan anladığı budur. Susanna ile tanışması ise hayatının değişmesini sağlar. Çünkü artık gerçek sevginin farkına varmıştır. Gerçek sevgi gerçek dünyada yaşanandır. Hayal dünyası, insanı ne kadar mutlu ederse etsin dünyadan kopartır ama

gerçek dünyada yaşanan mutluluklar kalıcıdır. İnsanı dünyaya bağlar. Süleyman'ın hayal dünyasından gerçek dünyaya geçmesiyle okuyucuya; gerçek saadet için, gerçek mutluluklar yaşayın, mesajı verilmektedir.

Savaş, Kırım Türk edebiyatının vazgeçilmez temasıdır. Kırım edebiyatında eser verip de açlık, savaş ve sürgüne değinmeyen yazar yoktur, dersek abartmamış oluruz. Bazen eserlerin doğrudan teması olan bu üç konu bazen de sezdirme yoluyla eserlerde yer bulmuştur. Cengiz Dağcı gibi Kırım dışında yaşayan edebiyatçıların, sansürden uzak oldukları için daha özgürce ve çarpıcı bir şekilde anlattığı olaylar Sovyet sınırları içerisinde yaşayan Tatar Türklerinin eserlerinde sezdirme yoluyla yer bulabilmiştir. Bunda gerek Sovyet yönetiminin gösterdiği şiddetli tepki ve gerekse eserlerin sansüre uğrayıp yayımlanmaması etkilidir. Biz Bir Dünyada Yaşıyoruz isimli bu hikâyede de açlığın dışındaki iki temel malzeme kendisine yer bulmuştur.

Hikâyenin başkahramanı Süleyman'ın nereli olduğuna dair eserde bir bilgi verilmemektedir. Susanna'nın Terek boylarından olduğunu söylemekte bir sakınca görmeyen Ayder Osman, Süleyman'ın memleketi hakkında bilgi vermemektedir. Ölüm döşeğinde olduğunu hissettiği anlarda gördüğü kâbuslarda Süleyman çocukluk günlerini geçirdiği yeri görür: "Benim adım Süleyman, soyadım Taşkiran. Ben asırlarca deniz dalgalarının şiddetli vuruşlarına dayanan dimdik kayaların kaburgasına yapışan küçücük bir köyde doğdum. Orada yüksek bir kayanın üstünde badem ağacı uzuyor. O her sene baharda çiçek açıyor. Ben sizi o ağacın yanına alıp götürür ve bir kırmızı budakçık koparıp veririm."

Süleyman'ın çocukluğunun geçtiği yer olarak tarif ettiği yer, deniz kıyısıdır. Oysa Özbekistan'da deniz yoktur. Deniz ile ilgisi kurulabilecek tek yer deniz olarak da anılan Aral Gölü'yse de dönemin özellikleri ve yazarın hayatı göz önünde bulundurulduğunda burasının yazarın da sürgün acısını yaşadığı Kırım olduğunu anlamaktayız. Bununla birlikte Özbekistan sınırları içerisinde bir yer olsa idi, yazar bunu söylemekten çekinmeyecekti. Susanna'nın memleketini söylemekten çekinmediği gibi... 1944 yılının Mayıs ayı Türk Dünyası için ebedî bir acının yaşandığı tarihtir. Kırım Türkleri

Stalin'in emriyle topyekün olarak göçe tâbi tutulmuş ve Kırım'da tek bir Türk kalmayacak şekilde Kırım Türkleri yurtlarından edilmiştir. Kimi Özbekistan'a, kimi başka yerlere gönderilmiştir. Burada Özbekistan'a gönderilen bir Kırım Türk'üne vurgu yapılmaktadır.

2. Dünya Savaşı Kırım Türklerinin hayatında büyük bir acıdır. 1944 yılının Mayıs ayında uygulanan zorunlu göçün sebebi Kırım Türklerinin güya Faşist Almanlara yardım etmesidir. Oysaki Almanlar Rusları yense Türk düşmanlığı sebebiyle onlar da büyük bir ihtimalle Ruslara yardım ettiniz, diyerek büyük bir Türk kıyımına girişecekti. Oysa Sovyet ordusunda pek çok Türk görev almıştır. Sovyet ordusunda görev yapan pek çok Türk gibi Süleyman'ın babası da hayatını kaybetmiştir.

Savaşa giden erkeklerini bekleyen kadınların yaşadıkları sıkıntılar 1940'lı yılların en büyük acılarından biridir. Kadınlar eşlerinden yıllarca haber alamamış ama yine de bir ümitle vefalı bir şekilde beklemiştir. Türk kadını her nerede olursa olsun aynı kanı taşıdığından aynı özelliklere sahiptir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve kurtuluş mücadelesi yıllarımızda erkekler uzunca yıllar savaşımlardan yurda dönememiştir. Çoğu kadın haber dahi alamadığı eşini ümitle beklemiştir. Kimi, yıllar sonra geri dönüp eşinin kendisini beklediğini görmüş, kimi ise hiçbir zaman dönememiştir. Gazi Mustafa Kemal'in dünya kadınları içerisinde namuslu ve cefakâr bir şekilde eşini bekleyen, çocuklarını besleyip büyüten, gerektiğinde aynı anda cepheye mermi taşıyan, eline silahını alıp savaştan Türk kadınına söylediği sözleri Kırım'ın Türk kadınları da hak etmektedir: "Türk kadını sen ayaklar altında ezilmeye değil, omuzlar üzerinde taşınmaya layıksın."

Yemeğe "Bismillah"³³⁷ ile başlanması da ele alınan bir diğer sosyal meseledir. Süleyman, dinî duyguları kuvveli olan biri değildir. O yüzden bir şeyi din kaynaklı olarak düşünerek yapmak gibi bir âdeti ve yaşayışı da yoktur. Türk toplumlarında her işe "Bismillah" ile başlanır. Eve girerken, işe başlarken, yatarken, su içerken vs... Fakat günlük hayatın içerisinde bu uygulama aşama aşama terk edilmektedir. İnsanlar bunların tamamını terk

³³⁷ Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla

etse bile yemek yemeye oturduklarında mutlaka “Bismillah” demektir. Susanna da Süleyman’a bunu hatırlatmaktadır. Ayder Osman “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” misali burada Süleyman’ın şahsında Türk toplumuna dinî vecibeleri hatırlatmaktadır.

Hastane odasının penceresinden ağacın dalındaki kuşları izleyen Süleyman, bir kuşun ağacın dalında yattığını ve diğer bir kuşun ona yiyecek götürdüğünü görünce sinirlenir. Burada iki farklı sosyal meseleye vurgu yapıldığını söylemek mümkündür. Özellikle köy yerlerinde kadınların harıl harıl çalıştığı, erkeklerin ise akşama kadar kahvede oturduğu düşünüldüğünde Süleyman’ın bu duruma itiraz ettiğini söylemek mümkündür. Yatan kuşu “bedavacı” olarak etiketler. Burada Süleyman’ın kadınların çalışma hayatının içerisinde yer alması gerektiğini düşündüğünü de söyleyebiliriz. Çünkü Süleyman, yatan erkek kuşa “Sen çalışıp ona yiyecek getirmelisin.” dememektedir, aksine “Sen de çalışmalısın.” demektir. Ona göre herkes rızkını kazanmalıdır.

Güvercinlerin varlığından yola çıkarak metinde fedakârlık duygusuna da değinilmektedir. Dişi güvercin, sakat eşini beslemek için uğraşmaktadır. Bulduğu yiyecekleri getirip eşine yedirmektedir. Eşi sakatlandı diye onu terk eden insanlara en büyük ders bu dişi güvercinin yaptıklarıdır. Bu güvercinler sayesinde ki Süleyman, Susanna’nın kendisi için yaptığı fedâkârlıkları kabul etmiş ve onunla gelecekte kuracağı mutlu yuva için ümitlenmiştir.

İnsanlar alinyazısına inanmaktadır ve bir inanışa göre kişinin evleneceği kişi onun kaderidir ve bu yazı daha insan dünyaya gelmeden yazılmıştır. İnsan, kaderine yazılan kişiyle karşılaştığında onu uzun yıllardır tanıdığını hisseder. Burada da Süleyman, Susanna’yı çoktandır tanıdığını fakat daha yeni denk geldiklerini söyleyerek bu düşünceye olan inancını dile getirmektedir.

1.4. DEMİRCİNİN TEKLİFİ

1.4.1. Konu

Mide yanmaları yaşadığında hastanedeki oda arkadaşlarına sevgililerini değiştirmeyi teklif eden ve hararetli tartışmalara sebep olan İrfan Demirci'nin yaşadıkları ve etrafındakilere yaşattıkları metnin konusudur.

1.4.2. Anafikir

Hikâyenin ana fikri; hastalık gibi özel durumlarda, insanlar en kutsal duyguları bile bir hastanın iyileşmesi için feda edebilmektedir, düşüncesidir.

1.4.3. Ana Çizgileriyle Olay

Pötr, İrfan Demirci ve Emir bir hastanenin odasını paylaşan üç hastadır. İçlerinde en ağır olan ise İrfan Demirci'dir. İrfan ölümcül bir hastalık olan mide şarbonuna yakalanmıştır. Şarbonun ameliyatsız bir şekilde temizlenebilmesi için ağırlara bir süre dayanması ve iğne saatlerinin her geçen gün ileriye atılması gerekmektedir. Bu şekilde vücut mikroplara karşı savaşma gücü elde edecektir.

İrfan'ın bu acılara dayanmasının tek bir yolu vardır: Oda arkadaşlarıyla tartışmaya girmesi. Hararetli tartışma esnasında İrfan vaktin nasıl geçtiğini anlamamaktadır. Daha doğrusu tartışma ortamında ağrısını geçiştirebilmektedir. Tartışmanın konusunu ise her zaman İrfan belirlemektedir. İnsanın ilk duyduğunda oldukça yadırgadığı ve herkesin kolay kolay kabul etmeyeceği bir tartışma konusudur bu. Çünkü İrfan, her defasında onlara sevgililerini değiştirmeyi teklif etmektedir.

İrfan'ın sevgilisi Sultaniye'dir. Oda arkadaşları Sultaniye'nin varlığından emin değillerdir. İrfan, onu çok sevmektedir. Onunla deniz

kıyısında tanışmışlardır. Bu deniz kıyısındaki tanışıklık Pötr ile İrfan'ın tartışmalarında Pötr'ün en büyük kozu olmuştur. Çünkü Pötr, deniz kenarındaki tanışıklıkların ve deniz ortamının hiç de ahlaklı bir ortam olmadığını, şehvetli duygularla onun Sultaniye'yi beğendiğini iddia etmektedir. Oysa İrfan, Sultaniye'nin üzerinde kıyafet olduğu hâlde kendisini görüp beğendiğini haykırmaktadır.

Pötr Amca ise içlerinde en yaşlısıdır ve diğerleri onun ancak torunları yaşındadır. Pötr Amca çileli bir hayat yaşamış ve sevgilisi Ediliya ile bu çileli hayatının Alman esareti altındaki yıllarında tanışmıştır. Ediliya iyi kalplidir ve onlara yiyecek getirmektedir. Fakat tutuklanıp o da hapsedilir. Daha sonraları ise Almanlar tarafından kurşunlanarak öldürülür.

O günden beri kalbinde yaşattığı aziz hatırasını asla ama asla kirletmemiştir. Şimdi ise hastanede şifa bulmak için kıvranan oda arkadaşına ilaç olsun diye biricik sevgilisinin adını anmaktadır, sevgili değişmek gibi iğrenç bir sohbette aziz hatırasını dillendirmektedir.

Emir de orta yaşlıdır. Odalarına servise gelen genç hemşirelerden Gülnar ile sevgilidir. Gülnar hastanede hiç kimsenin onların sevgili olduğunu bilmelerini istememektedir.

Üç oda arkadaşı her akşam sevgililerini yarıştırlar. İrfan rahatsızlanmaya başladığında genellikle Pötr Amca'ya bazense Emir'e sevgililerini değiştirmeyi teklif eder. Pötr Amca kendi sevgilisinin onun Sultaniye'sinden daha iyi bir sevgili olduğunu iddia eder, Emir de Leyla'sının üstünlüğünü savunur. Demirci ise onların gerçek sevgiyi bilmedikleri için yaşadıkları sevgiyi büyük bir şey zannettiklerini söyler ve onlara kendi Sultaniye'si ile sevgililerini değiştirmeyi teklif eder ki Sultaniye'si onlara sevgili nasıl olurmuş, nasıl sevilirmiş gösterebilir. Bu tartışma İrfan'ın sinirlenip bir tanesine fiili saldırıya geçmeye niyetlenmesiyle hemşirenin elinde iğne tepsisi odaya girmesine dek sürer. Hemşire, İrfan'a iğne yapar, İrfan sakinleşir, sohbeti keser ve huzurlu bir uykuya geçer. Oda arkadaşları da onun arkasından uyur.

Her akşam tekrarlanan bu seremoni maalesef bitmiştir. Çünkü Pötr Amca'nın tedavisi tamamlanmış ve hastaneden ayrılmıştır. İrfan ile Emir artık yalnızdır ve Emir akşamın olmasını hiç ama hiç istememektedir. Fakat akşam olmuştur. İrfan'da değişimler başlamıştır fakat her nedense her akşam yaptığı gibi sevgilileri değiştirmeyi teklif etmemektedir. Emir'in eli ayağına dolaşır ve sevgilisinden bahis açar. İrfan tutuktur, Emir ise onu tartışmaya çekmek için lafı dolandırmaktadır. Sonra İrfan sevgilileri değiştirmeyi teklif eder. Fakat sonra yeniden tutuklaşır.

Emir'in İrfan'ı konuşturma çabaları sonuç verdiğinde İrfan, ondan nasıl tanıştıklarını anlatmasını ister. Roller değişmişlerdir. Normalde nasıl tanıştıklarını anlatan İrfan'ken şimdi Emir anlatmak zorunda kalmıştır. Emir'in eli ayağına dolandığından hemşire sevgilisi Gülnar hakkında bir şeyler söylemek yerine üniversite yıllarındaki sevgilisi Leyla ile dere kıyısında yaşadıkları macerayı anlatmaya başlar. Demirci şehvet kokan bu hikâyeye kızar, köpürür, ona ahlaksız der ve sevgi ile cinselliği birbirine karıştırdığı için her zamankinden çok şiddetlenir. Kapının önünde bu anın geleceğini bildiği için tedbir almış olan Gülnar, iğne tepsisiyle içeri girer, İrfan'a iğne yapar ve Emir'i kurtarır.

Gece olduğunda Emir, sevgilisi Gülnar'ın yanına gider. Gülnar ona tavırlıdır çünkü tüm anlattıklarını duymuştur. Emir reddetmeye kalksa da o hayatı boyunca bu yarayı kalbinde taşıyacağını söyler ve şimdi gitmesini ister.

Emir hiç iyi bir gece geçirmemiştir, uyandığında da başı ağrırmaktadır, uyku ilacı alır ve bir süre daha yatar. Uyandığında yeni oda arkadaşlarının gelmiş olduğunu görür. Pötr Amca'nın yatağına yerleşen bu yeni oda arkadaşını Pötr Amca'nın hatırasının üzerine geldiği için pek sevmez. Onun gülüşüne ve her gülüşün ardından ciddileşmesine sinirleri bozulur. Gelen yeni arkadaşlarının ismi Vadim Zauroviç'tir. Emir, İrfan'ın hassas durumunu ona anlatır ve onun da yardımcı olmasını ister.

Vadim, Emir'in söylediklerinin tam tersinin yapar, hem de Demirci ile baş başa iken. Salondaki televizyona dalan Emir ikisini istemeyerek yalnız bırakmıştır. Bu arada sancıları başlayan İrfan, Vadim'e sevgilileri değiştirmeyi teklif etmiştir. Onun hastalığının mide şarbonu değil de psikiyatriyi ilgilendiren bir durum olduğuna inanan Vadim kısa bir süre sonra İrfan'la uğraşmak istemeyip "Tamam, değiştirelim sevgililerimizi, senin dediğin gibi olsun." deyince İrfan çılgına döner, sancılarının ağrısıyla ne yaptığını bilmez.

Emir, hemşirenin haber vermesiyle odaya döndüğünde iş işten geçmiştir. Hemşire hemen İrfan'a iğne yapar. Vadim ise İrfan'ın tımarhanelik olduğunu söyler ve ya onun ya da kendisinin bu odadan çıkartılmasını ister. Ertesi gün ise İrfan'ın ağrıları iyice dayanılmaz olur. Sedyeye ile gelen hastabakıcılar İrfan'ı alıp ameliyathaneye götürürler.

İrfan, ameliyathaneye girerken Sultaniye gelir. Onu gören İrfan gözyaşlarına boğulur. Ameliyathaneye girerken son sözleri "Sen burada dur, bir yere gitme. Ben şimdi..." olur.

1.4.4. Şahıs Kadrosu

İrfan Demirci: Mide yanmaları dayanılmaz dereceye vardığında hastane arkadaşlarına sevgililerini değiştirmeyi teklif eden başkışı.

Pötr Amca: Tartışmanın eksik olmadığı hastane odasının görmüş geçirmiş bilge kişisi.

Emir: Odanın en genci olsa da hemşire sevgilisi Gülnar'dan yaşça büyük olan hasta.

Gülnar: Emir'in sevgilisi olan hemşire.

Diğer Şahıslar: Sultaniye, Ediliya, Leyla, Manzura, profesör.

1.4.4.1. İrfan Demirci

Ayder Osman'ın hikâyelerinde hastalık ve sevgi temaları çokça işlenmektedir. “Demircinin Teklifi” isimli hikâyede karşımıza çıkan İrfan Demirci, hastalığı dolayısıyla dayanılmaz krizler geçiren ve kriz anlarında sevgilisini değiştirmeyi teklif eden bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece iki tema iç içe işlenmektedir.

İrfan Demirci'nin yaşı hakkında metinde net bir durum yoktur. Genç sevgilisi Sultaniye ile tanıştığında 40 yaşında olan İrfan'ın şu anda kaç yaşında olduğu hakkında kesinlik yoktur.

İrfan doktorların tespitine göre “mide şarbonu” hastalığına yakalanmıştır. İrfan hastalığın yol açtığı tüm olumsuz durumları taşımaktadır. Bunların en kötüsü boğazındaki ve midesindeki aşırı yanmalar ve bunların sebep olduğu sorunlardır.

İrfan'ın ağrıları başladığında aldığı hâli Pötr Amca, yanakları göğeri içine dalıyor, gözleri yuvalarından çıkacak gibi fırlıyor ve çenesinde ter damlaları toplanıyor, şeklinde okuyucuya tarif etmektedir.

Pötr Amca'nın anlatımıyla yetinmeyen yazar, parçanın anlatıcısı olan diğer oda arkadaşları Emir'in gözlemlerini de aktararak İrfan'ın ağrıları tuttuğu andaki durumunu ayrıntılı bir şekilde okuyucuya ulaştırmıştır. Emir'in gözlemlerine göre ise İrfan akşama doğru değişmeye başlıyor. Akşam olduğunda ise kursağındaki ağrılar artıyor, durduğu yerde duramıyor, etrafa küfürler yağıdırıyor.

İrfan'ın hastalığı ileri boyuttur ve ameliyat gerekmektedir. Fakat doktor İrfan'ı ameliyatsız bir şekilde iyileştirmek istemektedir. Bu da her akşam yapılan ağrı kesici iğnelerin her akşam biraz daha geç vurulması suretiyle vücudun bağışıklık kazanmasını sağlayarak olacaktır. İrfan'ın ağrıları dayanılmaz olduğunda vaktini geçirecek, ağrısını unutturacak bir şey gereklidir. İrfan bunu bulmuştur ve hikâye bu kurgu üzerine bina edilmiştir. Krizlerinin tuttuğu anlarda İrfan, sevgilisini oda arkadaşlarının sevgilileriyle

değişmeyi teklif etmekte ve oda arkadaşları da iğnesi her gün geciktirilen arkadaşlarına onunla bu konuda söz münakaşasına girerek yardımcı olmaktadır.

Aslında eğlenceli bir yapıya sahip olan İrfan, kriz anlarında kabalaşmaktadır. İrfan, ağrılarının geldiği anda ise, Nazi kurşunlarıyla öldürülen, canından çok sevdiği Ediliya'sının aziz hatırasına zarar geleceğini düşünmeden kendisine yardım eden ihtiyar Pötr Amca'ya "sersem ihtiyar" diyecek kadar kabalaşmakta, onun üzerine yürüyecek kadar da vahşileşebilmektedir. Hikâye içerisinde hiçbir yerde ertesi gün İrfan'ın arkadaşlarından özür dilediğine değinilmemiştir. Bunu onun kabalığın bağlamak gerekse de arkadaşlarının bu duruma alınganlık göstermemelerinden aralarında bir şekilde helalleştikleri anlaşılmaktadır. Hikâyenin kahramanlarından olan Emir de "Dün akşamki vakıayı uçümüz de unuttuk." diyerek bunu ifade etmektedir.

İrfan, sevgilisi ile plajda tanışmıştır. Sultaniye o kadar güzeldir ki herkesin mayo ve bikinileriyle olduğu sahilde İrfan, o kızları değil de üzerinde kıyafetleri olan Sultaniye'yi beğenmiştir. Plajdaki bütün kızların -bedenleri açıkta olduğu için- güzel olduğunu savunan Pötr Amca'nın bu fikrine katılmamaktadır. Çıplaklık ile güzelliği özdeşleştiren Pötr'ün fikrine karşı çıkmakla birlikte Ediliya'sının çıplak olmadığını ve üzerinde kıyafetlerinin de olduğunu söylemektedir. Bu savunmayla yine Pötr'ün, plajdaki tanışıklıklardan ahlaksızlık kokusu aldığı yönündeki iddiasına karşı durmaktadır. İrfan'ın tek savunması onun üzerinde kıyafetleri olmasıdır.

İrfan'a göre aşk hakkında konuşmak için epey tecrübe yaşamak gerekmektedir. Bu tecrübelerle sahip olmadan aşk hakkında konuşmak imkânsızdır. İnsanın burnu sürtülmelidir yoksa aşkı yanlış anlar. Emir, İrfan'ın genellikle Pötr ile tartışmasını Pötr'ün yatağının İrfan'a yakın olmasına bağlasa da İrfan "civciv" diye seslendiği Emir'e eskilerin 40 yaşında ancak tecrübelenip evlendiğini, onun daha aşktan bahsedecek olgunluğa gelmediğini söylemektedir.

İrfan'ın sevgili değıştirme teklifi elbette normal karşılanmayacak bir abartı içermektedir. Bununla birlikte İrfan sevdanın cinsellik dışı bir duygu olduğuna inanmaktadır. Buna inandığı için de önce Emir'i ahlaksız olarak niteler, çünkü Emir sevgilisiyle tanıştığı gece, onu kucağında ırmağın karşısına geçirmiştir ve ırmak bittiği hâlde kendini kaybederek onu taşımaya devam etmiş ve geceyi birlikte geçirmişlerdir.

Hikâyenin gerçekçi kahramanı olan Vadim'in gelmesiyle İrfan'ın hayatı bambaşka bir seyir almıştır. Çünkü Vadim, İrfan'ın kahrını çekmemiştir. İrfan'ın sevgilileri değışme teklifine olumlu yanıt vermesi onu çıldırtmıştır. İrfan sevgilisini asla bir başkasıyla paylaşacak değildir. O, Sultaniye'yi çok sevmektedir. Sultaniye ona göre gerçek sevgiyi bilmektedir. Teklifini reddedeceğini bildiği için sevgiyi bilmeyen arkadaşlarına sevgiyi öğretmesi için Sultaniye'sini teklif etmektedir. Fakat bu gerçek bir teklif değildir. İrfan'la yaptığı tartışmanın ardından Vadim'in boğazına sarılması hikâyenin sonunda bu gerçeği ortaya çıkartmıştır.

Vadim'e saldıran İrfan'a iğneler artık vaktinden önce yapılmaya başlanır ve böylece üçüncü gün mecbur kalınarak ameliyata alınır. İrfan için bu ameliyat çok önemlidir. Çünkü biricik sevgilisi Sultaniye hastaneye gelmiş ve onu ameliyathanenin önünde beklemektedir. Hikâye bu acıklı sahne ile son bulur: "Sen burada dur, bir yere gitme. Ben şimdi..."

Ayder Osman'ın hikâyelerinin bitiş kısımlarında belirsiz bir son olduğu göze çarpmaktadır. Onun hikâyelerinde sevgililerin kavuşup kavuşmadığı hep muallâkta kalmaktadır: "Yıllar ve Dostlar" hikâyesinde Rüstem ile Alisiya, "Biz Bir Dünyada Yaşıyoruz" hikâyesinde Süleyman ile Susanna ve bu hikâyede de İrfan ile Sultaniye. Yazar böylelikle okuyucunun terciğini ön plana çıkartmaktadır. Okuyucu isterse sevgilileri birleştirir, istemezse birleştirmez.

1.4.4.2. Pötr Amca

Ayder Osman'ın "Yıllar ve Dostlar, Biz Bir Dünyada Yaşıyoruz, Bizim Gemimiz" hikâyelerinin tümünde olduğu gibi bu hikâyede de iyilik timsali kişiler vardır. Bu hikâyede bu timsallerin başında Pötr Amca gelmektedir. Beyazlayan saçlarıyla sevimli bir ihtiyar profili çizilen Pötr Amca, geçmişte bıraktığı acı günleri hatırlatsa da, geçmişindeki o aziz hatırasına dokunsa da İrfan'ın zor zamanlarındaki tek tutunacak dalı olan sevgilileri değiştirme teklifine katlanmaktadır. İrfan'ın bu sözleri gerçek niyetle söylemediğini, sadece acısını dindirmek için bu şekilde davrandığını düşünmekte ve doktorun İrfan'a dair kendilerinden istediği iyiliği harfiyen yerine getirmektedir.

Pötr Amca'nın yaşına dair kesin bir ifade yoktur. Fakat hikâyede ismine eklenen "Amca" sözcüğü ve 2. Dünya Savaşı'nda yaşadıkları düşünüldüğünde 70'li yahut 80'li yaşlarında olduğunu söylemek mümkündür. Emir'in gözlemine göre saçları beyazlamıştır fakat hâlâ gürdür.

Pötr Amca, İrfan'ın sinirlenmesi ve hararetli bir şekilde kendisini savunması için onu ustaca kızdırabilmektedir. Hikâyede söylediklerinin kendi fikirleri mi yoksa sırf İrfan'ı sinirlendirmek için söylenmiş sözler mi olduğu konusu tartışmalıdır. Bunlar Pötr'ün düşünceleri olmasa bile sosyolojik tespitler yapılması adına toplumun genel kabullerinin ifade edildiği söylenebilir.

Pötr'e göre sahildeki tüm kızlar güzeldir çünkü hepsi çıplaktır. Çıplakken bütün kızlar güzel olduğu için de İrfan'ın sevgilisinin aslında güzel olmadığını söylemektedir. Sahille ilgili bir başka düşüncesi de sahildeki tanışıklıkların ahlaki olmadığıdır. Hatta Sultaniye'yi ahlaksız olarak nitelemesi, İrfan'ın beynine kan sıçratmıştır.

Pötr Amca iyiliği temsil ettiği gibi hastaya yardımın kutsallığının da temsilcisidir. Kendisi de hasta olduğu hâlde kendisinden daha kötü durumda olan birine yardım etmeyi bir görev bilir. Damdan düşenin hâlini damdan düşen anlar, atasözünde olduğu gibi onun durumunu bildiği için ona yardım etmektedir. Hem de en kutsalını bu sohbetlere konu ederek...

Kitap okumanın bir kültür göstergesi olduğu düşünülduğünde Pötr Amca kültürlü biridir. Yazar onun okuduğu kitabın adını söylememektedir. Böylece onun ne okuduğuna değil kitap okumasına vurgu yapmaktadır. Tatar gençlerinin okumalarını önemseyen yazar Pötr Amca'nın şahsında bu kültür malzemesini de kullanmıştır.

2. Dünya Savaşı'nın en çok acı çeken halkı Türklerdir, daha özele indirecek olursak Kırım Tatar Türkleridir. Hemen hemen tüm eserlerde olduğu gibi bu hikâyede de bu savaşın acılarını yaşamış bir kahraman vardır. Bu kişi de Pötr Amca'dan başkası değildir.

Pötr Amca, Alman-Rus harbine katılmıştır. Bu harpte birkaç cephede savaştıktan sonra Almanlara esir düşmüştür. Esir kampında insanlık dışı bir muamele görmüş ve ölümle burun buruna gelmiştir. Almanların kurşunlayarak öldürdükleri sevgilisi Edilya ile de savaşta tanışmıştır.

Bu derece sevdiği Edilya'sı faşistler (Almanlar) tarafından kurşunlanarak öldürülmüştür. Pötr Amca, İrfan'ın iyileşmesi için bu hatırayı deşecek kadar iyi bir insandır. Hikâyenin anlatıcısı olan Emir de onun hakkındaki düşüncelerinde bunu ifade etmektedir.

“O zamanlar daha evlenmemiştik.” sözlerinden Pötr Amca'nın şu anda evli olduğunu yahut daha sonra bir başkasıyla evlendiğini söylemek mümkündür. Çünkü şu anda ordu hizmetinde bulunan torunları vardır.

Hikâyenin ihtiyar bilgisi Pötr Amca sevgiye değer veren bir kişidir. Gerek Edilya'sına dair beslediği sevgi gerekse Emir'e verdiği tavsiyeler gerçekten seven adamın sözleridir. O sevdiğini ilk gördüğünde dili tutulacak kadar gerçek bir sevginin sahibidir. Edilya ile tanıştıktan sonra kendisini artık bir gölge kabul edecek kadar sevdiğinde yok olmuştur. Sevgilisini kaybettikten sonra ise hayat onun için çok zordur. Emir'e bu yüzden sevgisine sahip çıkması tavsiyesinde bulunmaktadır.

1.4.4.3. Emir

Emir, hastane odasının en gencidir. Pötr'e amca demektedir. Yaşı tam olarak bilinmemektedir. Fakat 40 yaşından büyük değildir. Bunu İrfan'ın kendisini sustururken söylediği sözlerden anlamaktayız. Bununla birlikte 20'li yaşlarda olmadığını da sevgilisinden yediği azarla öğrenmiş bulunuyoruz. Manzura ile Gülnar arasında geçen konuşmadan onun genç görünümlü olduğunu öğrenmekteyiz. Tüm bunlar birleştğinde Emir'in 30'lu yaşların başında olduğunu söylemek mümkündür.

Emir kibar biridir. Hemşire sevgilisi Gülnar'a çiçek götürmüştür. Türk erkeğinin çiçek taşımama konusundaki hassasiyeti düşünüldüğünde Emir'in hastane koridorlarında çiçekle gezmesi özellikle o dönem için önemlidir. Ayder Osman'ın "Yıllar ve Dostlar" isimli hikâyesinde Rüstem'in Albert'in kız arkadaşıyla buluşmaya giderken çiçek götürmemesi ve diğer askerler beni görürlerse gülerler, sözleri Emir'in bu ince davranışını daha da anlamlı hâle getirmektedir.

Emir sevgilisinin çiçek için sevineceğini düşünürken Gülnar tam tersi bir tepki vermiştir. Çünkü aşklarının hastane içerisinde bilinmemesini istemektedir. Emir'in çiçek getirmesi ise hemşirelerin şüphelerini artıracaktır. Emir buna anlam veremez ve kadınları anlamamanın güçlüğüne dair tüm erkeklerin söylediği sözü söylemektedir: "Kadınları anlamak güçtür."

Leyla ile üniversite yıllarında tanıştığı düşünüldüğünde Emir büyük ihtimalle üniversiteyi bitirmiştir. Okuduğu bölüme dair bilgi verilmediği gibi, üniversite okumuş olmasının hikâye içerisinde ona bir statü verdiği de söylenemez. Leyla ile tanıştığı yıllara bir gönderme yapmaktan başka üniversiteli olmasının bir değeri yoktur.

Emir de hikâyenin iyi kişilerindendir. İrfan'ın iyi olması için normalin üzerinde bir çaba sarf etmektedir. Pötr Amca'nın gitmesinden dolayı yalnız geçirdikleri gece İrfan söze bir türlü başlamayınca "Oh, kurtuldum." demek yerine onunla tartışma ortamı oluşturmak için çaba sarf etmektedir. İrfan'la sevgili değişme tartışmasına girmekle yetinmeyip odalarına yeni gelen

Vadim'i de ikna etmeye çalışmaktadır. Kendisini İrfan için o derece seferber etmiştir ki Vadim'in kırılacak olma ihtimalini görmezden gelmektedir.

Emir'in unutamadığı bir sevgilisi vardır. Leyla ismindeki sevgilisiyle pamuk tarlasından dönerken tanışmışlardır. Akşama kadar tarlada pamuk toplamışlardır, dönüşte ırmağın karşına geçirmek için erkekler kızları kucaklarına almaktadırlar. Emir, Leyla'yı kucağına almış karşıya geçirmiştir ama Leyla'nın büyüüne kapılıp ırmak bittiği hâlde onu kucağından indirmemiştir. Leyla da inmek istememiştir. Böylece ikisi geceyi birlikte geçirmişler ve ayrılmamaya, birlikte olmaya karar vermişlerdir. Demirci'ye göre bu sahne bir ahlaksızlıktır çünkü sevda sadece gece değil gündüz de olmalıdır.

Eski sevgilisinin hatırasını aklından çıkartamasa da Emir, Leyla'yı değil Gülnar'ı sevmektedir. Bu sevgisini de evlilikle taçlandırmak istemektedir. Çünkü ona göre hakiki sevgi evlilik ile sonuçlanır.

Emir her ne kadar iyi özelliklere sahip biri gibi metinde yer etse de zorda kaldığında yalan söylemekten çekinmemektedir. Gülnar'ın Leyla hakkında söylediklerini duyduğunda "Ben bunları uydurdum." diyerek yalan söyleyebilmektedir. Aslında yalan söylemeyi pek de becerememekte, kekelemektedir. İrfan'a iyilik yaparken odaya yeni gelen Vadim'e söylediklerinden dolayı Vadim'in kalbinin kırılıp kırılmayacağını da umursamamaktadır. Oysa Vadim ona bir kötülük yapmamıştır.

1.4.4.4. Gülnar

İrfan, Pötr ve Emir ile ilgilenen genç bir hemşire olarak hikâyeye giren Gülnar, metnin ilerleyen bölümlerinde Emir'in sevgilisi olarak hikâyeye değişik bir hava katmaktadır. Aşkı ile işini birbirinden ayıran bir kişiliktir. Ona göre hastanede hasta olarak yatmakta olan Emir'le aralarındaki ilişkiyi kimse bilmemelidir. Çünkü hasta-çalışan ilişkisi ona göre pek doğru değildir.

Aralarındaki ilişki anlaşılacak gibi olduğunda Emir'in hakkında olumsuz konuşmaktan çekinmez.

Hastanede kendisine çiçek veren Emir'e tepki göstermesiyle Emir'de "Kadınların sağı solu belli olmaz" düşüncesinin oluşmasına sebep olmuştur. Ona göre Emir, çiçek getirerek etrafındakilere genç bir kızı kandırabildiğini göstermekte ve bundan dolayı kendisiyle gurur duymaktadır. Bu durumda Gülnar'a göre genç bir kızla birlikte olan erkek için bu, övünülecek bir şeydir.

Gülnar'ın da kültürlü bir kız olduğu söylenebilir. Çünkü hastanede fırsat buldukça kitap okumaktadır.

Her ne kadar hastane ortamında sevgisini göstermese de o da Emir'i sevmektedir. Emir'in Leyla hakkında söylediklerini duyduktan sonra mutsuz olmuş, ona tepki göstermiştir fakat ondan ayrılmamıştır. Emir ile Leyla arasında yaşananları duyduğunda artık Emir'e eskisi gibi yaklaşamayacağını söylemektedir.

Gülnar da İrfan'ın iyileşmesi için kurgulanan oyunun bir parçasıdır. Gerek Emir'in İrfan'la yalnız kaldığı vakitlerde gerek diğer vakitlerde elinde tepsi İrfan'ın dayanabildiği noktaya kadar kapı önünde beklemektedir. Eğlenceli bir kişiliğe sahiptir. Hastaların odasına girdiğinde onlarla güler yüzle konuşmaktadır.

1.4.4.5. Diğer Şahıslar

Eserde üzerinde durulmayan fakat kısa rollerde geçen yahut sadece gıyabında bahsedilen kişiler de vardır. Sadece iğne yapmak için odaya giren hemşire, dekoru tamamlamak için eserde yer alırken Sultaniye, Ediliya ve Leyla'dan, güzellikleriyle övülen sevgililerden, gıyaben bahsedilmektedir. Yalnızca İrfan'ın değişmeyi teklif ettiği Sultaniye eserin sonunda İrfan'ı görmeye gelir ve hayali bir kişilik olmadığını ispatlar.

İrfan, Kiev'de yaşayan Sultaniye'sini sarı saçlı, mavi gözlü, inci dişli ve genç bir güzel kız olarak tarif ettikten sonra onun bu dünyaya ait olamayacak

kadar güzel ve iyi kalpli olduğunu söyler. Pötr Amca ise 40 yıl önce faşist Alman ordularının gözleri önünde kurşunladıkları Ediliya'sına sevgisini tarif ederken veciz bir ifade kullanmaktadır: “Onla yaşamak mümkün, onla ölmek mümkün, lâkin ondan ayrılmak mümkün değil.”

Hikâyenin aynı zamanda anlatıcısı olan Emir ise Leyla'sı ile ilgili anısını anlatsa da, onu dünyanın ta öbür ucuna kadar kucağında taşıyabileceğini söylese de, Leyla onun aklından tam olarak çıkmamış olsa da o, Gülnar'ı sevmektedir. Gülnar'ı orada anlatamayacak olması ve bir yalan düşünecek vaktinin olmaması ona eski macerasını anlattırmıştır.

İsmi geçen bir diğer kişi de Manzura'dır. Manzura hastanede çalışan bir hemşiredir. Emir ile ilişkisini saklayan Gülnar'a ilişkilerinin farkında olduğunu ima etmenin dışında herhangi bir görevi ve temsil ettiği bir düşünce yoktur.

İsmi verilmeyen sadece “profesör” olarak anılan doktor da dekoru tamamlamak adına eserde yer almaktadır.

1.4.5. Zaman

Hikâyenin geçtiği zamana dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hikâyede üstü örtülü de olsa tam bilinen sadece Pötr Amca'nın askerlik yaptığı yıllar ve sevgilisi Ediliya ile tanıştığı dönemlerdir. Alman-Rus Savaşı 1944 yılında yapılmıştır. Bu bilgi bize onların tanışma zamanlarını aşağı yukarı vermektedir. Savaş döneminde Pötr'ün ortalama 20 yaşında olduğu düşünüldüğünde ve oda arkadaşlarının da ona ihtiyar, amca gibi sözlerle hitap ettiği düşünüldüğünde hastanedeki olayların 80'li yılların başında geçtiğini söyleyebiliriz.

Hikâyede verilen zaman bildiren sözcükler ve sözcük grupları net bir tarih vermekten uzaktır. Hikâyede zamana değil olaya vurgu olduğu için, yazarı olayların zamanına dair ayrıntı vermemektedir. Burada yaşanan

olaylar da -2. Dünya Savaşı hariç- bir dönemi yansıtmak üzere metinde yer almadığı için hikâyede zamanın belirtilmemesi bir boşluk oluşturmamaktadır.

1.4.6. Mekân

Hikâyede kullanılan mekân, kapalı dar mekândır. Olaylar hastanede geçmektedir. Bunun tek istisnası kahramanların sevgilileri ile geçmişlerinde yaşadıkları olayların anlatıldığı açık, dış mekânlardır. Eserde geçen mekânların hepsi gerçek mekânlardır. Hayalî mekânlara eserde yer verilmemiştir.

Hikâye kahramanlarının psikolojisi ile olayların geçtiği mekân arasında bütünlük vardır. İrfan Demirci'nin etrafında dönen hikâyedeki olayın hastaneden başka bir ortamda geçmesi söz konusu bile değildir. Pötr Amca'nın ve Emir'in normal şartlarda bu sözler karşısında kayıtsız kalması düşünülemezdi. Bu sohbetler hastane dışında geçse idi okuyucunun da vereceği tepki çok daha sert olurdu.

Eserde bahsedilen bir açık mekân olan sahile değinmek gerekmektedir. Çünkü sahil konusu eserde önemli bir yer teşkil etmektedir. Açık mekânlar içerisinde yer alan sahil, eser kahramanlarının neredeyse tamamında çıplaklığı ve çıplaklığın bir sonucu olarak da ahlaksızlığı çağrıştırmaktadır. İrfan bile sevgilisini üzerinde kıyafetleri olduğunu söyleyerek sevgilisini savunmaktadır.

1.4.7. Sosyal Meseleler

Ayder Osman'ın "Demircinin Teklifi" isimli hikâyesinde işlenen temel sosyal mesele iyiliktir. Kişiler, çok belirgin bir şekilde iyi ve kötü olarak hikâyedeki yerlerini almaktadır. İyi temsil eden kişilerin başında Pötr Amca gelmektedir. Çünkü en büyük fedakârlığı yapan odur. Hastanedeki oda arkadaşının sağlık durumu düzelsin diye yüreğinde yıllarca sakladığı

sevdasının acısını hiçe saymış ve “sevgili değişme” gibi ahlak dışı bir sohbe malzeme yapmıştır. Torunu yaşındaki bir kişinin onun sevgisini sorgulaması ve sevgilisini istemesi herkesin gösterebileceği bir fedakârlık değildir.

Aynı fedakârlığı gösteren Emir’i de iyiliksever insanlar olarak anmak gerekmektedir. Emir, sevgilisini kaybetme pahasına eski aşk macerasını anlatmıştır. Zamanı olsa şimdiki sevgilisi Gülnaz ile ilgili bir aşkı anlatacaktı elbette fakat Demirci’ye acilen cevap vermesi gerektiği için başından geçen en ilginç aşk macerasını anlatmıştır. Demirci’nin krize girmemesi için sevgilisinin kapıda bekleme ihtimalini tamamen unutmuştur.

Sevgilileri değiştirme teklifinin muhalifi olan kişi ise odaya sonradan gelen Vadim’dir. Vadim eserin kötü kişisi rolündedir. Çünkü Demirci’nin iyi olması için onunla söz münakaşasına girmesi gerekirken o, kimsenin sıkıntısını çekemem, diyerek Demirci’ye yardımcı olmamıştır. Bu, günlük hayatta Vadim’i kötü biri yapmaz. Çünkü istenilen şey, kişilerin en mahrem duyguların ayaklar altına alınmasıdır. Duyguların ifşasıdır. Fakat hikâye bütünlüğü içerisinde düşünüldüğünde Vadim’in buna katlanması gerekmektedir.

Burada iyilik konusunun özel alanı ise hastalıktır. Türk toplumunda insanlar, hastaların isteklerini yerine getirirler. Burada Emir ve Pötr de hastadır fakat Demirci’ye göre hastalıkları önemsizdir. O yüzden onun isteklerini yerine getirmekteler. Her ne kadar bu teklifi gerçekten yapmasa da Türk toplumunun yaşayışına, kültürüne uygun olmayan bir muhabbet konusudur ve başka bir ortamda aşırı tepkiyle karşılanacaktır.

Hastaların isteklerinin gerçekleştirilmesi Ayder Osman’ın başka hikâyelerinde de işlediği bir temadır. İncelediğimiz hikâyelerden “Biz Bir Dünyada Yaşıyoruz”da da hasta yatağında yatan Süleyman daha adını bile bilmediği Susanna’nın evinden çağrılmasını profesörden istemektedir. Profesör bu isteği gerçekleştirmek için ambulansı Susanna’nın evine yollarken tüm amacı hasta yatağında yatan bir adamın hayatının

kurtulmasıdır. Yine Susanna'nın bu ambulansla hastaneye gelmesindeki sebep, hasta birinin kalbini kırmamaktan başka bir şey değildir. Bu hikâyenin sonunda da benzer bir temayı görmekteyiz. Hikâye biterken İrfan Demirci'nin sevgilisi olduğunu söylediği Sultaniye hastaneye gelmiştir. Ameliyattan hemen önce geldiği düşünüldüğünde Ayder Osman'ın diğer hikâyede kullandığı kurgu ile benzerlik gösterdiği için onu da doktorun çağırdığı düşünülebilir. Sultaniye de bir hastayı mutlu etmek için buraya gelmiştir. Ya sevgilisidir ya da İrfan Demirci'nin aklında yer etmiş, açılmadığı bir kadın.

Eserde üzerinde durulan bir diğer tema da evlilik yaşıdır. İrfan Demirci'nin Emir'e kızarken söylediği sözlerden ibaret olan bu konu eserin yapısı içerisinde tartışılan bir konu olmasa da üzerinde durmakta fayda var. İrfan'a göre eski insanlar 40'lı yaşlara gelmeden evlenmiyorlardı. O yüzden İrfan, Emir'in sevda meselesi üzerine söz söylemesini pek uygun görmemektedir. Çünkü o daha aşkın her türlüşünü görmemiş, acılar yaşamamıştır; tecrübesizdir. Bu düşüncenin temellerinin olduğunu gösteren herhangi bir kültürel alt yapı Kırım Tatar Türk kültüründe geç yaşta evliliğe dair bir uygulama mevcut değildir. Kırım Tatar Türkleri de diğer Türk toplulukları gibi evliliklerini gençlik çağlarında yapmaktadır. İslam'a en bağlı Türk kolunun Tatarlar olduğu düşünüldüğünde de bu bilgi dayanaksızdır; çünkü İslam dini de evliliklerin geç yaşlardan ziyade erken yaşlarda olmasını tavsiye etmiştir. Sovyet Rusya'nın sömürgesi olunan dönemde komünizmin geleneksel değerleri ve dinleri reddeden bir tavır içerisine girdiği bir gerçektir. Azerbaycanlı Dr. Abulfez Süleymanov, "Çağdaş Türk Topluluklarında Aile ve Evlilik İlişkileri"³³⁸ isimli makalesinde Sovyet döneminin Türk aile yapısına vermiş olduğu zararları incelemiştir. Bu incelemede de ortaya konduğu üzere aile kavramı oldukça fazla yara almıştır. Bu yaralanmanın içerisinde evlilik yaşının yükselmesi de gösterilebilir. Böyle düşünüldüğünde İrfan Demirci'nin eskiden insanların geç evlendiği sözleri Türk geleneklerinin değil Sovyet döneminin ürünüdür.

³³⁸ Süleymanov, Abulfez, Çağdaş Türk Topluluklarında Aile ve Evlilik İlişkileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 2010, S.58

Eserde görülen bir başka dikkat çekici özellik Gülnaz'ın Emir ile olan ilişkisini hastane içerisinde gizlemesidir. Ona göre bunu ifşa etmek lüzumsuzdur, hasta ile ona bakan hemşire ve doktor arasında yaşanmaması gereken bir ilişki vardır ve ikisi bunu yaşamaktadır. O yüzden sevgili olduklarını gizlemek istemektedir. Hastanede başlayan ve burada filizlenen bir ilişki olmadığını Gülnaz'ın Emir'in geçmişindeki bazı kişileri şahsen tanımasından anladığımız Emir-Gülnaz ilişkisinin bu derece gizlenmesi çok gerekli gözükmemektedir. Fakat hikâyenin genel kurgusu içerisinde Emir'e eski sevgilisini andırmak adına böyle bir kurgu hasta-hemşire ilişkisinin sakıncalı olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu durum Türkiye'de de hasta-doktor ilişkisinde benzerlik göstermekte ve hasta-doktor ilişkisi yadırganmaktadır. Fakat hastanede başlamayan bir aşkı yadırgamak abartılı bir durumdur.

Gülnaz'ın isminin eserde az anılmasına rağmen parmak bastığı sosyal meseleler birden fazladır. Bunlardan bir tanesi de genç bir kızla bir ilişki yaşamamanın orta yaşlı erkek için bir övünme meselesi olmasıdır. Gülnaz, Emir'i bununla suçlamaktadır, ona çiçek getirmesini de buna bağlamaktadır. İlişkileri öğrenilecek ve Emir bununla hava atacaktır. Bu duruma tersten bakıldığında ise belki de Gülnaz yaşça kendinden çok büyük bir sevgilisi var diye hemşire arkadaşları arasında bu ilişkinin bilinmesini istememektedir.

Kadınlara dair söylenen, "Plajda bütün kadınlar güzel gözükür." sözü kadına bakış açısı adına önemlidir. Pötr'ün İrfan'ı kızdırmak için bile olsa bunu söylemesi toplumsal bir kabulün ürünüdür. Kadının güzelliği beden aldatmacasıyla olmamalıdır. Çıplaklık ile güzellik farklı kavramlardır. Fakat Pötr'ün bu yaklaşımı "çıplak olan herkes güzeldir" gibi bir genellemeye yol açmaktadır. İrfan da bu şekilde olduğunu düşünmektedir ki ısrarla Sultaniye'nin üzerinde kıyafet olduğunu söylemektedir.

Yine Pötr'e göre denizdeki tanışıklıklar ahlaki temellere dayanmamaktadır. Bu da bilinçaltında şu düşünceyi barındırmaktadır: "Denize yüzmeye yahut güneşlenmeye giden kadınlar ahlaksızdır. Bu yüzden orada sevda yerine cinselliği barındıran bir ilişki yatmaktadır." Kırım'ı bir kenara bırakıp Türkiye için bu durumun değerlendirmesini yapsak toplumun

genelinde bu parçada yer alan düşüncelerin bulunduğunu görmek şaşırtıcı olmasa gerek.

Sevgili değişmeyi teklif eden İrfan'ın hikâyedeki en ahlaksız kişi olduğu iddia edilecek olsa da gerçeğin tam olarak böyle olmadığını bize yine İrfan göstermektedir. Leyla'yı ırmağın karşısına geçirmek için kucağına aldığını ve gece boyunca da birlikte vakit geçirdiklerini söyleyen Emir'e gösterdiği tepki onu aklamaktadır. Sevginin cinsellik boyutuyla ele alınmasına dayanmamıştır. Emir'e hakaretler etmiştir. Ona göre sevda yalnız gece değil gündüz de olmalı. Yani yalnız cinselliği değil hayatın diğer bölümlerini de içermeli.

Hayatının hastalıklarla ve hastanelerle geçtiğini söylediğimiz Ayder Osman'ın hikâyelerinde dikkat çeken bir diğer tema da iyi kalpli doktorlardır. Bu durum normalin çok uzağında bir durumu göstermektedir. Türkiye'de "Doktorlar da bilir mi yüreğin acısını" sözlerinin yer aldığı bir türkünün doktorlar tarafından mahkemeye verildiği düşünüldüğünde doktorlara yüklenen duygu; duygusuzluk ve belki daha da ağırı vicdansızlıktır. Ayder Osman eserlerinde bunun tam tersini iddia etmektedir. Hastanede geçen "Biz Bir Dünyada Yaşıyoruz" isimli hikâyede profesörün Süleyman için yaptıkları, hemşirelerin yoğun ilgisi bu hikâyede de benzer şekilde devam etmektedir. Doktor, İrfan'ı ameliyatsız bir şekilde tedavi edebilmek için arkadaşlarından onu oyalamalarını rica etmektedir. Hemşireler de büyük bir özveriyle kapının önünde beklemekte ve sohbetin kavgaya dönüşeceği noktada içeri girerek İrfan'a iğne yapmaktadırlar.

Almanların 2. Dünya Savaşı'nda kurdukları esir kampları ve yaptıkları Yahudi katliamı tarihe kara bir leke olarak geçmiştir. Kamplarda esir edilenler yalnızca Yahudiler değildi. Türkler de bu esaretten paylarına düşeni almıştır. Yalnızca Kırım Tatar Türkleri değil tüm Türkler bundan etkilenmiştir. Almanlar bu esir Türklerden Türkistan alayları oluşturarak Ruslara karşı bir ordu bile kurmuştur. Pötr, bu insanlık dışı kamplarda kalmış ve esareti yaşamıştır. Bu konuların en acı örneklerini görmek için sanırız Cengiz Dağcı'nın eserlerine bir göz atmak yeterli olacaktır.

Yahudi soykırımı eserde bir Yahudi'nin Ediliya ile birlikte kampa getirilmesi olarak geçirilse de Yahudilerin başına gelen soykırımı hatırlamayan yoktur. 2. Dünya Savaşı, Alman ve Yahudi sözlerinin bir arada yer aldığı bir cümleden katliam anlamı çıkarmayan kişinin tarihten bihaber olduğunu söylemek güç değildir.

Kitap okuma, eserde ele alınan bir diğer sosyal meseledir. Okumanın önemine yapılan bu vurguda Pötr Amca ve Gülnar'ın kitap okuması Tatar gençlerine örnek teşkil etmesi açısından önemlidir. Okunan kitapların isminin verilmemesi, vurgunun esere değil okumaya olduğunu göstermektedir.

Hikâyenin sevimsiz kişisi Vadim, Türk tarihinin değerli âlimi İbn-i Sina'dan bahsederek Sovyet sistemi için en tehlikeli propagandayı yapmaktadır. Türk'e ait değerlerin ve Türk büyüklerini övmenin suç olduğu sistemde Ayder Osman'ın en büyük şansı 1930'larda yaşamamış olmasıdır. Aksi takdirde zalim Sovyet kurşunu değerli bir Türk'ü daha cennete göndermiş olacaktı. Ayder Osman belki de hikâyenin sevimsiz kişisi üzerinden İbn-i Sina'nın adını geçirerek kendisini hedef olmaktan kurtarmak istemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

HİKÂYELERİN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

2.1. BİZİM GEMİMİZ

İşte, menzilge yetip keldik. Büyük şeer özünüñ dım avası ve ses-şamatalarınen uzaqta qaldı. Yem-yeşil çam ağaclarınen, çalılıqlarnen örtülgen bayırlar, qaynap turğan büllür suvlu çoqraqlar ve niayet, bir çetine yımşaq sarı qum töşelgen keñ göl — bularnıñ bütünü bizim imayemizge keçti.

Yaz aylarında arbiy talimge çıqacaqta, yani dersliklerden ögrenenlerimizni ameliyatta sınamaq vaqtı kelgende bir gruppası asker poligonğa — uzaq mesafege atuv meşğuliyetleri ötkermek içün tek bizim garnizonımızğa pekitilgen yerge yollanıla. Olar bu territoriyanı atuv meşğuliyetleri ötkermege azırlay ve eñ müimi poligon meydanınıñ — onıñ ormanı, gölü ve bayırlarınen — aqıqiy şorbacısı olalar. Bütün ormanıñ qanuniy qaravulı Veniamin emce bu uquqnı büyük isteknen resmiyleştirgen soñ özü kibi qart alaşasını yorttırıp, ormanıñ künbatı tarafına kete. Artıq o, ormanıñ tek bir qısına qaravullıq yapacaq.

Bizler orman ve gölni elde etken soñ işke kırıştık. Bıldırdan qalğan, içine yapraq ve diger çöplükler tolğan blindajları, dot ve dzotlarını temizley, eşilgen yerleri olsa, tamirleymiz. Bularnıñ bütünü deliqanlı yaşlar içün iş degil, bir eglence, bir sefa kibi kele.

Aqşam üstü aşçı çañ qaqa (ebet, bizim aşçı olamız). Et konservasınen pişirilgen bercimek botqasından da lezetli aş olmay. Böyle aqşamlarda ordumızınıñ şan-şüreti, onıñ qudreti, namlı qaramanları aqqında, kimerde ise uzaqta qalğan sevimli qızlar aqqında xatırlavlar başlana.

Laf sevgen, daima nasıldır problemlarnı çezip, öz-özünden coşıp-taşıp yürgen İlyas indemez Serverni begenmey. Daima oña ilişe. Şimdi de

öyle oldu. O kotelogına baqıp tüşüncege dalğan Serverni biraz süzip turğan soñ söz başladı:

— Sen, Server, ne susıp qaldıñ? Ayt sen de bir şeyler. Añlat bu qalpazanlarğa ikinci cian cenkiniñ taliyini nasıl bir silâ al etkenini.

Server birden abdıradı. Soñ bizlerge ayretnen baqtı.

İlyas sualini tekrarladı. Lâkin başqa şekilde:

— Saña aytam, Server, — dep bağırdı o. — Añlat, deyim, bu qabaq-başlarğa dünyanıñ qaç bucaq olğanını.

Server öyle teren köküs keçirdi ki, dostlar biri-birine baqıp aldılar.

Demirciniñ körügi kibi ufuldaysıñ olân, içiñde ateş yana ğaliba?— dedi Viktor.

İçimde kerçekten de ateş yana, aqaylar,— dedi Server kene ufuldap. — Em nasıl ateş! Ömür billâ sönmecek soyu. E-ey, bu dünya, yalan dünya. Menim Meryemim meni aldattı. «Üç yıl degil, on yıl xızmet etseñ bile beklerim», dep yemin etken edi. Amma bir yıl bile beklep olamadı.

Yanıqlama, başqasını taparsıñ,— dedi Talayan qolunu sallap.

Başqası yoq, em ola bilmez. Meryem bir dane. Onıñ şimdi başqasinen ekenini tasavur etip olamayım. İç mümkün degil.

E, qadınlarğa inam olmaz,— dep taşladı İlyas er şeyni bilgen adamnıñ tavrınen. —Men özümniñkisinin sağıqlaşıp çıqtım. Ağladı, yalvardı. Lâkin, aqaylar, orduğa ketken adam quyruğını bir tamam qurtarmaq, yani özünü qızımız degen şeylerden bir tamam azat etmek kerek. Ne olacağı, ne qalacağı belli degil. Aks alda, üç yılğace Serverge oşap sümsüklenip yürersıñ.

E, qadınlar nasıl azamat yigitlerni yaqtılar, em daa ne qadarını yaqacaqlar...

Serverniñ yağan yeri yoq, işte, tütey, mınavı bizim ateşimiz kibi. O sevmegen, onı da sevmegenler. İşte, kendini aldatqan.

Serverniñ çırayı türlendi. Bunu arqadaşları qaranlıqta bile sezdiler.

— Belki sevmegendir,— dedi Server tüşünceli davuşnen.— Belki... Biz qomşu yaşay edik, atta cam sofamız biri-birine quraşqan edi. Yaz vaqıtlarında men sofada yata edim. Bazı künlerde o da sofada yata edi. Gece erkes yuqlağan soñ, küçücik isardan keçip maña kele... Dersiñ, ferişte kibi: üstünde bem-beyaz kölmek, saçları çıbalğan, bedeni ateş kibi. Biz saatlernen quçaqlaşıp yata ve ömür billâ biri-birimizden ayrılmaycağımız aqqında, kelecekte nasıl yaşaycağımız aqqında fısıldap laf ete edik... E-ey, siz qalpazanlar, bunu añlarsıñız mı, zaten bunu añlatmaq da mümkün degil. Böyle şeyni tek is etmek mümkün. Men onı quçaqlağanda bütün dünyanı quçaqlay edim. Şimdi ise dünya bom-boş. Onıñ içinde millionlarnen qızlar bar, tek benim Meryemim yoq. Ay-xay, tıpqı onıñ kibi daa birisi olğan olsa... yoq, olmağanı yaxşı. Aks alda, men onıñ aqqında böyle tüşünip olamaz edim. Endi men tek xatırlavlarnen, şırın xayallarnen yaşarım.

Yigitler susıp qaldılar. Olar böylesini daa körmegen, bilmegen ediler. Serverniñ ikâyesi olarnıñ er birine öz Meryemini xatırlattı.

Ey, vazgeçiñ şu qızlar lafını. Nasıl adamlarsıñız. Yigit adam qız içün böyle bükülirmi? Seniñ sevgiñ, Server, aqiqiy sevgi degil.— İlyas sesini yükseltip, ellerini sallap ayta.— Aqiqiy sevgi eki taraflı ola. Sen onı sevesiñ, o da seni seve. Buña sevgi deyler. Eger sen onı sevip de, o seni sevmese, bu sevgi degil. Bunu başqaca adlandıрмаq kerek. Bir taraflı, yani yarı sevgige ola gece-kündüz ufuldap yürmek olur mı? Eger cenk vaqtında er bir asker öz sevgilisini xatırlap ax çekip yurgen olsa, biz nasıl etip ğalebe qazanır edik. Yoq, dostum, böyle mümkün degil. Sevgi, qızlar uzaqta qaldılar, bizler ise askermiz, cenkçimiz.

Bıraq şu lektsiyañnı,— sensiz de bilemiz, cenkçi ekenimizni. Sus biraz,— dedi Talayan.

Lâkin İlyas susmadı, aksince, daa beter alevlendi.

— Bilesiñiz mi?— dep bağırdı o özünüñ keskin sesinen.— Bilseñiz, aytıñ maña, ikinci cian cenkiniñ taliyini nasıl bir silâ al etti? Qana, aytıñ, baqayım!— O işaret parmağını biz kibi tiklep, xıtap etti:— Katyuşa! Oryol-

Kursk kemerini xatırlaңыз, cailler, uçurım çetinde eki yüz dane katüşa safqa tizilgen. Ateş! Sekiz-on saniyede biñlernen snarâd avağa köterile.— İlyas olarnıñ nasıl avelenip ve nasıl tüşkenlerini, eñ muimi, nasıl patlağanlarını — bütün aleketni sesinen, qollarınen köstere. Lâkin İlyasnıñ tırışuvlarına baqmadan bu manzara başqalarını pek eyecanlandırmay, çünki bu onıñ katyuşa aqqında birinci ikâyesi degil: O katyuşada xızmet ete ve onı bütün silâlarınıñ allası esap ete. Söz sırası kelgende şunu da aytmalım ki, özümüz xızmet etken silâlarınıñ qıymetini belgilegende bizler de İlyastan artta qalmaymız.

Böyle vaqıtta közlükli Viktor sakinliknen söz başlay.

— Sen, İlyas, adamlarnı unutasıñ,—dey o ince lâkin itirazğa imkân qaldırmağan keskin davuşnen- eñ muimi - adamlar, olarnıñ fikirleri, istekleri, iradeleri, maqsadları. Olarnı ögge davet etken ğaye. Bu eñ quvetli silâdır. Başqa bir türlü silâ onıñ qarşısına çıqıp olamaz. Böyle! — Viktor söz bitti der kibi suvup qalğan botqasını qaşıqlap başlay.

Men de şunu aytam da,— dep qızışa İlyas özünü aqlamaq istegen kibi,— ebet, başta adamlar. Lâkin çoq şey silâğa da bağlı. Onı idare etmege, gerekli vaqıtta qullanmağa bilmek ise büyük mesele. Sen Vasilyev degen adamnıñ memuarını oqudıñmı? E, sen daa yeşilsıñ (İlyasnıñ xızmet muddeti başqalarıñkinden bir yıl ziyade). Biz birinci sene xızmet etkende o adamnen körüşüv olğan edi. Özü ayttı...

— Aytacağıñ pek uzun olsa, başlap oturma,— dep kestire tabiatınca pek az qonuşqan tankçı yigit Talayan.

— Sen, D'Artanyan, sus, — dey oña İlyas. — Bu saña qılıçnen uruşmaq degil.— endi onı toqtatsañ... Sabır etip diñlemekten başqa çare yoq. O ise, deral, ikâyesini başlay. Ağızı ayta, qol ve ayaqları ise ayılğanlarını köstermege yardım eteler. — Mına şu Vasilyev — köküsi ördenler ve medallernen örtülü — cenkte komandirniñ siyasiy işler boyunca muavini eken. Orduğa çağırılğanı kibi şu işke tayin etilgen ve bir türlü arbiy texnikanı menimsep yetiştirmegen. Baq, soñ nasıl dubarağa oğrağan: «Bir kün ştabdan

ateş pozitsiyalarına kete edim,— dey o.— Biz de atamız, düşman da ata, yer-kök sarsa, bir kere yığılıp, topraq túbünde qalayazdım, er alda ketem. Bir vaqıtta baqsam ne köreyim, uzaqtaki dağ eteginden bizim tarafqa düşman tankları süyrelip keleler, qarınca kibi. Olarnıñ bir gruppası tamam bizim tankqa qarşı atıcı toplarımız turğan betke buruldı. Men o batareyanıñ ateş pozitsiyasına aşıqtım. Şimdi yigitlerimiz bu bronlı tabutlarınıñ içinde oturğan faşistlerge bir iş keserler, dep tüşündim. Lâkin ateş pozitsiyasına kelgende ögümde deşetli bir manzara açıldı. Yarım saat evel bizim batareyamızıñ düşman aviatsiyası bombalap keçken. Tek bir qaç ağır yaralı topçı nefes almaqta. Men olarnıñ birinden digesine çapıp yaralarını bağladım. Bu arada qarşıdan sağır gudürdi eşitildi. Bular yaqınlap kelmekte olğan düşman tankları edi. Men, özüm duymağan alda, bir topnıñ yanına çapıp bardım. Eyat! Toptan nasıl etip atqanlarını daa bir kere bile körmegen edim. Yanımda snarâdlar, qarşımda top, men ise ne işleycegimni bilmeyim. Axır-soñu bir askerniñ avtomatını alıp, atmağa başladım ve bunıñnen özümniñ turğan yerimni tanklarğa bildirdim. Olardan birisi maña taraf buruldı. Yaqınca kelgen soñ, avtomat qurşunınıñ oña tesir etmegenini añladım.

— Soñ, soñ ne olğan?— sabırsızlıqla soradı Viktor.

İlyasnıñ cansıqıcı ikâyesi artıq bütünimizni qavrap alğan edi. Pauzadan soñ İlyas sözünü devam etti:

Biz de, soñ ne oldı, dep soradıq. O adam bir şey demeden stolğa tayanıp yerinden turdı ve ştanınıñ balaqlarını köterdi: onıñ er eki ayağı da protezden edi.

Soñ o şöyle dedi: «Oğullarım, torunlarım. Özünüñizge işanılğan silânı namusnen ögreniñiz. Sizler vatanımıznıñ qalqanlarısıñız. Xalqımız özünüñ tıñlığını sizlerge işandı. Eliñizge silâ berdi. Onı israrnen menimseñiz ve kerek olğanda bir yañlışsız qullanmağa biliñiz».

Sükunetni kene İlyasnıñ özü bozdı:

— Mına, kördiñmi, Viktor Afanasyeviç, eger Vasilyev arqadaş şu toplardan atmağa bilgen olsa, şimdi ayaqları bütün olur, şu pozitsiyanı da düşmandan qorçalaya bilir edi.

O özünüñ fikirini büyük bir ustalıqnı isbat etti ve endi ğalip adamnıñ tavrınen susmaqta edi.

— Endi öyle olmaz,— dedi Talayan emınlıknen.— Zemanı cenkindı adamlar biri-birlerini körmeyip, yüzlernı, bıñlernı kilometr mesafede turıp uruşırlar. Artıq topraq yanar, deñiz qaynar, taşlar qalay kibi irirler. Yerde bir türlü canlı maxluq qalmaya bile. Meselâ, bir zamanlar ayda ayat olğan, lâkin tsivilizatsiya ondan attı eser bile qaldırmağan.

Böyle titis fikir epimizni kederli bir oyğa daldırdı. Bir qabaat işlegen kibi erkes Talayanğa sert-sert baqıp aldı. O ise aytqanını añlatıp yetiştiramadı. Bu arada orman bette at kışnıdı. Kimdir boğuş-boğuş öksürdi. Soñ ses eşitildi:

— Yigitler! Bu benim.— Bu Veniamin emce edi. O adetince aqşamları bizim yanımızğa kele, çeşit rivayetler aytıp bir vaqıtqace bizim ateşimiz başında otura edi.

Veniamin emce selâmlaşqan soñ alaşasını tırşavlap, otlamağa yiberdi ve bizim yanımızğa kelip otırdı. «Qartiyimniñ selâmı», dep çantasından bir oba yantıq çıkarıp qoydı.

— Qana, buyurıñız, er alda ev aş, sağınğandırısıñız,— dedi o. Yigitler qartnıñ xatirini qıymamaq içün bir-eki qapınğan oldılar. Lâkin kimseniñ tamağından aş keçmegeni körünip tura edi. Banaki keder erkesniñ yüreginde qurşun kibi bir ağırlıq qaldırğan, yaşayışnıñ böyle facialı soñunı kimse aqlına ketirmegen edi. Attı Talayannıñ özü bile küskün bir qiyafette ep bütün içmekte.

Veniamin emce bu oñaytsızlıqnı dıral duydı. Epimizge birer-birer baqıp çıqqan soñ: «Bir şey oldımı yoqsa, yigitler?» dep soradı.

Olmasına oldu amma, lâkin bunu qart adamğa nasıl etip aňlatırsıñ, Buña iç birimiz cesaret etmedik.

— Nedir bu küskünlük? — Veniamin emce dayanıp olamadı.— Qana, ketiriñ çırpı, ateşiñiz söngen, çaynigiñiz qaynamay.

Men yerimden turıp, çırpı cıymağa kettim. Kökte tös-tögerek ay keze. Az olsa da şavle saça. Şimdi birden men onı acıdım. Zavallı. İnsan aqlı düşünp çıxarğan eñ qudretli silâ seni yaqıp kül etken. Endi sen ebediy olaraq cansız yaşamağa maxküm etilgensiñ. Ya Yerde? Aceba, Yerni de seniñ taliyiñ bekleymi? Bir kün ola mında da ayat ateşi sönecekmi? Ya bizler?.. Bedenim çimirdendi. Böyle titis düşüncelerden qaçınmaq içün tez-tez çırpı cıyıp başladım.

Men ateş başına qayıp kелgende Veniamin emce ep söylene edi:

— Aňlamayım, böyle yaş balaların başında nasıl qasevet ola bile? Biri-birlerinen qavğa etken kibi çıraylarını sıtıp oturalar.

Ateş gürüldedi. Onıñ şavleleri küskün yüzlerde, terekleriñ yapraqlarında oynadı. Lâkin o kimseniñ yüregine yarıqlıq berip olamadı. Dersiñ ki, Talayan aytqan facia yarın-bir kün olacaq erkes onıñ aqqında düşüne.

— Men oqumadım. Daa doğrusı oqup olamadım. — Bu kene Veniamin emceniñ sesi edi. — Lâkin dünyada aman-aman beşiñizniñ yaşıñız qadar yaşadım. Felekniñ çemberinden keçtim. Er şeyni başta körip, soñ bildim. Aytıñız, belki elimden kelgenine köre bir keñeş beririm. Eger maña ayılmaycaq şey olsa, başqa sıra.

Buniñnen Vennamin emce bizlerni kederlendirgen şeyni arbiy sır belledi ğaliba, qolaysız bir vaziyette sustı.

Men laqırdını devam ettirmege qarar berdim. Böyle ağır düşünceniñ artıq kimsege raatlıq bermeycegi belli edi.

— Ya bizler? Bizler ne içün xızmet etemiz? Talayanğa baqıp sorağanım içün o birden abdıradı. Men devam ettim.

— Seniñce, biz o felâketniñ ögünü alıp olamaycaqmız mı? O qıyametniñ keleşegini beklep oturmaq kerekimiz mi?

Talayannıñ böyle fikir aytqanına peşman olğanı körüne, ne deşegini bilmey, oturğanlarğa şaşqın-şaşqın baqa.

Nasıl qıyamet? Nasıl kün?

— Veniamin emcenıñ daa bir şeyden xaberi olmağanını xatırlap, İlyas meseleni ańlatmağa başladı. Lafazanlıqta aqranı olmağan İlyasnıñ ańlatuvı bu sefer şaşılacaq derecede qısqa oldı.

— Siz kelmezden ögüne mınavı D'Artanyannıñ torunı dedi ki, bir zamanlar Ayda adamlar yaşağanlar,— o parmağınen töpemizde salınıp turğan ğarip töğerekni kösterdi.— Olarnıñ pek yüksek tsivilizatsiyası olğan, yani topraqnı yaqacaq, taşnı iritecek, özenlerni qurutacaq quvetke malik olğan silâlar tüşünip çıkarğanlar. Soñ cenk olğan ve bütün planeta yanğan. Canlı maxluq qalmağan. Onıñ aytqanına köre endi yerde cenk olsa... Mında da şöyle ola bile eken.

Epimiz cevap beklep qartqa baqtıq. Güya qartnıñ cevabı er şeyni çezecek kibi ańlaşılmağan bir qorqunen onıñ şimdi ne deşegini bekley edik.

Veniamin emce bir an başını salındırdı. Tütünden sararğan mıyığını sıypap aldı. Gür saqalını parmaqlarınen taradı. Uzaqta at kişnedi. Aynıñ töğeregi cılışıp barıp, büyük bir bulut parçasınıñ artına gizlendi. Göl betten esken serin yel ateşimizni lipildetti. Emce başını yavaş köterdi.

— Şay deseñiz. Ebet, ańlaşıla. Büyük facia. — Onıñ sesi daa qarıq çıktı. Cebinden kissesini çıkarıp, aşiqmadan çubuğına tütün toldurdı. Tütetti.

— Men yaş ekende bir rivayet eşitken edim. Sizge şunu aytayım. Neticesini özüñiz çıkarırsıñız.

Pek bir qadim zamanda adamlar biri-birlerine düşman olğanlar. Ardı kesilmegen cenklerde xalqlar biri-birlerini qırğan, talağan, telef etkenler. Yer yüzünü zorbalıq ve cinayet biylegen ve bu deşetli qalabalıqta vicdan davetine kimse qulaq asmağan. Alla taalâ böyle günaxkâr yaşayışqa niyet bermek,

bütün adamları ve maxluqları suv astında qaldırıp yoq etmək qərarına kelgen. Lâkin onların arasında tek birisi, uzaq ormanın çetinde, bir töpeniñ üstünde yaşağan qart doğruluq yolunu küte eken. Bu qart özünüñ emeginen yaşağan, tek eyilik istegen ve bala-çağa östürgen. Alla günaxkârlarnen beraber bu eyi niyetli qartnı da telef etmək istemegen ve onı olacaq afattan xaberdar eterek, tek öz qorantasını qurtarmağa izin bergen. Qart oğullarınen beraber gofer³³⁹ ağaçından gemi yasağan, onıñ içine özünüñ ve oğullarınıñ qorantalarını yerleştiren, bütün ayvan ve quşlardan da birer çift alıp kirgen. Bundan soñ qırq kün-qırq gece üzlüksiz yağmur yağğan. Bütün mevcudatnı, atta eñ yüce dağları bile suv basqan. Ucsız-bucaqsız suvnıñ üstünde tek bir qartnıñ gemisi aman qalğan.

Niayet, yağmur toqtay. Lâkin yüz elli küngece qara körünmey. Yedinci ayda gemi Ararat dağlarınıñ üstüne yaldap keke. Onuncı ayda etraf dağlarını ucları qararıp körüneler. Qart bir ay daa bekley. Soñ gögercinlerniñ birisini avağa uçura, lâkin quş qonmağa yer tapalmayıp, ikinci künü mecalsız bir alda gemige qayıp keke. Yedi künden soñ qart ikinci gögercinni uçura. Busı qayıp kelmey. Demek, qonmağa yer tapqan. On birinci aylarda qartnıñ gemisi qarağa yaqlaşa. Yer yüzünde kene ayat devam ete. Olar yer yüzünde yaşağan şimdiki adamlarınıñ ve ayvanlarınıñ ecdatlarıdır.

Veniamin emce sustı. Sönip qalğan çubuğunu bir daa yaqtı. Bir an tütün dumanı içinde qaldı. Soñ sözünü devam etti:

— İşte, böyle. O zamanlarda doğruluqnen yaşağan qartnıñ tek bir özü eken. Bizler ise çoqmız. Pek çoqmız. Emeknen, namusnen yaşağan, başqasına düşmanlıq istemegen adamlar için ölüm yoq. Böyle afat birevleriniñ toprağına qırğın ketirmek istegenler için qorqunçlıdır. Biz ise tek eyilik ve tınçlıq isteyimiz. Başqasınıñ toprağına silâ tiklep kirmek istegimiz yoq. Adalet yolunu küte ve onıñ bütün dünyada galebe qazanmasına çalışamız. Mına, sizler de bu maqsad aşqına xızmet etesiñiz. Biz insanları

³³⁹ Tevrat'da Gofer ağacı olarak (Lübnan sediri, Lübnan bayrağındaki ağaç) bilinir ve Hazreti Nuh, gemisini sadece bu ağaçtan yaptığı kereste ile inşaa eder.

qurtarmaq isteymiş. Onıñ içün... Onıñ içün özümüzniñ büyük ve qaviy gemimizni quramız.

Veniamin emce ikâyesini bitirdi. Aslında ise onı doğrudan-doğru Talayannıñ fikirinen bağlap bir netice çıxarmaq istemegeni körüne edi. Bizge eşitkenlerimizni özara talil etmək imkânını bermek içün olsa kerek, deral, yerinden turdı.

— Aydıñız yigitler, men keteyim. Keç oldı. Ay da öz yatağına aşıq. Tezden ortalıq yarıqlanıp başlar.

Epimiz ayğa baqtıq. O ağarıp başlağan kökte mağrur yaldamaqta edi. İlyas qartnıñ atını tutıp ketirdi. Veniamin emce bir sekirmeknen egerniñ üstüne yerleşti. Bizler onıñ acayıp qartiyine selâm yollap qaldıq.

Qaranlıq ormanğa siñip keteyatqan bu qaraltığa baqıp, niçündür men onı gemi yasağan qartqa oşattım. Menim nazarımda o bu ormannıñ bir çetinde büyük bir gemi yasamaqta edi. Şimdi de o vaqtınca toqtap qalğan şu işini devam ettirmek içün aşıq. Bir anda men onı bu iş başında, asriy tereklerini yıqıp yonayatqan pelvan qıyafetinde kördim. Onıñ gemisi kerek vaqıtta azır turar ve pek çoq adamlarnı qurtarır. Ya bizler?.. Bizler epimiz insanlıqnı öyle afattan qurtaracaq, er angi taşqınlarğa ve dalğalarğa dayanacaq büyükten-büyük gemi yasaymız degilmi? Erkes, insan olıp yaşamaq istegen, er bir adam o gemini yasay degilmi? Ya bizge işanılğan silâ o geminiñ bir qısıımı degilmi? Onı birevler zavodlarda, birevler tarlalarda, birevler ise ilim ocaqlarında tezya ve traktorlarnen, qalem ve silânen yasaylar. Kerek olğan daqqada bizim gemimiz azır olur ve adamlarnı odeşetli afattan qurtarır.

Ustümden ağır bir yük endi. Yengil nefes alıp dostlarıma baqtım. İlyas o yan-bu yan sekiriklep beden terbiyesi yapmaqta. Viktor ise köteloklarımıznı cıyıştıra. Nevbetçi ekenini unutmağan. O yılmayıp turğan Talayannıñ başına turtıp: «Ey, bu qabaqnıñ içinde bir şey olsa, öyle demez ediñ», dedi. Talayan şaqıldap küle.

Gemi qur, müşketörlar nesiliniñ soñki vekili,— dep bağırdı İlyas.

Biz epimiz gemi quramız. Biz oña bu afattan qurtulmaq istegen bütün adamları, kerek olsa, bütün dünyanı sığdırırmız,— dedi Talayan eyecannen.— Ey, Server, köter başını. Dünya güzel. O ebediy. Onıñ içinde yaşağan güzeller de ebediyler.

Maşalla, müşketör. Endi aqılıñ başına kelgen.— İlyasınñ davuşı tap göl boyundan keldi. — Nevbetçi, yüzbezlerni ketir. Tañ attı. Bareme suvğa çomıp çıqaqoyayıq.

Kökke baqtım. Mavı kök örtüsiniñ bir çetini yırtıp, yer yüzüne adsız-esapsız al renkli çiziqqlar çizaraq tañ yarıqlanmaqta edi.

2.2. YILLAR VE DOSTLAR

Gazetalarda Rüstemni suvuqqanlı, çevik areketli, iradeli boksçı dep yazsalar da şimdi o eyecanlana, vücudında yengil titrev duyup tarsıqa edi. Ringge çıqacaqta er vaqıt şöyle ola. Lâkin xalatını taşlap, ortağa çıqqan soñ er şey unutila, ögünde tek yarışdaşın qala, bir-eki yumruq aşap, yaxşı açuvlanğan soñ, daa aktiv çalışıp başlaysın. Rüstemniñ bu seferki yarışdaşı Donbas³⁴⁰ şeeriniñ beş defa çempionı olğan orta çekili sport ustası eken. Sudya yarışlaşacaq sportçılarınñ adı-familiyalarını, unvanlarını ilân etti. Rüstem onıñ sözlerini yaxşı eşitip olamadı. Zararı yoq, yarışdaşınen ringde tanışsañ, daa yaxşı, dep düşündi. Rüstem ringge çıqıp, adet üzre, yarışdaşınen qol tutuşıp selâmlaştı. O alçaq boylu, geniş cavrunlı, yengil areketli otuz yaşlar qararındaki bir oğlan eken. Selâmdan soñ muskullı ellerini ögge sozıp, gür, sarı qaşları altından Rüstemge tikilip baqtı. Aceba, bu Albert degilmi eken? Tıpqı onıñ özü. Tek biraz qartayğan ve qararğan. Bu arada Albert sol elini «razvedkağa» yolladı. Rüstemniñ çeñgesine bir qaç kere yaxşı etip turttı ve düşüncelerinden arındırdı. Rüstem de sağğa, de solğa çekilip, özüne bir zamanlar yaxşı tanış olğan darbeler seriyasından qaçınaraq, yarışdaşınıñ başta qursağına, soñ mañlayına yengilden urdı. Albert deral

³⁴⁰ Donbass olmalı

müdafağa keçti. Atta küreş taktikasını bile dəyişirmegen, dep түşündi Rüstəm, ucümge keçkənde müdafaanı unuta.

Rüstəm Albertnən üç yıl bir vızvoddə xizmet etkən, boksən de bir komandada oğraşqan edilər. Garnizonda olarnı eñ yaqın dost olaraq bile edilər. Rüstəm Donbassqə keleyatqanda cənkvəvər dostu Albert Odegovnen körüşəcəgini tasavur etip quvanğan, ləkin onıñ ile ancaq ringdə qarşılaşacağını aqlına bile ketirmegen edi. Beklenilmegənde Albert: «Rüstəm, bu sensinmi?» dep taşladı. «Menim, çolpa, menim,— dep fısıldadı Rüstəm.— Meraba!» Bu tanışuvdan soñ yarışnıñ şiddeti eksildi. Boksçılar biri-birlərinə yılmayıp baqə, urmaq yerinə tek turtüşələr. Sudya zaif areketləri içün olarnıñ ekisini de tənbiledi. Ləkin bu da kâr etmedi. Birinci raund bitkəninen Rüstəmniñ ustazı, şimdi isə seküdənti Viktor Romanoviç şegirtini xəstələndi bellep, dərəl, xəlatqə sardı, köşədəki kürsüçikkə oturttı və böyük yüzbeznen yelpiy berip, «kəne anavı parmağıña bir şey oldımı yoqsə», dep soradı. Ey, sevimli ustazına ringdəki rəqibiniñ on eki yıldan bəri görüşmegen cən dostu olğanını, onı urmağa qolu köterilməyəcəgini nasıl etip aqlatsın. O ustazınıñ şubəsini təsdiqləp, başını sallay qoydı. Təneffüs bitti. Viktor Romanoviç, «sağ elinən sıqça çalış», dep ögütledi.

Dostlar meşin qolçaqlı yumruqlarını ögge sozə berip, qarşılaşdılar. Olar çox areket ete, aynəciliknən sıçraşalar, ləkin dərbələri tek qolçaqlı qollarğa tiyə. Albert közüni qısa, açuvlanğan olıp, ögge doğru şiddətli yürüş ete, rəqibiniñ apansız dərbəsinə oğrağan kibi kəri çekilə edi. Ləkin sudya bu suñiylikni duydu, yarışnı toqtatıp, passivlikləri içün boksçılarnı ikinci kərə tənbiledi.

Albert ep fırlana, ep ögge atıla. Bir kərəsində Rüstəmniñ qulağına, «sen yandırabər», dep fısıldadı. Rüstəm külip başını tər qaqıttı. Də bir kərəsində Albert Rüstəmniñ kökregini közlegen olıp oñaytlandı, ləkin tiysetip olamadı, yumruğı rəqibiniñ omuzı üstündən keçip ketti. Az qaldı, özü yıqıla yazdı. Bu arada o, «aqsam «Şaxtör» restoranına kəl», dep taşladı.

Sudya ve seküduantlarıñ tırışuvlarına baqmadan yarış üçünci raundda da canlanmadı.

Rüstemniñ ustazı Viktor Romanoviç onıñ süyegi çatlağan parmağı kene ağırıp başlağanına inanıp, ringniñ etrafında çapqalay, Albert atılğanda eyecanlana, sudyanıñ yasaq etüvine baqmadan, «Rüstem, sol qoluñnen qapat, ana şay. Aşıqma! Parmağıña muqayt ol!»—dep aqıl ögrete edi.

Albertniñ ustazı, qart kömürçi Petya emce ise: «Men onı tanıp olamayım, dersiñ, deñiştirgenler», dep papiros tütetti.

Niayet, üçünci raund da bitti. Yarış neticesiz tanıldı. Viktor Romanoviç deral Rüstemniñ sol elindeki qolçaqñı çıkarıp, baş parmağını muqaytlıqnen tutıp baqtı. Onıñ yerinde olğanını körip, tınçlandı ve Rüstemni de tınçlandıрмаğa çalıştı: «Qulaq asma oğlum, eñ müimi, parmağıña zarar etmegen. Memleket yarışlarınace bir tamam tüzeler»

Viktor Romanoviç Rüstemniñ bundan bir yıl evel süyegi çatlağan ve çoqtan tüzergen parmağını margantsovkalı cıllı suvnen yuvdı, spirtnen oqaladı ve nasıldır maz sürtip bağladı.

— Baq, çözme, yarıñğace bağı tursın, Taşkentke qaytqan soñ özümüzniñ xirurgğa baqtırırız,— dedi ve babaca merametnen ilâve etti: — eger anavlar yarışñı tekrarlamaq isteseler, men parmağıñ yaramağanını añlatırım. Sen raatsız olma. Petya meni tanıy.

Rüstem daa yañıçiq amamdan çıqqan adam kibi ep terley, qızara, sevimli ocasına yalan aytqanı içün qolaysızlana edi: Bir kün ola vaqianıñ asılını añlatsam, o meni bağışlar, degen fikirnen özünü tınçlandırdı ve Viktor Romanoviçniñ, «aydı, duşqa, barayıq», degenini eşitip, onıñ artından ketti.

* * *

Tabiatı da çekisi kibi ağır olğan Albert arbiy xızmetniñ birinci künlerinde arqadaşlarıñ zıtına toquna, tenbilerge, atta söğüşlerge bile çoq qulaq asmay edi. Bunıñ içün oña «urduıduymaz» lağabını taqıştırdılar. Albert buña da qulaq asmadı. Aqşam yatacaqta starşına onıñ beceriksizligi

içün bütün vzvodnı bir qaç kere soyunıp-kiyinmege mecbur ete, aşxaneye ketkende ise o ayaqlarını süyrep basqanı içün başqalarını da platsta yarım saat yürsete. Sport dersinde ise turnikke boyu yetmegeninden er vaqıt kimdir oña yardım ete. Çoqça areket etse, biraz çekisi eksilir, dep starşına Albertniñ krovatını ikinci yarustan tayin etti. Bir kere saba: «Podyum!» kömandası berilgende ikinci yarustan sekirgen Albert bu vaqıtta çızmalarını kiyeyatqan Rüstemniñ sırtına tüşti. Şay da sabırı tükenip yürgen Rüstem özünü tutup olamadı. «Ax, seni çolpa!» dedi ve Albertniñ üstüne atıldı. Onıñ yaqasından tutup silkitti. Lâkin Albert ayaqlarınen polğa saplanğan kibi yerinden qıbırdamadı. Tek Rüstemniñ ellerini yaqasından alıp taşıladı ve pışnayaaraq, «men eñqastan yapmadım», dedi. Olarnı ayırdılar. Kömandir Rüstemge de, Albertke de nevbetten tış birer naryad ilân etti. Rüstem daa ziyade qızdı, «Soñ laqırdı etermiz,— dedi közlerini aqaytıp,— nasıl sıçramaq kerek olğanını kösteririm men saña». Albert indemedi.

Üyleden soñ vzvod lıcanen tayuv dersi keçmek içün şu ortalıqtaki aşalı-töpeli toğaylıqqa ketti. Rüstem lıcalarını ömürinde birinci kere kiygeni içün ayaqları başqa-başqa yaqlarğa taya, özü ise er adımda yıqıla edi. O ne qadar tırıssa da arqadaşlarından yavaş-yavaş artta qaldı. Bir qaç kere toqtap tınış aldı. O ağaç zavodınıñ azbarından çıqqan demir yolğa yetkende safnıñ eñ artında keteyatqan çolpa Albert de terekleriniñ arasında közden ğayıp oldı. Zararı yoq, bir tınışta yeterim, dep özünü tınçlandırdı Rüstem ve tayaqlarına tayanıp şiddetnen ögge taydı. Şu arada lıcalarınıñ birisi demir iznen şpalanıñ arasına kirip qaldı. Onı qurtaracaq olup, ikinci ayağınen de ilişti ve muvazanatını saqlalmayıp çalqa yıqıldı. Başı demir izge tiyip bir an közleriniñ aldını qaranlıq qapladı. Ayınğanınen turmağa çalıştı. Lâkin sağ ayağında öyle bir sızlatıcı ağrı duydu ki, keskin ses yiberip, tekrar yıqıldı. Yatqan yerinde ayaqlarını qurtarıp olamadı. Birden-bir çare başta qayışların toğalarını çezip, soñ turmaq edi. Bu arada gudok sesi eşitildi. Yanaşadaki ağaç zavodınıñ azbarından çeşit taxtalarnen yüklü vagonlar çıqıp kele başladılar. Vagonlar yolnıñ aylançiq yerine yettiler, lâkin parovoz alâ körünmey. Rüstemniñ yüregi sıq-sıq urıp başladı. Birinci vagonda keleyatqan adam onı

tek bayırnı aylanıp keçken soñ körecek, buni zavodnıñ azbarından daa çıqmağan parovoznıñ maşinistinə xaber atecek. O suvuqtan uyuşqan parmaqlarınen sağ ayağındaki lıcanıñ toğalarını boşata başladı. Paqıl kibi, olarnıñ arasına qar tolğan, buzlağanlar. Parmaqları taya, toğa isə boşamay. O sol ayağındaki lıcanıñ bağını çezecek oldı. Busı da buzlağan. Vagonlar tasırdınen bayırnıñ artından çıqtılar. Rüstem ayaqlarını qurtarmaqtan vazgeçip bar sesinen bağırdı. Birinci vagondaki adam onı esledi, sekirip yerge tüşti ve sızğıra berip, artına çaptı. Lâkin vagonlar biri-birlerini itep ep ögge cılışalar. Bu daqqada Rüstemniñ miyi çalışmaqdan toқтаğan kibi oldı. Qulaqları çıñlap başladılar. Uzaqtan nasıldır bir ses eşitildi. O ses şu saniyede yanında tekrarlandı. Kimniñdir quvetli elleri lıcalarnı tars-turs sındırdı, onı isə yerden qapqaç köterip aldılar. Ayağında küçlü ağrı sezdi. Bütün barlıq ğayıp oldı. Rüstem kendini tüpsiz uçurımdan aşağı uçayatqan kibi is etti.

Gospital. Rüstemniñ sağ ayağını gipsnen sarıp, yipnen tavanğa astılar. Sağ eline taxta qoyıp bağladılar. Başını bintnen yaxşı etip çırmadılar.

— Zararı yoq,— dedi ekim bu işlerni bitirgen soñ, bizim qırğızlarda at başına iş tüşse suvluq ile suv içər, er başına iş tüşse çarıq ile suv keçər, deyler. Vücudıñ sağlam, özüñ yaşıñ, bir aydan soñ kene lıcanen taya bilesiñ.

Rüstem qıbırdamayıp, tavanğa baqıp yatmaqdan yoruldı. Olıp keçken vaqianı sırasınen xatırlamaq istedi: vagonların tasırdısı, kimdir bağırdı. Ğaliba, özü bağırdı.

Ekinci künü bütün vzvod gospitalge keldi. Qapudan erkesten soñ çolpa Albert kirdi. Xızmetdaş dostları vzvodda er şeyniñ yolunda olğanını, Rüstemniñ qışlıq imtianlarğace mıtlaq tüzeleceğini aytıp tınçlandırdılar. Sağlıqlaşayatqanda Rüstem bölük komandiriniñ bir qaç daqqağa qalmasını rica etti.

Tüşüne berip başım yoruldı, sercant arqadaş, meni o demir izler arasından kim çıxarıp alğanını xatırlap olamadım. Şunu aytsañız, ya?

Birinci olıp, seniñ artta qalğanıñnı Albert esledi. Poezdniñ gudogını eşitken soñ, epimiz o tarafqa baqtıq. Birinci vagondaki yol közetici adamnıñ sekirip tüşip, parovoz tarafqa çapayatqanını körgen soñ ise, epimiz lıcalarımıznı çıxarıp, bar quvetimiznen demir yolğa çaptıq.— İkâyenıñ bu yerinde sercantnıñ sesi titregen kibi oldı.— Bilesiñdir, çapuv boyunca benim razrâdım bar. Erkesten ögde kete edim. Bir zaman pışnay berip, yanımdan kimdir çapıp keçti. O qarnı topraq kibi çanğıtıp, o yanına-bu yanına avnay berip, öyle şiddetli çapa edi ki, men başta közlerime işanmadım. Bu Albert edi. Men yetip kelgende vagonlar sen yatqan yerden keçe ediler. Qarşıma çırayı qar kibi ap-aq kesilgen Albert çıqtı. «Lıcaları izlerniñ arasına kirip qalğan eken, men olarnı sındırdım, sercant arqadaş», dedi nefesi tutulıp. Sen ise qar üstünde essiz yata ediñ.

Rüstem lıcalarını çöp kibi sındırğan ve özünü qapqaç kötergen quvetli qollarını xatırladı.

— Seniñ acayip dostlarıñ bar,— dedi sercant sözünüñ soñunda, Rüstemniñ qulağına ise, «acayip dostuñ bar», degen kibi eşitildi.

Rüstem ekimniñ aytqanı kibi, bir aftadan soñ yürüp başladı, ikinci aftanıñ soñunda ise xızmetdaş dostlarınıñ yanına qayttı. Kelgen künü daa bir xaber eşitti. Vzvod komandiri olıp keçken vaqia aqqında qısım komandirine raport yazıp, safdar asker Albert Odegovnı mükâfatqa taqdim etmek istegen.

Albert böyle meramdan xaberdar olğanınen ondan vazgeçmelerini rica etken, atta ağlağan. Axır-soñu onıñ ricasını yerine ketirgenler.

Rüstem Albertke teşekkür sözleri aytmadı. Lâkin oña olğan münasebetinden er şey añlaşıldı. Olar ayırılmaz dost oldılar. Rüstem Albertni özü qatnağan boks sektsiyasına yazdırdı. Olar talimde yan-yanaşa ola, uvolneniyege de baraber çıqa ediler.

Olar ne aqqında laqırdı etseler de mevzu Albertniñ qadını Nadyanıñ üzerine avuşa, böyle vaqıtta, adetince az söylengen Albert birden canlana, qızğınlıqnen Nadyanıñ kimsede olmağan acayip çizgileri aqqında aytıp

başlay edi. Rüstəm onıñ Nadyanen bir şaxtada çalışqanları, nasıl tanışqanları aqqındaki ikâyesini sabırlen, attə suqlanıp diñley edi.

— Bilesiñmi,— dey Albert, kim bilsin qaçınıcı kere aynı şu ikâyesini başlap,— aqşam Nadüşanen kinodan qayta edik. Artımızdan bir qaç biralqı taqıldı. Olarnıñ birisi, daim Nadyağa ilişip yürgen içkici Küzya-Şmaga edi. Onı Donbassta erkes bile. Boyu bir doqsan beş. Şaxta komandasınıñ qapu bekçisi. Soñ, deycegim, şu Şmaga öz toparınen yetip keldi ve, «Nadüşa, toqta, aytacaq sözüm bar», dedi. Men, «başta izin sora, Şmaga», dedim. O ise qolunı sallap, «sen, metiyçik, çekil, keder etme», dedi. İşanasıñmı, Rüstəm, boğazına öyle bir yumruq sallağanım ki, bizim aytuvlı Şmaga cayıldı qaldı. Ana ondan soñ bizlerni körse de körmegen kişi olıp keçe edi.

Er vaqıttakisi kibi Rüstəm bu sefer de xızmetni bitirgen soñ Donbassqa baracağına, eger begense, anda qalıp şaxtada çalışacağına söz berdi.

Cenkâver dostlar qısımnıñ aytuvlı boksçıları oldılar. Albertniñ adına qoşup ayılğan «çolpa» sözü, «urduıduymaz» lağabı çoqtan tüşip qaldı. O artıq çabık areketli, tüz endamlı, şeñ ve dülber bir oğlanğa çevirildi. Eger arqadaşlıq yarışlarında ekevlere ringge çıqmaq kerek olsa, Rüstəm daim red ete edi. Attə sport xatiri içün bile Albertke qarşı qolunıñ köterilmeycegini yaxşı bile edi.

Xızmetniñ ikinci senesi edi. Albert başqa batareyağa avuştırıldı. Lâkin dostlar kene sıq-sıq körüşe, boş vaqıtlarını baştakisi kibi beraber ötkere ediler.

Künlerniñ birinde dostunı qıdırıp kelgen Rüstəm suvuq bir xaber eşitti. Albert nasıldır köydeşinden mektup alğan. Anda qadını Nadyanıñ Şmaga degen yigitnen yürgeni, oña qocağa barmağa tedariklengen, bu işke qarışqan Albertniñ anasını ise aqaretlegen aqqında yazılğan. Askerler Nadyanı eñ soñki sözlernen söge, birev onı asmaq kerekligini, başqası onı tilim-tilim etip kesmek ve qan çıqqan yerlerine tuz sepmek kerekligini ayta. Rüstəmniñ tasavurındaki eñ aqıllı, eñ dülber ve alicenap qadınıñ misilsiz, obrazı pislikler ve aşşalıqlarnen qarıştı. Zavallı Albert. O dostunı krovatta

yüzüqoyun yatqan alda buldı. Onıñ quvetli omuzları silkine, ardı-sıra iñrana edi.

— Ex, çarem olsa da, şu Şmaganıñ boğazına bir yumruq men de yandırsam,— dedi Rüstem yumruqlarını sıqıp. Albert indemedi. Tek krovatnıñ prucinalarını ğıcırdada berip sırtına aylandı. Onıñ beñzi solğan, caqları oyulıp ketken, şeñ közleri sönükkenler. Rüstem ayتماğa söz tapalmayıp, bir qaç kere onıñ kibi köküs keçirdi. Soñ başına kelgen fikirden eyecanlanıp bağırdı: «Biz oña öyle bir mektup yazarmız ki, ömürbillâ yapqanına peşman olur. Mina körersiñ, epimiz toplanıp yazarmız».

Rüstemniñ xianet qadıña mektup yazuv aqqındaki teklifine erkes qoşuldı. Olar «Qızıl köşe»ge toplanıp deral işke kırıştılar. Bu er angi insanlıq duyğularını taptağan, aqaretlegen, ömür arqadaşına xianet etken qadıña nisbeten sıñırsız nefret bildirgen qara mektup edi. Satırlar saifelerni toldurdılar. Lâkin yüreklerden taşıp çıqqan nefret ve ğadapnıñ soñu körünmey. Rüstem yaza, güya şu alçaq qadınıñ yüzüne baqıp aytayatqan kibi dudaqlarını sıqıp, açuvlı bir qiyafetnen yaza. Başı üstünde turğanlar er bir cümle ni oquy ve daa bir şeyler qoşalar. Rüstem ise ep yaza. Bir qaç yerde «ayvanca duyğularını idare etip olamağan qancıq» degen sözlerni de yazdı. Gitaracı Derkaç ise Konstantin Simonovniñ «Veçugalı qadıña» degen şiiriniñ soñki satırlarını ezberden ayttı. Lâkin bu dörtlik pek yımşaq duyuldı. Derkaç oña oşatıp yañı dörtlik uydurdı. Onı begendi ve mektüpniñ soñuna qoştılar:

Oğratırmız sıñırsız bir nefretke,

Üstüñizden mısqıl ile külemiz.

Er ne qadar lânet olsa yürekte,

Bütünini sizge lâyıq köremiz.

— Endi bağırıp oqu, epimiz eşiteyik,— dedi kimdir. Bu arada Albert kirip keldi. Rüstem dostunıñ közlerine baqmamağa tırışıp mektüpni oqup başladı. Onıñ nazarında mektüp Nadyanen beraber Albertni de aqaretley edi.

Pek keskin olğan ğaliba,—dedi yavaştan birisi.

Aksine, pek yaxşı yazılğan. Oquğan soñ dosdoğru xastaxaneye keter,— dedi başqası.

E, öylelerini tepseñ de teprenmez. Alışqandır... — o küfür sözlernen Nadyanı sögdi.

Rüstem niçündür bu askerniñ mañlayına bir yumruq yandırmaq istedi. Lâkin közlerini aqaytıp, oña qarşı bir qaç adım yürgen soñ, özünü elge aldı. Başını salındırıp, avası çıqayatqan puska kibi ufuldap yürgen Albertke müracaat etti: «Sen nasıl tanıysıñ?»

Albert pencereden tışqa, sport meydanında turnikke boyu yetmeyip sekirekleyatqan yaş askerge baqıp susqan edi. Birazdan soñ qarıq sesnen cevaplandı: «Maña toqunmañız».

Baştaki şeñlikniñ, ruşenlikniñ yerini tüşkünlik qapladı. Albertniñ cırayı evelki alına qaytmadı. O uvolneniyeye siyrek çıqa, sport yarışlarında iştirak etmey. Onıñ qıyafeti kene baştaki çolpa ve lâqayd Albertni ańdıra edi. Rüstem sevimli dostunıñ közü ögünde sararıp, solıp barayatqanını köre, oña bir türlü yardım etip olamağanından tarsıqa edi.

Rüstem arqadaşlarına Albertniñ vaziyetini qısım kömandirine bildirmekni, onıñ içün iç olmadım bir aftalıq otpuska soramaqnı teklif etti:

Özü barıp, qanuniy surette ayrılıp kelsin. Soñ o... o qadın bilgenini yapsın. Bundan soñ dostumuz bayağı tınçlanır. Şimdi ise er saatte, er daqqada azaplana,—dedi.

Vzvod askerleri kene «qızıl köşe»ge toplandılar. Rüstemniñ teklifi maqullendi. O yaza, başqalar yardım eteler. Başta vzvod komandiri, soñ batareya kömandiri de cenkçilerniñ fikirlerine qoşulğanlarını bildirip, raportqa imza çektiler. Bu işke qısım komsomol kömiteti de qarıştı.

Qısım komandiri safdar asker Albert Odegovniñ qoranta şaraitini köz öğüne alaraq, oña altı künge otpuska berdi.

Bu xaberge erkesten ziyade Rüstəm quvandı. Albert ise şu daqqası traş olmağa oturdı. Balalarınñ biri onıñ gimnastörkasını, başqası ştanını ütüley, Rüstəm ise onıñ samaylarını, eñsesini ketere. Vzvoddaki eñ yaxşı çemodan ketirildi, starşına bir aftağa özünüñ yañı xrom çızmalarını berdi. Birden erkesniñ keyfi köterildi. Atta Albertniñ özü de bir qaç kere yılmaydı. Er şey azır olğanda kazarmağa qısım kömandiri kirip keldi. Kiyingen-quşanğan Albertni körip:

— Çağırtacaq edim özüm keleqoydım,— dedi külümsirep.— Pek acayip dostlarıñ bar eken. Ayt maña dostuñ kim, men ise seniñ kim olğanıñni aytayım, deyler. Dostlarıñız sizge işanalar. Siz içün sovet askeriniñ şanı er şeyden yüksek olğanına men de işanam. Qızıışmañız, kimseni aqaretlemeñiz, qısqası, dostlarıñızni da, meni de qolaysız vaziyette qaldırmaycağıñızğa eminim. Sizlerni tışta nevbetçi maşına bekley.

Bütün vzvod kiyinip-quşanıp Albertni özğarmağa çıqtı. Vokzalda Albertniñ keyfi kene bozuldı. O artı-artından sigar içe, ağılamsırağan bala kibi burnunu tarta bere, torlanğan közlerini dostlarından gizleycek olıp, turmadan poezd kelemek tarafqa baqa edi.

— Böyle bir vaqıtta yanıñda bulunmağanıma yazıqsınam, Albert,— dedi Rüstəm dostunen sağlıqlaşır eken. — Lâkin sen bunda bizlerniñ bar ekenimizni unutma. Seni kimsege taqirletmemiz. Kerek olsa, vzvodımıznen barırmız.

Bir aftadan soñ vzvod özünüñ cenkâver azasını qarşılap aldı. Albert qadıninen ayırılışqan, Şmaganen ise atta körüşmegen bile. Olıp keçken vaqia yavaş-yavaş unutuldı. Xızmet müddeti niyetine yetip, dostlarğa uzaq müddetke, belki ebediy sağlıqlaşmaq vaqıtı keldi.

— Eger bir daa körüşip olamasaq, men seni mına şimdi körip turğanım kibi bir ömür aqlımda saqlarım, Rüstəm,— dedi Albert dostuna sarılıp.

— Men de seni bir zaman unutmam...

Poezd dostlarınıñ birini Donbassqa, ekincisini ise Taşkentke alıp ketti. Olar birinci yıllarda mektüpleştiler. Rüstəm özünüñ mektüplerinde Alisiyanıñ

adını aña, onların evlenip-evlenmegenlerini soray, oña selâm yollay edi. Lâkin Albert özünüñ cevap mektüplerinde Alisiyanıñ adını añmadı. Yavaş-yavaş mektüplerniñ de ardı kesildi. Mina, on eki yıldan soñ olar bir daa körüştiler. Rüstem bugünkü yarışnı xatırlap külümsiredi.

— Ne öz başıña yılmaya beresiñ şu,— dedi Viktor Romanoviç.— Eyisi, yatıp raatlan. Yarınki yarışlarda seküdontlıq yaparsıñ. Men şu işke dayanıp olamayım, eyecanlanam, soñ bağıram. Sudyalar ise bunı begenmeyler. Seniñ siñirleriñ qaviy, özüñni tutmağa bilesiñ... Niçün tişleriñniñ aqını köstere beresiñ şu? Yoqsa bir şey oldımı?

— Yoq,— dedi Rüstem eyecanını gizlep.— Men bugün şeerni dolanmaq isteyim. Siz raatlanıñız. Men bir qaç saatten qaytırım.

Rüstem eyecanlana. Atta qorqa. O bugün Alisiyanı köre bile. Ebet, onıñ kelgenini eşitken soñ, Albertnen beraber Alisiya da kelir. Mıtlaq kelir.

Alisiya... Rüstem onıñ aqqında tüşünmemege tırıştı. Lâkin Alisiya çoq yıllar evelkisi kibi, yalı boyu, yağmur yipleri arasında oña qarşı çapıp kelmekte edi. Rüstem çekilecek oldı, olmadı. O çapıp kelip, onıñ boynuna sarıldı.

Albert otpuskadan qaytqan soñ bayağı vaqıtqace küsip, kimsenen laqırdı etmey yürgen edi. Bir kere Rüstem onıñ uvolneniyeden xoşnut alda qaytqanını körip şaştı.

— İşler nasıl, Albert?

— Güzel! — dep bağırdı Albert. Güzel, dostum. Bu dünya, bu şeer ve bu baar — er şey güzel!

— Xayır ola. Sevda oldıñmı yoqsa?

— Taptıñ. Sevdim. Em kerçekten!

— Ya o? O da sevemi?

— Ğaliba, şay. Lâkin pek açıq aňlap olamadım. Amma men onıñ közlerinden duydım. Böyle ateşli közler baqıp turğanda dudaqlar susalar, dostum. Çünki söz quvetsiz. İs-duygular qarşısında söz acizdir. Söz sevginiñ dadını qaçıra. Kerçekten sevgen adam «sevem» demez. Çünki bu söz büyük duyğunıñ adiy, pek adiy bir ifadesine çevirilip qalır. Zaten, büyük sevgi söznen beyan etilmez. Sevgi... bu ömür. E! Yañı mana, yañı münderice keşf etken ömür. Sevgi daqqalarğa, saniyelerge taqsim etilgen uzun ve baxtlı yıllar. Men ise sevem.

Rüstem Albertniñ mizacındaki böyle deñişüvge quvandı. O, niayet, ruxunı ezip yürgen ağır keçmişniñ tazıyqından qurtulğan. Ebet, sevgi faciasından tek yañı, daa küçlü sevginiñ yardımınen qurtulmaq mümkün. Albert bu «ilâc»nı tapqan.

— Bazar künü Şmerli bağçasında körüşecekmiş. Sen de barırsıñ,— dedi Albert coşqunlıqnen.— Men seniñ aqqıñda oña ayttım. «Nasıl yaxşı dostuñız bar eken», dedi.

— Maña barmaq şart degil,— dedi Rüstem.— Lâkin sen mıtlaq bar.

Bazar künü Albertke saqçılıqqa ketmek kerek oldı. Rüstem onıñ yerine ketecek olıp bayağı tırıştı. Lâkin olmadı. Saqçılıqqa ketecek askerni deñiştirmek içün pek ciddiy sebep kerek edi. Albertniñ sebebi ise, arbiy xızmet noqtai nazarınen baqqanda, ciddiy sebepler sırasına kirmey.

— Sen Şmerlige bar,— dep yalvardı Albert dostuna.— Anda, Kiş gölüniñ yalısında, biz bılıtır ağaç çıkarğan yerde büyük bir ağaç qalğan edi. Aqlılıñdamı? Ana şu ağaçnıñ yanında bekleycek. Barıp aňlat. Endigi bazar künü kene şu yerde beklerim men onı. Bir top çeçek de al. Menim adımdan berirsiñ.

Rüstem çeçek seve, lâkin ömürinde daa kimsege çeçek bağışlamadı. Eger o elinde çeçek tutıp ketecek olsa, bütün alem oña baqar. Kiş gölü yanında kezinip yürgen askerler körseler, külerler.

O çeçeksiz barmağa, Albertniñ kelip olamaycağını, kelecək bazar künü onı kene şu yerde bekleyceğini aytıp, deral, qaytmağa qərar berdi. Ya onı nasıl tanıır? Adı ne? Ey qabaqbaş!..

Rüstəm belgilengen vaxıtta göl boyunda bılır unutilıp qaldırılğan şu ağaçnıñ yanına keldi. Bir zamanlar yalıda sozulıp yatqan kimsege kereksiz ağaç, künler qızıp başlağanınen yaşlarınñ skemlesine çevirilgen. Şimdi onıñ üstünde qızlar-yaşlar sıranen tizilişip oturmaqtalar. Baar salqınından qorqmağanları ise suvda yuvunmaqta.

Bu qadar qızlarınñ içinden Albertniñ merdanesini tapmaq iç mümkün degil. Rüstəm bu meramından vazgeçip, o yan-bu yan dolandı. Mındaki qızlarınñ episi biri-birinden dülber. Albertniñ sözleri olarnıñ aman-aman er birine kelişe.

Ağaçnıñ çetinde yer boşadı. Rüstəm o yerge barıp oturdı ve göl içinde şamatanen top oynayatqan yigit-qızlarğa baqıp oturdı. «Madem ki, keldim, bu şeñ ömürni, iç olmadım, seyir eteyim», dep tüşündi. Onıñ yanında kitap oqup oturğan sarı saçlı, beyaz çereli qızçıq kitabını «tars» etip qapattı. Başta suvda yaldap yürgenlerge baqtı, soñ Rüstəmge çevirilip: «Siz yuvunmaysıñız mı, asker arqadaş?» dedi.

— Yoq, men xızmettem.

— Bizlerni qoruysıñız mı?

— Öyle de esap etmek mümkün.

— Aysa men yuvunıp keleyim. Siz benim şeylerimni qaravullap turıñ. Yaxşı mı?

— Baş üstüne. Lâkin buzlarsıñız. Suv daa salqın.

— Zararı yoq, men alışqım.

Qız yerinden turdı ve yavaş-yavaş soyunıp başladı. Rüstəm oña baqmamağa tırıssa da, közleri ep qıyışa ve üstünde artıq tek bir yuvunuv urbası qalğan qıznıñ mermer kibi, beyaz tenine baqıp-baqıp ala edi. «Aceba, insan teni bu qadar beyaz ve bu qadar nazik olur mı?»

Qız, «men kettim», dep suv betke adımladı. Onıñ dülber ayaqları, dersıñ, yalı qumuna toqunmaylar. O yavaş-yavaş, biraz burğuçlanıp yürerek, mına şimdi uçacaq quşqa beñzey edi. Rüstem qızdan közlerini alıp, özüniñ ayaqlarına baqtı. Qırq dördünci razmer çızma kiye. Boyu... ey, bu ne qadar uzun boy. Beñzi ise qara. Ey-y, adam bu qadar uzun ve uslupsız olur mı? Rüstem öz-özünden sıqıldı, tarsıqtı, tap terledi. Gimnastörkasınıñ yaqasını çezip, sigar tütetti. Sigar er vaqıt adamnı tınçlandıra. O tınçlanıp başlağan arada banaki qız suvdan çıqıp keldi. Rüstemniñ nefesi tutuldı, tüyüldi ve öksürüp başladı.

— Tütün içmeñiz, bekçi arqadaş,—dedi qız.— Bu saqlıqqa zarar.

Rüstem öksürüvini zornen toqtatıp, qızğa gunaxkârlarca baqtı.

— Aslında men tütün içmeyim. Yani siyrek içem.

— Umumen içmeñiz...

— Yaxşı, bir daa içmem.

Qız ağaç üstüne oturdı. Mermer teni boyu ufaçıq tamçılar tığırmaqtalar. Sılaq yüzü ve saçları onı daa da cazibeli yapqanlar. Rüstem qıbırdamağa qorqup otura. Ne aytacağını, ne işleycegini bilmey ellerini ufqalay, etrafına baqına. «Ketmek kerek,— dep tüşündi o.— Aks alda, ne küstax adam eken dep tüşünir. Yüz bergenime bu yerde qadalıp qaldı der. Ebet, endi ketmek kerek».

Rüstem yavaş yerinden turıp, bir qaç adım atqan edi, artından yañğıravuq ses eşitildi:

— Asker arqadaş, nezaket yüzünden saqlıqlanmaq kerek.

O artına qaytıp:

— Saqlıqlnen qalıñız,— dedi. Soñ ilâve etti: — Bağışlañız.

Qız külümsiredi.

— Niçün bağışlamaq kerekim? Ne qabaat işlediñiz?

Rüstem yutqındı.

— Er alda, işte...

Qız başını yantayıp, qurnazlıqnen közlerini qısıp baqtı. Közleri sırlı tüste ediler. Em mavı, em kök. Baar kökü kibi arınıq ve tüpsiz közler.

— Belki meni ozğarırsıñız? Maña episi bir endi ketmek gerek.

Rüstem razı ekenini bildirecek oldı. Lâkin birden sesi çıqmadı. O şiddetnen başını salladı.

— Aysa men şimdi kiyinirim.

Qız urbalarını alıp, taxta çerçive betke çapıp ketti ve birazdan kiyinip keldi.

— Men azırım.

Olar qaldırım boyu yan-yanaşa kettiler.

Rüstem er adımda sürüne, tüz yerde ayaqları taya, büyük ve ağır çızmaları astında bılırdan qalğan yapraqlar, çöpler qısırdıy, ökçelerindeki nallar taşlarğa tiyip tasırdıylar.

— Sizge qayaqqa ketmek gerek? — dep soradı qız.

— Maña... qısırmğa qaytmaq gerek. İşler, xızmet...

— Ebet, tanış olmağan bir qızını ozğarmağa vaqtıñız olmaz. Zaten, meni ozğarmaq da kerekmey. Men bu gölniñ boyunda, tek o bir yalısında yaşayım. Evimiz mından körüne. A-anavı beyaz ev,— qız elinen diger yalıdaki büyük bir evni kösterdi.— Ekinci qat. Soldan ekinci pencere benimki.

— Şay ise...

— Ebet, sağlıqlaşayıq. Çünki maña ters tarafqa ketmek gerek. Skeleden paroxodğa minsem, evimniñ yanına barıp tüşem.

— Aysa, sağlıqnen barıñız.

Qız elini uzattı. Küçücik ve bem-beyaz el. Rüstem onı tutqaninen yiberdi. Bu nazik parmaqlar onıñ avuçını yaqtı, bütün vücudını titretti.

Xucursıñız,— dep küldi qız.— Menden qorqasıñız mı şu?

Rüstem bu daqqada artına baqmayıp qaçmağa, gizlenmege azır edi. Yanında turğan bu qızçıq onı qafeste tutqan kibi tuta, atta nefes almağa imkân bermey.

— Aydıñız, sağıqlıqnen bariñız, bekçi arqadaş,— dedi qız.— Keter eken ilâve etti.— Yañı tanışınıñ adını bilseñiz, er alda fena olmaz. Onıñ adı Alisiya. Familiyası Vitols— O kene başını yantaytıp, dülber közlerini qısıp, külümsirerek, Rüstemge sual nazarınen baqıp qaldı. Bu nazar, «ya seniñ adıñ ne?» dep soray edi.

Rüstem onı añladı ve teren nefes alıp, qarıq sesnen:

— Rüstem Veliyev,— dedi.

Qızınıñ yılmayıp turğan közleri yavaş-yavaş ciddiyleştiler. Endi o Rüstemge şaşqınlıqnen, ayretnen baqmaqta edi. O bir tamam ciddiyleşti ve taacipnen:

— Bu sizsiñizmi?— dep soradı.

— Ebet, benim,— dedi Rüstem ne deycegini bilmeyip.

— Ebet, bu sizsiñiz,— dep tekrarladı qız. — Men sizni deral tanımaq kerek edim.

Rüstem bir yutqınıp alıp, onıñ qaydan tanığanını soramağa tedariklengen edi. Qız sözünü devam etti.

— Siz Albertniñ dostu olasıñız. Şaymı? O maña siziñ aqqıñızda aytqan edi.

Rüstem qızğa sessiz baqıp qaldı. Onıñ bu baqışında soñsız peşman, yanıq bar edi. Ana-mına poezdniñ köpçekleri astında qalacaq balanı körgen ve artıq iç bir şey yapmaq mümkün olmağanını añağan adam böyle baqa bile. Bütün işançını, ümütünü dönümsiz ğayıp etken adam böyle baqa bile.

Qız onıñ baqışındaki bu mananı añladı ve:

— Endiki aftada siz de keliñiz. Albert sizni de alıp kelecik edi. Mıtlaq keliñiz, dedi.

Rüstem razı ekenini bildirip, başını salladı. O bir daa kelmeyceğini bilse de şimdi bu aqta aytmıq istemedi.

— Albert naryadda, bugüñ kelip olamaycaq. Men bunı aytmığa kelgen edim,— dedi.

Endi onıñ sesi titremey, nefesi tutulmay. Yüreginde açuvğa beñzer bir duyğu is ete. Alisiya ise ep cazibeli, ep tıslımlı. Onıñ içün Rüstem bu gölni yaldap keçmege, deñizlerni, okeanları yaldap keçmege azır. Tek o bir yalıda Alisiyanıñ turğanını bilse olğanı. Lâkin endi Alisiya yoq. Onıñ içün yoq.

Rüstem içün büyük alem mına şu qıznıñ küçücik vücudında mücessemleştı. O özüne de açuvlana, Albertke de. Sportqa ziyade urındı. Bütün boş vaqıtlarını sport zalında keçire. Lâkin Alisiyadan qurtulmaqñıñ çaresi yoq edi. O er yerde, er daim onıñnen beraber. Qayaqqa baqsa Alisiyanı köre. Boks yarışlarınıñ eñ qızğın vaqıtlarında birden Alisiyanıñ oña baqıp turğanını is ete. Ayaz taş çatlatqan qaranlıq gecede şu qızçıqnen beraber postta tura. O Alisiyanı xatırlağanınen yapıp bitirgen işini yañı baştan yapıp başlay: ebet, bunı Alisiya begenmez. O kazarmanıñ pencerelerini öyle bir şiddet ve isteknen sürtip çıqtı ki, bunı körgeñ starşına onı bir qaç küngece maqtap yürdi. O pol yuvacaq askerlerni ögütlegende: «Baqıñız, Veliyev camlarını sürtken kibi sürtiñiz. Veliyevniñ pencereleri kibi yıldırasın», dey. Ya da uvölneniyege ketecek askerlerniñ üstbaşını közden keçirerek: «Barıñ, çızmalarıñızñı Veliyevcesine yıldıratıñ», dep emir ete.

Albert aman-aman er bazar künü Alisiyadan selâm ketire. Onıñ barmağanına canı ağırğanını ve soñ, aqırın ve manalı davuşnen onı nasıl quçaqlağanını, öpkenini ayta. Böyle vaqıtlarda Rüstem deral sportzalğa çapa. Anda tavandan asılıp turğan armut şeklindeki meşin çuvallarnı saatlernen döge. O Alisiyanı quçaqlamaq, öpmek mümkün olğanını tasavur bile etip olamay.

Rüstem Alisiyanı bir qaç kere daa kördi. Ebet, Albertnen beraber. Bir keresinde Alisiya Albertke eşittirmeden: «Yarın yalıdaki ağaç yanında

beklerim», dep taşladı. Rüstəm cavap bermedi. Lâkin ikinci künü tañdan yalığa keldi. Ava bulutlı. Yalı bom-boş. Sılaq qum üstündə o yan-bu yan yürdi. Uzun ağaçnıñ üstündən Alisiya oturğan yerni qıdırıp tapacaq oldı. Qıyış ve çirkin ağaç. Onıñ üstündə Alisiyanıñ oturğanını tasavur etkeninen: «Balta ketirip biraz yonmaq, tegizlemek kerek olur», dep tüşündi. Birazdan kök güdürdedi. Yağmur yağıp başladı. Rüstəm özünə qarşı çapıp keleyatqan Alisiyanı körüp, qatıp qaldı. Alisiya çapıp kelip onıñ boynuna sarıldı.

Olar bayağı vaqıt böyle turdılar. Rüstəmniñ başı aylana, ne aytacağını ve ne yapaycağını bilmey edi. Alisiya bütün vücudınən oña sıyıqtı. Bu küçücik vücud onıñ vücudı ile birleşip ketken kibi oldı. Bu vücud onıñ bir qısını, eñ müim qısını edi. Rüstəm ömüriniñ soñunace böyle etip turar ve dünyada eñ baxtlı adam olur edi. O birden Albertni xatırladı. Xatırlağanınən artına çekildi. Alisiyanı itep yibergenini bile duymay qaldı.

Olar bir daa körüşmediler.

Restorannıñ aydın zalında muzıka yañğırar. «Korobeyniki»ni çalalar. Rüstəm orduda ekende bu türkünı pek begene ve kimerde xoş sesli Derkaçnıñ balalayka çalıp, bu türkünı bir kere yırlaması içün onıñ yerine naryadğa barmağa razı ola edi. Şimdi ise bu Albertniñ işi olmalı.

Rüstəm restorannıñ cam qapusına yaqınlağanda nasıldır saruşnı kirsetmeyip, qapunı içinden beklegen şveytsar, qollarını tersine sallap, oña ketmek kerek olğanını añlata edi. O Rüstəmge de qolunı şöyle sallay berip, çevirildi. Lâkin bu arada Albertniñ salmaqlı kevdesi peyda oldı.

— Bağışlañız, — dedi şveytsar deral qapunı açıp.— Men sizni qaranlıqta eslemeyip, anavı bıralqınıñ arqadaşı bellegenim. Buyurıñız.

Dostlar şamatanen körüştiler. ,«Men şaxtorım!» dep qıçırdı banaki saruş olarnıñ yanına kelip. Şveytsar onı itep çıqardı.

Dostlar biri-birleriniñ omuzlarını taptay berip, zalğa kirdiler. Albert pencere yanındaki stolnı çoqtan donatqan. Orkestr ep «Korobeyniki»ni çala.

Albertnen Rüstem er angi yasaqlarını unutıp, körüşkenləri üçün birer qade raqı içtilər. Laqırdı qızığandan-qızıdı. Bir vaxt kimdir gür davuşnen, «kötek ustalarına selâm», dep bağırdı. Qoluna qade tutqan uzun boylu, arıqça bir adam olarnıñ yanına kelip, Albertniñ omuzını taptadı: «Musafiriñ bar eken, Albert Arnoldoviç, bizlerge duyduurmaysıñ bile», dep üçüncü kürsüğe qurundi.

Bu men aytıp yürgen Rüstem, ordu arqadaşım,— dedi Albert.

Uzun boylu yigit yerinden atılıp turdı: «Öyle ise men sizni gıyabiy bilem. Albert sizni çoq xatırlay edi. Menim adım Küzma Nikitiç, lâkin bu yerlerde maña Şmaga deyler. Atta, bir kere, klubda mükâfat berileyatkanda mestkomımızniñ reisi Şmaga dep çağırdı. Canım ağırmay. Siz de, aytması qolay olsun deseñiz, Şmaga dep çağıra bilesiñiz».

Şmaga. Küzya-Şmaga. Rüstem calp etip Albertke baqtı. Şmaga bu arada qadesini tüplep, yerinden turdı: «Bağışlañız, qadedeşlerim bekleyler».

Şmaga kelip-ketken soñ, şeñlenip oturğan dostlar birden sustılar. Arada qolaysız sükunet peyda oldı.

Lafnı kene Albert başladı.

— Şmaganen aqlaştıq. Çoq dızman erif, kin beslegenlerden degil. Xızmetten qaytqanımdan berli bir brigadada çalışamız.

Rüstem tiline kelgen sualni toqtatıp olamadı:

— Ya sabıq qadınıñ Nadyanen nasılsıñız. Körüşe, qonuşasıñız mı?

— O sabıq... degil. O şimdi de benim qadınım. Evge barırmız, özün körersiñ. Seniñ kelgeniñni eşitip, tedariklenip qaldı. «Qırım tatarlarınıñ eñ sevgen aşını pişirecem»,— dedi ve xamur basıp başladı. Aydı, endi evge keteyik.

— Demek, sen ordudan kelip-ketkende ayırılmağansıñ. Bizge yalan aytdıñ. Şaymı?

Men Nadyanı sevem,— dedi Albert yalvarğan davuşnen.— O da meni seve. Şay olğan soñ ayırılmağa acet yoq. Umumen böyle qadıdan ayırılmaq bağışlanımaycaq bir axmaqlıq olur edi. Şimdi üç balamız bar. Seniñ polküña da yañı askerler qoşulğandır ya?— o niçündür şaqıldap küldi.

Rüstem bir şey ańlamayıp, bu daqqada suvuq ve yat olıp körüngen dostuna tikilip qaldı. Niçündür közleriniñ ögünde krovatta yüzüqoyun yatqan ve omuzları silkinmekte olğan o Albert, nefretnen şiir oquyyatqan Derkaç, qoluna yap-yañı xrom çizmalarını tutup keleyatqan sert starşınanıñ küler yüzü, acayıp dostlarıñ bar eken, dep Albertke oğurlı yollar isteyyatqan qısım komandiri peyda oldılar. «Balalar, Albert kele!» dep bağırdı Derkaç ve qoluna gitarasını alıp, qapu artında ğayıp oldı. Onıñ peşinden erkes çaptı. Azbar qapu yanında Albertniñ dörtköşe kevdesi peyda olğanın kimdir: «Dıqqat, eki-üç!» dep komanda berdi. Vzvyd «Korobeyniki»ni yırlay, Derkaç balalaykasını bar quvetinen çala, Gurami şu yerdeki skemleni ellerinen urıp, xorğa zil tuta.

Rüstemniñ közleri torlandı.

Saña ne oldı şu?— dedi Albert.— Nadyanen ayırılışmağanımızdan razı degilsini mi yoqsa?

— Ya mektüp?—dep bağırdı Rüstem ve stolğa küçlü yumruq urdı.

— Nasıl mektüp?

— Oña yazılğan mektüp, biz yazğan mektüp?— Rüstem ep bağıra, qaltıray, özüniñ de, başqalarıñ da sesleri uzaqtan, nasıldır boş metiyniñ içinden çıqqan kibi sağırlaşıp eşitle.

— Efendiler, erkesniñ ötüni patlattıñız. — Bu Şmaganıñ sesi edi.

Def ol!—dep bağırdı Rüstem ve yerinden atılıp turdı.

Albert Şmaganıñ elinden çekip: «Sen kırışme, işiñ olmasın», dep kelgen tarafına yollandırdı.

— O laflar öşek olıp çıqtı,— dedi Albert sakın davuşnen ve ekşi şey aşaağan adam kibi yüzünü bürüştırdi.— Şmaga Nadyanı kinodan qaytqanda bir

qaç kere ozğarğan. Adamlar bunu laf etkenler. Olğanı bu.— O kene yüzünü bürüştirdi.

— Otpuskadan qaytqan soñ bunu niçün añlatmadıñ?

— İşanmazlar belledim. Bundan soñ anavı mektüp. Onı qaytarıp almaqñıñ çaresi yoq. Yigitler böyle bir mektüp yazğanları içün azaplanıp yürecekler. Olarnıñ er biri kendini benim apayımnnı aqaretlevde qabaatlaycaq, umumen, maña da qolaysız olacaq edi. Tüşünip-taşınıp, meseleniñ asılını kimsege añlatmamağa qarar berdim. Er şey olğanı kibi qalsın, dedim.

— Demek, sen em özüñni, em bizlerni aldattıñ. Öylemi?

— Rüstem, qızışma,— dep yalvardı Albert.— Bu vaqiadan soñ on eki yıl keçti. Men de çoq vaqıt azaplanıp yürdim. Lâkin kimsege aytıp olamadım. Aydı, unutayıq şunu.

— Nadya biz yazğan mektüpni oquğanmı?

— Yoq, mektüpni Şmaga alğan ve yırtıp taşlağan.

— Nasıl ola da, Nadyağa kelgen mektüpni Şmaga ala?

— Şmaganiñ apayı poçtacı olup çalışa. Şmaga tesadüfen o mektüpni körgeñ...

— Ve tesadüfen açıp oquğan. Öylemi?

— Öyledir daa. Sen ne xorazlana beresiñ, ya? Menim otpuskağa kelip-ketkenimden saña ne? Seniñ esabıña keldimmi, yoqsa seniñ yeriñe keldimmi? Ne közleriñni aqayta beresiñ?..

Rüstem kendini elge almağa tırıştı ve sabırlı sesnen:

— Alisiya ne oldı?— dep soradı.

— Alisiya? Angi Alisiya?

— Generalniñ qızı. Seniñ ordudaki tanışıñ. Daa doğrusı...

Rüstem «sevgiliñ» deycek edi. Lâkin aytıp olamadı. Bu söz Alisiyanıñ xatiresine bir aqaret olur edi.

— E, onı aytasıñmı? — Albert külümsiredi.— Men bir kereden eki qadıñğa evlenip olamayım. Bundan ğayrı, Alisiya, şay, — o çırayını sıttı, — askerlik deviriniñ eglencesi edi. — O Rüstemniñ çırayı deñişkenini körip, deral ilâve etti: — Alisiyanıñ maña canı ağırmadı. «Men böyle olacağını bile edim», dedi. «Qaydan bile ediñ?» dep soradım. «Men seni sevmey edim», dedi. Vesselâm. Bu mesele özlüğinden çezildi.

— Alisiya!.. — dep ıñrandı Rüstem.— Men ne qadar axmaq ekenim. — Orkestrniñ sadası, restorandaki adamlarnıñ şamatası bu anda onıñ başı içinden çıqmaqta edi. — Alisiya, men özümni bir zaman bağışlamam».

O Albertke baqtı. Onıñ dudaqları qıbırdamaqta edi. Demek, nelerdir ayta. Diñlendi.

— Men senden soñ bir buçuq ay daa xızmet ettim, — demekte edi Albert. — Sen ketken soñ Alisiya deñiştı. Körüşüvlerge kelmey. Kelgende ise susıp otura. Çırayını açmay. Bir qaç kere seniñ aqqında soradı. «Maqtavlı dostuñ sağıqlaşmayıp ketti», dep elem etti. E, taşlasa şu qadınlar meselesini, başqa şey aqqında qonuşayıq.

Xucur şey. Bu laflarnı, dersiñ, Albert degil de nasıldır maşına ayta. Albert ise tek dudaqlarını qıbırdı.

— İblis!—dep ayqırdı Rüstem ve yerinden atılıp turıp, Albertniñ yanağına şamar urdı. Albert yıqılayatqanda stolnı tutıp qalacaq oldı, lâkin onıñnen beraber avdarıldı.

Bu arada Şmaga peyda oldı. «Şaxtörnı dögecek pelvan anasından daa doğmadı. Dostunı aqaretletmekni benim kibi adam şanına sığdırıp olamaz», dep bağırdı ve yerde yatqan yarısı qırıq şişeni elini alıp, Rüstemniñ üstüne doğru yürüş etti. Onıñ açuvnen yanğan közlerinden bu meramından vazgeçmeycegi körüne edi. Rüstem biraz egilip ögge sıçradı ve Şmaganıñ talağını közlep urdı. O bir an turğan yerinde qatıp qaldı, soñ yantaydı ve sallana berip avdarıldı.

— Sen bu yapqanıña daa çox peşman olursın; — dep fısıldadı Albert dudağındakı qannı silip: — Sıyłağannı sığır bilmez, deyler. Lâkin benim sıyłağanımnı bir zaman unutmazsıñ.

Rüstem artıq özünü elge aldı, Albertniñ kin ve nefret tolu sözlerini ses-soluqsız diñledi.

— Aqaylanasıñ, ya! Özünüñ namuslı olğanıñnı kösterecek olasıñ, ya! — Albert elini sallay berip ayta. — Orduda ekende seni namuslı asker, tüşünip kötekleşken boksçı, dey ediler. Şimdi de namuslı olğanıñnı kösterecek oldıñ. Men tükürem seniñ kibi namuslı nusxağa. Men adiy şaxtörım. Mına bu qollarımnı kömür qaza da, soñ aşayım.

— Aş olsun,— dedi Rüstem onıñ eyecanlı nutqına qulaq asmayıp ve niçündür, bana qapunuñ ögünde kökregine urıp, «men şaxtörım», dep qıçırğan adamnı xatırladı.

Dostları kelip Şmaganı alıp kettiler. Eger Albert toqtatmağan olsa, olar Rüstemniñ üstüne atılacaq ediler.

— Şimdi caqıña yaxşı bir şamar yandırmaq istegim pek quvetli olsa da, özümni tutam. Seniñ kibi alıp çapqan soyundan degilim ki... .

Rüstem onıñ sözünü böldi:

— Bu istegiñni yerine ketirmege yardım eterim. Yarın ringde. Eger yarışnıñ neticesinden ekimiz de razı olmasaq ve onıñ tekrarlanması talap etsek, ringde körüşe bilemiz. Ana, o vaqıtta bilgeniñni yap!

— Menligime toqunma bala, bu sefer xatiriñni saymam, yüzüñde közüñ bar demem. Yaxşısı, bu meramıñdan vazgeç.

— Yoq,— dedi Rüstem kestirip. — Aldağan dostlarım içün, Alisiya içün bu işni şay qaldırmam.

Endi özünüñden kör, — dep fısıldadı Albert tişleri arasından.

Rüstem indemedi. Bir işmarnen onıñ üstüne atılmağa azır turğan yigitler arasından keçip, qapuğa doğrudı.

* * *

Daim saqt yuqlağan Viktor Romanoviç deral uyandı. Rüstemniñ qiyafetini körip telâşlandı.

— Kene içtiñmi? — dep soradı o qattı davuşnen, soñ sesini yımşattı:
— Yoqsa, bir şey oldımı?

— Men yarın ringge çıqacam,— dedi Rüstem ve öz krovatı yanına kelip soyuna başladı.

— Niçün? Kimnen?

— Bugüñki yarışdaşımnen.

— Şaştıñmı şu sen. Özüñ bugüñki neticeden memnun ediñ de?

— Lâkin, endi memnun degilim, — dedi Rüstem yorğanınıñ astından başını çıxarıp. — O da razı degil. Demek, sudyalar kollegiyası bir daa yarışlaşmağa izin berir.

— Ya parmağıñ? Onı teknil işten çıqarsañ, memleket yarışlarından ümütiñni kes.

Rüstem indemedi.

— Ya barıp da yeñilseñ. Onı eki qolunen birday çalışa deyler. Kevdesi de qaya kibi.

— Bunıñ emiyeti yoq, Viktor Romanoviç,— dedi Rüstem pervasız tavurnen.— Eger müsaade etmeseñiz, ömür billâ sizni de, özümni de bağışlamam.

— Aydı yuqla, saba ola, xayır ola. Yarın baqarmız.

Rüstem tek sabağa yaqın yuqladı. Tüşünde starşına onıñ elindeki xrom çizmalarını açuvnen çekip aldı, Alisiya çapıp kelip, onıñ boynuna sarıldı, ağladı, soñ darıldı. Bundan soñ Albert peyda oldı. Ellerine büyük demir qolçaqlar kiygen. «Saña bu kerek edi», dep onı döğmege başladı. Rüstem ise ellerini bile qıbırdatıp olamay. Soñ eline büyük balta tutqan Şmaga uçıp keldi. O dos-doğru Rüstemniñ krovatı yanına qondı. «Men azrailim», dep

ökürdi baltasını başı üstündə oynatıp. Rüstəm bağıracaq oldu, lakin sesi çıxmadı. Saba uyanğanda tüp urbası da, töşəgi de şır-suv edi.

Bu sefer Rüstəm sudyanıñ ilânını açıq eşitti: tünəvin yarışlaşqan boksçılar — sport ustası Albert Odegov ve sport ustalıǵına kandidat Rüstəm Veliyev. Er eki sportçı keçken yarışnıñ neticesinden razı olmadı ve bugün tekrar körüşmege müsaade soradı. Sudyalar köllegiyası bu rıcanı yerine ketire.

Rüstəm bu sefer ring öǵünden olaturğan adetteki eyecannı duymadı. Daqqalar pek yavaş keçeler. O birinci kere raqibini sabırsızlıqnen beklemekte, birinci kere mıtlaq yeñecegine eminlik beslemekte. Başqaca olması mümkün degil.

Zalda şamatalı elçırpma qoptı. Rüstəm başını köterip, ringde muskullarını oynatıp yürgen Albertni kördi. Kömürçiler özleriniñ sevimli sportçısını alǵışlamaqta ediler.

«Eger bu zaldaki adamlar kimge elçırpayatqanlarını bilseler, şimdi alǵışlamaq yerine, onıñ yüzüne nefretnen tükürir ediler», dep tüşündi Rüstəm.

— Qana, oǵlum, — bu Viktor Romanoviçniñ eyecanlı davuşı edi. O ringge çıqacaqta Rüstəmge er vaqıt, oǵlum, dep müracaat ete.— Qana, yigitlik meydanına çıqayıq.

Rüstəm çabik areketlennen arqanlarını arasından ringge çıqtı. Temaşacılar musafir xatiri oña da elçırptılar.

Olar, adet üzre, ringniñ ortasına keldi ve meşin qolçaqlı yumruqlarını biri-birine toqundırıp selâmlaştılar.

Albert birinci saniyelerde bir seriya darbe endirip, Rüstəmni şaşıra yazdı. Zaldakiler: «Albert! Albert!» dep bağıra başladılar. Rüstəm, birinci sırada oturıp, erkesten ziyade bağırayatqan gruppaga közüniñ qıyıǵından baqtı. Bu Küzya-Şmaga ve onıñ restorandaki dostları edi.

Rüstem bu yarışta müdafağa keçmekni, umumen, qorçalanmaqni özünə lâyıq körmedi. Yerinden qıbırdamayıp, çox közlemeyip, atta tınış almayıp ep ura, yumruqlarınıñ bazıları o yaqtan-bu yaqqa sıçrap yürgen Albertniñ yanından keçip kete. Lâkin o qarşısında tek bir adamni köre ve bar quvetinen ura.

— Klinç, klinç!— dep bağırdı Albertniñ treneri Petya emce,— klinçke bar!

Klinç — bu raqibine mümkün qadar yaqın turıp döğüşmek edi. Şimdi Rüstem bir türlü usul qullanmaqni düşünmey, raqibiniñ darbelerine özünü sıqmay, o tek çoqça urmaq istey edi.

Albert birden onıñ saqalına başını tirep, qursağına ve yanbaşlarına öyle qattı darbeler endirip başladı ki, Rüstemniñ talağı qattı, özünə yapışıp turğan raqibini urmaq ya da ondan qorçalanmaq içün çar-çabik artqa çekilmek kerek edi. Lâkin o artına adım atqanı kibi başı aylandı, ayaqları túbünden kimdir polni şiddetnen çekip alğan kibi oldı.

Rüstem yerinden turğanda qarşısında Albertniñ suvuq yüzünü kördi. Vücutından yengil bir titreme keçti. Bu qorquvniñ degil, nefretniñ, sınırı olmağan nefretniñ maxsulı edi. Albert qurbanınıñ üstüne atılğan qaplan kibi yumruqlarını ögge sozıp oña yaqlaştı. Bu vaqıtta sudya teneke tepsicikni çoqmarnen urıp, birinci raund bitkenini bildirdi.

Ayttım da saña,— dedi Viktor Romanoviç, Rüstem brezent kürsüğe oturğaninen.— Senden soñ yaşlarımız çıqacaqlar. Böyle etip yıqıla berseñ, olarnıñ közlerini qorquzarsıñ.

Rüstem nasiatlarını er vaqıt isteknen diñlegen ustazınıñ sözlerini şimdi diñleycegi bile kelmey, qulaqları şuvulday, yüregi bıvana edi. Viktor Romanoviç ucüm ve müdafa taktikası aqqında çoq şeyler ayttı, lâkin Rüstem bu uzun ögütniñ tek soñki sözlerini eşitti: o klinçke keleyatqanda başına ur, artıña çekil de başına ur. Bu vaqıtta onıñ başı açıla. O başını qapatqan arada qursağı açılır...

qaçıracaq acemilerden degil. O raqibini urıp yerge kirsetmek istegen kibi şiddetnen döge başladı. Zaldaki temaşacıların şamatası bir perde daa yükseldi. Sudya keskik davuşnen: «Brek!» dedi. Boksçılar şu an ayırılıştı ve ringniñ ortasına kelip, yañıdan qarşılaştilar. Teşebbüsni qoldan çıxarmaq istemegen Albert, deral, ucümge keçti. Soñ birden şiddeti eksildi. Urmaq da istemey, kendini müdafa etmek de. Rüstem bunu añladı ve, «kendiñni qorçala!» dep xırıldadı. Albert indemedi. Bir saniyeden soñ, o turğan yerinde sırtı üstüne avdarıldı. Sudya saymağa başladı. Lâkin serilip yatqan sportçı yerinden qıbırdamadı. Başta nevbetçi ekim, soñ Petya emce çapıp keldiler. «Men onı tanıp olamayım», dedi trener bu sefer eyecanlı davuşnen.

Samolot yerinden köçeyatqanda Rüstem illüminatorniñ perdesini çekip, şamatalı vokzalğa baqtı. Bir çoq adamlar samolotqa baqıp ellerini sallamaqtalar. Demir şar yanında turğan uzun boylu birisi yumruq salladı. Rüstem onıñ yanaşasındaki alçaq boylu, keñ cavrınlı adamnı esledi. O bir qaç kere şapkesini çıxarıp kiydi. O yan-bu yan yürdi. Közlerini küneşten elinen talda etip, samolotqa baqtı. Rüstem bu daqqada Alisiya aqqında düşünmemeye tırıştı. Lâkin Alisiya çoq yıllar evelkisi kibi, şiddetnen oña qarşı çapıp kelmekte edi. Rüstem çekilecek oldı, olmadı. O şiddetini eksiltmeden çapıp kelip onıñ boynuna sarıldı.

Samolot güdürdep yerinden köçti. Rüstem seskendi. Oña boysunmaq istemegen közyaşları yüzünde sılaq yolaqlar qaldırıp aşağı tığırdılar.

2.3. BİZ BİR DÜNYADA YAŞAYMIZ

Süleyman xastalandı, Sabadan aqşamğace qıbırdanmayıp yatmaq kerek. Palatada başqa xastalar tura-yüre, çıqa-kireler, bağırıp-çağırıp laf ete, xaxıldap küleler. Külmege ne bar? Bu baxtsiz adamlar niçün küleler? Süleyman bunu añlap olamay. Añlamaq da istemey. Bilgenlerini yapsınlar, tek oña toqunmasınlar. Lâkin Süleymanğa raatlıq yoq. Birisi uzundan-uzaq al-

xatir soray, digeri nasıldır yañı ilâcnıñ faydasını añlata. Ondan soñ... E! Erkes aytmağa laf tapa.

Süleyman bu geveze xastalardan qurtulıp, öz xayallarına berildi degende ekim kele. Krovat yanındaki kürsüğe oturıp, çeşit şeyler sorap başlay. Ekim olıp da soray bergeni ne, aceba? İşini yapa berse ne ola. Yoq, o ep soray: ne aldasıñ? Nasıl ağrılar duyasıñ? E! Umumen, oña, Süleymanğa, toqunmasalar, şırın xayalları içinde saatlernen qıbırdanmay yatsa, e-Ey!

O xayalında özünüñ evine qayta. Evi dülber, temiz, yaraşıqlı. Bütün şeylerni birer-birer közden keçirgen, episiniñ öz yerinde turğanına qanğan soñ, divan üstüne qurunıp otura, şu daqqadan araretli baxt dalğası onı qapqaç etip ala ve bütün vücudını xoş duyğular sara. O, böylece, baxt neşesi içinde, saatlernen qıbırdamayıp otura.

Süleyman er kün bir yolnen, bir vaqıtta işke bara ve kene şu yolpen işten qayta. Endi on doquz yıl ki, ne işke ketip-kelüv yolunu, ne de vaqıtını deñiştirgeni yoq.

Saba saat sekizde tura. Turğaninen başta radionı qura, oda içinde o yaqqa-bu yaqqa yurip, beden terbiyesi yapqan ola. Aşxaneye kirip, cezvege suv toldurmaq ve onı plita üstüne qoymaq, soñ tıraş olmaq da sabalıq beden terbiyesiniñ bir qısınıñı teşkil ete. Bundan soñ salqın suvnen yuvuna, yaxşı etip sürtüne, ketip, tam qaidesinen qave pişire, özünüñ sevimli filcanına qoyıp, aşiqmay, zevqlanıp içe, em radio diñley. Soñ büyük küzgü qarşısında turıp, kiyine, odekölon yaqa, bu xoş baxttan biraz eyecanlanğan ve saruşlanğan alda, tışqa — adamlar qalabalığına çıqa. Lâkin bu qalabalıqqa qoşulmay. O adamlar aqıntısı içinde bile bir özü ola. «Zevq» kafesine yetkende bir toqtav yapa. Bir şişe qatıqnen bir dane buterbrod aşay, soñ yengil adımlarnen yoluna devam ete. Saatke baqmay, lâkin tamam on degende, iş odasınıñ qapusını aç.

On doquz yıldan berli böyle. Süleyman kerçekten de baxtlı kişi. On doquz yıldan berli onıñ künü aynı bir areketlernen başlana ve bir soy areketlernen bite. Bu devir içinde qaideni bir kere bozmadı. O yaxşı yuqlay,

qırq yedi yaşında ekeni alda, tişleriniñ episi sağlam. Saçları ağarsalar da, tökülmeyler. Umumen, tabiat ondan iç bir şeyni qıtmağan. O kendi ömürini elge aldı, on doquz yıldır ki, mudavmet baxt deryası içinde yaldamaqta. Kimerde tüşüncege dala, bu zevqlı yaşayışınıñ bir kün ola bitecegini oylap, vesveselene. Böyle vaqıtlarda onı deşet basa, yüregi sıqıla. Süleyman öz taqdirini israrlıqnen qorçalay; baxtına keder ete bilecek şeylerniñ episine qarşı qatietnen küreşe. O evine kimseni çağırmay: özüniñ odasında yat adamnıñ bulunuvı onıñ zıtına toquna, öz baxtını tolusinen is etmege imkân bermey özü de başqasınıñ evine barmay. Tek öz odasında, öz divanı üstünde, öz televizorınıñ qarşısında kerçekten de baxtlı ola. Onıñ baxtı — yalıñızlığında. O bu dünyada bir kere yaşamaq mümkünligini ve öz baxtını özü yaratmaq kerekligini yaxşı bile.

Süleyman kimerde özüniñ keçmişini de xatırlay. Ne qadar acemi, yoq, ne qadar axmaq adam eken! Yigirmi yedi yaşında evlendi. Neçün evlengenini özü de bilip olamadı. Lâkin evlengeniniñ üçünci künü dñnyada baxtlı yaşamaq imkânından marum qalğanını añladı. Añlağan soñ, ökündi ve öz baxtı içün israrlı küreşip başladı. Küreş onıñ ğalebesinen bitti: qarısı onı taşlap ketti. Şundan soñ o özüni baxtlı-seadetli is etti ve endi on doquz yıldır ki, daima zevq-sefa içinde yaşamaqta, bu zevqlı ayatını, niçündür, başqalardan gizlemekte. O soñki devirde atta öz-özünen laqırdı etüvni de öğrendi. Televizorniñ qarşısında, divan üstünde qurunıp otura, em televizor baqa, em fikren öz-özünen, yani Süleyman ekincinen laqırdı ete. Bazı davalı meselelerde eki Süleyman qızışıp keteler, amma laqırdılar o istegeni kibi bite. Süleyman ikinci çoq tırışa, açuvlana, kimerde yalvara yalqara, lâkin Süleyman birinci amansız. O subetni ustalıqnen, suvuqqanlıqnen alıp bara ve Süleyman ekincini yavaş-yavaş köşege qıstay, soñ şefqatsız ucümge keçip, onı teslim olmağa mecbur ete. Bundan soñ o bayağı vaqıt ğalebe quvanı içinde buluna, yüreginde qabarğan menlik duyğusından tüyüle, boğula yaza. Soñ yavaş-yavaş suvuy, aqiqiy ömürge qayta. Lâkin bu aqiqiy baxt anlerini eppi vaqıtqace xatırlay.

Süleyman, böylece, eki ömürde yaşay. Birisi aqiqiy ömür, digeri öz xayalında yaratqan şaxsiy ömür.

Süleyman idarede de öz işiniñ ustası olaraq tanıldı. Bütün kerekli raqamları, talimatlarını, malümatlarını ezberden bile. Onıñ yazğan esabatları şeer maliye bölüğünde daima numüneli vesiqə esap etile. O iç bir vaqıt yañılmay ve iç bir şeyden şikâyetlenmey. Yapılması kerek olğan işlerniñ episini öz vaqtında yapa. Er kvartalınıñ soñunda oña mükâfat berile. Kimerde o, daa yapılıp bitirilmeğen işler aqqında da malumat tertip ete ve şu yeri taacipli ki, bunda da yañılmay. O idare reberiniñ: «Buxgalterden baxtlımız» degen sözlerini çoq kereler eşite. Bu sözler onıñ yüregine toqunmaylar.

Süleyman aynı bir vaqıtta bir qaç türlü iş yapa bile: em kitap oquy, em radio diñley. Em televizor baqa, em özüniñ xayallarına berile. O bu işlerni alâ derecede yapa. Söz sırası, o yaza yatqan yazısını toqtatmayıp, kimnendir laqırdı ete ve o laqırdıdan da, yazıdan da bir söz qaçırmay. Süleymanğa bir iş yapmaqdan köre bir kereden eki iş yapmaq qolay kele. O başqalarını da öyle belley ve aynı bir vaqıtta eki türlü iş yapmağan adamları tenbel esap ete.

Kimer ufaq-tüfek vaqialarını esapqa almasaq, onıñ ömüri tem-tegiz keçə. Bir kere, yarı gecede, Süleymannıñ qapusu qaqlıldı. Onıñ geceleyin uyanmağanına çoq vaqıtlar olğan edi. Qapu artındaki adamnı parça-kesek etecek kibi niyetnen yerinden turdı, şiddetnen qapunı açtı. Bosağa ögünde qomşusu Cemile turmaqta edi. Süleyman onı birden tanıp olamadı.

Sizge ne kerek?—dep soradı ondan güdürdili sesnen.

Qadın şaşmaladı, tutuqlandı.

— Sizde analgin yoqmı? — dep soradı. Açıvından Süleymannıñ tili kürmeklendi.

— Men saña şimdi bir analgin beririm... Def ol! — dep qıçırdı.

Qadın, onı uracaq bellep, vayvaladı. Qarşıdaki kvartiralarnıñ qapuları açılıp, yuqulı çereler körüldi, somurdılar eşitildi.

Süleyman qapunu qapatıp, yattı. Bayağı vaqıtqace yuqlap olamadı. Yuqusı tekmi qaçqan, fikirleri tınıqqan soñ, delilik yapqanını ve qomşu qadınıñ canını nafilə ağırtqanını añladı. Peşman etti. Bu peşman onıñ bal kibi baxtlı yañğızlığına qatran olıp qatıldı. Endi baxt çoqrağına çomayatqanda anavı qadınıñ deşetnen baqqan közleri körüne ve er şey özünüñ adetiylə manasını, lezetini ğayıp ete.

Süleyman özünüñ baştaki yaşayışına qayıt olamay, çoq vaqıt çekişti ve, niayət, adiy bir aqiqatnı keşf etti: ondan afu soramağa qərar berdi.

Bir kün işten soñ şu qadın yaşağan kvartiranıñ qapusını qaqtı. Qapunu ev saibi açtı. Tıpqı onıñki kibi bir odalı kvartira. Lâkin içinde er şey başqa. Süleyman bu kvartirada yaşağan olsa, ne qadar baxtsiz olur edi. Yaxşı ki, özünüñ kvartirası ayrı.

— Meni afu etiñiz, — dedi teneke davuşnen. — O künü... Yuqu arasında sizge qabalıq yaptım. Men, aslında öyle adam degilim...

— Ebet ebet. Men sizni bilem. Şükürler olsun, endi yigirmi yıldan ziyade bir evde yaşaymız. Siz pek doğru yaşaysıñız. Evge er kün vaqtında kelesiñiz. Yalıñız yaşasañız da... eviñizge türlü adamlar kelmey. Men de, xaberiñiz bar, yalıñız yaşayım. Siziñ kibi... — Qadın birden lafını kesip, bosağadan çekildi.— Rica etem, içeri kiriñiz! Lafqa tutunıp, sizni evge davet etmege de unuttım. Buyurıñız içeri, canım.

Süleyman onıñ sözlerini, xususan soñki sözünü, beğenmese de, qabaatı böyle qolay afu etileceğine quvandı. Şu daqqada teninde sıcaqlıq is etti. Qadıña acınıqlı nazarnen baqtı. O bu qadını beğenmey. Çoq söylene, bütün vaqıt emiyetsiz şeyler aqqında laf ete, kimer künde oña bir qaç kere selâm bere, daima aşırıp yüre. Lâkin şimdi onı afu etmək mümkün. İnsanlıq alı. Kerçek baxtlılıq erkeske qismet olmağan zavallı seni!

Süleyman qadıña içi-bağırinen acındı, onıñ evine bir qaç daqqa kirip oturmaq istedi. Barsın, quvansın, zavallı.

Cemile onı divanğa oturtıp, özü deral aşxaneye çaptı. Anda nelerdir tasırdadı, qadın «şışip qal!» dep cekirdi, bu esnada aşxane qapusından büyük mışıq atılıp çıqtı ve Süleyman oturğan divannıñ astına kirip saqlandı.

Süleyman odağa bir köz taşlağanınen yüregi bılandı. Bu nasıl yaşayış?! Ortalıq aleket: divannıñ çetine бүklenip qoyılğan yorğannıñ astarı sap-sarı, televizor stolunıñ astında kirli çoraplar sozulıp yatalar, şifonyernıñ qapağı arasından nasıldır iç urbanıñ ucu çıqıp tura. Süleyman balkonğa köz etti, şaşıp qaldı. Deşet! Anda yat adamğa umumen kösterilmesi ayıp түp urbalar sergidekisi kibi asılıp qoyılğan. Odanıñ içindeki bedat, keskin qoqu, güya ğırtlağını sıqtı, nefes aldırtmadı. Süleyman yerinden turıp, urbasını qaqtı, qapuğa doğurıldı. Bu arada, elinde tabaq, aşxaneden Cemile çıqtı. Tabaqnıñ üstünde eki filcan qave ve şekerlik. Süleyman bu odada daa qave de içmesi kerekligini añladı.

Süleyman ağa, sizni yalñız qaldırdım, ayıp etmeñiz! Bir qaveçik... Yigirmi yıldan ziyade bir evde yaşasaq da, maña süfte kelişñiz. Buyurıñız.

Süleyman, bu sözlerge qulaq asmayıp, çıqıp ketecek ve bu azaptan qurtulacaq edi. Lâkin Cemileniñ qızarğan yüzüne, çıbalıq saçlarına baqqaninen, tekrar banaki acıuv duyğusını sezdi, aydı, ne olsa-olsun, dep qaveni içip, soñ ketmege niyetlendi. Qave içilgen vaqıtta, Cemile toqtamay söylendi. Lâkin Süleyman, artıq, onı diñlep olamadı. Bir çare etip, filcanını boşattı ve yerinden turdı. Öz kvartirasınıñ bosağasından içeri atlağaninen, mesutlik elde etti. O özünüñ evelki dünyasına qayttı.

On doquz yıl içinde ufaq-tüfek bir qaç vaqia daa olıp keçti. Olar Süleymannıñ baxtını bozup olamadılar. O kendi seadetini yüksek açıqközlükinen qorçaladı.

İşte, eki aftadan berli xastaxanede yata. Qırq yedi yılda birinici kere ekimler eline tüştı. Zararı yoq. Bu çoqqa sürmez. O palata penceresinden azbarda çapqalap yürgen adamlarnı körip, memnuniyetnen yılmaydı. Axmaq adamlar. Bare, neçün aşırıqanlarını bilseler. O pencerege baqıp, kene xayalğa daldı. Xastaxaneden çıqqan soñ evini yañıbaştan nizamğa çekmek

kerek olur. Televizorni aşxane qapusu betke cılıştırır. Aşxaneye vanna odasından qatnar. Bir aşxaneye eki qapunıñ ne kerekligi bar? Divannı tördeki divar yanına qoyar. Buña binaen, şifonyer sol tarafqa, komod ise sağ tarafqa keçer. Kitaplarınıñ bir qısınıñ şifonyerniñ üstüne qalap qoyar. Ep-bir olarnı çoktan oqudı.

Baxtiyarlıq isleri oña tek öz odasında ve özünüñ sevimli divanı üstünde bulunğanda keleser.

Baq, o sevimli divanına yaqınladı, üstüne mindi, lâkin adetince, ayaqlarını xaçlap oturmasına nedir keder etti. O yumuq közlerini aralıq etip baqtı pencereniñ diger tarafından oña esmeri bir qadın meraqnen baqıp turmaqta. Süleyman közlerini kene yumdı, birazdan kene aralıq etti. Qadın beyaz ve tegiz tişlerini kösterip yılmaymaqta. Böyle tişlerniñ saibi sağlam olmalı, dep tüşündi Süleyman. Qadın ağızını yumdı. Süleyman, artıq onıñ ince dudaqlarına köz etti. Olar dülber. Yanaqları qırmızı.

Qadın onıñ köz aralığından baqqanını eslemese kerek, böyle xucur alda yuqlağan adamğa tekrar meraqnen baqtı. Süleyman pencereden nazarını almadı, qadınınıñ siya közlerine, qara saçlarına baqa berdi. Çeñgesi erkeklerniñki kibi, qaviy. Bu qadın inat ve caris olmalı, qocasına degenini yaptıradır, dep tüşündi. Ğarip qoca. O, dünyada başqa türlü yaşamaq da mümkün ekenini bilmeydir. Soñ o qocağa açuvlandı. Özünden körsün paçavra, dedi.

Qapu ğıyıldap açıldı, içeri emşire kirdi.

Sizge turıp yürmege musaade etildi, — dedi o Süleymanğa,— buxran keçti. Endiden soñ aşnı aşxaneye barıp aşaycaqsıñız. Dörtünci stol. Sorasañız, kösterirler.

Süleyman añlağanını bildirip, başını salladı ve kene öğüne çevirilib, pencerege baqtı. Banaki küler yüzlü qadın turğan yer bomboş edi. Süleyman onıñ qıyafetini xayalında canlandıracaq olıp tırıştı: külümsirer iri közler... Lâkin qadınınıñ qıyafeti deral ğayıp oldı. Süleyman yorğun edi. Baştaki quvetli xayalı artıq zayıflağan, adiy bir şeyni de bir qaç daqqa canlandırıp olamay.

Aslında onıñ afızası quvetli edi. İstese, tasavurında güzel bir aktrisanı canlandıra bile. O Süleymannıñ istegeni kibi oynay, onıñ özü uydurğan türküllerni söyley. Bu işler tek onıñ özü için ve tek öz odasında asıl olalar. Zararı yoq. Bir... özüniñ tuvğan evine barıp kirse, yetti. Er şey kene baştakisi kibi olur.

Üyle yemegine aselet keçikip bardı. Aş qoqusından boñayğan büyük zalda xastalar iştianen tıkınlalar. Lâçare, o da aşaycaq. Mında er yerniñ öz qoqusı bar. Palatada ilâc, mında ise aş qoqusı.

Aş taşığan beyaz xalatlı qadından dördünci stolnı soradı.

— Mina, — dedi qadın, elindeki tepsinen tördeki stolnı kösterip. — Anda bir yer boşadı. Oturıñız.

Süleyman stol başında oturğan adamlarğa gönülsizliknen baqtı. Eki erkek ve... bana pencereden içeri külip baqqan qadın. Süleyman stollar arasından keçip, o yerge yaqınladı. «Aş tatlı olsun, — dedi olarğa külümsirer çerenen, — sofranıñ bizni de qabul etesiñizmi?» Onıñ böyle demesinen qadınnıñ qarşısındaki boş kürsüğe oturması bir oldı. Qaşıqnı eline alğan edi, qadın:

— Bismillâ ayttıñız mı? — dep soradı ve Süleyman onıñ sözlerine mana bermegenini añlağan soñ, ilâve etti: — Bana sizni pencereden körip, dua oquydırsıñız belledim. Közleriñiz yumuq, başıñız aqırından sallana edi.

Süleyman, evelâ, bir söznen bu edepsiz qadınnıñ iştiasını bozmaq istedi, soñra vazgeçti... İndemedi. Xayli vaqıttan soñ, aqlına kelgen fikirni ayttı.

— Men közlerimniñ aralığından sizge baqa edim, — dedi yalıñız.

— Ya ya? — qadın külümsiredi.

Xastaların lafı belli: erkes öz derdini ayta, erkes öz xastalığınıñ başqalarınıñkinden ağır ekenini isbat etecek olup çekişe. Sanki bundan alı yengilleşecek. Bu laflar Süleymannı çoqtan bezdirdiler. O öz xastalığı

aqqında kimsege bir şey aytmay. Aytqanlarını ise azetmey. Yemek vaxtında da aynı şu laflar. Adamlar em aşay, em laf eteler.

— Siz pek yaramadıñız ğaliba? — dedi qadın. — Kelgeniñizden berli palatañızdan çıqmadıñız. Amma men sizni daima pencere qarşısında köre edim.

Süleyman nedir söylemek kerekligini duydu. Er alda, qadın kişi.

— İnfarkt edim desem olacaq. Endi keçti, — dedi o, «seniñ ne işiñ bar», degen davuşnen. Qadın onı añladı, başqa laf qoşmadı. Yüzü nasıldır körünmez perdenen örtülgen kibi oldı. Közlerinde yanıp turğan eşq birden söndi.

Süleyman bir de-birevniñ canını ağırtqanını duysa, şu adamnen aqlaşmağance tarsıqıp yüre. O palatağa kelgen soñ, nezaketsizlik etip, qadınniñ canını ağırtqanını añladı, endi bir daa körüşkende ondan afu istemege niyetlendi.

O sabalıq yemegine kelgende qarşısındaki kürsü boş edi. Aselet yavaş aşadı, aşap bitirgen soñ da, biraz vaxıt oturdu, lâkin qara saçlı qadın kelmedi. Üylelik yemek maalinde de onıñ yoqluğunu körgen soñ, stol başında oturğan erkeklerden soramağa mecbur oldı. Olar öz ara qızgın laf etmekteler. Bayağı yaşlardaki tazbaş adam subetdeşine añlata:

— Define yaprağını qaynatıp, soñ içine bir qaşq bal ve bir qaşq tuz taşlamaq kerek. Soñ, künde üç mezel, aştan evel birer qaşq içesiñ. Pek yardım ete. Menim qaynım böyle yapıp tüzeldi.

— Bizim bir sofradaşımız körünmey — dep taşladı Süleyman olarnıñ lafı kesilgen arada ve başınen boş kürsüğe işmar etti. — Yaramadımı yoqsa?

— Yoq, aksine, o tüzeliş ketti, — dedi taz baş adam. — O artıq evinde.

Süleymannıñ yüregi sıqıldı. Endi ne yapsın? Qadınni bir daa körmeycek ve yüregindeki ağırılıq ebediy qalacaq.

Ekimler Süleymanğa azbarda kezinmege izin berdiler.

— Çoqça yürmelisiñiz, — dedi ekim qadın. — Yorulğanıñızğa qadar. Yorulsañız, azbarda skemle çoq, oturıp raatlanıñız.

Xastaxaneniñ kenış azbarı xastalarnen tolu. Olar ekişer - üçer, kimerde toplu-toplu olıp o yaqqa - bu yaqqa yüre, vira söyleneler. Süleyman böyle gruppaların iç birine qoşulmay. Azbarda bir özü kezine. Kimerde özüniñ efsaneviy dünyasına da keçe. Qara saçlı qadınniñ xatiresi oña keder etmey. O kimerde apansızdan ögünde peyda ola, beyaz tişlerini kösterip yılmaya. Qara közleri kene eşqnen yanalar. Burnu túbünde siyrek, nazik tükler. Süleyman başta olarğa diqqat etmegen edi, şimdi xatirine keldi. Közleriniñ aqı mavımsı renkte. Ebet, mavımsı. Sesi de gür, qalınca... amma qulaqqa xoş eşitile. Eşqnen, isteknen laf ete. Saçları tunç qara ve sıq. Pencere artında turğanda Süleyman onıñ başında qalpaq bar bellegen edi. Lâkin o saç eken. O kene onıñ dudağı üstündeki siyrek, qara tüklerini xatırladı. Bu oña zevqlı keldi. Xucur şey. Lâkin Süleyman onı begendi.

Müimi şu ki, qara saçlı qadın Süleymannıñ tüşüncelerine keder etmey, o istegen vaqtında azbarıñ uzaq köşesindeki skemlege barıp otura, yavaş-yavaş özüniñ seadet dünyasına avuşa. O şu dünya içinde qara saçlı qadınni da rastketire. Qadın külümsirey. Topuz; yanaqlarında qırmızı güller açıla. Süleyman onıñ qıyafetini bayağı vaqt közleri ögünde tuttı. İstese küldüre, istese... yoq, onı küstürmek istemey. Onıñ dünyasında küskün çere olmaq mümkün degil.

Ket-kete o qara saçlı qadıñğa alışıp qaldı. Onıñnen sıq-sıq laf ete.

— Bilem, sizge yengil degil, — dedi Süleyman bir defa nezaketnen. — Lâkin meni de añlañız. Men başqa tülü adamım. Menim öz dünyam bar. Men tek sizge onıñ içine kirmeye izin berdim. Onıñ içinde istegeniñiz qadar yaşañız. Tek iç bir şeyge toqunmañız. Aks alda, bütün dünyanı bozarsıñız.

Qadın aq tişlerini kösterip yılmaydı ve özüniñ şeñ, gür sesinen: «Raat oluñız, men bir şeyge toqunmam», dedi. Qırmızı, topuz yanaqlarında tebessüm çizgileri asıl oldı.

Süleyman er sefer yemek stolu başına oturğanda içindən «bismillâ» ayta. Ömürinde yapmağan şeyi. Lâkin ayta. Bunu o, şu qara saçlı ve, neçünder, közleriniñ aqı mavımsı kelgen, xoş davuşlı qadın şerefine yapa. O öyle istedi. Barsın, öyle olsun.

Süleyman qara saçlı qadından minnetdar. O kerçekten de alicenaplıq yaptı. Oña özünüñ seadet dünyasına keçmege, vaqıt-vaqıt mesut olmağa keder etmey. Demek, oña canı ağıрмаğan. Lâkin Süleyman onıñ içün degil, özü içün afu soramaq istey. Öyle yapsa, onı teknil unutacaq, raat olacaq.

Saba Süleyman nasıldır bir suvuqlıqtan uyandı. Pencereden tışqa baqtı. İşke keleyatqan ekimlerni, emşirelerni kördi. Közlerinden qara saçlı qadın turğan yerni qıdırıp taptı ve onı tasavur etti. Qadın bu sefer de yılmaydı. Lâkin Süleyman onıñ tişlerini, yanaqlarını ve xususan közlerini körip olamadı. O deral ğayıp oldı. Süleyman vücudını nasıldır rutubet qaplap alayatqanını, bütün muçeleri uşıp başlağanını duydu. O krovatına yatıp, közlerini yumdu. Bir şeyler tüşünmek kerek. Amma ne tüşüneceğini bilmey. Bütün vücudı boyu adsız-esapsız qarıncalar çapqalap başladılar. Yüregi bılandı. Saruvı küygen kibi, boğazı acıp başladı. Krovatı yanındaki dömege basqaninen odağa emşire çapıp kirdi.

— Sizge ne oldı? Yaramadıñızımı?—dep soradı emşire.

Süleyman indemedi. Emşire onıñ mañlayını, nabızını tutıp baqtı: «men şimdi», diyerek, yuvurıp çıqıp ketti. Birazdan palatağa ekim keldi. Onıñ yüzü eyecanlı edi. O da Süleymannıñ nabızını sayıp baqtı, yüregini diñledi ve emşirege baqıp: «Kapelnitsa azırlañ», dedi.

Kapelnitsanıñ ne ekenini Süleyman pek yaxşı bile. Xastaxaneye yañı kelgen vaqıtlarında kapelnitsa qoya-qoya canını yaqtılar. Emşire qız üç ayaqlı uzun ve yıltıravuq bir demirni onıñ yanına ketirip qoydı. Demirniñ ucuna şişe pekitilgen. Onıñ içinde ilâc bar. Bu ilâc içek kibi ince rezina ve bir şişeçikniñ içinden daa keçken soñ, Süleymannıñ damarlarına aqıp başlaycaq. Titis şey. Lâkin dayanmaq kerek.

Süleyman özünüñ fikirlerini başqa yaqqa burmaq ve bu palatadan uzaqlaşmaq istedi. Lâkin baxtiyarlıq duyğusu kelmedi. O bütün quvetini topla, bir an da olsa, öz dünyasına barıp kelmek istedi. Çoq yıllar devamında yaratqan iqbal ve seadet dünyası endi oña tek uzaqtan köründi. Süleyman onıñ içinde qara saçlı qadınını da kördi. O adeti üzre külümsiredi. Baqışı darğın edi. Qara közlerini keñ açıp, oña indemey baqıp tura berdi.

«İç olmağanda bir sözçik ayt maña, — dep yalvardı Süleyman. — Ayt, ne isteseñ, onı ayt. Lâkin böyle küsip turma».

Qadın indemedi. «Demek, maña canı ağırğan eken», dep tüşündi Süleyman.

Aqşamğa yaqın Süleymannıñ vaziyeti daa da ağırlaştı. Ayaqları buz kesildiler. Bütün muçelerinde qarıncalar vızıl-vızıl çapqalaylar. Başta ayaqları tizlerinece buzladılar. Soñra bu suvuqlıq yavaş-yavaş arta başladı. Mañlayı da buzladı. Ket-kete yüzünü de suvuqlıq bastı. O közlerini açtı-yumdı. Tek közleri buzlamağanlar. Emşire onıñ mañlayına yorğan kibi qalın çul parçasını qoyıp, üstünden elini bastı. Süleyman onıñ böyle yapqanına taaciplendi. Közlerini açıp, emşireniñ elini tutıp baqtı: elinen mañlayı arasında bir şey yoq edi.

Palatada ekimler, emşireler çapqalaşıp başladılar. Biri kele, digeri kete. Kimdir: «Druşkinge telefon ettik. Tezden kelecük», dedi. Birisi daa: «Xastaxanede mevcut grelkalarınñ episini ketiriñiz!» dep qıçırdı.

Birazdan soñ Süleymannıñ vücudınıñ er yerlerine grelkalar qoyıp çıqtılar. Süleyman olarnıñ sıcağını duya, lâkin bu grelkalarınñ, niçündür, yorğannıñ üstünden qoyılğanına taaciplene edi.

— Ekim, — dedi o, niayet, zayıf davuşnen. — Men pek üşüyim, grelkalar yorğannıñ astından qoyılsa ne ola?

Ekim oña şaşqınlıqnen baqtı.

— Greklalar yorğannıñ astından qoyıldı, — dedi o. — Ne? Duymaysıñız mı?

— Duyam, amma men pek üşüyüm.

— Pek sıcaq yapmaq da olmay, — dedi ekim. — yoqsa, teniñizni pişirirmiz. Sabır etiñiz, şimdi qızarsıñız.

Süleymannıñ bütün vücudından suvuq ter çıqmaqta edi. Sıcaq grelkalar onıñ bedenini pişire, lâkin qızdırmaylar. Suvuqlıq ise aşağıdan yuqarığa köterilmekte, töpeden ise aşağı enmekte. Suvuqlıq sınırı cılışacılışa, aşağıdan baldırlarını, yuqarıdan ise boyunını qaplamaqta. «Añlaşıldı... — dep düşündi Süleyman özünce. — Suvuqlıq eki yaqtan kelip, köküsimde birleşecek, bunıñnen er şey bitecek». O özüniñ baxtiyarlıq vaqıtlarını, sevimli divanını, öz dünyasını xatırladı. Lâkin o dünya endi baxt dünyası degil edi. Süleyman onıñ içine bir qaç kere kirip-çıqtı, lâkin adetteki baxtiyarlıq muitini sezmedi. O dünya bom-boş edi.

Qapu şiddetnen açıldı, odada terlep-pışnap Druşkin peyda oldı. Professör Süleymannı evel de bir qaç kere baqqan, onıñ yüregindeki ağrıları tariflep, ayretlendirgen edi. «Yüregiñizde nasıldır yabaniy bir şey bar kibi kele, öylemi? — dep sorağan edi o qarıq sesinen. — Kimerde o şey irileşe, yüregiñizni sıqa. Böyle vaqıtta nefesiñiz tıqala, çare tapıp olmağanından, qıçırıp yiberecegiñiz kele. Öylemi? Öyle, elbette. Siz raatsızlanmañız, episi keçer keter».

Şimdi Druşkinniñ çirayı başqa türlü edi.

— Ne oldı? Qısqadan añlatıñız, — dedi professör ekimge, özü ise Süleymannıñ krovatı yanındaki kürsüğe oturıp, onıñ elini aldı.

Süleyman professörniñ elinde qolçaq olmalı dep düşündi, közlerini açıp baqtı. Onıñ elinde qolçaq yoq edi.

Bu arada ekim oña vaziyetni añlattı.

— Sıcağı pek tez tüşmekte. Aşağıdan belinece, yuqarıdan omuzlarınace suvudı. Kapelnitsa qoydıq. Strofantin³⁴¹, kökarboksilaza, papavirin³⁴², panangin yaptıq. Toqtamay.

Süleymannıñ içinde birden qorqu peyda oldı. Ölüm qorqusı. O qorqu tezden deşetke çevirildi. Süleyman, adam bir kün doğğan eken, elbette, bir kün ola öleceğini bile, o sebepten özünü çoqtan ölümge azırлаğan edi. Lâkin şimdi vücudını sarsıtqan bu qorqunıñ öz tüşüncelerinen, ańınen alıp-berecegi yoq. Bu qorqu onıñ içinde, yüreginde asıl oldı ve Süleymannıñ şuurına, fikrine boysunmadı. Onıñ boğazını bir şey sıqtı. «İşte, başladı», dep tüşündi Süleyman. Lâkin uzaqtan professornıñ sözleri eşitildi: «Kislorod! Tez oluñız!» Emşireler, ellerinde kislorod yastıqları, biri-digeriniñ artından palatağa çapıp kirdiler. Professor yastıqnıñ bir köşesinden çıqıp turğan rezina sümekni Süleymannıñ ağızına tıqtı.

«Böyle usulnen yaşamaqnıñ ne keregi bar, — dep tüşündi Süleyman. — Ömüri boyu burunnen nefes alğan adamnı, ölüm alında ağızınen nefes almağa mecbur eteler».

O biraz salqın kislorod yutqan soñ tekarar yengilleşken kibi oldı. Lâkin köküsünde bir şey pek acıtmaqta edi. Bağırı sanki teşkelengen de, şimdi qan içinde al-revan olğan.

Odağa yürekniñ uruşını köstergen donatma alıp kirdiler. Emşire tellerge pekinik armut şekilli rezina quvuqlarını Süleymannıñ köküsüne yapıştırdı. Maşına ştırdap işley başladı. Professor onıñ diger yağından sozulıp çıqqan kâğıt lenta üstündeki qıyış-qoñur cızıqlarğa baqıp turar eken:

— Evine xaber etiñiz, yaqın kişileri kelsinler, — dedi.

— O bir özü yaşay, — dedi ekim. — Anketasında da başqa kimse kösterilmegen.

³⁴¹ Ahmet Haşim, ona bir parça rahat ve sükûn veren Strofantin adlı ilacı İstanbul'un altını üstüne getirtmesine rağmen bulduramamış, Frankfurt'taki hastane masraflarını ancak Falih Rıfkı Atay'ın yardımıyla ödeyebilmiştir. Yakup Kadri ve eşine yazdığı 10 Ocak 1933 tarihli mektupta "...ben iyileşemiyorum. İnsanı ölmekten alıkoyan ve bir yarım hayat içinde bunalmış bırakan tıbbı lanet ediyorum" der.

³⁴² **Papavirin:** bir ilaç adı

— Özünden soranız. Aytqan adresine «Acele yardım» maşinası yollaңыз. Vaziyet ciddi.

Süleyman Anapada dayısının balaları yaşağanını xatırladı. Lâkin adreslerini bilmey. Bilmegeni de yaxşı. Olarnı raatsız etmək ne kerek? Cenkten soñ olğanı-olacağı bir kere körüştiler. Süleymanın esine birden anası tüşti. Anası ölgende Süleyman yedi yaşında edi. Adamlar onı anasının töşegi yanına alıp keldiler. O Süleymanı quçaqlap ağladı: «Balam, endi kimnen qalırsıñ, bir özçügiñ nasıl etip yaşarsıñ? — dedi. Soñ ev içindekilerge müracaat etti: — Adamlar, balamnı yañğız qaldırmaңыз. Babası qayıp kelir, mıtlaqa qayıp kelir. Alla o qadar merametsiz degil».

Süleyman anasını quçaqladı, soñ yorğan astına kirip onıñ yanına yattı. O daima anasınen yata, ondan xoş bir qoqu keledi. Süleyman er vaqıt bu qoqu altında yuqlay, bu qoqunen uyana edi. Şimdi de bütün vücudınen anasına sıyıqtı ve tek anasında mevcut o xoş qoqu öz cigerleri içine toplamaqta edi. Adamlar onı yorğan astından almaq istediler, bala üdür-qıyamet ağladı, yorğannıñ astında terende saqlandı. Bu adamlar ondan ne isteyler, aceba? Bare tezce ketkeydiler. O kene anasının qoynunda qalır, anası oña babası aqqında meraqılı ikâyeler aytır edi. Kimdir: «Suv!» dep qıçırdı. Süleyman birden anasından o xoş qoqu artıq kelmegenini duydu. Yorgan astından cılışıp, anasının başı ucuna keldi. Lâkin o qoqu duymadı. Anasının vücudı suvuq ve cansız edi. O seslendi. Fiğan qoparıp ağladı. Anasına qorqup baqtı. Lâkin bu onıñ anası. O öz anasından niçün qorqtı? Süleyman er vaqıt yapqanı kibi, anasının başını quçaqladı. Böyle vaqıtlarda o da oğlunu quçaqlay ve: «Menim balaban oğlum. Babañ kelse, tanımaz seni. «Bu kim?» dep sorar. Men ise oña: «Bu bizim Süleyman», derim. Babañ şaşıp qalır, «A! Ne qadar balaban yigit olğan, der», dey edi. Anası şay degende, Süleyman zevqlana, babasını — uzun boylu, mazallı adamnı — tasavur ete, qalbi sevinçke, ıftıxarğa tola edi.

Bu sefer anası onı quçaqlap, oxşap olamadı. Bir söz bile aytmadı.

— Balanı alınız, — dedi kimdir. Şu daqqada, nasıldır quvetli eller, Süleymanı anasınıñ başı ucundan çekip aldılar. O anasını bir daa körmedi. Onı balalar evine teslim ettiler. Süleyman anda on yıl babasını bekledi. Soñ Moskvağa yazıp sorattı, niayet, onıñ cenkniñ tap birinci künlerinde elâk olğanı aqqında xaber keldi. O balalar evinde ekende, soñra institutta oquğanda, kimsege qoşulmay edi. Erkesnen bir soy yaxşı münasebette buluna, lâkin kimsenen dostlaşmay, sırdaşmay edi. Böyle çetleşüvniñ neticesi olaraq, özüniñ ayrı dünyasını keşf etti ve adamlardan bir tamam yatsırap qaldı. İşte, bu xastalıq kelip tutmağan olsa, o alâ öz dünyası içinde özüni baxtlı is etip yaşay berecek edi.

— Bu mümkün degil!—dep qıçırdı professor. — Dünyada er bir adamnıñ soyu-sopu, eşi-dostu ola. Yaxşı etip soraştırınız.

— O, ğaliba, esini coydı.

— Esini coyğan olsa, ükol yapıp özüne ketir de, sorañız. Mıtlaqa biliñiz.

Süleyman, şimdi oña nasıldır ükol yapacaqlarını añlap, közlerini açtı.

— Meni işitesizmi?— dep soradı professor.

— Eşitem, — dep cevap berdi Süleyman. Professor quvandı.

— Ana, köresizmi, eşite. — Soñ tekrar Süleymannıñ üzerine egildi. — Bir özüñiz yaşay ekensiz, soy-soplarıñız, yaxut başqa adamlarıñız olsa... Bir de bir adres aytıñız, çağırtayıq. Qorqmağa şey yoq.

Şimdi Süleyman bir şey duymay edi. Ne qollarını, ne ayaqlarını, umumen, bütün vücudı yoq kibi. Yalınız miyi çalışa. O bunu aydın-açık añlay. Em şimdi istegeni qadar laf ete bile.

— Kimsem yoq,— dedi o sakın davuşnen ve özüniñ dünyasını xatırladı. Lâkin endi o da yoq. Süleyman buña yazıqsınmadı. Endiden soñ oña episi bir.

O bütün quvetini topla öz dünyasını bir kere daa körmək və onıñnen vedalaşmaq istedi. Közlerini yumğan edi, qara saçlı qadın peyda oldu. Süleyman külümsiredi.

— Ne külesiñiz?—dep soradı professor.

— Bir yaqın adamım bar eken. Xatırladım.

— Pek yaxşı. Adresini aytıñız. Şimdi barıp ketirirler, — dep quvandı professor ve ekimge baqıp, emir eter kibi ilâve etti:— Aytıñız, maşınanı azbar qapu betke çıxarsınlar. Eki adam yollañız. — Soñ o kene Süleymanğa çevirildi, küler yüznen sözünü devam etti. — Ax, dostum, qasevet etmeñiz, bu dünyada...

— Menim bu dünyanen işim yoq, menim öz dünyam bar, — dedi Süleyman ve kene külümsiredi.

— Professor özünü qolaysız alda is etti.

— Ebet... epimizniñ dünyamız bar. Siz maña o adamıñızniñ adresini aytıñız.

— Adresini bilmeyim. Professor oña taaciplenip baqtı.

— Öyle ise şofornı çağırtayım, nasıl barılmasını añlatıñız. Bizim şoforlar şeerni yaxşı bileler.

— Nasıl barılmasını da bilmeyim.

— Ax, dostum, bu nasıl şey?..

Süleyman professorniñ şaşmalağanını körip, kene külümsiredi...

— Aysa, ne yapmalı?

— Barıp çağırmalı.

Professor Süleymanğa biraz baqıp turğan soñ, ekimge çevirildi ve, «belki adres stolundan soratmaq mümkün olur?» dep soradı.

— Yaxşı, — dedi o soñ. — Bizge o adamniñ adını-familiyasını aytıñız, qalğanını adres bürosından soratırız.

Professor eline qalem ve kâğıt alıp, yazmağa tedariklendi.

— Adını ve familiyasını da bilmeyim, — dedi Süleyman, közlerini professornın yüzüne tikledi.

— Sandıraqlay, — dedi qadın. — Aysa! Közleri de bir türlü.

Professor Süleymanğa şubeli-şubeli baqtı ve: «Qana, tiliñizni kösteriñiz. Şa-ay, şay. Yok. Öyle degil. E, şay», — dedi.

Professornen ekim qapu yanına çekildiler.

— Onıñ aqlı başında,— dep fısıldadı professor.— Şaqa ete, ğaliba. ebet! Bazı xastalar böyle vaqıtta şaqa etmege de istidatlılar.

— Professor,— dedi Süleyman tınıq sesnen. — Afu etiñiz, qıymetli professor...

— Ebet, ebet, qıymetli Süleyman. Sen ayta ber... biz yaparmız.

Men onıñ adresini de, adı-familiyasını da bilmeyim. Lâkin o bar. Aşxanede benimnen bir stolda, benim qarşımda otura edi. Xastaxaneden çıqıp ketkenine bir qaç kün oldı. Çağırtnız onı.

— Rica etem... öz aramız şaqalaşayıq. İtirazım yoq. Lâkin bu şaqağa yabaniy adamlarnı qarıştırmayıq.

O yabaniy degil. O benim adamım. Biz onen bir dünyada yaşaymız! Aytırtnız, kelsin. Men onen vidalaşmaq isteyim.

— Ebet, biz epimiz bir dünyada yaşaymız, qıymetli Süleyman.

— Yoq epimiz degil, yalıñız biz ekimiz. Professor indemedi.

Süleyman sabağace qıbırdanmayıp yattı. Onıñ vücudı yoq kibi edi, endi suvuqnı da, sıcaqnı da duymay. İç bir şey aqqında tüşünecegi de kelmey. Sabağa yaqın suvuqlıq bütün vücudını qaplap aldı. Süleyman bir qaç kere esini coydı. Bir keresinde professorğa yalvardı.

— Şu qadınrı çağırtnız. Onıñnen vidalaşmaq, onıñ razılığını almaq isteyim. Bu benim soñki istegim.

Professor qapunu açıp, kimgedir:

— Aşxanege bar da, diyet emşiresini çağırıp ketiriñiz, — dedi.

Birazdan aşxane müdiri, orta yaşlarındaki iri, sağlam muçeli qadın qorqa-pısa kirip keldi. Kirgeninen soradı:

— Ne, yemekte bir fenalıq sezildimi yoqsa?..

— Sizge xucur sual berecegim... canıñız ağırmasın, — dedi oña Druşkin. — Aşxanede, bu adamnıñ qarşısında kim otura edi? Xatırlap olamaysıñız mı?

— İç esimde yoq, — dedi diyet emşiresi, ayretlenip. — Onıñ aşxanege qatnağanı da eki-üç kün.

— Qara saçlı qadın, — dedi Süleyman.

— E! Qara saçlı qadın, — professor, deral, onıñ sözlerini tekrarladi.

— E, ebet, anavı qırmızı yanaqlı qadın, — dep bağırdı emşire. — Familiyası bir xucur edi. Şimdi... Volga, Ural... E-e, yoq, ne şu?.. Terek! Terekova.

Professor ekimge çevirildi.

— Tamilla Musayevna, maña Terekovanıñ şaxsiy kartoçkasını ketiriñiz. — ekim ve emşire ketken soñ Süleymanğa müracaat etti. — Dostum, meni qolaysız alda qaldırmañız. O qadınnıñ... barıp da aqayı olsa... ya da sizni xatırdan çıxarğan olsa... xastaxanedeki bu tanışlıqnıñ soñu xucur olıp çıqmaz mı?

Süleyman eleslendi. Ebet! Barıp da, kerçekten de, tanımasa, yaxut tanısa bile, kelmege istemese?!

— Professor, — dedi o eyecanlı alda. — O qadıñğa bizim bir stolda oturğanımıznı ve men şimdi onı pek körmek istegenimni aňlatıp ayتماق kerek. Aks taqdirde o meni kerçekten de xatırlap olamaz.

Professor yavaştan başını salladı, tüşünceli alda odadan çıqıp ketti.

Professor çıxqanının emşire kirdi, qapu yanındaki kürsüğe yerleşipce oturdu. Demek, Süleymanğa qaravul qaldırıldı. Bu Süleymannıñ oşuna ketti. Bir kere daa öz dünyasına barmaq, soñki defa seadet neşesini sürmek istep, közlerini yumğan edi, yüreginde ümütsizden ağlamaq istegi sezildi. Bu istek oña boysunmay, yüreginiñ terenliginden yanardağ kibi uvuldap çıqtı. O biraz dayanıp turdı, axır-soñu, çıdap olamadı. Boğazından ökürikke beñzer, qarıq davuş çıqtı. Emşire top kibi atılıp yerinden qalqtı. Palatağa tekrar professor ve ekimler toluştılar. Süleyman ağlavını toqtatıp olamadı. Közlerinden öyle çoq yaş aqıp başladı ki, o attı başı üzerine egilgen professorniñ qasevetli ve, merametli yuzünü bile körip olamadı. Boğazından qarıq sesler, iñiltirler çıqmaqta edi.

Niayet, Süleymannıñ ağlavı kesildi, közleriniñ ögü yarıqlandı. Endi onı goñülsizlik bastı. Miyi, vücudı ğayretsiz. Soñundan ne olacağı — ne qalacağı onı raatsızlamay. O endi o dünya-sından da, bu dünyasından da razı. Onıñ birden-bir istegi tezce ölmek.

— Professor?

— Ne deysiñ, Süleyman? . . .

— Daa çoq qaldımı?

— Nege?! E, ebet, maşına ketti. Baq sen oña, yanaşamızda, Sevastopol maallesinde yaşay eken.

— Kim?

— Şu... qara saçlı qadın. Susanna Kazimirovna, yani Terekova.

Süleyman közlerini yumdı. O artıq er şeyni xatırladı. Balalıq yaptı. Şimdi qadın sürüp kelse, ne der? Nasıl etip...

Eyisi, bir şey түşünmemek. Kene közlerini yumdı. Birazdan yuquğa ketti. Tüşünde tik bayırğa tırmaştı. Bayırnıñ çetinde çeçekke bürüngen bir badem teregi öse eken. Süleyman şu badem tereginden bir pıtaçiq qoparıp, Susanna Kazimirovnağa bağışlamaq istey. Elleriniñ-ayaqlarınıñ sızırılğanına terlegenine-pişkenine baqmadan, ep yuqarı tırmaştı. Qocaman bir çeçekni

añdırğan badem teregi ise ep yaqınlay. Birden o qır üstünde süründi, aşağı yıqılacağı yerde, ellerini sallay berip, yuqarı uçıp ketti, quş kibi avelenip, badem tereginiñ yanına barıp qondı.

— Siz yuqlaysıñız mı?

Süleyman bu sesni eşitkeninen abdırıp közlerini açtı. Yanaşasındaki kürsüde qara saçlı qadın oturmaqta edi. E, onıñ özü, qollarını tizleri üstüne xaçlap qoyğan, qorqu tolu közlerinen Süleymanğa baqıp oturmaqta. Közleriniñ aqları kerçekten de mavı tüste. Yüzü biraz ağarğan. Dudağı üstündeki siyrek, nazik tükler tizilişip turalar. Eger yılmaysa, yanaqlarında mıtlaqa oyucıqlar asıl olacaqlar.

— Bilesiñizmi?—dedi oña Süleyman,—men sizden afu rica etmek ve siznen vedalaşmaq isteyim. Menim, kerçekten de sizden ğayrı kimsem, yoq.

Qadın oña ayretle baqtı, soñ azaçıq külümsiredi. Süleyman vücudında sıcaqlıq is etti.

— Yalvaram, — dedi o. — Men... İşte, men ketkence, yani er şey bitkence yanımda otırıñız. Endi az qaldı.

— Oturırım, — dedi qadın alçaq sesnen. — Lâkin men bir şey añlap olamayım.

— Adıñız Susanna, soy adıñız Kazimirovna, familiyañız ise Tereköva. Öylemi?

— Öyle.

— Demek, siz Terek özeniniñ boylarında doğdıñız?

— Ebet.

— Menim adım Süleyman. Familiyam Taşqıran. Men asırlar devamında deñiz dalğalarınıñ şiddetli urılışlarına dayanıp kelgen tim-tik qayalarınñ qaburğasına yapışqan küçücük bir köyde doğdım. Anda yüksek bir qayanın üstünde badem teregi öse. O er sene baarde çeçek aç... Men sizni o terekniñ yanına alıp barır ve bir qırmızı pıtaçıq qoparıp beririm.

— Sağ oluñız. Maña çeçek bergen kibi oldıñız.

— Menim sizge daa bir ricam bar. Maña bir eyilik daa yapıñız. Menim vaziyetimdeki adamğa red etmək mümkün degil.

— Siziñ vaziyetiñizge ne olğan? Pek yaxşısıñız. Çırayıñız...

— Mesele çırayda degil, Susanna Kazimirovna, mesele yürekte.

O sağ elinen köküsini kösterdi ve bir talay vaqıt evel elleri - ayaqları qıbırdamağan alda, şimdi köküsiniñ sol yanında, terende yuregi toqmaqlağanını, qollarınıñ terisine qırmızı renk qayıtp kelgenini sezdi. Demek, fani dünya... ep öyle murekkep.

— Men sizge nezaketsizlik yaptım. Axşanede. Afu etiñiz meni.

— Yoq. Nezaketsizlik yapmadıñız. Men yaptım. Xastalıǵıñızni soradım. Neçün? Nege kerek edi?

— Siz ketken soñ, men sizni mında alıp qaldım.

— Nasıl etip?

— Özümniñ dünyamda, yani men azbarda kezugende... Men daima siznen beraber kezdim. Laf ettim. Kimerde siz benimnen razı olmadıñız, biz iddalaştıq. Zevqlı şey, lafımızniñ soñunda er vaqıt benim degenim, benim istegenim kibi olıp çıqtı. Bir kere maña pek darıldıñız. Atta meni, «axmaq, budala», degen sözlernen sögdiñiz. Lâkin benim canım ağırmadı ve men öz degenimden qaytmadım... Em qaytmam. İç bir vaqıt qaytmam. Sögmek degil, kötekleseñiz de, assañız da kesseñiz de, qaytmam.

— Ya siz ne degen ediñiz?

— Men ömürimde kimsege ayıtmağan sözümni sizge ayttım ve öz dünyama tek sizni alıp kirdim. Endi siz onıñ içinden çıqıp olamaycaqsıñız.

— Bir şey añlamayım. Rica etem, aydınca aytıñız.

— Aydınca aytsam, incinmazsıñız mı?

— Incinmaq? Neçün? Men sizge özüm rica etem.

— Yoq, öyle olsa da... bir kereden. Belki...

— Aytınız. Uzatmaңыз. Aytacaq şeyiңызniң episi bir sözge beñzey. Aytınız, canım ağırmaz.

Süleyman bir qaç kere közlerini yumdı-açtı. Susanna Kazimirovna oña yılmayıp baqmaqta edi.

— Men sizge, «sevem», degen edim:

Susanna Kazimirovna indemedi. O Süleymanğa ciddi nazarnen baqıp qaldı. Soñ külümsireycek oldı, birden yüzünü ellerinen qapatıp, ağlap yiberdi.

Şu esnada qapuda emşire peyda oldı. Onıñ artından professorıñ yuqusızlıqtan şişken yüzü körüندی.

— Endi bu birisi ağlay, — dedi emşire.

— Yapıñ qapunı, — dedi professor. Olar palatada kene yalıñız qaldılar.

— Ölüm töşegindeki adamnıñ ağızından böyle söz çıquvı añlaşılmas şey. Men şu sözni aytıp olğanım içün, baxtiyarım. Şu sözni aytmayıp, ölip ketken olsam, ökünecek edim. Siz meni bağışlaңыз. Endi ağlamaңыз.

Susanna Kazimirovna ağlavını kesken soñ da, eppi vaqıt yerge baqıp indemey oturdı.

Oda içinden ses-soluq eşitilmegen soñ, professor içeri kirdi.

— Nasılsıңыз? — dedi o şeñ davuşnen. — Men siziñ ricaңызnı yerine ketirdim. Siz de benim içün alicenap oluңыз.

— Teşekkür, professor, — dedi Süleyman. — Siziñ içün elimden kelgen er işni yaparım.

— Ricam şu ki, tezce tüzeliңыз. Yeter endi yataqlay bergeniңыз. Ne bu yapqanıңыз?

Süleyman cevap berip yetiştirmedi. Susanna Kazimirovna yerinden turdı, professorğa baqıp:

— Rica etem, maña, istegen vaqıtında bu xastanı ziyarət etmək için ruxsetname beriñiz, — dedi.

Professornıñ keñ ve yorğun yüzü külümsiredi. Külümsiregende betini örümçek avı kibi qaplap alğan bürüşikler bir cıylıp-bir cayılıp aldılar. Bürüşikler cayılğan vaqıtta yaşarğan ve dülberleşken kibi oldı.

— Rica etem! — dep xıtap etti Druşkin. — Ruxsetnameñizni şimdi ala bilesiñiz. Yürüñiz peşimden.

Susanna Kazimirovna professornıñ artından ketti. Qapu yanına yetkende, çevirilip Süleymanğa baqtı, külümsiredi: «Men şimdi kelirim».

Süleyman da yılmaydı. Adamlar çıqqan soñ: «Men bu qadınını çoqtan bile edim... tek şimdi rastketirdim.», dep tüşündi.

Saba uyanğanda, Süleymannıñ keyfi yaxşı edi. Pencere artında çeçek açqan ürük tereginiñ mis qoqusı burnuna urundı, boğazını qıtıqladı, yüregini oxşadı. Qırmızı güllernen örtülgen terekniñ pıtağında bir gögercin otura. Qanatlarını qabartqan, başını boynu içine çekken. Dersiñ, güller içinde teren tüşüncege dalğan. Aceba, bu quşnıñ ne qaseveti bar? Bütün başqa quşlar daldan-dalğa, terekten-terekke uçıp, bu acayip sabanı selâmlayaraq, ortalıqını özleriniñ şeñ seslerinden çıñlatqan bir vaqıtta, bu gögercin neçün pıtaqta qıbırdamayıp otura eken?

Süleyman bayağı vaqıt gögercinge baqıp yattı. Quş yerinden qıbırdamadı. Bir maalde şu pıtaqqa ikinci gögercin kedip qondı. Onıñ çoquçında nedir bar edi. İkinci gögercin ağızındaki yemegini mulâyim bir areketnen küskün gögercinge qaptırdı. Taacip! Bu gögercin özü kibi diger gögercinni baqa. Bu ne, aramtamaqlıqmı? İkinci gögercin ağızındaki aşını bergeninen uçıp ketti. Birinci gögercin tavurını bozmayıp pıtaqta otura berdi. Birazdan soñ baqımcı gögercin kene uçıp keldi ve kene oña yemek berdi. «Loqatacı, istismarcı, — dep tüşündi Süleyman ve yatqan yerinde bu tenbel gögercinni üşküttü. Gögercin oña baqtı. Onıñ baqışında lâqaydlıq, pervasızlıq bar edi. — Seni men, mına şimdi... Kiş!»— Süleyman elini şapıldattı.

Quş yavaş yerindən turdı və muqaytlıqnen pıtaq üstündən yürüp, terekniñ talda tarafına ketti. Bu vaxıtta Süleyman onıñ bir qanatı salpırap, salınıp qalğanını kördi.

Demek, o yaralanğan, uçıp olamay, demek, ömür arqadaşı onı baqa, tüzelgencə, özünə-özü yemek tapıp olğancə onı baqacaq. Süleyman coşqunlıqnen içindən xıtap etti: «Tüşkünleşmə, episi keçip keter, sen kene mavı kökte avelenir və öz qurtarıcıñnı, bütün kâinatnı selâmlap yırlarsıñ».

Elinde şpritsnen emşire kirdi.

— Süleyman ağa, saba şerefiñiz xayırlı olsun! Bugün çırayıñız pek yaxşı.

— Sağ ol, qardaşım. Bugün yaxşı — dedi Süleyman.

Ükoldan soñ Süleyman eppi vaxıt tavanğa baqıp yattı. Fikirleri tınıq, vücudında yengillik duya. O kene evini, özünüñ dünyasını xatırladı. E, ebet, ondan bir xəber almaq kerek. O közlerini yumdı. Lâkin seadet dünyası kelmedi. O bütün quvetini toplaş bir qaç kere daa tırıştı. Xucur şey. Keyfiniñ bu qadar yaxşı oluvına baqmadan, seadet dünyası kelmedi, mesutlıq duyğusu vücudını sarmadı. O daa bir kere tırışıp baqacaq olıp, közlerini yumğanda qapı «şırıt» etip açıldı və içeri Susanna kirdi. Onıñ yanaqları ürük çeçegindən renk alğan kibi, qırmızı və taze edi.

— Mına men keldim. Bekley ediñizmi? Süleymannıñ yüregində quvançqa beñzer xoş duyğu peyda oldu. Böyle duyğu, adette, öz dünyasına keçkənde peyda olaturğan edi.

— Ebet, bekley edim, — dedi o coşqunlıqnen. — em tek bekley degil de, sizni çağıra edim.

Qadınıñ qara közleri yıldıray, dülber dodaqları yılmaymaqta ediler.

— Siz daima böyle xucur laf etesiñizmi?, — dep soradı o.

— Yoq, endiden soñ daima doğru laf etecegim.

— Menim sözümnı tutacaqsıñız mı?

— Ebet.

— Aysa, men ketirgen şeyləri şimdi aşaycaqsınız.

— Yaxşı, episini aşarım.

Susanna çantasından banka, sarılı şeylər çıxarır, stol üstünə tiziştirir başladı.

Süleyman bu meramətli və sevimli qadının areketlərini közetir yətarən, öz dünyası-yalınlığını, ömürdəki boşluğu toldurur istəginin neticesi ekenini aňladı. Bu boşluq tolgan soñ, onun neticesi olğan «dünya» da ğayıp oldu. Yoq; ğayıp oldu değıl, endi onun dünyası yanında edi.

2.4. DEMİRCİNİN TEKLİFİ

— Ebet! Şay! Aydı, sevgililerimizni deñiştireyik. Sen, Pötr, red etme. Menim sevgilim, dersiñ, bir yutum suv. Körseñ, ağızıñ açılıp qalır. Ebet! Birinci kere körgende benim de ağızım açılıp qalğan edi.

— Soñ, nasıl etip yaptıñ o açılğan ağızıñnı? — dep soradı qarşıdaki grovatta yatqan Pötr emce ve oquyatqan kitabını tumboçka üstünə qoyıp, közlüğünü çıxardı, soñ ufulday berip, ayaqlarını salındırıp oturdu. Başı astındaki yastıqı alıp, sırtına tayandırdı. Soñ, «men azırım», der kibi qarşısında de o ayağına, de bu ayağına basıp telgenip turğan arıqça kevdeli, beyaz çereli adamğa baqtı. Bu adam İrfan Demirci edi. Onun beyaz yanaqları biraz körgen ve içine batqan, tögerek qara közleri ise öz çuqurlarından atılıp çıqmaq ister kibi fırlanalar. Yüzünden aqqan nomay ter saqalının astına kelip toplana ve anda büyük bir tamçı asıl etken soñ sallana berip yerge tama edi.

— Sen ne belleysiñ? — dedi o Pötr emcege keskin ve qarırq davuşnen.
— Menim sevgilim saña lâyıq değılmi yoqsa?

Pötr emce qarşısında turğan adamnı sert nazarnen süzdü. Demirci çıplaq ayaqlarının de birine de digesine basıp ep sallana, uzun ve keniş

trusigi er sallanğanda yubka kibi yelpirey, maykası da qarardan ziyade büyük — tap qursağı körüne, batıq köküsi üstündeki siyrek üñler endi ağarıp başlağan. O ağır-ağır nefes ala ve ufuldar, ıñranır kibi bir sesnen ep söylene:

— Sen Sultaniyeni bilmeysiñ. Bilgen olsañ, benim teklifime çoqtan razı olur ediñ, axmaq insan! Aydı deñişeyik?!

Pötr emce gür beyaz saçını silkitti ve olduqça ciddi tavurnen em de subetdeşiniñki kibi keskin davuşnen:

— Olmaz İrfan! — dedi. — Seniñ Sultaniyeñ benim Ediliyamnıñ yanında bir şey degil. Ebet, böyle aytqanım içün bağışla. Em kerçegi de öyle. Men Ediliyanı süfte körgende laf etip olamadım. Añlaysıñmı, sesim çıqmadı. O menden: «Sizge ne oldı?» dep soray, men ise balıq kibi ağızımın açıp-yapam, amma davuşım çıqmay. E, şay, onıñ ögünde ses çıkarıp laf etmek, benim içün bir edepsizlik edi.

İrfan bir an ne deycegini bilmeyip, közlerini aqayıp, o yan - bu yan sallayıp turdı, soñ birden bağırdı:

— Sen bilesiñmi, men Sultaniyeni birinci kere qayda rastketirdim? Bilmeysiñ! Plajda. E, Evpatoriya plajında. Anda biñlennen çıplaq qadın yata edi. Yalı insan teninden qıp-qırmızı olğan. Men ise adamlardan töñülgen edim. Amma Sultaniyenini körgenim kibi vücudıma elektrik tokı toqunğan kibi oldı.

— Patlatasıñmı bir qarar. Elektrik tokı emiş. Plajda qadınlarnıñ episi dülber olup körüne. Soyunğan soñ... —Pötr emce sözünü bitirmeyip, yüzünü bürüştirdi, qolunu salladı ve köz qıyığından maña baqıp aldı.

Men öz qrovatım üstünde bağdaş qurup otura, anamına davağa çevirilecek bu subetniñ bir sözünü bile qaçırmayıp diñleyim.

Pötr emcenıñ baqışını özüme bir işmar dep bildim ve, deral, subetke qoşuldım:

— Plajdaki tanışlıqtan er daim edepsizlik qoqusı kele! — dep bağırdım.

İrfannıñ saqalı astında salınıp turğan suv toplantısından büyük bir tamçı üzülip, sol ayağınıñ baş parmağı üstüne tüşti. Onıñ cırayı daa ziyade kögergen, közleri çuqurları içinde parıl-parıl yanalar. O turğan erinde ep yüre ve bizlerge açuvnen tiklenip baqa.

— Sanki seniñ sevgiden xaberiñ bar? — dep bağırıp yiberdi o. — Sersem qart. Sevgi ne olğanını bilgen olsañ, Ediliyañnı menim Sultaniyeme deñişir ediñ. Ey, saña añlatmaqñıñ aceti yoq. Ep bir añlamazsıñ.

O beklenilmegende şiddetnen maña baqıp aldı. Lâkin közleri meni körmediler. Şay ise de, men bu manasız davağa qızgınlıqnen qoşulmağa ve kerek olsa, öz sevgilimni bar quvetimnen qorçalamağa azırlandım. İrfan kene qarşısında çompayıp oturğan Petr emcege baqtı ve elini sallap:

— Plajdaki qadınlarnıñ episi dülber degil! — dep bağırdı. — Menim Sultaniyem ise çıplaq degil edi. Üstünde mavı yolaqlı xalatçığı bar edi. E! Altın tüsündeki saçlarını ise arsız el çubalta, mas-mavı közlerinde baxt qıgılçımları parılday, inceçik qırmızı dudaları arasından inci kibi tişleri körüne. Dersiñ, o bu dññyanıñ adamı degil. Böylelerine tek sığınmaq, tabınmaq mümkün. Sen qabaqbaş ne añlaysıñ?!

... Qapuda emşire peyda oldı. O şpritsni demir tabaqqa toqundırıp tasırdattı. Soñ:

— Demirci, ükolğa, — dedi.

İrfan turğan erinde çevirildi — saqalı astındaki suv toplantısından büyük bir tamçı atılıp ketti, — qamburlaşqan, yorğun bir alda, qrovatına barıp yattı. O qrovatqa mingence de bayağı oğraştı. Emşire Pötr emcege minnetdarlıqnen baqtı ve başını yavaştan salladı. Men onı maña da baqarmı eken dep bekledim. Lâkin öyle olmadı. Bir çoq areketlerden soñ niayet qrovatına minip qapaqlanıp yatqan İrfanğa çevirildi ve ükol yaptı. Emşire keteyatqanda kene Pötr emcege baqtı ve başını salladı, soñ aqırın davuşnen: «Endi raatlaniñiz. Geceñiz xayır», dedi. Bu sözler epimizge ait olsa da o tek Pötr emcege baqıp ayttı ve menim tarafıma baqmaq yasaq etilgen kibi başını salındırıp çıqıp ketti.

İrfan yüzüqoyun yatqanı alda yuqlap qaldı. Saatlernen devam etken azap, niayet, onı terk etti. Emşire ükol yapqan soñ o qıbırdamadı bile. Pötr emce inılday berip, divar betke çevirilib yattı ve birazdan soñ o taraftan engil xurultı eşitildi. Bu davadan olar ekisi de yoruldılar.

Men qrovatnı ğıcırdatmamağa tırışıp, yerimden yavaş turdım ve çıraqnı söndürdim. Oda bir kereden qaranlıq içine ğarq oldu. Başını aşağı salındırıp, sert adımlarnen çıqıp keteyatqan emşireni xatırladım. Maña canı ağırğan olsa kerek. Umumen bu qadın milletini añlamaq küç. Quvandırmaq istep bir şey yapsañ, canları ağıra. Küñdüzi maña ketirilgen bir top çeçekni kimse olmağanda emşireniñ odasındaki grafinge qoyğan edim. İşte, quvandıracaq oldım. O ise yarım saatten soñ bizim palatamızğa çırayı bozulğan alda kirip keldi. Bu vaqıtta Pötr emce azbarda kezine, İrfannı ise konsultatsiyağa alıp ketken ediler.

— Seniñ çeçek taşıp yürgeniñni baş ekim körgen, — dep fısıldadı o açuvnen. — Ne, münasebetimizni erkes bilgenini isteysiñmi? Qopayacaq olasıñmı: mına men nasıl yaş qıznıñ başını aylandırdım dep?..

— Yoq, men...

— Aytım da saña, umumen meni tanımağan kibi olup yür dep. Meni rastketirgende öyle tikilip baqasıñ ki, asıl barmağa er tapamayım. Qızlar da duysalar kerek...

— Neni?..

— Manzura menden: «Dörtlüncü palatadaki yaş xasta zararsız ya?» dep soradı. Ağız aray. «Vazgeç şunu, içi-bağırını xastalıq biylegen. Yaş körünse de çoqtan qartayğan», dedim.

— Ne içün? O küldi.

— Ne içün olğanını bilmeyim.

— Gülnar, bu qadar gizlemege acet barmı? Dersiñ, bir cinayet işlegenmiz?

— Sus. Şimdilik Sen xastasıñ. Men ise emşirem. Aramızda başqa türlü laf da, münasebet de ola bilmez.

Sabasına Gülnarıñ çırayı külgen kibi edi. O epimizge ilâc berdi. İrfannen Pötr emceden al - eval soradı. Pötr emce başını sallap «yaxşıman, sağ ol», dep taşıladı. İrfan ise gür sesnen: «Sağ ol, benim qurtarıcım. Özümni at kibi duyam, — dedi ve birazdan soñ ilâve etti: — Ex, şimdi meni bir adam körgen olsa edi, kimsin nasıl quvanır edi».

Biz onı kimni nazarda tutqanını bilsek de, indemedik. İrfan o adamnı tek ağrıları başlanğanda aña edi.

Gülnar beklenilmegende maña müracaat etip:

— Siz nasılsıñız? — dedi.

Men bir kereden ne deycegimni bilmeyip:

— Ne? — dedim.

O, «ey çıqımsız adam», der kibi yazıqsınuvnen yüzünü bürüştırdi ve özünüñ sert adımlarınan çıqıp ketti.

İrfannıñ vaziyeti yaxşı olğanı içün epimizniñ keyfimiz yaxşı edi. O aqşamki ükolden soñ bambaşqa olıp turdı. Şimdi o ğayretli, sağlam körünişli, şeñ ve dülber bir adam. Epimiz traş oldıq, yuvundıq ve sabalıq emegine kettik. Tünevinki vaqıanı üçümüz de unuttıq. İrfan özünüñ Moskvada Bauman adına aliy texnika oquv yurtunda oquğan qardaşı aqqında ayta. Pötr emce er vaqıttakisi kibi diqqatnen diñley. Men ise de İrfannı diñley, de özümniñ xayallarım dalam.

İrfannı baqqan qart professor Pötr emcenen ekimizni çağırıp şöyle degen edi: «Biz Demircini operatsiyasız devalaycaq olamız. Lâkin ağırı kesici ükollarını da sıqlaştıрмаq mümkün degil. Aksine, olarnıñ müddetini azar-azar unutmaq kerek. Ağrıları tutqanda o sertleşir, qabalaşır, sataşır. Lâkin böyle vaqıtta onıñ diqqatını çekip, vaqıtnı sozmağa yardım etiñ ki, ükol ancaq belgilengen vaqıtta yapılsın. Onıñ alı kettikçe ağırlaşır, lâkin belli bir müddetten soñ engilleşip başlar. Böylece, biz onıñ organizmine xastalıqqa

qarşı küreşmege şərait doğururuz, — o bizge biraz vaxt baqıp turğan soñ ilâve etti: — Eger o sizge keder etse, aytıñ, başqa, bir adamlıq palatağa avuştırırız. Lâkin onıñ bir özüne daa qıyın olur».

Böylece, biz, Pötr emcenen beraber bir aftadan berli İrfannen iddalaşa, qavğa etemiz.

Aqşamğace er şey yaxşı edi. Biz İrfannen bir qaç kere bilârd oynadıq. Azbarda kezindik. Lâkin künniñ ikinci yarısı başlanğanınen İrfan yavaş-yavaş deñişip başladı: ciddiyleşti, soñ umumen susıp qaldı. Biz de Pötr emcenen susmaqtaımız. Küñ qavuşqan soñ İrfan qursağını tutıp, palata içinde o yaq-bu yaq yürüp başladı. Soñ soyunıp yattı. Yatqan yerinde ep aylana, ıñrana, sögüne, allağa yalvara, soñ onı da söge. Niayet, o tizlerini qursağına tirep, yüzünü yastıqqa qoydı ve böyle alda bütün kevdesini sağğa-solğa sallap başladı. İrfan qursağındaki ağırlar olduqça quvetlengen bir vaxıta böyle yapa edi.

Pötr emce maña köz etip aldı. Men onıñ baqışını añladım. İrfanniñ içindeki ağırlar dayanılmaz derecege keleyata. Artıq o böyle etip yatalmaz. Keskin ses yiberir, yerinden atılıp turar ve bir tamam deñişken qıyafette ekimizden birimizge sevgililerimizni deñişmekni teklif eter. Bütün mesele onıñ qaysı birimizge müracaat eteceginde. Umumen o Pötr emcege sıqça muracaat ete. Belki meni böyle bir laqırdı içün daa yaş esap etkeni ya da Pötr emceniñ qrovatı oña nisbeten yaqın olğanı ve oña yatqan yerinde bile müracaat etmək mümkün olğanı içündür? Lâkin zavallı İrfanniñ da aqqına kirmek istemeyim. O maña da bir qaç kere müracaat etti ve men, zanımcı, daa soñ Pötr emceniñ dostane baqışlarından añlağanıma köre, özümni degerli tuttum. İrfan özünüñ Sultaniyesiniñ ilâiy dülberligini aytıp tekrar ve tekrar maqtağanda, men de israrlıqnıñ öz sevgilimniñ bayağı yaş ekenini, demek dülber ekenini isbat ettim. «Onıñ esmeri yüzçigi öyle cazibeli ki, oña saatlernen baqıp turmaq mümkün. O buña izin berse etkeni. Başqa şey kerekmey!» dep bağırdım.

— Ey çipçeçik! — dep ayqırdı o vaqıtta İrfan. — Saña sevgi aqqında qonuşmağa daa erte. Başta adamlar qırq yaşında evlene ve doğru yapa ediler. Şimdi ise... Sen burnuñnı sürt başta. Aks alda oña men şimdi bir yumruq yandırırım, soñ lafıñnı bilip aytırsıñ...

Men de bağıruvda, afaqanlanuvda ondan artta qalmadım. Men oña: «Sen sevginiñ lezetini, dadını unutqansıñ, qartayıp, qatıp qalğansıñ, — dedim. — Eger benim Leylâmı bir kere körseñ, dünyada aşqına yaşamaq ve küreşmek mümkün olğan büyük duyğu bar ekenine qanarsıñ!»

Men emşire kelgence dayandım ve İrfan teklif etken kerginlikten bir direm bile çekilmedim.

İşte, bizim zavallı İrfan böyle. Ağrıları tutqan vaqıtta kimseni acımay. Onıñ caqları içine batıp kete, közleri nasıldır suvuq ateşnen parılday yüzü kögere, sesi titrey, yerinde sallana ve onıñ köküsinden teren nefesnen beraber iñilti ax çeküvge beñzer nasıldır davuşlar atılıp çıqa edi. Onıñ yüzünden aqqan ter saqalında iri bilançıq tamçılarğa çevirilib tama. Polnıñ o turğan yeri daima sılaq ola. Davanıñ soñunda o sertleşe, qabalaşa, subetdeşini aqaretlev derecesine barıp ete. Böyle vaqıtlarda, eñ müimi, oña yan bermemek, ondan artta qalmamaq kerek. Ve biz ondan artta qalmaymız.

Muit soñ derece kerginleşkende ve İrfan subetdeşinen aman-aman tutuşacaq vaqıtta bosağada şpritsniñ demir tabaqqa urulğanı ve emşireniñ qurtarıcı sesi eşitile. Bundan soñ er şey bite. Ükoldan soñ İrfan bir daa turmay ve biz de yuqlamağa yatamız.

İrfan birden keskin ıñrandı, soñ xucur ses çıqardı ve şiddetnen erinden atılıp turdı, biraz o yaq - bu yaq baqıp turğan soñ ateş kibi parılдаğan közlerini aqaytıp, Pötr emceniñ üstüne yürüş etti.

— E? Şay! Aydı sevgililerimizni deñişeyik? Aydı!

— Yoq, — dep itiraz etti Pötr emce ve teessüfnen maña baqtı. O bu baqışnen, «bu sefer de sen çette qaldıñ», demek istedi. — Yoq, razı olıp olamayım. Menim Ediliyam tek meni seve. Tek meni! — O bağırip yiberdi. Soñ yımşadı. — O bir dane, onıñ lâyıǵı yoq.

— Şaymı? Şay e?! Sen benim Sultaniyemni körgeñ soñ Ediliyañnı unutırsıñ. Menim Sultaniyem menden on dört yaş küçük. O yaş, dülber, eñ müimi, aynecilik yapmağa bilmey. E! Bilmey. Böyle adamnen yaşamaq bir baxttır. E! Aydı deñişeyik?

— Sen ne deysiñ şu İrfan? Maña öz Ediliyamdan vazgeçmekni teklif etesiñmi? Onen yaşamaq mümkün, onen ölmek mümkün, lâkin ondan ayırılmaq mümkün degil.

— Men Sultaniyenen nasıl etip tanışqanımnı bilesiñmi sen? Bilmeysiñ e?! Ayse diñle. Diñle, aytayım.

O ayaqları bataqlıq içine batıp qalğan kibi olarnı ağırlıqnen köterip basa ve qıçırıp-qarılıp laf ete. Saqalından kene iri tamçılar tamlay, yüzü kögerdi ve bütün kevdesi titrep başladı.

— Sen onıñnen nasıl etip tanış oldıñ, soñ aytçı, baqayım?

Men Pötr emcege manalı baqış yaptım. İrfan Sultaniyenen nasıl etip tanış olğanını bizge çoq kereler aytqan edi. Şimdi, Pötr emceniñ böyle sualinden soñ İrfan onıñ aselet sorayatqanını añlaya bile. Böyle taqdirde dava bir kereden kesilir. İrfannıñ ükol vaqtınace ise daa qırq beş daqqa vaqıt bar.

— Bilemiz, Sen onıñnen Evpatoriyada, plajda tanış oldıñ. O qırmızı kupalnik kiyip, qara közlük taqıp, gülgülü mantar taldasında yata ve pepsikola içe edi...

Qart özünüñ yañlışını vaqtında tüzetti ve davanı daa qızğınlaştırıp yiberdi.

— Tevekkel insan. Axmaq deseñ de, yeri bar, — dedi İrfan. Onıñ yüzünde külküge beñzer lâkin acınıqlı bir ifade peyda oldı. — Sen ne, çıldırdıñmı? E, onıñ közlüğü yoq edi. O raskladuşka almaq içün nevbette tura edi... Ex, o nasıl küñler edi...

O bağırp, boğulıp, tutulıp laf ete. Sözleriniñ aman-aman episi xıaptan ibaret ola. Yüzü topraq kibi kögergen ve terden bir tamam sılanğan edi...

— Menim Ediliyam maña...

— O raskladuşka almaq içün nevbette tura edi! — dep ıñrandı İrfan, soñ şaşılacaq derecede yımşaq ve mülâyim bir sesnen ilâve etti: — Nazik vücudı iyün küneşiniñ qırmızı nurlarınen telçelengen, özü de nurdan yapılğan kibi xafif... E, kerçek, men onı körmezden evel nevbette turğanlardan: «Tapşanlar içün bilet qayerde satıla?» dep soradım. Maña yanaşadaki budkanı kösterdiler. Men o budkağa doğrulğan arada, onı kördim. O nevbette soñundan ikinci olıp tura edi. Men onı körgenimnen turğan erimde qatıp qaldım, Ey alla, bu esimdemi yoqsa tüşümdemi? Bu vaqıtta o da maña baqtı ve: «Siz kaç yaşındasıñız?» dep soradı. Men şaşmalap qaldım. Yaşımını iç xatırlap olamayım. Lâkin o bekley. Maña özüniñ mas-mavı közlerinen baqıp beklep tura. Niayet, men özümniñ yaşımını xatırladım ve eşitilir sesnen: «Qırq», dedim. «Ne, qırq? — dep soradı o kene. — Bu qadar çoq, e?»

— Menim Ediliyam maña der edi ki... Aqlı yaştı degil...

— Bu arada men, — dep bağırdı İrfan, — duydım ki, nevbette turğan adamlar maña xucur-xucur baqalar. Bu vaqıtta qızniñ sesini tekrar eşitem: «Sizge kaç er kerek, dep sorayım». Bu sefer benim sesim ğayıp oldı. Soñ peyda oldı ve men: «Bir», dedim. «118 nomerli tapşannı özüñizge ala bilesiñiz. Men oña bilet alğan edim, lâkin faydalanmaycam. Özümne raskladuşka alacaq olam». Men teşekkür manasında başımını bir kere salladım ve tapşanlar sırası betke kettim. Deñizniñ şuvultısı benim başımniñ içinden çıqqan kibi kele. Ayaqlarım qaltıray, közlerimni tuman basa. Niayet, men 118 nomerli tapşannı taptım ve bayağı vaqıtqace onıñ üstüne oturmağa cesaretlenmedim.

İrfanniñ nefesi daa ziyade tutulıp başladı, sesi xırıldap qaldı. O ellerinen qursağını tutıp, egilgen alda, zar-zornen ayaq üstünde tura edi. Şimdi onıñ sözünü kesmek ve biraz tınış almağa imkân bermek kerek edi.

— Soñ, ne olğan? — dep bağırdı Pötr emce. — Nasıldır ağaç tapşanğa oturmağa qorqa eken. Belki, pek qattıdır. Şay ise sen de

raskladuşka alğaydıñ. E, men umumen plajdaki tanışuvlarğa şubenən baqam. Terbiyeli adamlar başqa erlerde tanış olalar.

Pötr emce qərarını qaçırdı. İrfan sarsıtıcı ucümge keçmək üçün teren nefes aldı və yumruqlarını sıqıp, Pötr emceniñ üstünə şiddetnən yürüş eterek: «Ne ayttıñ?!» dep ayqırdı. Bu ande qapu yanında tasırdı eşitildi və yengil adımlarnən emşire kirip keldi.

— Yeter iddalaşqanıñız, — dedi o sakın davuşnən. — Demirci, eriñizge yatıñız.

İrfan bir tamam qamburayğan caqları və közleri içine daa pek kirgen alda şaşqın nazarnən emşirege baqıp qaldı. Soñ turğan erinde öz qrovatı betke çevirildi və bataqlıq içindən ketken kibi ayaqlarını süyrep basaraq, qrovatı yanına bardı. Emşire, o adetteki kibi qapaqlanıp yatqance beklep turdı. Ükol yapqan soñ o bizge: «Xayırlı gece», dedi və çıraqnı söndürüp çıqıp ketti. Bu başqa emşire edi. Menim Gülnarım yarın kelecək.

Sabağace iç birimizdən ses-soluq çıqmadı. Saba açılğan soñ bugüñ Pötr emceniñ ketecek künü ekenini xatırladıq. Men qorqunən aqşamı oyladım. İrfanniñ endi menden ğayrı müracaat etmege adamı olmaycaq. Ya barıp da men dayanıp olamasam, saat onğace bile dayanıp olamasam, ne olur? İrfanniñ ükol vaqtı küñde on daqqa uzatıla ve bugüñ on buçuqqace dayanmaq kerek.

Aqşam yaqınlağanı sayın menim raatsızlanuvım da ep arttı. Saat yedilerde Gülnar keldi. Üstümdeki ağırlıqnıñ yarısı engen kibi oldı. Gülnar xaber alıp turar ve kerek olsa yardım eter.

İrfan tizlerini qursağına tirep, başını puf yastıqnıñ içine soqup, yatqan yerinde somurdana - somurdana o yan - bu yan sallanıp başlağanda men qrovatıma yerleşipçe oturdım ve onıñ sevgililerimizni deñiştirüv boyunca teklifini butün çarelernen red etmege azırlandım.

Men beklep oturğan olsam da er şey apansızdan başlağan kibi keldi. İrfan erinden şiddetnən atılıp turdı. Başta yanındaki boş qrovatqa baqtı, soñ maña tikilip qaldı. Onıñ yüzü sersemlegen adamnıñ yüzünə beñzey edi.

Birazdan soñ o turğan yerini yavaş - yavaş tepip başladı. Bu onıñ içinde ceennem ağırları başlağanını bildire edi. Onıñ yüzü o derecede deñiştirdi ki, meni deşet bastı. Bayağı vaqıt turğan yerini taptağan soñ o teren köküs keçirdi ve ağır ırlandı. O başlamay, men ise nasıl başlaycağımı bilmeyim. Qapu aralığında Gülnar köründi ve çirayını sıtıp: «Başla», dep fısıldadı.

Men başlamağa azırım, lâkin neden başlaycağımı bilmeyim. Adette, er vaqıt İrfannıñ özü başlay, biz ise oña tek itiraz ete edik. Böyle yengil ola edi. Men onıñ yüzüne daa bir kere baqıp aldım ve birden başlap yiberdim.

— Menim sevgilim — bu benim ayatım. Men onıñ dülber olup - olmağanını bilmeyim, lâkin onıñsız yaşap olamaycağımı bilem.

— Şay e?! — dedi İrfan keskin davuşnen.

— E, onıñsız yaşamaq mümkün degil, — tekrarlardım İrfannıñ lafqa qoşulğanına quvanıp. — Onıñnen ise yaxşı, o söylengen, attı qıçırıqlağanda bile yaxşı. Bilesiñmi men onı... men onı er vaqıt sevem.

— Şay e?!

İrfannıñ miyinde nasıldır tormozlanuv olğan olsa kerek ki, lafqa qoşulıp olamay edi. Men oña yardım etmege qarar berdim.

— Ebet, sevem.

— Aydı deñişeyik, — dedi o neçündür yalvarğan davuşnen. — O mende bir dane, o eñ aliy insan, o adamlar arasında yürgen ferişte, aydı deñişeyik.

— İç mümkün degil, — itiraz ettim men mümkün qadar keskin davuşnen. — Öz sevgilimni ğayıp etmek, benim için özümni ğayıp etmeknen birdir.

— Şay e? Ya sen onıñnen nasıl tanış oldıñ? Qana aytçı, nasıl tanış oldıñ?

Tüşünip oturmağa, uydurmağa vaqıt yoq edi.

— Bilesiñmi, men onıñnen beraber oquy edim. İnstitutta.

— Nasıl etip?

İrfan özü söylenecegi yerine polnı tepkeley berip, menden cevap bekley. Men onıñ yüzüne baqmağa cesaretlenip olamayım ve qarşımda onıñ terden sılağan çıplaq ayaqlarını körem.

— Biz pamuq cıymağa barğanda... beraber pamuq cıya edik.

— Soñ?

— Bir kere, aqşam üstü, tarladan qaytqanda özenden keçmek kerek oldı. Köpür uzaqta edi. Yigitler qızlarını köterip keçirdiler. Men de özümniñ Leylâmnı quçağıma aldım. Qaranlıq edi. Özen ise say ve keñ. Onıñ yüzü benim yüzüme toquna. Birden, men onıñ benimki ekenini añladım. Ebediyen.

— Soñ?

— Bilesiñmi, onıñ içün er angi işni yapmağa qadir ekenimni añladım. Men özen bitken soñ da onı quçağımdan tüşürmedim. Yerniñ o bir çetinece köterip ketmege azır edim... O geceni biz tarlada keçirdik. O gece — bizim gecemiz oldı. Biz ol gence³⁴³ beraber olmağa qarar berdik, ant - yemin ettik...

— E, añlaşıla, — dep sözümni kesti İrfan, —Añlaşıla. Sen edepsiz ve axlâqsız bir adamsıñ. Seni yaxşı etip silmek kerek. Böyle etip sevelermi, qalpazan?

— Seniñce nasıl etip sevmek kerek? —dep bağırdım men davamızıñ niyet bağlanayatqanına quvanıp. — Ne, oña baqıp çuqunmaq kerekmi yoqsa?

— Ebet. Ebet. Sen onı sevmeysiñ. Ber onı maña, al benim Sultaniyemni. O insanca sevmeye bile. Seni de öğretir. Doğru, o Kiyevde yaşay. Lâkin bunıñ emiyeti yoq. Körmek isteseñ, barırsıñ.

— İrfan! — dep bağırdım men. — O muqaddes geceni beklep men yigirmi sekiz yıl yaşadım ve daa yüz yigirmi sekiz yıl yaşamağa azırım.

³⁴³ Eserden gence şeklinde yazılan sözcük “gece” olarak yazılmalıydı, dizgi hatası bulunmaktadır. S.A.

— Axmaq, — dep xırıldadı İrfan. — Gece için değil, kündüz için yaşamaq kerek. Yarıq için, qaranlıq için değil.

Men çaresini tapıp olğanım qadar oña itiraz etip başladım. İrfan da bağıra, meni aqılğa yatmaycaq cinayetlerde qabaatlay.

Qapuda Gülnar peyda olğanda benim alım da acınıqlı edi. İrfan emşireniñ kelgenini añlağan soñ, turğan yerinde yavaş-yavaş aylandı ve öz qrovatına doğru ketti. Ükoldan soñ o, adetteki kibi, ses-soluqsız yuqlap qaldı.

Men, teknil mecalsızlanğan alda, qrovatıma sozuldım. Boğazım ağıra, ağızım qurup qalğan, köküsimde nasıldır sancılar peyda ola, oda içi tınçıq edi. Bu anda Pötr emceni xatırladım. Bundan qırq yıl evelsi faşistler onıñ közü ögünde qurşunlağan Ediliyasını, aman-aman er küñ, mına böyle qızğın munaqaşada qorçalamaq qolay olmağandır.

Men beyaz saçlı, sağlam muçeli qartnıñ öz qrovatı üstünde bağdaş qurup oturğanını tasavur ettim, O er vaqıt üküm etici gür ve aenkli davuşnen laf ete. Onı tek mına böyle sesi için bile diñlemek ve ürmet etmek mümkün. Mence, böyle acayip sesnen yalan ayتماق ya da adamnı aqaretlemek mümkün değil.

«Biz o vaqıtta daa evlenip etiştirmegen edik, — dey o ses maña. — Cenk başlanğaninen maña ketmek kerek oldı. Sevastopolni qorçaladıq. Soñ Kavkaz betke çekilgende gemimiz battı. Men esirler lagerinde özüme keldim. Lager şeer yanlarında edi. Alımız pek acınıqlı. Tarifke kelmez derecede acınıqlı. Aş-suv bermeyler... xastalıqlar. Ölülerni aselet bir kaç küñgece almaylar. Olar da tirilernen yan-yanaşa yatalar. Ediliya bizge suv, yod, peksimet ketire edi. Alla bilsin, bu şeylerni qaydan tapa edi. Bir keresinde, saqçılarınıñ biri onı toqtatqan. Onı bir gruppa çufutnen beraber bizim lagerimiz yanında attılar. Men o vaqıtta onıñnen beraber oldım. O vaqıttan berli benim kölgem yaşamaqta... Şimdi, mında, özüm duymağan alda, onı birinci kere sesimni çıkarıp añdım. Onıñ adı özüme xucur eşitildi. Sen, Emir, daa yaşsıñ, eger sevseñ, sevgiñe muqayt ol. Er daqqada, er saniyede. Aqiqiy sevgi özüñni tamamilе bağışlamañnı talap ete. Sevgisiz adam bom-boştır».

E, men sevem ve benim sevgilim yançığında. O daa demi bu odada edi. Aqiqiy sevginiñ peyda olması için bizim ekimizniñ ayatımız birleşmek kerek. Em öyle olur. Men ondan bir vaqıt ayrılmam.

Ortalıq yatışqan soñ, men sofağa çıqtım. Anda, stol çıraqınıñ yarığında Gülnar kitap oqup otura. Çıraqnıñ qırmızı nurları onıñ acayip yüzünde oynaylar. Yüregim bir çapalanıp aldı. Onı körgende er vaqıt şöyle ola. O ayaq seslerini eşitip, başını köterdi ve meni körgeñ soñ oqyatqan kitabını yapıp, stol üstüne qoydı. Yerinden yavaş turdı. Men eyecannen adımlarımni sıqlaştırdım. Oña yetmeme bir adım qalğanda Gülnar elini köküsimə toqundırıp meni toqtattı. Ebet, şifaxanede bulunğanımızni, onıñ nevbetçi emşire, benim ise xasta ekenimni unutmamaq kerek.

— Demin Sen nasıl Leylâ aqqında ayttıñ? — onıñ sesi suvuq ve qaba edi. — Aman bülbül kibi söylenesiñ. Anavı qıyışbacaq Leylâ degilmi şu?

— Men... men...

— Bir söznen aytqanda, Sen axmaqısıñ. O seni taşlap doğru yaptı. Men zavallı onıñ qalımtısına qapıldım. Muqaddes gece, emiş. Şu geceñnen yaşayber. Şu muqaddes geceñden bu yaqqa keçme.

— Sen ne aytasıñ? — dedim men niayet.— Men bunu uydurdım.

— Uydurdım, emiş. Leylâ nasıldır bir yigitniñ onı suvdan alıp keçkeni ve sabağace tarlada qalğanları aqqında aytqan edi. O qalpazan sen ekensiñ de!..

— O men degilim. Yoq, benim, lâkin öyle degil...

— Sen öz-özüñe üküm çıqardıñ. Men bu laflarnı eşitken soñ, seni bir zaman özümniñki esap etip olamam. Esap etip olamam! Eşitesiniñmi? Biz evlengenimiz taqdirde bile sen benim için yat olıp qalırsıñ.

Menim içimde nedir üzülgeñ kibi oldı. Damarlarımdaki qan qatıp başlağan kibi vücudım uyudı. Men ne yaptım?

Sabasına İrfannıñ keyfi yaxşı edi. Menim alım ise acınıqlı. Gece yaramay yuqladım ve şimdi başım solqıldap ağırmaқта. Dersiñ, birev onı

ayavsız çöküçlemekte. Bütün vücudım ezgelengen, yıpranğan kibi. Yatqan yerimden turacağım kelmədi. Lâkin şeñ-şəramet İrfan üstümdeki yorğannı çəkib aldı ve olduqça gür sesnen sabalıq yeməginə ketmək kerekligini ayttı.

İster-istemez turdım.

— Sen ne mübareklenip qaldıñ? —dedi o külip.

Menim laf etecegim kəlməy, tünəvin aqşam pek çox laf etkenimdən şimdi bile caqlarım ağıra. Sabalıq yeməgindən soñ yuqu ilâcı içtim və qrovatıma sozuldım. Tünəvinki aqşam aqqında tüşünecegim bile kəlməy. «Ex, Leylâ, seniñ xatirəñ bile meni taqıp etməkte. Sendən qaçıp qurtulmaqñıñ çaresi yox...»

Men uyanğanda Pötr emceniñ qrovatında tomalaq yüzlü, taz başlı, şişman bir adam yılmayıp otura edi. O mənim uyanğanımnı añlap, şeñ davuşnen özüni tanış etti:

— Kizyar! Bu mənim familiyam. Vadim Zauroviç. Mən sizni endi bələm. Dostuñız İrfan siziñ aqqıñızda çox acayıp sözlər ayttı. Bir odağa tüşkenimizdən ğayət məmnunim. Ğayət!

— Bizim palatağa kəlgeniñiz pek yaxşı oldı, — dedim mən samimiyetnən.

Vadim Zauroviç nasıldır ilmiy-tedqiqat institutıñıñ xadimi eken. Mən Pötr emcege alışıp qalğanım içün onıñ qrovatında şimdi başqa adamnıñ yayılıp oturğanı maña başta ters keldi. Ebet, palatamızdaki vəziyyətni, İrfannıñ alını və adətini oña añlatmaq kerek.

İrfannıñ içini aşqazan yazvası kəirməkte. Oña er aqşam ağrı kesici və yuqlatıcı ükol yapalar. Ükolnıñ müddəti er küñ on-on beş daqqa uzatıla. Böylece, xəstəliqqa qarşı organizmnıñ tek özü küreşməsi içün şərait doğurıla. Eger bu küreşte organizm yeñsə, İrfan yazvadən operatsiyasız qurtulacaq. İrfan, ket-kete ağırını ükolsız yeñmək dərəcəsinə barıp etmək kerek. Er aqşam İrfan erindən atılıp turıp, sevgililərimize dəñiştirməkni təklif etkən vaxıtta biz onıñ ağrıları dayanılmaz dərəcəyə kəlgenini və o artıq yatıp da,

oturup da, susup da olamağasını, endi vaqıttan yutmaq içün tek laf etmək ve mümkün qadar qızğın em de keskin laf etmək kerekligini añlay edik. Başını qar qaplağan, endi torunları ordu xızmetinde bulunğan Pötr emce bu adamnıñ derdini az-buçuq olsa da eksiltmek içün, onıñ diqqatını belli bir müddet başqa tarafqa çekmek içün bir-bir buçuq saat zarfında onıñnen davalaşa, çoq yıllar devamında yüreginiñ terenliklerinde saqlı turğan muqaddes duyğularını şu adamnıñ alını tekararıq engilleştirmek içün aşkyar ete edi. O bu yaşında sevgilisi bar olğanını aytmaqdan, anlatmaqdan utanmay, aksine, gururlana ve onı israrınen, degernen qorçalay. Bunıñnen özüniñ yürek yaralarını tazerte ve İrfannıñ ağrılarını bölüşe edi. Men de çette turmadım, ebet. Mümkün qadar davalarğa qoşuldım ve İrfannen tutuşqanda Pötr emceden artta qalmadım.

Vadim Zauroviçniñ kelgeni yaxşı oldı. Er alda eki adammız. Men üyle avğan soñ, onı çetke çağırıp:

— Eger aqşam sizge İrfan sevgilileriñizni deñiştirmekni teklif etse, razı olmañız, — dedim.

O başta «uxu-xu!» dep küldi. Soñ yüzünde külkü ifadesinen közlerini aqaytıp baqıp qaldı. Xucur qıyafet: adam em ırcaya, em saña sual alâmetinen baqa.

O eppi vaqıt böyle qıyafette turğan soñ, ağızını yumdı ve birden ciddiyleşti.

— Ne içün? Mende bir türlü sevgili yoq. Men bala-çağalı adamım. Siz ne aytasıñız! — dep bağırıldı.

— Onıñ aşqazanında yazva bar, — dedim men mümkün qadar sakın davuşnen. — Onıñ ağrıları dayanılmaz derecege kelgende o özüni qoymağa er tapıp olamay. Böyle vaqıtta ille laf etmək kerek. Ne aqta laf etilmesiniñ emiyeti yoq. Eñ müimi, toqtamayıp, mümkün qadar keskin ve ciddi laf etmək ve lafnıñ ardını kesmemek, İrfannıñ özüni çoqça ve qızğınca laf ettirmek kerek. İşte, böylece biz onıñ diqqatını çekemiz.

— Ya ağrılarını toqtatıcı ükol yapılmaymı? — dep soradı Vadim Zauroviç.

— Ebet, yapalar, lâkin qattı rejimnen. Üköl müddeti er sefer on daqqa uzatıla. Böylece, ekimler onı operatsiyasız devalaycaq olalar. Operatsiya yapmaq telükeli, yüregi pek zayıf eken.

— A-a, ebet, añaşıla. Psixoterapiya deyler buña. Yañı usul! — Vadim Zauroviç köstergiç parmağını manalı köterdi. — Bu usul şarq memleketlerinde xususan keñ darqağandır. Meşur İbn Sina bile...

Men onıñ şarq memleketlerinde psixoterapiyanıñ emiyeti aqqındaki lafını kesip, kene İrfan meselesine qayttım.

— İrfan nasıl bir laf başlasa, biz onı aman devam ettirmek, genişletmek ve qızgın davağa çevirmek kerekimiz. O ise, ne içündür, er vaqıt sevgililerimizni deñiştirmekni teklif ete ve özünüñ Sultaniyesini maqtap başlay. Soñ onıñle deñişmekni teklif ete. Belki onıñ Sultaniye degen tanışı iç bir vaqıt olmağandır. Belki onı özü tüşünip çıxarğandır. Lâkin bunıñ emiyeti yoq. Siz deñişmege razı olmañız.

— Neçün böyle yapa?

— Bilmeyim.

— Men bilem. Buña meditsinada «punkt» deyler.

— Nasıl punkt?

— Adamnıñ miyi belli bir punktqa kelgende tormozlana ve aynı bir şeyni tekrarlay bere. Bozuq plastinka kibi. Psixoterapiyada buña «punkt» deyler.

Bu adamnıñ İrfan aqqında böyle tüşüngenı maña ağır keldi.

— Punkt degil, — dedim men sert davuşnen. — Aş-qazan yazvası. Mında siz aytqan punktnıñ işi yoq. O tezden tüzelecek. Professor ayttı.

— E, aysa, sevgi macerasıdır. Ebet, añaşıla, — dedi o er şeyni bilgen adamnıñ tavrınen ve kene uxuldap küldi. Onıñ xucur külküsü benim zıtıma

toqundı. Ağzını keñ aç, yüzüni bürüştire ve «uxu-ux» dep başını sallay. Külemi, öksüremi, aňlaşılma. O külip bitirgen soň kene ciddiyleşti. Bu adam er külgen soň ciddiyleşe. — Er kimniň bir sevgeni bar. Bu — birev içün apayı, birev içün ise... — O teren köküsi keçirdi.— Menim bir tanış qızım bar edi. Evlenecek edik. Bir kere maňa onıň çıplaq resimini kösterdiler. Anadan doğma...

— Bunu aqşam İrfanğa aytırsıñız. O sizden sorar. Mıtlaq sorar. Şimdi raatlaniñiz.

Vadim Zauroviçniň maňa canı ağıra bilecegi meni raatsızlamay. Aqşam İrfannen özüni degerli tutsa olğanı.

Aqşam yemeginden soň, xastalar föyedeki televizorniň qarşısına toplandılar. Anda xokkey boyunca al etici yarış ketmekte. Men gürüldeşken, ax çekken adamlarğa qoşulup ketkenimni duymay qaldım. Bir maalde yanımda emşire peyda oldı ve, «tez palatañızğa kiriñiz», deb fısıldadı. Men atılıp turıp, palatağa çaptım. İrfan palataniň ortasında tura ve nasıldır bir maqamğa boysunaraq, turğan yerini açuvnen, şiddetnen tepmeley, uvultığa beñzer boğuq sesler çıkarıp bağıra. Onıň qarşısında turğan Vadim Zauroviç ise ellerini köküsine qoyğanı alda nelerdir aňlata.

— Ey, men qayerge kelip qaldım?—dep bağırdı o meni körgeninen. — Aňlatıñ maňa. Mende afaqan xastalığı, taxikardiya!.. Men devalanmaq içün keldim. Mında ise menden maymun yapalar. Yoq, lütfen, yoq. Men bir zaman maymun olmadım, em olmam. Alıñız dostuñızni, bırağıñız meni.

İrfan uvulday berip, maňa çevirildi. Onıň közleri cam kibi qatıp qalğan ediler. Yüzü ise kök perde çekilgen kibi. Yarı açıq ağzından aňlaşılmağan xıtaplar ve nidalar çıqa em de köpük aqa. Men: «Emşire!» dep bağırdım. Şu daqqada elinde tabaq tutqan emşire kirip keldi: İrfanğa deral ağı kesici üköl yaptı ve erine yatqızdılar.

— Bu dostuñız xucur adam eken, — dedi Vadim Zauroviç, İrfan tınçlanğan soň.—«Yaxşı, yaxşı, barsın, seniň degeniñ kibi olsun, deñişeyik.

Sen tek tınçlan», dep yalvaram, qayli olmay. Ep üstüme bastırıp kele. Bu er ne, xastaxanemi yoqsa delixanemi?!

— Ya men sizge aytqan edim de?

— Birevleriniñ asqısını çekmek benim işim degil. Men mında devalanmaq içün keldim. Eksperimentiñizni başqa erde keçiriñiz, ya da meni başqa palatağa avuştırsınlar. Bu nasıl şey? Adamnı maymun etip oynatacaq olalar.

Bugün İrfanğa adettekinden bir buçuq saat evel üköl yaptılar. Ekinci künü o yerinden turmadı. Oña yatqan yerinde üköl yaptılar. Üçünci künü onı yıldıravuq arabaçiq üstüne yatqızıp, operatsiya odasına alıp kettiler. Men arabaçiqnıñ artından operatsiya xanesiniñ qapusınace bardım. İrfan közlerini açmay, ses-soluq çıqarmay yata. Operatsiya odasınıñ qapusu yanında turğan beyaz xalatlı sarışın qadın İrfannı körgeninen eleslendi, arabaçiq yanına çapıp keldi ve birden ağlap yiberdi. İrfan közlerini açtı, qadınnı körip, azaçiq başını köterdi, yüzünde yılmayuvğa beñzer bir ifade peyda oldı. O zayıf, yımşaq ve olduqça aenkli bir davuşnen:

— Sultaniye, sen keldiñmi? — dedi. Soñ kerçekten de yılmaydı.

Arabaçiq Sultaniyeniñ yanından keçip ketken soñ, İrfan başını köterip bağırdı:

— Sen bu yerde tur, bir yaqqa ketme. Men şimdi...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİKÂYELERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

3.1. BİZİM GEMİMİZ

İşte menzile ulaştık. Büyükşehir; nemli havası ve gürültüsü, şamatasıyla uzakta kaldı. Yemyeşil çam ağaçlarıyla, çalılıklarla örtülen bayırlar, kaynayıp duran billur sulu kaynaklar ve nihayet bir kenarına yumuşak sarı kum döşenmiş geniş göl... Bunların hepsi bizim kontrolümüze geçti.

Yaz aylarında askerî talime çıkacağımız yani derslerde öğrendiklerimizi uygulama vakti geldiği zaman, bir grup asker uzak mesafeye atış işini gerçekleştirmek için bizim garnizonumuza ayrılan yere getiriliyorlar. Onlar, bu bölgeyi, atış işinin gerçekleştirilmesi için hazırlıyorlar ve en mühimi poligon meydanının -ormanı, gölü ve bayırlarıyla- hakiki sahibi oluyorlar. Bütün ormanın kanuni bekçisi olan Veniamin Amca bu hukuku büyük bir istekle resmileştirdikten sonra kendi gibi yaşlı atını sürüp, ormanın batı tarafına gidiyor. Artık o, ormanın yalnızca bir kısmına bekçilik yapacak.

Bizler orman ve gölü teslim aldıktan sonra işe giriştik. Geçen yıldan beri, içine yaprak ve diğer çöpler dolan yer altı sığınaklarını, tabyaları ve sığınakları temizliyor, eşilen yerleri varsa, tamir ediyoruz. Bunların hiçbirisi gençlere iş değil; bir eğlence, bir sefa gibi geliyor.

Akşamüstü aşçı çana vuruyor (Tabii, birimiz aşçı oluyoruz). Et konservesiyle pişirilen mercimek lapasından daha lezetli bir yemek de olmuyor. Böyle akşamlarda ordumuzun şanı ve şöhreti, kudreti, nam salan kahramanları hakkında, bazen ise uzakta kalan güzel kızlar hakkında hatıralar anlatılmaya başlanıyor.

Konuşmayı seven, sorunları bir şekilde çözüp, kendi kendine coşup duran İlyas sessiz Server'i beğenmiyor, daima ona ilişiyor. Şimdi de öyle

oldu. O, önündeki yemek kabına bakıp düşünceye dalan Server’i biraz süzdükten sonra söze başladı:

— Sen, Server, neden susuyorsun? Sen de bir şeyler anlatsana. Bu kalpazanlara İkinci Cihan Harbi’nin talihini nasıl bir silah değiştirdi, anlat.

Server birden şaşırdı. Sonra bizlere hayretle baktı.

İlyas sualini tekrarladı. Lâkin başka şekilde:

— Sana söylüyorum Server, diye bağırdı. Anlat, diyorum, bu kel kafalıları dünyanın kaç bucak olduğunu.

Server öyle derin göğüs geçirdi ki, dostlar birbirine bakıp kaldılar.

— Demircinin körüğü gibi ufulduyorsun ulan, içinde ateş yanıyor galiba, dedi Viktor.

— İçimde gerçekten de ateş yanıyor, ağabeylerim, dedi Server gene ufuldayıp. Hem de nasıl bir ateş! Ömür billâh sönmeyecek türden. E, ey, bu dünya, yalan dünya. Benim Meryem’im beni aldattı. Üç yıl değil, on yıl hizmet etsen bile beklerim, diye yemin etmişti. Amma bir yıl bile bekleyemedi.

— Üzülme, başkasını bulursun, dedi Talayan elini sallayıp.

— Başkası yok, asla olamaz. Meryem bir tane. Onun şimdi başkasıyla olduğunu düşünemiyorum. Hiç mümkün değil.

— E, kadınlara güven olmaz, diye atıldı İlyas her şeyi bilen adam tavrıyla. Ben kendiminkiyle helalleşip çıktım. Ağladı, yalvardı. Lâkin ağabeyler, orduya giden adam kuyruğunu tamamen kurtarmalı, yani kendini kız mız denen şeylerden tamamen azat etmeli. Ne olacağı, ne kalacağı belli değil. Aksi hâlde, üç yıl boyunca Server gibi sümsüklenip durursun.

— E, kadınlar nasıl heybetli yiğitleri yaktılar, hem daha ne kadarını yakacaklar...

— Server’in yanan yeri yok, işte, tütüyor, bizim ateşimiz gibi. O sevmemiş, onu da sevmemişler. İşte, kendini aldatmış.

Server’in rengi attı. Bunu arkadaşları karanlıkta bile sezdiler.

— Belki sevmemiştir, dedi Server düşünceli bir sesle. Belki... Biz komşuyduk, hatta cam sofamız birbirine bitişikti. Yaz vakitlerinde ben sofada yatardım. Bazı günler o da sofada yatardı. Gece herkes uyuduktan sonra, küçücük duvardan geçip bana gelirdi. Sanki melek gibi... Üstünde bembeyaz gömlek, saçları karma karışık, bedeni ateş gibi. Biz saatlerce kuşaklaşıp yatar ve ömür billâh birbirimizden ayrılmayacağımız hakkında, gelecekte nasıl yaşayacağımız hakkında fısıldaşarak konuşurduk. E-ey, siz kalpazanlar, bunu anlar mısınız, zaten bunu anlatmak da mümkün değil. Böyle bir şeyi sadece hissetmek mümkün. Ben onu kucakladığımda bütün dünyayı kucaklıyordum. Şimdi ise dünya bomboş. Onun içinde milyonlarca kız var, tek benim Meryem'im yok. Ah ah, tıpkı onun gibi birisi daha olsa... Hayır, olmaması daha iyi. Aksi hâlde, ben onun hakkında böyle düşünüyor olamazdım. Ben artık sadece hatıralarla, mutlu hayallerle yaşarım.

Yiğitler susup kaldılar. Onlar böylesini daha görmemiş, bilmemişlerdi. Server'in hikâyesi onların her birine kendi Meryem'ini hatırlattı.

— Hey, bırakın şu kız muhabbetini. Nasıl adamlarsınız? Yiğit adam kız için böyle eğilip bükülür mü? Senin sevgin Server, hakiki sevgi değil. İlyas sesini yükseltip, ellerini sallayarak konuşuyor:

— Hakiki sevgi iki taraflı olur. Sen onu seversin, o da seni sever. Buna sevgi derler. Eğer sen onu sever de, o seni sevmezse, bu sevgi değildir. Bunu başka bir şekilde adlandırmak gerek. Bir taraflı, yani yarı sevgi için öyle gece gündüz ah vah etmek olur mu? Eğer cenk vaktinde her asker kendi sevgilisini hatırlayarak ah çekip duracak olsaydı, biz nasıl galip gelirdik? Yok dostum, böyle mümkün değil. Sevgi, kızlar uzakta kaldılar, bizler ise askeriz, cenkçiyiz.

— Bırak şu dersi, sen söylemesen de biliyoruz cenkçi olduğumuzu. Sus biraz, dedi Talayan.

Lâkin İlyas susmadı, aksine, daha beter alevlendi.

— Biliyor musunuz, diye bağırdı o keskin sesiyle. Biliyorsanız söyleyin bana, İkinci Cihan Cenginin talihini nasıl bir silâh değiştirdi? Hadi, söyleyin, bakayım!

İşaret parmağını biz gibi dikip anlatmaya başladı:

— Katyuşa!³⁴⁴ Oryol - Kursk kemerini hatırlayınız cahiller, uçurum kenarında iki yüz tane katyuşa saf oluşturmuş. Ateş! Sekiz on saniyede binlerce füze havaya ucuruyor.

İlyas onların nasıl havalanıp, nasıl düştüklerini, en mühimi, nasıl patladıklarını, bütün olanları sesiyle, kollarıyla gösteriyor. Lâkin İlyas'ın gayretine rağmen bu manzara başkalarını pek heyecanlandırmıyor, çünkü bu onun katyuşa hakkındaki ilk hikâyesi değil. O katyuşa bölümünde hizmet ediyor ve onu bütün silahların ilâhı görüyor. Sırası gelmişken şunu da söyleyeyim ki, biz de hizmet ettiğimiz silahların kıymetini anlatmada İlyas'tan aşağı kalmayız.

Bu anda gözlüklü Viktor sakın bir şekilde söze başlıyor:

— Sen, İlyas, insanları unutuyorsun, diyerek o ince lâkin itiraza imkân bırakmayan keskin sesle -en mühimi- insanlar, onların fikirleri, istekleri, iradeleri, maksatları. Onları öne çıkaran gaye. Bu en kuvvetli silahtır. Başka bir türlü silah onun karşısına çıkamaz. Böyle biline!

Viktor, söz bitti, der gibi soğumuş lapasını kaşıklamaya başlıyor.

Ben de şunu söyleyeyim de, diyerek söze giriyor İlyas, kendini aklamak ister gibi:

— Evet, önce insanlar. Lâkin çok şey silaha bağlı. Onu idare etmeyi, gerektiği zaman kullanmayı bilmek ise büyük mesele. Sen Vasilyev denen

³⁴⁴ **Sovyet yapımı Çok namlulu roketatardır.** II. Dünya Savaşında Sovyetler tarafından kullanılan bir silahtır. Uzunca bir dönem savaşın en büyük sırlarından biri olmuştur. Bu silahın düşman eline geçmesinden korkan Sovyetler ancak gizli servis ajanlarının kullanmasına izin veriyorlardı. Katyuşa (Katerina > Katya > Katyuşa) adı ünlü Rus savaş türküsü Katyuşa'dan geliyordu. Alman askerleri ona atılırken çıkardığı, ısığa benzer ses yüzünden Stalinsorgel (Stalin'in orgu) adını vermişlerdi. Katyuşa'lar kamyonların (Studebaker US6s , ZIS-6), tankların, traktörlerin veya uçakların üzerine monte edilebiliyorlardı. Katyuşa'lar Sovyetler tarafından düşman üzerinde korku ve şok oluşturmak için toplu hâlde kullanılmışlardır. İsabetsiz atışlarına rağmen toplu piyade hedeflerine karşı çok etkili olmuşlardır.

kişinin anılarını okudun mu? E, sen daha yeşilsin (İlyas'ın hizmet müddeti diğerlerinden bir yıl fazla). Biz ilk sene hizmet ederken o adamla tanışmıştık. Kendi anlattı.

— Söyleyeceğin pek uzunsa başlama, deyip konuyu kapatıyor, tabiatınca pek az konuşan tankçı yiğit Talayan.

— Sen, D'Artanyan, sus, diyor ona İlyas. Bu kılıçla vuruşmaya benzemez. Şimdi onu durdursan... Sabredip dinlemekten başka çare yok, O ise, derhal, hikâyesine başlıyor. Ağzı söylüyor; kol ve ayakları ise söylenenleri göstermeye yardım ediyor. İşte o Vasilyev -göğsü nişanlar ve madalyalarla dolu- cenkte komutanın siyasi işler muaviniymiş. Orduya çağrıldığı gibi o işe tayin edilmiş ve bir türlü harp tekniklerini benimseyememiş. Bak, sonra nasıl dubaraya uğramış: Bir gün karargâhtan ateş mevziine gidiyor idim, diyor. Biz de atıyoruz, düşman da atıyor; yer gök sarsılıyor, bir kere yıkılıp, toprak altında kalıyordum, herhalde öldüm, dedim. Bir ara ne göreyim, uzaktaki dağ eteğinden bizim tarafa düşman tankları süratle geliyor, karınca gibi. Onların bir grubu tam bizim tanksavar toplarımızın bulunduğu tarafta durdu. Ben o bataryanın ateş mevziine yakındım. Şimdi yiğitlerimiz bu bronz tabutların içinde oturan faşistlere bir ders verirler, diye düşündüm. Lâkin ateş pozisyonuna geldiğinde önümde dehşetli bir manzara açıldı. Yarım saat evvel bizim bataryamızı düşman uçakları bombalayıp geçmişti. Sadece birkaç ağır yaralı topçu nefes almakta. Ben onların birinden diğerine koşup yaralarını bağladım. Bu arada karşıdan sağır edici bir gümbürtü işitildi. Bunlar yaklaşmakta olan düşman tanklarıydı. Duymadığım hâlde, bir topun yanına koştum. Heyhat! Topun nasıl kullanıldığını bir kere bile görmemiştim. Yanımda mermiler, karşımda top, ben ise ne yapacağımı bilmiyorum. Sonunda bir askerin tüfeğini alıp atmaya başladım ve bu hareketimle yerimi, duran tanklara belli ettim. Onlardan birisi bana doğru döndü. Yakınıma geldikten sonra, tüfek kurşununun ona tesir etmediğini anladım.

— Sonra, sonra ne oldu, diye sabırsızlıkla sordu Viktor.

İlyas'ın can sıkıcı hikâyesi artık hepimizi sarmıştı. Aradan sonra İlyas sözüne devam etti:

— Biz de, sonra ne oldu, diye sorduk. O ise bir şey demeden masaya dayanıp yerinde durdu ve pantolonunun paçalarını kaldırdı. Onun her iki ayağı da protezdendi.

Sonra şöyle dedi: “Oğullarım, torunlarım. Size emanet edilen silahı iyice öğreniniz. Sizler vatanımızın kalkanlarısınız. Halkımız kendisinin huzurunu sizlere emanet etti. Elinize silah verdi. Onu ısrarla benimseyiniz ve gerek olduğunda doğru kullanmayı biliniz.”

Sükûneti yine İlyas bozdu:

— İşte, gördün mü, Viktor Afanasyeviç, eğer Vasilyev arkadaş şu toplardan atmayı bilmiş olsaydı, şimdi ayakları bütün olur, o mevziyi de düşmandan koruyabilirdi.

O kendi fikrini büyük bir ustalıkla ispat etti ve şimdi galip adam tavrıyla susmaktaydı.

— Şimdi öyle olmaz, dedi Talayan emin bir şekilde. Zamane cenginde insanlar birbirlerini görmeden, yüzlerce, binlerce kilometre mesafede durup savaşıyorlar. Artık toprak yanar, deniz kaynar, taşlar kalay gibi erir. Yerde canlı mahluk bile kalmayabilir. Meselâ, bir zamanlar ayda hayat varmış, lâkin medeniyet ondan eser bile bırakmamış.

Böyle bir tartışma hepimizi kederli bir düşünceye daldırdı. Bir kabahat işlemiş gibi herkes Talayan'a sert sert baktı. O ise söyleyeceğini bitiremedi. Bu arada orman tarafında at kişnedi. Biri boğuk boğuk öksürdü. Sonra ses işitildi:

— Yiğitler! Benim. Bu, Veniamin Amca'ydı. Adetince akşamları bizim yanımıza geliyor, çeşitli rivayetler anlatıp bir vakte dek ateşimizin başında oturuyordu.

Veniamin Amca selamlaştıktan sonra alçacık atının ayağına ip bağlayıp otlamaya saldı ve yanımıza gelip oturdu. “İhtiyar eşimin selamı”, diye çantasından yığın çörek çıkarıp koydu.

— Hadi, buyrun, herhâlde ev yemeğini özlemişsinizdir, dedi. Yiğitler ihtiyarın hatırını kırmamak için atıştıtır gibi yaptılar. Lâkin kimsenin boğazından lokma geçmediği görünüyordu. Az önceki keder herkesin yüreğinde kurşun gibi bir ağırlık bırakmış, hayatın böyle facialı sonu kimsenin aklına gelmemişti. Hatta Talayan bile küskün bir hâlde hep tütün içmekte.

Veniamin Amca bir gariplik olduğunu derhâl hissetti. Hepimize birer birer baktıktan sonra, bir şey mi oldu yoksa yiğitler, diye sordu.

Olmasına oldu amma bunu yaşlı adama nasıl anlatırsın. Buna hiçbirimiz cesaret edemedik.

— Nedir bu küskünlük? Veniamin Amca dayanamadı. Hadi, çırpı getirin, ateşiniz sönmüş, çayınız kaynamıyor.

Ben yerimden kalkıp çırpı toplamaya gittim. Gökte yusuvarlak ay geziyor. Az olsa da ışık saçıyor. Şimdi birden ben ona acıdım. Zavallı. İnsan aklının düşünüp bulduğu en güçlü silah, seni yakıp kül etmiş. Şimdi sen ebedî olarak cansız yaşamaya mahkûm edilmişsin. Ya yerde? Acaba, yeri de mi senin talihin bekliyor? Bir gün burada da hayat ateşi sönecek mi? Ya bizler? Bedenim korkudan titredi. Böyle ürpertici düşüncelerden kaçınmak için hızlı hızlı çırpı toplamaya başladım.

Ben ateş başına dönüp geldiğimde Veniamin Amca söyleniyordu:

— Anlamıyorum, böyle genç çocukların başında nasıl kasvet olabilir? Birbirleriyle kavga etmiş gibi yüzlerini asıp oturuyorlar.

Ateş gürüldedi. Işıkları küskün yüzlerde, ağaçların yapraklarında oynadı. Lâkin kimsenin yüreğine aydınlık veremedi. Dersin ki, Talayan'ın söylediği facia yarın öbür gün olacak; herkes onun hakkında düşünüyor.

— Ben okumadım. Daha doğrusu okuyamadım. Bu gene Veniamin Amca'nın sesiydi. Lâkin dünyada aşağı yukarı beşinizin yaşı kadar yaşadım.

Feleğin çemberinden geçtim. Her şeyi başta görüp sonra bildim. Söleyiniz, belki elimden geldiği kadar bir nasihat veririm. Eğer bana söylenmeyecek bir şeyse o başka.

Bununla Veniamin Amca bizleri kederlendiren şeyi harbî sır belledi galiba, zor bir vaziyette sustu.

Ben sözü devam ettirmeye karar verdim. Böyle ağır bir düşüncenin artık kimseye rahatlık vermeyeceği belliydi.

— Ya bizler? Bizler ne için hizmet ediyoruz? Talayan'a bakıp sorduğum için o birden şaşırdı. Ben devam ettim.

— Sana göre, biz o felâketin önünü alamayacak mıyız? O kıyametin gelmesini bekleyip oturacak mıyız?

Talayan'ın böyle bir fikri söylediğine pişman olduğu görünüyor, ne diyeceğini bilmiyor, oturanlara şaşkın şaşkın bakıyor.

— Nasıl kıyamet? Nasıl gün?

Veniamin Amca'nın daha hiçbir şeyden haberi olmadığını hatırlayıp İlyas meseleyi anlatmaya başladı. Gevzelikte akranı olmayan İlyas'ın anlatması bu sefer şaşılacak derecede kısa oldu:

— Siz gelmeden önce işte D'Artanyan'ın torunu dedi ki, bir zamanlar ayda insanlar yaşamışlar. -Parmağıyla tepemizde salınıp duran garip yuvarlağı gösterdi.- Onların pek yüksek medeniyeti varmış, yani toprağı yakacak, taşı eritecek, ırmakları kurutacak kuvvete malik olan silahlar icat etmişler. Sonra cenk olmuş ve bütün gezegen yanmış. Canlı mahluk kalmamış. Onun söylediğine göre şimdi yerde cenk olursa... Burada da öyle olabilir.

Hepimiz cevap bekleyerek ihtiyara baktık. Güya ihtiyarın cevabı her şeyi çözecek gibi, anlaşılamayacak bir korkuyla onun ne diyeceğini bekliyorduk.

Veniamin Amca bir an başını eğdi. Tütünden sararan bıyığını okşadı. Gür sakalını parmaklarıyla taradı. Uzakta at kışnedi. Ayın yuvarlağı

yanaşarak büyük bir bulut parçasının ardına gizlendi. Göl tarafından esen serin yel ateşimizi titretti. Amca başını yavaşça kaldırdı:

— Öyle desenize. Evet, anlaşılıyor. Büyük facia. Sesi daha hırıltılı çıktı. Cebinden kesesini çıkarıp acele etmeden çubuğuna tütün doldurdu. Tüttürdü. Ben gençken de bir rivayet işitmiştim. Size şunu söyleyeyim. Sonucunu kendiniz çıkarırsınız.

“Pek eski bir zamanda insanlar birbirlerine düşman olmuşlar. Ardi kesilmeyen cenklerde halklar birbirlerine saldırmış, birbirlerini kırmış, telef etmişler. Yeryüzünü zorbalık ve cinayet kaplamış ve bu dehşetli kargaşada vicdan davetine kimse kulak asmamış. Allah-ü Teâlâ böyle günahkâr yaşayışa nihayet vermek, bütün insanları ve mahlûkları su altında bırakıp yok etmek kararına varmış. Lâkin onların arasında tek bir kişi, uzak ormanın kenarında, bir tepenin üstünde yaşayan ihtiyar, doğruluk yolunu güdüyormuş. Bu ihtiyar kendi emeğiyle yaşamış, sadece iyilik istemiş ve çoluk çocuğunu büyütmüş. Allah günahkârlarla beraber bu iyi niyetli ihtiyarı da telef etmek istememiş ve onu olacak afetten haberdar ederek, sadece kendi ev halkını kurtarmasına izin vermiş. İhtiyar, oğullarıyla beraber gofer ağacından³⁴⁵ gemi yapmış. İçine kendisinin ve oğullarının ailelerini yerleştirmiş, bütün hayvan ve kuşlardan da birer çift alıp girmiş. Bundan sonra kırk gün kırk gece durmadan yağmur yağmış. Bütün mevcudatı, hatta en yüce dağları bile su basmış. Uçsuz bucaksız suyun üstünde bir tek ihtiyarın gemisi sağlam kalmış.

Nihayet, yağmur durmuş. Lâkin yüz elli gün kara görünmemiş. Yedinci ayda gemi Ararat dağlarının üstüne yüzüp gelmiş. Onuncu ayda etraftaki dağların uçları karararak görünmeye başlamış. İhtiyar bir ay daha beklemiş. Sonra güvercinlerin birisini havaya uçurmuş, lâkin kuş konacak yer bulamayıp ikinci gün mecalsiz bir hâlde gemiye dönüp gelmiş. Yedinci günün ardından ihtiyar ikinci güvercini uçurmuş. Bu ise dönmemiş. Demek, konacak yer bulmuş. On birinci aylarda ihtiyarın gemisi karaya yaklaşmış. Yeryüzünde yine hayat devam etmiş. Onlar yeryüzünde yaşayan günümüz insanların ve hayvanlarının ecdatlarıdır.”

³⁴⁵ Tevrat'a göre Hz. Nuh'un gemisinin yapıldığı ağaç.

Veniamin Amca sustu. Sönen çubuğunu bir daha yaktı. Bir an bütün dumanı içinde kaldı. Sonra sözüne devam etti:

— İşte, böyle. O zamanlarda doğrulukla yaşayan ihtiyarın bir tek kendisiymiş. Bizler ise çoğuz. Pek çoğuz. Emekle, namusla yaşayan, başkasına düşmanlık istemeyen insanlar için ölüm yok. Böyle afet birilerinin toprağına kırgın getirmek isteyenler için korkunçtur. Biz ise sadece iyilik ve huzur istiyoruz. Başkasının toprağına silah zoruyla girme isteğimiz yok. Adalet yolunu güdüyor ve onun bütün dünyada galip gelmesine çalışıyoruz. İşte, sizler de bu maksat aşkına hizmet ediyorsunuz. Biz, insanları kurtarmak istiyoruz. Onun için... Onun için kendi büyük ve sağlam gemimizi yapıyoruz.

Veniamin Amca hikâyesini bitirdi. Aslında ise onu doğrudan doğruya Talayan'ın fikriyle bağlayıp bir netice çıkarmak istemediği görünüyordu. Bize işittiklerimizi kendi aramızda tahlil etme imkânını vermek için olsa gerek, derhâl yerinden kalktı.

— Haydi, yiğitler, ben gideyim. Geç oldu. Ay da kendi yatağına gidiyor. Az sonra ortalık aydınlanmaya başlar.

Hepimiz aya baktık. O ağarmaya başlayan gökte mağrur yüzmekteydi. İlyas ihtiyarın atını tutup getirdi. Veniamin Amca bir atlayışta eğerin üstüne yerleşti. Bizler onun iyi kalpli ihtiyar eşine selam gönderdik.

Karanlık ormana sinip giden bu karaltıya bakarken nedense onu gemi yapan ihtiyara benzettim. Benim nazarımda o, bu ormanın bir tarafında büyük bir gemi yapmaktaydı. Şimdi de o, zamanında yarım kalan o işi devam ettirmek için uğraşüyor. Bir anda ben onu bu işin başında, asırlık ağaçları yıkıp yontan pehlivan şeklinde gördüm. Onun gemisi ihtiyaç olduğunda kullanmak için hazır durur ve pek çok insanı kurtarır. Ya bizler?.. Bizler hepimiz insanlığı öyle afetten kurtaracak, herhangi taşkınlara ve dalgalara dayanacak devasa büyüklükte gemi yapıyoruz değil mi? Herkes, insan olup yaşamak ister, isteyen her insan o gemiyi yapar değil mi? Ya bize emanet edilen silah o geminin bir kısmı değil mi? Onu birileri fabrikalarda, birileri tarlalarda, birileri ise ilim ocaklarında tezgah ve traktörlerle, kalem ve silahla

yapar. Gerekli olduğu dakikada bizim gemimiz hazır olur ve insanları o dehşetli afetten kurtarır.

Üstümden ağır bir yük kalktı. Hafifçe nefes alıp dostlarıma baktım. İlyas o yana, bu yana hareket ederek sabah sporu yapmaktaydı. Viktor ise yemek kaplarımızı topluyor. Nöbetçi olduğunu unutmamış. O gülümseyip duran Talayan'ın başını dürtüp, ey, bu kafanın içinde bir şey olsaydı öyle demezdin, dedi. Talayan kahkahayla gülüyor.

Gemi kur, silahşorler neslinin en son vekili, diye bağırdı İlyas.

Biz hepimiz gemi yapıyoruz. Biz ona bu afetten kurtulmak isteyen bütün insanları, gerekse bütün dünyayı sığdırırız, dedi Talayan heyecanla. Hey, Server, kaldır başını. Dünya güzel. O ebedî. Onun içinde yaşayan güzeller de ebedîler.

Maşallah, silahşor. Şimdi aklın başına gelmiş. İlyas'ın sesi ta göl boyundan geldi:

— Nöbetçi, havluları getir. Tan ağardı. Bari suya girip çıkalım.

Göge baktım. Mavi gök örtüsünün bir yüzünü yırtıp, yeryüzüne hatsiz hesapsız al renkli çizgiler çizerek tan ağarmaktaydı.

3.2. BİZ BİR DÜNYADA YAŞIYORUZ

Süleyman hastalandı, sabahtan akşama kadar kırırdamadan yatması gerekiyor. Hastane odasında başka hastalar kalkıyor, yürüyor, çıkıyor giriyorlar, bağıra çağıra konuşuyor, kahkahayla gülüyorlar. Gülecek ne var? Bu bahtsız insanlar niçin gülüyorlar? Süleyman bunu anlayamıyor. Anlamak da istemiyor. Bildiklerini yapsınlar, yeter ki ona dokunmasınlar. Lâkin Süleyman'a rahatlık yok. Birisi uzaktan uzağa hâl hatır soruyor, diğeri yeni ilacının faydasını anlatıyor. Ondan sonra... E! Herkes konuşacak bir şeyler buluyor.

Süleyman bu geveze hastalardan kurtulup, kendi hayallerine dalcakken hekim geliyor. Yatağın yanındaki sandalyeye oturup, bir şeyler sormaya başlıyor. Hekim olunca illa soru sormak mı gerekiyor? İşini yapıverse ne olur? Yok, o hep soruyor: Ne hâldesin? Nasıl ağrılar hissediyorsun? E! Genellikle, ona, Süleyman'a, dokunmasalar, mutlu hayalleri içinde saatlerce kıpırdamadan yatsa, ah!

O, hayalinde kendi evine dönüyor. Evi güzel, temiz, kendisine uygun. Bütün eşyaları birer birer gözden geçiriyor, hepsinin yerlerinde durduğuna kanaat getirdikten sonra divanın üzerine kurulup oturuyor, şu dakikada güzel talihi onu kendinden geçiriyor ve bütün vücudunu hoş duygular sarıyor. O, böylece, bahtının neşesi içinde, saatlerce kıpırdamadan oturuyor.

Süleyman her gün aynı yoldan, aynı vakitte işe varıyor ve gene o yoldan işten dönüyor. On dokuz yıldır, ne işe gidip geldiği yolu ne de vaktini değiştirmede.

Sabah saat sekizde kalkıyor. Kalkar kalkmaz radyosunu ayarlıyor, odanın içinde bir o yana bir bu yana yürüyor, spor yapıyor. Mutfağa girip cezveye su doldurmak ve onu ocağın üstüne koymak, sonra tıraş olmak da sabah sporunun bir kısmını teşkil ediyor. Bundan sonra ılık suyla yıkanıyor, iyice kurulanıyor, gidip, tam kuralına uygun bir şekilde kahve pişiriyor, kendi güzel fincanına koyuyor. Acele etmeden, zevkini çıkara çıkara içiyor, aynı anda radyo dinliyor. Sonra büyük aynanın karşısında durup giyiniyor, kolonya sürüyor, bu güzel vakitlerden biraz heyecanlanmış ve esrimiş hâlde, dışarıya -insan kalabalığına- çıkıyor. Lâkin bu kalabalığa katılmıyor. O insan akıntısı içinde bile sadece kendi oluyor. “Zevk” kafesine geldiğinde bir mola veriyor. Bir şişe yoğurtla bir tane tost yiyor, sonra yavaş adımlarla yoluna devam ediyor. Saate bakmıyor, lakin tam onda, işyerindeki odasının kapısını açıyor.

On dokuz yıldan beri böyle. Süleyman gerçekten de mutlu kişi. On dokuz yıldır günü aynı hareketlerle başlıyor ve bitiyor. Bugüne dek kuralı bir kere bozmadı. İyi uyuyor, kırk yedi yaşında olduğu hâlde, dişlerinin hepsi sağlam. Saçları ağarsa da dökülmüyor. Umumiyetle, tabiat ondan hiçbir şey

alamamış. O kendi ömrüne hâkim, on dokuz yıldır devamlı bir şekilde mutluluk deryasında yüzüyor. Bazen düşünceye dalıyor, bu zevkli yaşayışının bir gün biteceğini düşünüp, vesveseleniyor. Böyle vakitlerde dehşete kapılıyor, kalbi sıkışıyor. Süleyman hâkimiyeti elinden bırakmak istemiyor; mutluluğuna zarar verebilecek şeylerin hepsine karşı katiyetle savaş açıyor. Evine kimseyi çağırmıyor, odasında yabancı birinin bulunması onu rahatsız ediyor, mutluluğunu tamamen hissetmesine imkân vermiyor. Kendisi de başkasının evine gitmiyor. Yalnızca kendi odasında, kendi divanı üstünde, kendi televizyonunun karşısında gerçekten mutlu oluyor. Onun mutluluğu yalnızlığında. O, bu dünyada bir kere yaşama imkânı olduğunu ve kişinin kendi mutluluğunu kendisinin oluşturması gerektiğini iyi biliyor.

Süleyman bazen geçmişini de hatırlıyor. Ne kadar acemi, yok, ne kadar ahmak adammış! Yirmi yedi yaşında evlendi. Niçin evlendiğini kendi de bilemedi. Lâkin evliliğinin üçüncü günü mutlu yaşama imkânından mahrum kaldığını anladı. Anladıktan sonra pişman oldu ve kendi mutluluğu için ısrarlı bir kavgaya başladı. Kavga onun galibiyetiyle bitti. Karısı onu bırakıp gitti. Süleyman karısının yokluğunda kendini mutlu, saadetli hissetti ve şimdi on dokuz yıldır daima zevk sefa içinde yaşamakta, bu zevkli hayatı başkalarından gizlemekte. Zamanla kendi kendine sohbet etmeyi de öğrendi. Televizyonun karşısında, divan üstünde kurulup oturuyor, hem televizona bakıyor hem kendi kendiyile, yani ikinci Süleyman'la sohbet ediyor. Bazı tartışmalı meselelerde iki Süleyman hararetle tartışıyor, amma sözler onun istediği gibi bitiyor. İkinci Süleyman çok direnmiyor, sinirleniyor, bazen de yalvarıyor, yakarıyor, lâkin birinci Süleyman amansız. O sohbeti ustalıkla, soğukkanlılıkla yönetiyor ve ikinci Süleyman'ı yavaş yavaş köşeye kıştırıyor, sonra acımasızca hücumla geçip onu teslim olmaya mecbur ediyor. Bundan sonra bayağı vakit galibiyet kıvancını yaşıyor, yüreğinde kabaran benlik duygusuyla boğazı düğümleniyor, boğulacak gibi oluyor. Sonra yavaş yavaş soğuyor, gerçek hayata dönüyor. Lâkin bu gerçek mutluluk anlarını epey vakte kadar hatırlıyor.

Süleyman, böylece iki hayatı birden yaşıyor. Birisi hakiki ömrü, diğeri kendi hayalinde oluşturduğu şahsî ömrü.

Süleyman iş yerinde de kendi işinin ustası olarak tanınmakta. Bütün gerekli rakamları, talimatları, malumatları ezbere biliyor. Onun yaptığı hesaplar şehir maliye bölümünde daima numunelik vesika oluyor. O hiçbir vakit yanılmıyor ve hiçbir şeyden şikâyet etmiyor. Yapılması gereken işlerin hepsini vaktinde yapıyor. Her dönemin sonunda ona mükâfat veriliyor. Bazen o, daha yapılıp bitirilmemiş işler hakkında da malûmat topluyor ve ilginçtir ki tespitlerinde yanılmıyor. O, idare amirinin, muhasebecimizden yana şanslıyız, sözlerini çok kez işitti. Bu sözler ona tesir etmiyor, övünme meslesi hâline gelmiyor.

Süleyman aynı anda birkaç türlü iş yapabiliyor; hem kitap okuyor hem radyo dinliyor hem televizyona bakıyor hem kendini hayallerine verebiliyor. O, bu işleri iyi derecede yapıyor. Yazdığı yazıya devam ederken biriyle konuşuyor ve o, konuşmadan da yazıdan da bir söz kaçırmıyor. Süleyman'a bir iş yapmaktan ziyade aynı anda iki iş yapmak daha kolay geliyor. Başkalarını da öyle sanıyor ve aynı anda iki farklı iş yapmayan insanları tembel sayıyor.

Bazen yaşanan ufak tefek vakıaları hesaba katmazsak ömrü dümdüz geçiyor. Bir kere, gece yarısı, Süleyman'ın kapısı vuruldu. Uzun zamandır geceleri uykusu bölünmüyordu. Kapının ardındaki kişiyi parça pinçik edecek gibi yerinden kalktı, şiddetle kapıyı açtı. Eşiğin önünde komşusu Cemile durmaktaydı. Süleyman onu birden tanıyamadı.

Ne istiyorsun, diye sordu gür bir sesle.

Kadın şaşırdı, kalakaldı.

— Sizde “analgın” var mı, diye sordu. Süleyman'ın dili öfkeden düğümlendi.

— Ben sana şimdi bir analgın veririm... Def ol, diye bağırdı.

Kadın, ona vuracak sanıp, haykırdı. Karşıdaki dairelerin kapıları açıldı, uyukulu çehreler görüldü, mırıldanmalar işitildi.

Süleyman kapıyı kapatıp, yattı. Bayağı vakte kadar uyuyamadı. Uykusu iyice kaçtıktan sonra, aklı başına geldi, delilik yaptığını ve komşu kadını boş yere üzdüğünü anladı. Pişman oldu. Bu pişmanlık onun bal gibi şanslı yalnızlığına katran olup katıldı. Artık, mutluluk kaynağına döndüğünde o kadının dehşetle bakan gözleri görünüyor ve her şey her zamanki manasını, lezzetini kaybediyor.

Süleyman kendi dünyasına dönemiyor, çok vakit uğraştı ve nihayet, basit hakikati keşfetti: Ondan özür dilemeye karar verdi.

Bir gün işten sonra kadının yaşadığı dairenin kapısını çaldı. Kapıyı ev sahibi açtı. Tıpkı onunki gibi tek odalı bir daire. Lâkin içindeki her şey başka. Süleyman bu dairede yaşıyor olsaydı, ne kadar mutsuz olurdu. Şükür ki kendi dairesi başka...

— Beni affediniz, dedi teneke gibi bir sesle. O gün... Uyku sersemi size kabalık ettim. Ben, aslında öyle biri değilim...

— Evet evet. Ben sizi biliyorum. Şükürler olsun, yirmi yıldan fazla oldu aynı evde yaşıyoruz. Siz pek doğru yaşıyorsunuz. Eve her gün vaktinde geliyorsunuz. Yalnız yaşadığınız hâlde evinize başka insanlar gelmiyor. Ben de -bildiğiniz gibi- yalnız yaşıyorum. Sizin gibi... Kadın birden lafını kesip, kapının eşiğinden çekildi. Rica etsem, içeri girmez misiniz? Lafa dalıp sizi eve davet etmeyi de unuttum. Buyrun içeri, canım.

Süleyman onun sözlerini, özellikle son sözünü, beğenmese de, kabahati böyle kolay affolunacağı için sevindi. O dakikada teninde sıcaklık hissetti. Kadına acıyan bir gözle baktı. O, bu kadını beğenmiyor. Çok konuşuyor, daima ehemmiyetsiz şeyler hakkında laf ediyor, bazı günler de ona birkaç kere selâm veriyor, daima hızlı yürüyordu. Lâkin şimdi onu affetmek mümkün. İnsanlık hâli. Gerçek mutluluk herkese kısmet olmaz, zavallı seni.

Süleyman, kadına canıgönülden acıdı, onun evine birkaç dakika girip oturmak istedi. Varsın, mutlu olsun, zavallı.

Cemile onu divana oturtup kendi derhâl mutfağa döndü. Bir şeyler tıngırdadı, kadın “Allah belanı versin” diye bağırdı, bu esnada mutfak kapısından büyükçe bir kedi atılıp çıktı ve Süleyman’ın oturduğu divanın altına girip saklandı.

Süleyman odaya bir göz gözdirdiğinde midesi bulandı. Bu nasıl bir hayat? Ortalık felaket: Divanın kenarına katlanıp konulan yorganın astarı sapsarı, televizyon masasının altında kirli çoraplar atılmış duruyor, şifonyerin kapağı arasından bir iş kıyafetinin ucu çıkmış. Süleyman balkona göz gezdirdi, şaştı kaldı. Dehşet! Orada yabancı insanlara umumiyetle gösterilmesi ayıp iç çamaşırları sergide gibi asılmış. Odanın içindeki pis, keskin koku, sanki gırtlığını sıktı, nefes aldirtmadı. Süleyman yerinden kalkıp üstünü silkti, kapıya doğruldu. Bu arada, elinde tabakla, mutfaktan Cemile çıktı. Tabağın üstünde iki fincan kahve ve şekerlik. Süleyman bu odada daha kahve de içmesi gerektiğini anladı.

Süleyman Ağabey, sizi yalnız bıraktım, kusura bakmayınız! Bir kahvecik... Yirmi yıldan fazladır aynı binada yaşasak da bana ilk gelişiniz. Buyurunuz.

Süleyman, bu sözlere kulak asmayarak çıkıp gidecek ve bu azaptan kurtulacaktı. Lâkin Cemile’nin kızaran yüzüne, karışık saçlarına bakmasıyla, tekrar az önceki acıma duygusunu sezdi, haydi, ne olursa olsun, diyerek kahveyi içip sonra gitmeye niyetlendi. Kahve içilirken, Cemile durmadan konuşuyordu. Lâkin Süleyman, artık onu dinleyemiyordu. Bir şekilde fincanını boşalttı ve yerinden kalktı. Kendi dairesinin eşiğinden içeri atlamasıyla, mutluluğa adım attı. Kendi eski dünyasına döndü.

On dokuz yıl içinde ufak tefek birkaç olay daha oldu fakat bunlar Süleyman’ın mutluluğunu bozmadı. O kendi saadetini yüksek açığözlülüğüyle korudu.

İşte, iki haftadan beri hastanede yatıyor. Kırk yedi yılda ilk defa hekimlerin eline düştü. Zararı yok. Bu çok sürmez. O hastane odasının penceresinden avluda acele acele yürüyen adamları görüp, kendi durumuna şükrederek memnuniyetle gülümsedi. Ahmak insanlar. Bari, niçin acele ettiklerini bilseler. O pencereye bakıp, gene hayale daldı. Hastaneden çıktıktan sonra evi yeni baştan düzene çekmek gerekli. Televizyonu mutfak kapısı tarafına çeker. Mutfığa banyodan gidip gelir. Bir mutfakta iki kapıya ne gerek var? Divanı başköşedeki duvarın yanına koyar. Buna binaen, şifonyer sol tarafa, komodin ise sağ tarafa geçer. Kitapların bir kısmını şifonyerin üstüne dayayıp koyar. Zaten hepsini çoktan okudu.

Mutluluk hissi, ona sadece kendi dairesinde ve güzel divanı üstünde olduğu zaman geliyor.

Bak, o güzel divanına yaklaştı, üstüne çıktı, lâkin âdetince, bağdaş kurup oturmasını bir şey engelledi. Yumuk gözlerini aralayarak baktı. Pencerenin diğer tarafından ona esmer bir kadın merakla bakıp durmakta. Süleyman gözlerini gene yumdu, birazdan gene araladı. Kadın beyaz ve temiz dişlerini göstererek gülümsemekte. Böyle dişlere sahip olan kişi sağlam olmalı, diye düşündü Süleyman. Kadın ağzını kapattı. Süleyman, artık onun ince dudaklarına baktı. Çok güzeller. Yanakları kırmızı.

Kadın onun göz aralığından baktığını fark etmese gerek, böyle tuhaf bir hâlde uyuyan adama tekrar merakla baktı. Süleyman pencereden gözünü almadı, kadının siyah gözlerine, kara saçlarına bakıyordu. Çenesi erkeklerinki gibi sağlam. Bu kadın inat ve cadaloz olmalı, kocasına dediğini yaptırıyordur, diye düşündü. Zavallı koca. O, dünyada başka türlü yaşamanın da mümkün olduğunu bilmiyordur. Sonra o kocaya sinirlendi. Belasını bulsun paçavra, dedi.

Kapı gıcırdayarak açıldı, içeri hemşire girdi.

Yürümenize müsaade edildi, dedi Süleyman'a, tehkikeli dönemi atlattınız. Artık yemeği de yemekhanede yiyeceksiniz. Dördüncü masa. Sorarsanız, gösterirler.

Süleyman anladığını bildirip başını salladı, gene önüne dönüp, pencereye baktı. Az önceki güler yüzlü kadının durduğu yer bomboştu. Süleyman onun görüntüsünü hayalinde canlandırmaya çalıştı: Gülümseyen iri gözler... Lâkin kadının görüntüsü derhâl kayboldu. Süleyman yorgundu. Baştaki kuvvetli hayal artık zayıflamıştı; basit bir şeyi bile birkaç dakika canlandıramadı. Aslında onun hafızası kuvvetliydi. İstese, hayalinde güzel bir aktrisi canlandırabilir. O, Süleyman'ın istediği gibi oynar, onun uydurduğu türkülerini söyler.

Bu işler sadece kendisi için ve kendi odasında yaşanıyor. Zararı yok. Bir... Kendi doğduğu eve gelse yeter. Her şey gene önceki gibi olur.

Öğle yemeyine özellikle geç gitti. Yemek kokularıyla kaplı büyük salonda hastalar iştahla yemek yiyorlar. Çaresiz o da yiyecek. İşte her yerin kendine has kokusu var. Hastane odasında ilaç, burada ise aş kokusu.

Yemek taşıyan beyaz önlüklü kadına dördüncü masayı sordu.

— İşte, dedi kadın, elindeki tepsiyle köşedeki masayı gösterip. Orada bir yer boşaldı. Oturun.

Süleyman masa başında oturan insanlara gönülsüzce baktı. İki erkek ve... demin pencereden içeri gülerek bakan kadın. Süleyman masaların arasından geçip oraya yaklaştı. “Afiyet olsun, dedi onlara gülümseyen çehreyle, sofranıza bizi de kabul eder misiniz?” Böyle demesiyle kadının karşısındaki boş sandalyeye oturması bir oldu. Kaşığı eline almıştı, kadın:

— Bismillâh dediniz mi, diye sordu ve Süleyman'ın onun bu sözlerine mana vermediğini anladıktan sonra, ilâve etti: Demin sizi pencereden görüp, dua okuyorsunuz sandım. Gözleriniz yumuk, başınız yavaşça sallanıyordu.

Süleyman önce bir sözle kadının iştahını kaçırmak istedi, sonra vazgeçti. Sesini çıkarmadı. Hayli zaman sonra aklına geleni söyledi:

— Ben gözlerimin aralığından size bakıyordum, dedi sadece.

— Ya ya, diyerek gülümsedi kadın.

Hastaların konuşmaları belli; herkes kendi derdini anlatıyor, herkes kendi hastalığının başkalarınıninkinden ağır olduğunu ispat etmeye uğraşıyor. Sanki böyle olunca hâli hafifleyecek. Bu laflar Süleyman'ı çoktan bezdirdiler. O kendi hastalığı hakkında kimseye bir şey söylemiyor. Söyleyenlerden ise hazzetmiyor. Yemek vaktinde de aynı laflar. Adamlar hem yemek yiyor hem konuşuyorlar.

— Siz pek iyi olmadınız galiba, dedi kadın, geldiğinizden beri odanızdan çıkmadınız. Amma ben sizi daima pencere karşısında görüyordum.

Süleyman bir şey söyleme gerekliliğini duydu. Ne de olsa o bir kadın.

— Enfarktüs* idim, diyeyim ama şimdi geçti, dedi, senin ne işin var, diyen bir sesle. Kadın onu anladı, başka bir şey demedi. Yüzü görünmez bir perdeyle örtülmüş gibi oldu. Gözlerinde yanıp duran aşk birden söndü.

Süleyman birini üzdüğünü hissederse, o kişiyle helalleşene dek içi rahat etmez. O odasına geldikten sonra, nezaketsizlik edip kadını incittiğini anladı ve bir daha görüştüklerinde ondan af dilemeye niyetlendi.

Kahvaltıya geldiğinde karşısındaki sandalye boştu. Özellikle yavaş yavaş yedi, kahvaltısını bitirdikten sonra da biraz oturdu, lâkin kara saçlı kadın gelmedi. Öğle yemeğinde de yemekhanedeki yerinde olmadığını gördükten sonra masada oturanlara sormaya mecbur oldu Masadakiler kendi aralarında koyu bir sohbeta dalmışlardı. İleri yaşlardaki kel adam sohbettaşına anlatıyor:

— Defne yaprağını kaynatıp içine bir kaşık bal ve bir kaşık tuz eklemek gerek. Sonra günde üç defa, yemekten evvel birer kaşık iç. Pek faydalı. Benim kaynım böyle yaparak düzeldi.

* Tıpta enfarktüs bir arterin (kan pıhtısı veya aterom yüzünden) tıkanması sonucu nekroz oluşumudur. Enfarktüsler en sık aterosklerozdan kaynaklanırlar. Bir aterosklerotik plak yırtıldığında üstünde bir kan pıhtısı (trombüs) oluşur, bu kan akışını tıkar ve bazen bir emboli oluşturup daha uzaktaki başka damarların da tıkanmasına neden olur.

— Bizim bir sofra arkadaşımız görünmüyor, diye söz açtı Süleyman onların lafının kesildiği sırada ve başıyla boş sandalyeyi işaret etti. İyi değil mi yoksa?

— Yok, aksine, iyileşip gitti, dedi kel olan. Artık evinde.

Süleyman'ın canı sıkıldı. Şimdi ne yapsın? Kadını bir daha göremeyecek ve yüreğindeki ağırlık ebedî kalacak.

Hekimler Süleyman'a avluda gezinmeye izin verdiler.

— Çokça yürmelisiniz, dedi hekim kadın, yorulana kadar. Yorulursanız avluda iskemle çok, oturup dinlenin.

Hastanenin geniş avlusu hastalarla dolu. Onlar ikişer üçer, nazen de toplu toplu o yana bu yana yürüyor, durmadan konuşuyorlar. Süleyman böyle grupların hiçbirine katılmıyor. Avluda kendi başına geziniyor. Bazen kendi efsanevî dünyasına da geçiyor. Kara saçlı kadının hatırası onu dertlendirmiyor. O bazen apansız karşısına çıkıyor, beyaz dişlerini gösterip gülümsüyor. Kara gözleri gene aşkla yanıyor. Burun ucunda seyrek, ince tüyler. Süleyman başta onlara dikkat etmemişti, şimdi hatrına geldi. Gözlerinin akı mavimsi renkte. Evet, mavimsi. Sesi de gür, kalınca... amma kulağa hoş geliyor. Aşkla, istekle sohbet ediyor. Saçları tunç karası ve sık. Pencerenin arkasında dururken Süleyman onun başında kalpak var sanmıştı. Lâkin o saçmış. O gene dudağı üstündeki seyrek, kara tüyleri hatırladı. Bu ona zevk verdi. Tuhaf şey. Lâkin Süleyman beğendi.

Mühim olan şu ki, kara saçlı kadın Süleyman'ın düşüncelerine sorun teşkil etmiyor, o istediği vakit avlunun uzak köşesindeki iskemleye gelip oturuyor, yavaş yavaş kendi saadet dünyasına geçiyor. O, bu dünya içinde kara saçlı kadına da rastlıyor. Kadın gülümsüyor. Yuvarlak yanaklarında kırmızı güller açıyor. Süleyman onun görüntüsünü epey vakit gözü önüne getirdi. İsterse güldürüyor, isterse... Hayır, onu küstürmek istemiyor. Onun dünyasında küskün çehre olması mümkün değil.

Kara saçlı kadına git gide alıştı. Onunla sık sık konuşmaya başladı.

— Biliyorum, sizin için kolay değil, dedi Süleyman bir defa nezaketle. Lâkin beni de anlayın. Ben başka türlü adamım. Benim kendi dünyam var. Sadece size o dünyanın içine girmeye izin verdim. Onun içinde istediğiniz kadar yaşayın. Yeter ki hiçbir şeye dokunmayın. Aksi hâlde, bütün dünyayı bozarsınız.

Kadın beyaz dişlerini gösterip gülümsedi ve şen, gür sesiyle “Rahat olunuz, ben hiçbir şeye dokunmam.” dedi. Kırmızı, yuvarlak yanaklarında tebessüm çizgileri hâsıl oldu.

Süleyman yemek masasına oturduğunda her defasında içinden “Bismillâh” diyor. Ömründe söylemediği şey ama söylüyor. Bunu o kara saçlı ve nedense gözlerinin akı mavimsi olan, hoş sesli kadının şerefine yapıyor. O öyle istedi. Varsın öyle olsun.

Süleyman kara saçlı kadına minnettar. O gerçekten de alicenaplık yaptı. Ona kendi saadet dünyasına geçmeye, zaman zaman mesut olmaya izin veriyor. Demek, ona darılmamış. Lâkin Süleyman onun için değil, kendi istediği için af dilemek istiyor. Öyle yaparsa, onu tamamen unutacak, rahat olacak.

Sabah Süleyman bir soğuklukla uyandı. Pencereden dışarı baktı. İşe gelmekte olan hekimleri, hemşireleri gördü. Gözleriyle kara saçlı kadının durduğu yeri arayarak buldu ve onu tasavvur etti. Kadın yine gülümsedi. Lâkin Süleyman onun dişlerini, yanaklarını ve özellikle gözlerini göremedi. O derhâl kayboldu. Süleyman vücudunu rutubetin kapladığını, bütün organlarının üşümeye başladığını hissetti. Yatağına yatıp, gözlerini yumdu. Bir şeyler düşünmesi gerek. Amma ne düşüneceğini bilmiyor. Bütün vücudu boydan boya hadsiz hesapsız karıncalanmaya başladı. Midesi bulandı. Safra çıkarmış gibi ve boğazı acımaya başladı. Yatağının yanındaki düğmeye basmasıyla hemşire koşarak odaya girdi.

— Ne oldu, fenalaştınız mı, diye sordu hemşire.

Süleyman sesini çıkarmadı. Hemşire onun alnını, nabızını tutup baktı. “Ben şimdi...” diyerek koşup çıktı ve gitti. Birazdan odaya hekim geldi. Yüzü

heyecanlıydı. O da Süleyman'ın nabzını saydı, kalbini dinledi ve hemşireye bakıp, damlalıkları hazırla, dedi.

Damlalığın ne olduğunu Süleyman pek iyi biliyor. Hastaneye yeni geldiği zamanlarda damlalık koya koya canını yaktılar. Hemşire kız üç ayaklı uzun ve parlak bir demiri yanına getirip koydu. Şişe demirin ucuna sağlamca tutturulmuş. İçinde ilaç var. Bu ilaç içecek gibi ince lastiğin ve bir şişeciğin içinden daha geçtikten sonra, Süleyman'ın damarlarına akmaya başlayacak. İğrenç bir şey. Lakin dayanmak gerek.

Süleyman düşüncelerini başka taraf yönlendirmek ve bu ortamdan uzaklaşmak istedi. Lâkin huzuru bulamadı. Bütün kuvvetini toplayıp, bir an da olsa, kendi dünyasına dönmek istedi. Uzun yıllarda oluşturduğu gelecek ve saadet dünyası şimdi ona sadece uzaktan göründü. Süleyman, o dünyanın içinde kara saçlı kadını da gördü. O âdeti üzere gülümsedi. Bakışı dargındı. Kara gözlerini kocaman açıp aldırmadan bakıyordu.

Hiç olmazsa bir kelimecik konuş, diye yalvardı Süleyman. Söyle de ne istersen onu söyle. Lâkin böyle küsüp durma.

Kadın sesini çıkarmadı. Demek bana darılmış, diye düşündü Süleyman.

Akşama yakın Süleyman'ın hâli daha da ağırlaştı. Ayakları buz kesildi. Bütün organlarında karıncalar vızır vızır geziniyordu. Önce ayakları dizlerine dek dondu. Sonra bu soğukluk yavaş yavaş artmaya başladı. Alnı da buz gibi oldu. Giderek yüzünü de soğukluk bastı. Gözlerini açtı, yumdu. Sadece gözleri donmamıştı. Hemşire alnına yorgan gibi kalın bir çul parçasını koyup üstünden elini bastırdı. Süleyman onun böyle yapmasını tuhaf karşıladı. Gözlerini açıp hemşirenin elini tutup baktı. Eliyle alnı arasında bir şey yoktu.

Odada hekimler, hemşireler koşuşturmaya başladılar. Biri geliyor, diğeri gidiyor. Biri "Druşkin'e telefon ettik. Hemen gelecek." dedi. Bir başkası "Hastanedeki tüm sıcak su torbalarını getirin." diye bağırdı.

Biraz sonra Süleyman'ın vücudunun her yerine sıcak su torbaları koyup çıktılar. Süleyman onların sıcaklığını hissediyor, lâkin bu sıcak su torbalarının yorganın üstünden konmasını tuhaf buldu.

— Hekim, dedi nihayet, zayıf bir sesle, ben pek üşüyorum, su torbaları yorganın altından konsa iyi olmaz mı?

Hekim ona şaşkınlıkla baktı.

— Su torbaları yorganın altından kondu, dedi. Yoksa, hissetmiyor musunuz?

— Hissediyorum, amma ben pek üşüyorum.

— Çok sıcak yapmak da doğru değil, dedi hekim; yoksa teninizi pişiririz. Sabrediniz, şimdi ısınacaksınız.

Süleyman'ın bütün vücudundan soğuk ter boşalmaktaydı. Sıcak su torbaları onun bedenini pişiriyor, lâkin ısıtmıyor. Soğukluk ise aşağıdan yukarıya çıkmakta, tepeden ise aşağı inmekte. Soğukluk sınırı yanaşa yanaşa, aşağıdan baldırlarını, yukarıdan ise boynunu kaplamakta. “Anlaşıldı... diye düşündü Süleyman kendince. Soğukluk iki taraftan gelip göğsümde birleşecek, böylece her şey bitecek.” Mutlu zamanlarını, güzel divanını, kendi dünyasını hatırladı. Lâkin o dünya şimdi mutluluk dünyası değildi. Süleyman onun içine birkaç kere girip çıktı, lâkin her zamanki mutluluk muhitini hissetmedi. O dünya bomboştu.

Kapı şiddetle açıldı, odada ter içinde Druşkin görüldü. Profesör, Süleyman'a daha önce de birkaç kere bakmış, kalbindeki ağrıları tarif edip hayrete düşürmüştü. “Kalbinizde yabanî bir şey var gibi geliyor, değil mi, diye sormuştu o kart sesiyle. Bazen o şey irileşiyor, kalbinizi sıkıyor. Böyle zamanlarda nefesiniz tıkanıyor, çare bulamadığınız için, bağırarak istiyorsunuz. Değil mi? Öyle, elbette. Siz dert etmeyiniz, hepsi geçer gider.”

Şimdi Druşkin'in yüzü başka türlüydü.

— Ne oldu? Kısaca anlatın, dedi profesör hekime, kendi ise Süleyman'ın yatağının yanındaki sandalyeye oturup, onun elini tuttu.

Süleyman profesörün elinde eldiven olmalı diye düşündü, gözlerini açıp baktı. Eldiveni yoktu.

Bu arada hekim ona vaziyeti anlattı.

— Ateşi pek çabuk düşmekte. Aşağıdan beline, yukarıdan omuzlarına kadar soğudu. Damlalık koyduk. “Strofantin, kökarsoksilaza, papaverin, panangin”³⁴⁶ yaptık. Durmuyor.

Süleyman’ın içinde birden korku belirdi. Ölüm korkusu. O korku hemen dehşete döndü. Süleyman, doğduğu gibi bir gün öleceğini de biliyordu, o sebepten kendini çoktan ölüme hazırlamıştı. Lâkin şimdi vücudunu sarsan bu korkunun kendi düşünceleriyle bir alıp veremediği yok. Bu korku onun içinde, yüreğinde hasıl oldu ve Süleyman’ın şuuruna, fikrine boyun eğmedi. Boğazını bir şey sıktı. İşte, başladı, diye düşündü Süleyman. Lâkin uzaktan profesörün sözleri işitildi: “Oksijen! Çabuk olun!” Hemşireler, ellerinde oksijen torbaları, biri diğerinin ardından odaya koşarak girdiler. Profesör, torbanın bir köşesinden çıkıp duran lastik ağızlığı Süleyman’ın ağızına tıktı.

Bu şekilde yaşamının ne gereği var, diye düşündü Süleyman. Ömrü boyunca burunla nefes alan adamı, ölüm anında ağızdan nefes almaya mecbur ediyorlar.

O biraz serin oksijen yuttuktan sonra biraz iyileşir gibi oldu. Lakin göğsünde bir şey pek acıtmaktaydı. Bağı o an sanki delik deşik edilmiş de, şimdi kan revan olmuştu.

Odaya kalp atışlarını gösteren aleti alıp girdiler. Hemşire tellere bağlanmış armut şekilli lastik keseleri Süleyman’ın göğsüne yapıştırdı. Makina çıtırıyla çalışmaya başladı. Profesör onun diğer yanından süzülüp çıkan kâğıt bandın üstündeki eğri büğrü çizgilere bakıp duruyor:

— Evine haber edin, yakınları gelsinler, dedi.

— O tek başına yaşıyor, dedi hekim. Bilgi formunda da başka kimse gösterilmemiş.

³⁴⁶ Çeşitli ilaç isimleri

— Kendine sorun. Söylediği adrese ambulans yollayın. Vaziyet ciddi.

Süleyman Anapa'da dayısının çocuklarının yaşadığını hatırladı. Lakin adreslerini bilmiyor. Bilmediği de iyi. Onları rahatsız etmeye ne gerek var? Cenkten sonra olup olacağı bir kere görüştüler. Süleyman'ın aklına birden anası düştü. Anası öldüğünde Süleyman yedi yaşındaydı. Adamlar onu alıp anasının döşeğinin yanına götürdüler. O, Süleyman'ı kucaklayıp ağladı, oğlum, şimdi kimle kalırsın, kendi başına nasıl yaşarsın, dedi. Sonra evin içindekilere döndü: Ahali, evladımı yalnız bırakmayın. Babası dönüp gelir, mutlaka dönüp gelir. Allah o kadar merhametsiz değil.

Süleyman anasını kucakladı, sonra yorganın altına girip yanına yattı. O daima anasıyla yatıyor, ondan hoş bir koku alıyordu. Süleyman her zaman bu koku altında uyuyor, bu kokuyla uyanıyordu. Şimdi de bütün vücuduyla anasına sığındı ve sadece anasında bulunan o hoş kokuyu kendi ciğerleri içine toplamaktaydı. Adamlar onu yorganın altından almak istediler, çocuk kıyametleri kopartarak ağladı, yorganın altına saklandı. Bu adamlar ondan ne istiyorlar acaba? Bari bir an önce gideydiler. O gene anasının koynunda kalır, anası ona babası hakkında ilginç hikâyeler anlatırdı. Biri, su, diye bağırdı. Süleyman birden anasından o hoş kokunun artık gelmediğini duydu. Yorganın altından kayıp, anasının baş ucuna geldi. Lakin o kokuyu yine duymadı. Anasının vücudu soğuk ve cansızdı. İrkildi. Feryat figan ağladı. Anasına korkarak baktı. Lakin bu, onun anası. O kendi anasından niçin korktu? Süleyman her zaman yaptığı gibi, anasının başını kucakladı. Böyle vakitlerde o da oğlunu kucaklıyor ve "Benim aslan oğlum, baban gelirse, tanıyamaz seni. Bu kim, diye sorar. Ben ise ona, bu bizim Süleyman, derim. Baban şaşırıp kalır. A! Aslan gibi bir yiğit olmuş, der." diyordu. Anası öyle dediğinde Süleyman zevkleniyor, babasını -uzun boylu, iri yarı adamı- tasavvur ediyor, kalbi sevinçle, iftiharla doluyordu.

Bu sefer anası onu kucaklayıp okşayamadı. Bir söz bile söylemedi.

— Çocuğu alın, dedi biri. O dakikada, kuvvetli eller, Süleyman'ı anasının baş ucundan çekip aldı. O anasını bir daha görmedi. Onu

yetimhaneye teslim ettiler. Süleyman orada on yıl babasını bekledi. Sonra Moskova'ya yazıp sordu, nihayet, onun cengin daha ilk günlerinde öldüğü haberi geldi. O yetimhanedeyken de, sonra enstitüde okurken de kimseye katılmıyordu. Herkesle güzel münasebetlerde bulunuyor, lâkin kimseyle dost olmuyor, sırdaş olmuyordu. Böyle yabancılaşmanın neticesi olarak, kendi ayrı dünyasını keşfetti ve insanlardan tamamen uzak kaldı. İşte, bu hastalık gelip kendisini bulmamış olsaydı, o hâlâ kendi dünyası içinde kendini mutlu hissedip yaşamaya devam edecekti.

— Bu mümkün değil, diye bağırdı profesör. Dünyada herkesin soyu soppu, eşi dostu olur. İyice soruşturun.

— O, galiba, hafızasını kaybetti.

— Hafızasını kaybettiye... İğne yapıp kendine getirin de, sorun. Mutlaka öğrenin.

Süleyman, şimdi nasılsa ona iğne yapacaklarını anlayarak gözlerini açtı.

— Beni işitiyor musunuz, diye sordu profesör.

— İşitiyorum, diye cevap verdi Süleyman. Profesör sevindi.

— İşte, görüyor musunuz, işitiyor. Sonra tekrar Süleyman'ın üzerine eğildi. Tek başınıza yaşıyormuşsunuz, soyunuz sopunuz, yahut başka tanıdıklarınız varsa.. Bir adres söyleyin, çağırtalım. Korkacak bir şey yok.

Şimdi Süleyman bir şey hissetmiyordu. Ne kollarını, ne ayaklarını, umumen, bütün vücudu yok gibi. Yalnız dimağı çalışıyor. O bunu açıkça anlıyor. Hem şimdi istediği kadar laf edebiliyor.

— Kimsem yok, dedi sakın sesle ve kendi dünyasını hatırladı. Lâkin şimdi o da yok. Süleyman buna üzülmedi. Şimdiden sonra ona hepsi bir.

O, bütün kuvvetini toplayarak kendi dünyasını bir kere daha görmek ve onunla vedalaşmak istedi. Gözlerini yummuştu, kara saçlı kadın peyda oldu. Süleyman gülümsedi.

— Ne gülüyorsunuz, diye sordu profesör.

— Bir yakınım varmış. Hatırladım.

— Çok iyi. Adresini söyleyin. Şimdi gider getirirler, diye sevindi profesör ve hekime bakıp emreder gibi ilâve etti: Söyleyiniz arabayı avlunun kapısına çıkarsınlar. İki kişi yollayın. Sonra gene Süleyman'a döndü, güler yüzle sözüne devam etti. Ah, dostum, dert etmeyin, bu dünyada...

— Benim bu dünyayla işim yok, benim kendi dünyam var, dedi Süleyman ve gene gülümsedi.

Profesör zor bir durumda olduğunu hissetti.

— Evet... Hepimizin dünyası var. Siz bana o kişinin adresini söyleyiniz.

— Adresini bilmiyorum.

Profesör ona hayretle baktı.

— Öyle ise şoförü çağırtaım, nasıl gidileceğini anlatın. Bizim şoförler şehri iyi bilirler.

— Nasıl gidileceğini de bilmiyorum.

— Ah, dostum, bu nasıl şey?

Süleyman profesörün şaşırıp kaldığını görüp gene gülümsedi.

— Öyleyse, ne yapmalı?

— Gidip çağırmalı.

Profesör Süleyman'a bir süre baktıktan sonra, hekime döndü, belki kayıt masasında kaydı vardır, dedi.

— İyi, dedi sonra. Bize o kişinin adını, soyadını söyleyiniz, gerisini kayıt masasından sorarız.

Profesör eline kalem ve kâğıt alıp yazmaya hazırlandı.

— Adını ve soyadını da bilmiyorum, dedi Süleyman, gözlerini profesörün yüzüne dikti.

— Sayıklıyor, dedi kadın. Tabii! Gözleri de bir türlü.

Profesör Süleyman'a şüpheli şüpheli baktı ve "Hani, dilinizi gösterin. İşte, böyle. Yok. Öyle değil. Eh, böyle..." dedi.

Profesörle hekim kapının yanına çekildiler.

— Akli başında, diye fısıldadı profesör. Şaka yapıyor galiba. Evet! Bazı hastaların böyle anlarda şaka yapma kabiliyetleri vardır.

— Profesör, dedi Süleyman donuk sesle. Affediniz, kıymetli profesör...

— Evet, evet, kıymetli Süleyman. Sen söylemeye devam et... Biz yaparız.

Ben onun adresini de, adını, soyadını da bilmiyorum. Lâkin o var. Yemekhanede benimle aynı masada, benim karşımda oturuyordu. Hastaneden çıkıp gideli birkaç gün oldu. Çağırın onu.

— Rica ederim... Kendi aramızda şakalaşalım. İtirazım yok. Lâkin bu şakaya yabancı kişileri karıştırmayalım.

O yabancı değil. O benim tanıdığım. Biz onunla aynı dünyada yaşıyoruz! Söyleyin, gelsin. Ben onunla vedalaşmak istiyorum.

— Evet, biz hepimiz aynı dünyada yaşıyoruz, kıymetli Süleyman.

— Yok, hepimiz değil, yalnız biz ikimiz. Profesör sesini çıkarmadı.

Süleyman sabaha kadar kıpırdamadan yattı. Vücudu yok gibiydi, şimdi soğuğu da sıcaklığı da hissetmiyor. Hiçbir şey hakkında düşenesi de gelmiyor. Sabaha yakın soğukluk bütün vücudunu kapladı. Süleyman birkaç kere şuurunu kaybetti. Bir keresinde profesöre yalvardı.

— O kadını çağırın. Onunla vedalaşmak, onun helalliğini almak istiyorum. Bu benim en son isteğim.

Profesör kapıyı açıp birine:

— Yemekhaneye git de diyet hemşiresini çağırın gelsin, dedi.

Birazdan diyet hemşiresi -orta yaşlarda, iri, sağlam cüsseli kadın- korka korka içeri girdi. Girmesiyle sorması bir oldu:

— Ne oldu, yoksa yemekte bir sorun mu oldu?

— Size garip bir soru soracağım, üzölmeyin, dedi Druşkin. Yemekhanede, bu adamın karşısında kim oturuyordu? Hatırlayabilir misiniz?

— Hiç aklımda yok, dedi diyet hemşiresi, hayrete düşmüş bir hâlde. O, yemekhaneye gelmeye başlayalı zaten iki üç gün oldu.

— Kara saçlı kadın, dedi Süleyman.

— E! Kara saçlı kadın, profesör, derhâl, onun sözlerini tekrarladi.

— E, evet, işte o kırmızı yanaklı kadın, diye bağırdı hemşire. Soyadı bir garipti. Şimdi... Volga, Ural... E, yok, neydi o?.. Terek! Terekova.

Profesör hekime döndü.

— Tamilla Musayevna, bana Terekova'nın şahsî dosyasını getiriniz. Hekim ve hemşire gittikten sonra Süleyman'a döndü: Dostum, beni zor bir durumda bırakma. O kadının... kocası varsa... Ya da sizi hatırlından çıkarmışsa... Hastanedeki bu tanışıklığın sonu garip bir yere çıkmaz mı?

Süleyman anlar gibi oldu. Evet! Gittiklerinde, gerçekten de, tanımazsa, yahut tanısa bile gelmek istemezse?

— Profesör, dedi o heyecanlı hâlde. O kadına bizim aynı masada oturduğumuzu ve benim şimdi onu pek görmek istediğimi anlatmak gerek. Aksi takdirde o beni gerçekten de hatırlayamaz.

Profesör yavaşça başını salladı, düşünceli bir hâlde odadan çıkıp gitti.

Profesörün çıkmasıyla hemşirenin girmesi bir oldu, kapının yanındaki sandalyeye yerleşerek oturdu. Demek Süleyman'a nöbetçi bırakıldı. Bu Süleyman'ın hoşuna gitti. Bir kere daha kendi dünyasına varmak, son defa saadet neşesini sürmek isteyip gözlerini yummuştu, yüreğinde ümitsizce ağlama isteği belirdi. Bu istek ona boyun eğmeyen, yüreğinin derinlerinden yanardağ gibi uğuldayarak çıktı. O biraz dayandı, ama sonunda dayanamadı.

Boğazından hıçkırığa benzer hırıltılı sesler çıktı. Hemşire top gibi atılıp yerinden kalktı. Odaya tekrar profesör ve hekimler doluştular. Süleyman ağlamasını durduramadı. Gözlerinden öyle çok yaş akmaya başladı ki, başı üzerine eğilen profesörün kasevetli ve merhametli yüzünü bile göremedi. Boğazından hırıltılı sesler, iniltiiler çıkmaktaydı.

Nihayet, Süleyman'ın ağlaması kesildi, gözlerinin önü aydınlandı. Şimdi onu isteksizlik bastı. Dimağı, vücudu gayretsiz. Sonunda ne olacağı, ne biteceği onu rahatsız etmiyor. O artık o dünyasından da bu dünyasından da razı. Birden bire tek isteği hemen ölmek oldu.

— Profesör?

— Efendim, Süleyman?

— Daha çok kaldı mı?

— Neye? E, evet, araba gitti. Bak sen ona, yakınmışız da, Sivastopol Mahallesi'nde yaşıyormuş.

— Kim?

— O... kara saçlı kadın. Susanna Kazimirovna, yani Terekova.

Süleyman gözlerini yumdu. O artık herşeyi hatırladı. Çocukluk yaptı. Şimdi kadın çıkıp gelse, ne der, ne yapar?

En iyisi, bir şey düşünmemek. Gene gözlerini yumdu. Biraz sonra uykuya daldı. Düşünde dik bir bayıra tırmanıyordu. Bayırın kıyısında çiçeklere bürünmüş bir badem ağacı duruyordu. Süleyman o badem ağacından bir budakçık koparıp Susanna Kazimirovna'ya vermek istedi. Ellerin, ayakların derisinin yüzüldüğüne, terlediğine, sıcakladığına bakmadan, hep yukarı tırmandı. Kocaman bir çiçeği andıran badem ağacı ise hep ona yaklaşıyor. Birden o uçurumun üstünde süründü, aşağı yıkılacağı yerde, ellerini sallaya sallaya yukarı uçup gitti, kuş gibi havalanıp badem ağacının yanına varıp kondu.

— Siz uyuyor musunuz?

Süleyman bu sesi işitir işitmez şaşırarak gözlerini açtı. Yanındaki sandalyede kara saçlı kadın oturmaktaydı. E, onun kendisi, ellerini dizleri üstüne çapraz şekilde koymuş, korku dolu gözlerle Süleyman'a bakıyor. Gözlerinin akları gerçekten de mavi renkte. Yüzü biraz ağarmış. Dudağının üstündeki seyrek, ince tüyler dizilmiş duruyor. Tebessüm ederse, yanaklarında mutlaka gamzeler hâsıl olacak.

— Biliyor musunuz, dedi ona Süleyman, ben sizden af dilemek ve sizle vedalaşmak istiyorum. Benim, gerçekten de sizden gayrı kimsem yok.

Kadın ona hayretle baktı, sonra azıcık gülümsedi. Süleyman vücudunda sıcaklık hissetti.

— Yalvarırım, dedi, ben... İşte, ben gidene dek, yani her şey bitene kadar, yanımda oturun. Artık az kaldı.

— Otururum, dedi kadın alçak sesle, lakin ben bir şey anlayamıyorum.

— Adınız Susanna, soyadınız Kazimirovna, aileniz ise Terekova. Öyle mi?

— Öyle.

— Demek, siz Terek nehrinin boylarında doğdunuz?

— Evet.

— Benim adım Süleyman, soyadım Taşkiran. Ben asırlarca deniz dalgalarının şiddetli vuruşlarına dayanıp gelen dimdik kayaların kaburgasına yapışan küçücük bir köyde doğdum. Orada yüksek bir kayanın üstünde badem ağacı büyüyor. O her sene baharda çiçek açar. Ben sizi o ağacın yanına alıp götürür ve bir kırmızı budakçık koparıp veririm.

— Sağ olun. Çiçek vermiş gibi oldunuz.

— Benim sizden bir ricam daha var. Bana bir iyilik daha yapınız. Benim vaziyetimdeki insanı reddetmek mümkün değil.

— Sizin vaziyetinize ne olmuş? Çok iyisiniz. Yüzünüz...

— Mesele yüzde değil, Susanna Kazimirovna, mesele yürekte.

Sağ eliyle göğsünü gösterdi ve bir miktar önce elleri ayakları kıpırdamadığı hâlde, şimdi göğsünün sol yanında, derinlerde kalbinin çarptığını, ellerinin derisine tekrar renk geldiğini sezdi. Demek, fani dünya... Hep öyle karışık.

— Ben size nezaketsizlik yaptım. Yemekhanede. Affedin beni.

— Hayır. Nezaketsizlik yapmadınız. Ben yaptım. Hastalığınızı sordum. Niçin? Ne gerek vardı?

— Siz gittikten sonra ben sizi burada tuttum.

— Nasıl?

— Kendi dünyamda, yani ben avluda gezerken... Daima sizle beraber gezdim. Sohbet ettim. Bazen siz söylediklerime itiraz ettiniz; biz iddialaştık. Zevkli şey, konuşmalarımızın sonu her vakit benim dediğim, benim istediğim gibi sonuçlandı. Bir kere bana pek kızdınız. Hatta beni “ahmak, budala” diye azarladınız. Lâkin benim kalbim kırılmadı ve ben kendi dediğimden dönmedim. Hem dönmem. Hiçbir vakit dönmem. Azarlamak değil, dövseniz de, assanız da, kesseniz de dönmem.

— Ya, siz ne demiştiniz ki?

— Ben ömrümde kimseye söylemediğim sözü size söyledim ve kendi dünyama sadece sizi soktum. Şimdi siz o dünyanın içinden çıkamayacaksınız.

— Bir şey anlamıyorum. Rica ederim, açıkça söyleyin.

— Açıkça söylersem incinmez misiniz?

— İncinmek, neden? Kendim rica ediyorum.

— Hayır, öyle olsa da... Belki...

— Söyleyin, uzatmayın. Söyleyeceklerinizin hepsi aynı kapıya çıkıyor. Söyleyin, incinmem.

Süleyman birkaç kere gözlerini yumdu açtı. Susanna Kazimirovna ona tebessüm ederek bakmaktaydı.

— Ben size, seviyorum, demiştim.

Susanna Kazimirovna sesini çıkarmadı. O, Süleyman'a ciddi gözle bakakaldı. Sonra gülümseyecek oldu, birden elleriyle yüzünü kapatıp ağlamaya başladı.

O esnada kapıda hemşire görüldü. Ardından profesörün uykusuzluktan şişen yüzü görüldü.

— Şimdi diğeri ağlıyor, dedi hemşire.

— Dışarı çıkalım, dedi profesör. Böylece odada gene yalnız kaldılar.

— Ölüm döşeğindeki insanın ağzından böyle söz çıkması anlaşılmas şey. Ben o sözü söyleyebildiğim için, bahtıyım. O sözü söylemeden ölüp gitsem, pişman olacaktım. Beni bağışlayın. Artık ağlamayın.

Susanna Kazimirovna ağlamasını kestikten sonra da epey vakit yere bakıp sessizce oturdu.

Odadan ses soluk işitilmeyince profesör içeri girdi.

— Nasılsınız, dedi o şen sesle. Ben sizin ricanızı yerine getirdim. Siz de benim için alicenap olun.

— Teşekkürler profesör, dedi Süleyman. Sizin için elimden gelen her işi yaparım.

— Ricam şu ki, çabucak düzelin. Yeter artık yattığınız. Ne bu yaptığınız?

Süleyman cevap veremedi. Susanna Kazimirovna yerinden kalktı, profesöre bakıp:

— Rica ediyorum, istediğim vakit bu hastayı ziyaret etmek için izin belgesi verin, dedi.

Profesörün geniş ve yorgun yüzü gülümsedi. Gülümserken yüzünü örümcek ağı gibi kaplayan buruşukluklar bir toplandı, bir dağıldı. Buruşuklukların dağıldığı an gençleşmiş ve güzelleşmiş gibi oldu.

— Rica ederim, dedi Druşkin. İzin belgenizi şimdi alabilirsiniz. Gelin peşimden.

Susanna Kazimirovna profesörün ardından gitti. Kapının yanına geldiğinde, dönüp Süleyman’a baktı, gülümsedi: Ben şimdi geliyorum.

Süleyman da gülümsedi. Herkes çıktıktan sonra; ben bu kadını çoktan biliyordum... Sadece şimdi denk getirdim, diye düşündü.

Sabah uyandığında, Süleyman’ın keyfi iyiydi. Pencerenin arkasında çiçek açan Erik ağacının mis kokusu burnuna vurdu, boğazını gıdıkladı, yüreğini okşadı. Kırmızı güllerle örtülen ağacın dalında bir güvercin oturuyor. Kanatlarını kabartmış, başını boynu içine çekmiş. Dersin ki, güller içinde derin düşüncelere dalmış. Acaba, bu kuşun ne derdi var? Diğer bütün kuşlar daldan dala, ağaçtan ağaca uçup, bu güzel sabahı selamlayarak, ortalığı kendilerinin şen sesleriyle çınlattığı bir vakitte, bu güvercin niçin dalda kıpırdamadan oturuyor?

Süleyman bayağı vakit güvercine bakarak yattı. Kuş yerinden kıpırdamadı. Bir ara aynı dala ikinci güvercin gelip kondu. Onun gagasında bir şey vardı. İkinci güvercin ağızındaki yemeği yavaş bir hareketle küskün güvercine kaptırdı. Garip! Bu güvercin kendi gibi diğer güvercine bakıyor. Bu ne, bedavacılık mı? İkinci güvercin ağızındaki yiyeceği vererek uçup gitti. Birinci güvercin tavrını bozmayıp budakta oturmaya devam etti. Biraz sonra bakıcı güvercin gene uçup geldi ve gene ona yemek verdi. Bedavacı, istismarcı, diye düşündü Süleyman ve yattığı yerde bu tembel güvercini korkuttu. Güvercin ona baktı. Onun bakışında lakaytlık, pervasızlık vardı. Seni ben, işte şimdi... Kışş! Süleyman elini şıpırdattı.

Kuş yavaşça yerinden kalktı ve dikkatlice budağın üstünden yürüyüp, ağacın gölge tarafına gitti. Bu anda Süleyman kuşun bir kanadının aşağı doğru sallandığını gördü.

Demek, o yaralanmış, uçamıyormuş, demek hayat arkadaşı ona bakıyor, düzelene dek, kendi kendine yemek bulana dek ona bakacak. Süleyman coşkunlukla içinden konuştu: “Dertlenme, hepsi geçip gider, sen

gene mavi göğre havalanır ve kendi kurtarıcını, bütün kâinatı selâmlamlayarak türküler söylersin.”

Elinde enjektörle hemşire girdi.

— Süleyman Bey, sabah şerefiniz hayrolsun! Bugün yüzünüz pek iyi.

— Sağ ol, kardeşim. Bugün iyiyim, dedi Süleyman.

İğneden sonra Süleyman epey vakit tavana bakarak yattı. Fikirleri durgun, vücudunda hafiflik hissediyor. O gene evini, kendi dünyasını hatırladı. E, evet, ondan bir haber almak gerek. Gözlerini yumdu. Lâkin saadet dünyası gelmedi. Bütün kuvvetini toplayarak birkaç kere daha uğraştı. Garip şey. Keyfinin bu kadar iyi olmasına rağmen, saadet dünyası gelmedi, mutluluk duygusu vücudunu sarmadı. Bir kere daha uğraşıp bakacak oldu, gözlerini yumduğunda kapı “şırt” edip açıldı ve içeri Susanna girdi. Onun yanakları erik çiçeğinden renk almış gibi kırmızı ve tazeydi.

— İşte ben geldim. Bekliyor muydunuz? Süleyman’ın yüreğinde kıvanca benzer hoş bir duygu peydah oldu. Bu duygu sadece kendi dünyasına geçtiğinde ortaya çıkardı.

— Evet, bekliyordum, dedi o coşkunlukla. Hem sadece beklemiyor, aynı zaman da çağırıyordum da.

Kadının kara gözleri parlıyor, güzel dudakları tebessüm ediyordu.

— Siz daima böyle garip laflar mı ediyorsunuz, diye sordu.

— Yok, şimdiden sonra daima doğru laflar edeceğim.

— Bana verdiğiniz söz tutacak mısınız?

— Evet.

— Öyleyse getirdiğim şeyleri şimdi yiyeceksiniz.

— İyi, hepsini yerim.

Susanna çantasından kâğıda sarılı şeyler çıkarıp masanın üstüne dizmeye başladı.

Süleyman bu merhametli ve sevimli kadının hareketlerini izleyip yatarken, kendi dünyasının –yalnızlığın- hayatındaki boşluğu doldurma isteğinin neticesi olduğunu anladı. Bu boşluk dolduktan sonra, onun sonucu olan dünya da kaybolup gitti. Yok; kayboldu değil, şimdi onun dünyası yanındaydı.

3.3. YILLAR VE DOSTLAR

Gazetelerde Rüstem için soğukkanlı, çevik hareketli, iradeli boksçu diye yazsalar da şimdi o heyecanlanıyor, bütün vücudunda titreme hissedip sıkılıyordu. Ringe çıkacağı zaman hep böyle oluyor. Lâkin bornozunu çıkarıp, ortaya çıktıktan sonra her şeyi unutuyor, önünde sadece rakibi kalıyor, bir iki yumruk yiyip, iyice öfkelenindikten sonra, daha faal çalışmaya başlıyor. Rüstem'in bu seferki rakibi Donbas şehrinin beş defa şampiyonu olan orta kilolu spor ustasıymış. Hakem, dövülecek sporcuların adını soyadını, unvanlarını ilân etti. Rüstem onun sözlerini iyi duyamadı. Zararı yok, rakibinle rinkte tanışırsın, daha iyi, diye düşündü. Rüstem ringe çıkıp, âdet üzere, rakibiyle el sıkışıp selâmlaştı. O kısa boylu, geniş omuzlu, hafif hareketli, otuzlu yaşlarda bir oğlanmış. Selamdan sonra kaslı kollarını öne uzatıp gür, sarı kaşları altından Rüstem'e doğru baktı. Acaba, bu Albert değil mi? Tıpkı o. Sadece biraz yaşlanmış ve kararmış. Bu arada Albert sol koluyla onu yokladı. Rüstem'in çenesini birkaç kere iyice yokladı ve onu düşüncelerinden arındırdı. Rüstem bir sağa, bir sola çekilip, bir zamanlar iyi bildiği darbeler serisinden kaçınarak, rakibinin başta midesine, sonra alına hafifçe vurdu. Albert derhal müdafaaya geçti. Hatta dövüş taktiğini bile değiştirmemiş, diye düşündü Rüstem, hücumla geçtiğinde müdafaayı unutuyor.

Rüstem, Albert'le üç yıl aynı askerî birlikte görev yapmış, boksla da aynı askerî birlikte uğraşmıştı. Garnizonda onları sıkı dost olarak biliyorlardı. Rüstem, Donbass'a geldiğinde de cengâver dostu Albert Odegov'la görüşeceğini düşünüp sevinmiş, lâkin onunla ringde karşılaşacağını aklına bile getirmemişti. Albert birden, Rüstem, sen misin, dedi kendisini belli

ederek. Benim beceriksiz, benim, diye fısıldadı Rüstem. Merhaba! Bu tanışmadan sonra dövüşün hızı azaldı. Boksçular birbirlerine gülümseyerek bakıyor, vurmak yerine sadece dürtüşüyorlar. Hakem zayıf hareketleri için onların ikisine de ihtar verdi. Lâkin bu da kâr etmedi. Birinci rauntun bitmesiyle Rüstem'in ustası, şimdi ise çalıştırıcısı Viktor Romanoviç, öğrencisini sakatlandı sanıp derhâl bornoza sardı, köşedeki oturağa oturttu ve büyük havluyla yelleyip, yine o parmağına bir şey mi oldu yoksa, diye sordu. Hey, ustasına ringdeki rakibinin on iki yıldan beri görüşmediği can dostu olduğunu, ona vurmaya eli gitmeyeceğini nasıl anlatsın? O ustasının şüphesini onaylayıp başını salladı. Ara bitti. Viktor Romanoviç, sağ elinle sıkça çalış, diye öğütledi.

Dostlar meşin eldivenli yumruklarını öne uzatarak dövüşe devam ettiler. Çok hareket ediyorlar, yalandan yere sığıyorlar, lâkin darbeleri sadece eldivenli ellere deiyor. Albert gözünü kısıyor, öfkelenmiş gibi yaparak öne doğru şiddetle yürüyor, rakibinin apansız darbesine uğramış gibi geri çekiliyor. Lâkin hakem bu sûniliği anladı, müsabakayı durdurup pasiflikleri için boksçuları ikinci kez ihtar etti.

Albert hep dönüyor, hep öne atılıyor. Bir keresinde Rüstem'in kulağına, sen vurmaya devam et, hamle yap, diye fısıldadı. Rüstem gülüp başını ters çevirdi. Bir kere daha Albert Rüstem'in göğsünü gözlemiş gibi bir hamle yaptı, lâkin deyiemedi, yumruğu rakibinin omzu üstünden geçip gitti. Az kaldı, kendisi yıkılıyordu. Bu arada, akşam madenci restoranına gel, dedi.

Hakem ve gözlemcilerin uyarılarına rağmen, dövüş üçüncü rauntta da canlanmadı.

Rüstem'in ustası Viktor Romanoviç kemiği çatlayan parmağının gene ağrımaya başladığına inanıp ringin etrafında dönüyor, Albert atıldığında heyecanlanıyor, hakemin yasak etmesine bakmadan "Rüstem, sol elinle kapat, işte böyle. Acele etme! Parmağına dikkat et." diye akıl veriyordu.

Albert'in ustası, ihtiyar kömürcü Petya Amca ise, onu tanıyamıyorum, sanırsın ki değiştirmişler, diyerek sigara yaktı.

Nihayet, üçüncü raunt da bitti. Dövüş neticesiz kaldı. Viktor Romanoviç derhâl Rüstem'in sol elindeki eldiveni çıkarıp baş parmağını tutup baktı. Parmağın sağlam olduğunu görüp rahatladı ve Rüstem'i de rahatlatmaya çalıştı: Kulak asma oğlum, en mühimi, parmağına zarar gelmemiş. Memleket dövüşlerine kadar iyice düzelir.

Viktor Romanoviç, Rüstem'in bundan bir yıl evvel kemiği çatlayan ve çoktan düzelen parmağını permanganik asitli sıcak suyla yıkadı, alkolle ovaladı ve biraz melhem sürerek bağladı.

— Bak, çözme, yarına dek bağlı dursun, Taşkent'e döndükten sonra kendi cerrahımıza baktırırız, dedi ve babacan bir merhametle ilâve etti: Eğer dövüşü tekrarlamak isterlerse ben parmağının sakatlandığını anlatırım. Sen rahatsız olma. Petya beni tanıyor.

Rüstem hamamdan yeni çıkmış gibi sürekli terliyor, kızarıyor, sevgili hocasına yalan söylediği için kendini kötü hissediyordu: Bir gün olayın aslını anlatırsam, beni bağışlar, diye kendini rahatlattı ve Viktor Romanoviç'in, haydi, duşa gidiyoruz, dediğini işitip onun ardından gitti.

* * *

Tabiatı da kilosı gibi ağır olan Albert askerliğinin ilk günlerinde arkadaşlarının tersine gidiyor, tembihlere hatta azarlamalara bile çok kulak asmıyordu. Bunun için ona “vurdumduymaz” anlamına gelen “çolpa” lakabını taktılar. Albert buna da kulak asmadı. Akşam yatacağı zaman başçavuş onun beceriksizliğinden dolayı bütün takımı birkaç kere soyunup giyinmeye mecbur ediyor, yemekhaneye gittiğinde ise ayaklarını sürükleyerek yürüdüğü için diğerlerini de toprak zeminde yarım saat yürütüyor. Spor dersinde ise barfiks demirine boyu yetmediğinden daima biri ona yardım ediyor. Çokça hareket ederse, biraz kilo verir, diye başçavuş, Albert'in yatağını üst ranzadan verdi. Bir sabah “Toplan!” talimatı verildiğinde üst ranzadan sıçrayan Albert o an çizmelerini giyen Rüstem'in sırtına çıktı. Sabrı tükenen Rüstem kendini tutamadı. Ah, seni beceriksiz, dedi ve Albert'in üstüne atıldı. Yakasından tutup silkeledi. Lâkin Albert ayaklarıyla çamura saplanmış gibi yerinden

kıpırdayamadı. Sadece Rüstem'in ellerini yakasından alıp indirdi ve soluğu kesilmiş bir hâlde, bilerek yapmadım, dedi. Onları ayırdılar. Komutan Rüstem'e de, Albert'e de nöbetten başka bir görev daha verdi. Rüstem daha çok kızdı, sonra görüşürüz, dedi gözlerini büyütüp, nasıl sıçrandığını gösteririm ben sana. Albert ses etmedi.

Öğleden sonra takım, kayak dersine geçmek için düzlü tepeli çayırılığa gitti. Rüstem kayak takımlarını hayatında ilk kez giydiği için ayakları başka başka taraflara kayıyor, kendi ise her adımda yıkılıyordu. Ne kadar gayret etse de arkadaşlarından yavaş yavaş geride kaldı. Birkaç kere durup mola verdi. Kereste fabrikasının avlusundan çıkan demiryoluna geldiğinde safın en arkasında gitmekte olan beceriksiz Albert de ağaçların arasında gözden kayboldu. Zararı yok, bir nefeste yetişirim, diye kendisini avuttu Rüstem ve sopalarına dayanıp hızla öne kaydı. Şu arada kayakların birisi demir rayla traversin arasına girdi. Kurtarmak için, diğer ayağıyla da ilişti ve dengesini kaybedip sırt üstü yığıldı. Başı demir raya deydi, bir an gözleri karardı. Kendine geldiğinde kalkmaya çalıştı. Lâkin sağ ayağında öyle bir sızlatıcı ağrı duydu ki, keskin bir acıyla tekrar yıkıldı. Yattığı yerden ayaklarını kurtaramadı. Tek çare olarak kayışların tokalarını çözüp kalkmayı düşündü. Bu arada siren sesi işitildi. Yandaki kereste fabrikasının bahçesinden çeşitli tahtalarla yüklü vagonlar çıkıp gelmeye başladı. Vagonlar yolun dönemecine geldi, lâkin lokomotif hâlâ görünmüyor. Rüstem'in kalbi hızlı hızlı atmaya başladı. Birinci vagonda gelen adam onu sadece bayırı dönüp geçtikten sonra görecekti, bunu fabrikanın bahçesinden daha çıkmayan lokomotifin makinistine haber edecekti. O soğuktan uyuşan parmaklarıyla sağ ayağındaki kayağın tokalarını açmaya başladı. Aksi gibi, onların arasına kar dolmuş, buz tutmuşlar. Parmakları kayıyor, toka ise açılmıyor. O sol ayağındaki kayağın bağını çözmek istedi. O da buzlanmış. Vagonlar gürültüyle bayırın ardından çıktılar. Rüstem ayaklarını kurtarmaktan vazgeçip var sesiyle bağırdı. İlk vagondaki adam onu fark etti, zıplayıp yere indi ve ısıklık çalarak gerisin geriye koştu. Lâkin vagonlar birbirlerini iterek hep öne toplaşıyorlar. Bu dakikada Rüstem'in aklı çıkacak gibi oldu. Kulakları çınlamaya başladı. Uzaktan bir ses

işitildi. O ses o saniyede yanında tekrarlandı. Birisi kuvvetli elleriyle kayakları kırdı, onu ise yerden çabucak kaldırıp aldılar. Ayağında güçlü bir ağrı sezdi. Bütün varlık kayboldu. Rüstem kendini dipsiz uçurumdan aşağı uçar gibi hissetti.

Hastane. Rüstem'in sağ ayağını alçıyla sarıp ipele tavana astılar. Sağ eline tahta koyup bağladılar. Başını bantla güzelce sardılar.

Zararı yok, dedi hekim bu işleri bitirdikten sonra, bizim Kırgızlarda "At, başına iş gelse suluk ile su içers; er, başına iş gelse çarık ile su geçers, derler. Vücudun sağlam, kendin gençsin, bir ay sonra gene kayakla kayabilirsin.

Rüstem kıpırdamadan, tavana bakıp yatmaktan yoruldu. Başından geçenleri sırasıyla hatırlamak istedi: Vagonların gürültüsü, biri bağırdı. Galiba, kendi bağırdı.

İkinci gün bütün bölük hastaneye geldi. Kapıdan herkesten sonra beceriksiz Albert girdi. Silah arkadaşları takımda her şeyin yolunda olduğunu, Rüstem'in kış imtihanlarına dek mutlaka düzeleceğini söyleyip moral verdiler. Vedalaşırken Rüstem bölük komutanının birkaç dakika daha kalmasını rica etti.

— Senin geride kaldığını önce Albert fark etti. Trenin sirenini işittikten sonra hepimiz o tarafa baktık. Birinci vagondaki gözcünün zıplayarak inip, lokomatiftan tarafa koştuğunu gördükten sonra ise, hepimiz kayaklarımızı çıkarıp var kuvvetimizle demiryoluna koştuk. -Hikâyenin bu yerinde çavuşun sesi titrer gibi oldu.- "Biliyorsun ki, benim derecem var. Herkesten önde gidiyordum. Bir ara soluğu kesilecek gibi, yanımdan biri koşarak geçti. O karı toprak gibi tozutup, o yana, bu yana yalpalayarak öyle şiddetli koşuyordu ki, ben başta gözlerime inanamadım. Bu Albert'ti. Ben yetişip geldiğimde vagonlar senin yattığın yerden geçiyorlardı. Karşıma yüzü kar gibi apak kesilen Albert çıktı. "Kayak rayların arasına girip kalmış, ben onları kırdım, çavuş arkadaş." Dedi, nefesi kesilmişti. Sen ise kar üstünde aklın başından gitmiş bir hâlde yatıyordun.

Rüstem kayakları çöp gibi kıran ve kendisini tuttuğu gibi kaldıran kuvvetli kolları hatırladı.

— Senin acayip dostların var, dedi çavuş sözünün sonunda, Rüstem’in kulağına ise, “Acayip dostun var.” demiş gibi işitildi.

Rüstem hekimin söylediği gibi, bir hafta sonra yürümeye başladı, ikinci haftanın sonunda ise silah arkadaşlarının yanına döndü. Daha geldiği gün bir haber işitti. Takım komutanı olay hakkında kısım komutanına rapor yazıp, silah arkadaşı Albert Odegov’u mükâfatlandırmak istemiş.

Albert böyle bir istekten haberdar olunca bundan vazgeçmelerini rica etmiş, hatta ağlamış. Sonunda onun ricasını yerine getirmişler.

Rüstem Albert’e teşekkür sözleri söylemedi. Lâkin onunla olan münasebetinden her şey anlaşıldı. Onlar ayrılmaz dost oldular. Rüstem Albert’i kendi gittiği boks bölümüne yazdırdı. Onlar talimde yan yana oluyor, çarşı iznine de beraber çıkıyorlardı.

Onlar ne hakkında konuşurlarsa konuşsunlar mevzu dönüp dolaşıp Albert’in kadını Nadya’ya geliyor, böyle zamanlarda, adetince az konuşan Albert birden canlanıyor, coşkununla Nadya’nın kimsede olmayan güzel çizgileri hakkında konuşmaya başlıyordu. Rüstem onun Nadya’yla aynı madende çalıştıkları, nasıl tanıştıkları hakkındaki hikâyesini sabırla hatta imrenerek dinliyordu.

— Biliyor musun, dedi Albert, kim bilir kaçınıcı kez anlattığı hikâyesine başlayarak:

— Akşam Nadüşa’yla sinemadan dönüyorduk. Arkamıza birkaç serseri takıldı. Onların biri, daima Nadya’ya ilişip duran içkici Küzya-Şmaga’ydı. Onu Donbass’ta herkes biliyor. Boyu bir doksan beş. Madenci lokantasının kapı bekçisi. Sonra, diyeceğim, o Şmaga kendi grubuyla bize yetişti ve “Nadüşa, dur, söyleyecek sözüm var.” dedi. Ben, “Başta izin istiyor, Şmaga.” dedim. O ise elini sallayarak, “Sen, fıçı, çekil, gölge etme.” dedi. Aklın alıyor mu Rüstem, boğazına öyle bir yumruk salladım ki, bizim namı Şmaga yayıldı kaldı. İşte ondan sonra bizleri görse de görmemiş gibi geçip gidiyordu.

Her zamanki gibi Rüstem bu sefer de hizmeti bitirdikten sonra Donbass'a gideceğine, eğer beğenirse, orada kalıp madende çalışacağına söz verdi.

Cengâver dostlar kısmın adından söz edilen boksçuları oldular. Albert'in adına eklenip söylenen "beceriksiz" sözü, "vurdumduymaz" lakabı çoktan unutuldu. O artık atik, düzgün endamlı, şen ve güzel bir insana döndü. Eğer arkadaşlık dövüşlerinde birlikte ringe çıkmaları gerekirse, Rüstem daima reddediyordu. Hatta spor hatırı için bile Albert'e karşı elinin kalkmayacağını iyi biliyordu.

Hizmetin ikinci senesiydi. Albert başka bataryaya gönderildi. Lâkin dostlar gene sık sık görüşüyor, boş vakitlerini ilk zamanlardaki gibi beraber geçiriyorlardı.

Bir gün dostunu aramaya gelen Rüstem soğuk bir haber işitti. Albert köylüsünden mektup almış. Mektupta Nadya'nın Şmaga denen yiğitle gezdiği, onunla evlenmeye hazırlandığı, bu işe karışan Albert'in anasına ise hakaretler ettiği yazılmış. Askerler Nadya'ya en ağır sözlerle kızıyor, birisi onu asmak gerektiğini, başkası onu dilim dilim kesmek ve kan çıkan yerlerine tuz serpmek gerektiğini söylüyor. Rüstem'in tasavvurundaki en akıllı, en güzel ve alicenap kadının emsalsiz görüntüsü pislikler ve aşağılıklarla karıştı. Zavallı Albert. O dostunu yatakta yüzükoyun yatmış hâlde buldu. Onun kuvvetli omuzları silkiniyor, ardı sıra inliyordu.

— Ah, çarem olsa da, şu Şmaga'nın boğazına bir yumruk da ben patlatsam, dedi Rüstem yumruklarını sıkarak. Albert ses vermedi. Sadece yatağın yaylarını gıcırdatıp sırtını döndü. Benzi solmuş, yanakları oyulup gitmiş, şen gözleri sönükleşmiş. Rüstem söyleyecek söz bulamayıp, birkaç kere onun gibi göğüs geçirdi. Sonra aklına gelen fikirle heyecanlanıp bağırdı: "Biz ona öyle bir mektup yazarız ki, ömrübillâh yaptığına pişman olur. İşte görürsün, hepimiz toplanıp yazarız."

Rüstem'in hain kadına mektup yazma teklifine herkes katıldı. Onlar "kızıl köşe"ye toplanıp derhâl işe giriştiler. Bu, insanlık dışı, duyguları ayaklar

altına alan, hakaret eden, hayat arkadaşına ihanet eden kadına sınırsız bir nefret bildiren acı bir mektuptu. Satırlar sayfaları doldurdu. Lâkin yüreklerden taşıp çıkan nefret ve öfkenin sonu görünmüyor. Rüstem yazıyor, sanki o alçak kadının yüzüne bakıp söylüyor gibi dudaklarını sıkıp, sinirli bir tavırla yazıyor. Başında bekleyenler her bir cümleyi okuyor ve daha bir şeyler ekliyorlar. Rüstem ise hep yazıyor. Birkaç yerde “hayvanca duygularını idare edemeyen kancık” sözlerini de yazdı. Gitaracı Derkaç ise Konstantin Simonov’un “Veçugalı Kadına” adlı şiirinin son satırlarını ezberden okudu. Lâkin bu dörtlük pek yumuşak bulundu. Derkaç ona benzetip yeni bir dörtlük yazdı. Onu beğendi ve mektubun sonuna eklediler:

Uğratırız sınırsız bir nefrete,

Arkanızdan alay ile güleriz.

Her ne kadar lânet varsa yürekte,

Tamamını size lââyık görürüz.

— Şimdi yüksek sesle oku, hepimiz işitelim, dedi biri. Bu arada Albert geldi. Rüstem dostunun gözlerine bakmamaya çalışarak mektubu okumaya başladı. Onun nazarında mektup Nadya’yla beraber Albert’e de hakaret ediyordu.

— Çok keskin olmuş galiba, dedi sessizce birisi.

— Aksine, çok iyi yazılmış. Okuduktan sonra dosdoğru hastaneye gider, dedi diğeri. “E, öylelerini tekmelesen de deprenmez, alışmıştır.” diyerek Nadya’ya sövdü.

Rüstem birden bu askerin alnına bir yumruk patlatmak istedi. Lâkin gözlerini büyütüp, ona karşı birkaç adım yürüdükten sonra kendine geldi, kâğıdı aldı. Başını sallayıp, havası çıkmak üzere olan kabarcık gibi ufuldayıp duran Albert’e sordu: Sen nasıl buldun?

Albert pencereden dışarıya, spor meydanında barfiks demirine boyu yetmediği için zıplamakta olan genç askere bakıp susmuştu. Biraz sonra hırıltılı bir sesle cevap verdi: Bana dokunmayın.

Baştaki şenliğin, aydınlığın yerini karamsarlık kapladı aldı. Albert'in yüzü evvelki hâilne dönmedi. O çarşı iznine seyrek çıkıyor, spor müsabakalarına iştirak etmiyor. Onun tavrı yine ilk zamanlardaki beceriksiz ve lâkayt Albert'i andırıyordu. Rüstem sevgili dostunun gözü önünde sararıp, solduğunu görüyor, ona bir türlü yardım edemediği için üzüntü duyuyordu.

Rüstem arkadaşlarına Albert'in vaziyetini kısım komutanına bildirmeyi, onun için hiç olmadı bir haftalık ev izni istemeyi teklif etti: "Kendi gidip kanunî surette ayrılıp gelsin. Sonra o... o kadın bildiğini yapsın. Bundan sonra dostumuz bayağı rahatlar. Şimdi ise her saatte, her dakikada azap çekiyor." dedi.

Takımdaki askerler yine "kıvıll köşe"ye toplandılar. Rüstem'in teklifi makul bulundu. O yazıyor, başkaları yardım ediyor. Başta takım komutanı, sonra batarya komutanı da onların fikirlerine katıldıklarını bildirip raporu imzaladılar. Bu işe kısım komutanı da karıştı.

Kısım komutanı silah arkadaşı asker Albert Odegov'un aile şartlarına uygun olarak, ona altı gün ev izni verdi.

Bu habere herkesten ziyâde Rüstem sevindi. Albert ise hemen traş olmaya başladı. Çocukların biri onun gömleğini, başkası pantolonunu ütölüyor, Rüstem ise onun favorilerini, ensesini düzeltiyor. Takımdaki en iyi bavul getirildi, astsubay bir haftalığına kendi yeni krom çizmelerini verdi. Birden herkesin keyfi yerine geldi. Hatta Albert bile birkaç kere gülümsedi. Her şey hazır olduğunda uğurlamaya kısım komutanı geldi. Giyinen kuşanan Albert'i görüp:

— Çağırtacaktım ama kendim gelmek istedim, dedi gülümseyerek. Pek güzel dostların varmış. Bana dostunu söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim, derler. Dostlarınız size inanıyor. Sizin için Sovyet askerinin şanının her şeyden yüksek olduğuna ben de inanıyorum. Öfkelenmeyin, kimseyle kavga etmeyiniz, sözün kısası, dostlarınızı da, beni de zor durumda bırakmayacağınıza eminim. Sizi dışarıda nöbetçi araba bekliyor.

Bütün bölüm giyinip kuşanıp Albert'i uğurlamaya çıktı. Tren istasyonunda Albert'in keyfi yine bozuldu. Ardı ardına sigara içiyor, ağlamaklı çocuk gibi burnunu çekiyor, buğulanan gözlerini dostlarından gizlemeye çalışıp durmadan trenin geleceği tarafa bakıyordu.

— Böyle bir zamanda yanında bulunamadığıma üzülüyorum, Albert, dedi Rüstem dostuyla vedalaşırken. Lâkin sen burada bizlerin olduğunu unutma. Seni kimseye ezdirmeyiz. Gerekirse takımımızla geliriz.

Bir hafta sonra takım cengâver üyesini karşıladı. Albert Nadya'yla ayrılmış, Şmaga'yla ise görüşmemiş bile. Olup biten bu olay yavaş yavaş unutuldu. Hizmet müddeti son bulup dostlara uzun bir müddet için, belki de ebedî, vedalaşmanın vakti geldi.

— Eğer bir daha görüşemezsek ben seni işte şimdi gördüğüm gibi bir ömür boyu hatırlarım Rüstem, dedi Albert dostuna sarılıp.

— Ben de seni hiçbir zaman unutmam...

Tren, dostların birini Donbass'a, diğerini ise Taşkent'e alıp gitti. Onlar ilk yıllarda mektuplaştılar. Rüstem kendi mektuplarında Alisiya'nın adını anıyor, onların evlenip evlenmediklerini soruyor, ona selam yolluyordu. Lâkin Albert kendi cevap mektuplarında Alisiya'nın adını anmadı. Yavaş yavaş mektuplarının da ardı kesildi. İşte, on iki yıl sonra onlar bir daha görüştüler. Rüstem bugünkü dövüşü hatırlayıp gülümsedi.

— Neden kendi kendine gülüp duruyorsun, dedi Viktor Romanoviç, iyisi yatıp dinlen. Yarınki dövüşlerde şahitlik yaparsın. Ben bu işe dayanamıyorum, heyecanlanıyorum, sonra bağıriyorum. Hakemler ise bu durumdan hoşlanmıyor. Senin sinirlerin sağlam, kendini tutmayı biliyorsun... Niçin dişlerinin akını gösteriyorsun? Yoksa bir şey mi oldu?

— Yok, dedi Rüstem heyecanını gizleyerek, ben bugün şehri dolaşmak istiyorum. Siz dinlenin. Ben birkaç saate dönerim.

Rüstem heyecanlanıyor. Hatta korkuyor. O bugün Alisiya'yı görebilir. Evet, onun geldiğini işittikten sonra, Albert'le beraber Alisiya da gelir. Mutlaka gelir.

Alisiya... Rüstem onun hakkında düşünmemeye çalıştı. Lâkin Alisiya çok yıllar önceki gibi, sahil boyunda, yağmur ipleri arasında ona doğru koşarak gelmekteydi. Rüstem çekilmek istedi, yapamadı. O koşup, onun boynuna sarıldı.

Albert ev izninden sonra bayağı vakte kadar küsüp kimseyle söz etmemeye devam etmişti. Bir kere Rüstem onun çarşı izninden hoşnut hâlde döndüğünü görüp şaşırdı.

— İşler nasıl, Albert?

— Güzel, diye bağırdı Albert. Güzel, dostum. Bu dünya, bu şehir ve bu bahar, her şey güzel!

— Hayır ola. Sevdalandın mı yoksa?

— Bildin. Sevdim. Hem de gerçekten!

— Ya o? O da seviyor mu?

— Galiba, öyle. Lâkin pek açık anlayamadım. Amma ben onun gözlerinden anladım. Böyle ateşli gözler baktığında dudaklar susuyorlar, dostum. Çünkü söz kuvvetsizdir. Hisler karşısında söz acizdir. Söz, sevginin tadını kaçırıyor. Gerçekten seven adam "Seviyorum." demez. Çünkü bu söz büyük bir duygunun adı, pek adi bir ifadesine dönüp sönükleşir. Zaten, büyük sevgi sözle beyan edilmez. Sevgi... Bu ömür. E! Yeni mânâ, yeni yepyeni bir şey keşfetmiş ömür. Sevgi dakikalara, saniyelere bölünen uzun ve mutlu yıllar. Ben ise seviyorum.

Rüstem Albert'in mizacındaki böyle bir değişmeden mutlu oldu. O, nihayet, ruhunu ezen ağır geçmişin baskısından kurtulmuş. Evet, sevgi faciasından sadece ama sadece daha güçlü, yeni bir sevginin yardımıyla kurtulmak mümkün. Albert bu ilacı bulmuş.

— Pazar günü Şmerli bahçesinde görüşeceğiz. Sen de gelirsin, dedi Albert coşkunlukla. Ona senden bahsettim. Ne kadar iyi bir dostluğunuz varmış, dedi.

Benim gitmem şart değil, dedi Rüstem lâkin sen mutlaka git.

Pazar günü Albert'in muhafızlık yapması gerekti. Rüstem onun yerine muhafızlık yapmak için bayağı uğraştı. Lâkin olmadı. Muhafızlığa gidecek askeri değiştirmek için pek ciddi sebep gerekiyordu. Albert'in sebebi ise harbî hizmet gözüyle bakıldığında ciddi sebepler arasına girmiyor.

— Sen Şmerli'ye git, diye yalvardı Albert dostuna. Orada, Kiş gölünün sahilinde, geçen yıl ağaç kesilen yerde büyük bir ağaç unutulmuştu. Aklında mı? İşte o ağacın yanında bekleyecek. Gidip anlat. Gelecek pazar günü yine orada beklerim onu. Bir buket çiçek de al, benim adıma verirsin.

Rüstem çiçek seviyor, lâkin ömründe daha kimseye çiçek vermemişti. Eline çiçek alıp giderse bütün âlem ona bakar. Kiş gölü sahilinde gezinip duran askerler görseler, gülerler.

Rüstem çiçeksiz gitmeye ve Albert'in bugün gelemeyeceğini, gelecek pazar günü onu yine aynı yerde bekleyeceğini söyleyip derhâl dönmeye karar verdi. Peki, onu nasıl tanıyacaktı? Adı ne? Ey aptal!..

Rüstem belirlenen vakitte göl sahilinde geçen yıl unutulup bırakılan o işe yaramaz ağacın yanına geldi. Bir zamanlar kenarda unutilan kimsenin ihtiyaç duymadığı ağaç, bir zaman sonra gençlerin iskemlesi hâline dönmüş. Şimdi onun üstünde kızlar erkekler sırayla dizilip oturmaktalar. Baharın serinliğinden korkmayanlar ise suda yüzmekte.

Bu kadar kızın içinden Albert'in sevgilisini bulmak mümkün değil. Rüstem bu meramından vazgeçip o yana bu yana dolandı. Buradaki kızların hepsi birbirinden güzel. Albert'in sözleri onların hemen hemen hepsiyle örtüşüyor.

Ağacın kenarında bir yer boşaldı. Rüstem oraya varıp oturdu ve göl içinde şamatayla top oynayan erkeklere, kızlara bakmaya başladı. Mademki

geldim hiç olmazsa, seyredeyim, diye düşündü. Onun yanında oturmuş kitap okuyan sarı saçlı, beyaz çehreli kız kitabını pat diye kapattı. Önce yüzenlere baktı, sonra Rüstem'e dönüp "Siz yüzmüyor musunuz, asker arkadaş?" dedi.

— Yok, ben görevdeyim.

— Bizleri mi koruyorsunuz?

— Öyle de demek mümkün.

— Öyleyse ben yüzüp geleyim. Siz benim eşyalarımı gözcülük yapın. İyi mi?

— Baş üstüne. Lâkin üşürsünüz. Su daha serin.

— Zararı yok, ben alışığım.

Kız yerinden kalktı ve yavaş yavaş soyunmaya başladı. Rüstem ona bakmamaya çalışsa da gözleri hep kayıyor ve üstünde artık tek bir yüzme kıyafetleri kalan kızın mermer gibi, beyaz tenine bakıp bakıp gözlerini çekiyordu: "Acaba, insan teni bu kadar beyaz ve bu kadar nazik olur mu?"

Kız, ben gidiyorum, diyerek suya doğru yürüdü. Onun güzel ayakları, sanki sahil kumuna dokunmuyor. O yavaş yavaş, biraz kıvrılarak yürüyerek, uçurecek kuşa benziyordu. Rüstem kızdan gözlerini alıp, kendi ayaklarına baktı. Kırk dört numara çizme giyiyor. Boyu... Ey, bu ne kadar uzun boy. Benzi ise kara. Ey, adam bu kadar uzun ve üslûpsuz olunur mu? Rüstem kendi kendinden sıkıldı, bunaldı, çok terledi. Askerî gömleğinin yakasını çözüp, sigara yaktı. Sigara her zaman insanı rahatlatır. O rahatlamaya başladığı sırada az önceki kız sudan çıkıp geldi. Rüstem'in nefesi tutuldu, boğazı düğümlendi ve öksürmeye başladı.

— Tütün içmeyin, bekçi arkadaş, sağlığa zararlı, dedi kız.

Rüstem öksürüğünü zorla durdurup, kıza suçlu gibi baktı.

— Aslında ben tütün içmiyorum. Yani seyrek içiyorum.

— Umarım hiç içmezsiniz...

— İyi, bir daha içmem.

Kız, ağacın üstüne oturdu. Mermer teni boyunca ufacık damlalar yuvarlanmakta. Islak yüzü ve saçları onu daha da cazibeli yapmış. Rüstem kıpırdamaya korkup oturuyor. Ne söyleyeceğini, ne yapacağını bilmiyor, ellerini ovuşturuyor, etrafına bakınıyor. Gitmek gerek, diye düşündü aksi hâlde, ne küstah adammış, diye düşünür. Yüz verdim diye burada dikilip kaldı, der. Evet, şimdi gitmek gerekiyor.

Rüstem yavaşça yerinden kalkıp, birkaç adım atmıştı, ardından çınlayan bir ses işitildi:

— Asker arkadaş, nezaketen vedalaşmak gerek.

O arkasına dönüp:

— Sağlıcakla kalın, dedi. Sonra ilâve etti: Bağışlayın.

Kız gülümsedi.

— Niçin bağışlamam gerekiyor? Ne kabahat işlediniz?

Rüstem yutkundu.

— Herhâlde, işte...

Kız başını yana eğip kurnazca gözlerini kısıp baktı. Gözleri sırlı renkteydi. Hem mavi hem gök. Bahar göğü gibi temiz ve derin gözler.

— Belki beni yolcu edersiniz? Benim de şimdi gitmek gerek.

Rüstem razı olduğunu bildirecek oldu. Lâkin birden sesi çıkmadı. O şiddetle başını salladı.

— Öyleyse şimdi giyinirim.

Kız elbiselerini alıp, tahta çerçeve tarafına gitti ve birazdan giyinip geldi.

— Ben hazırım.

Kaldırım boyunca yan yana gittiler.

Rüstem her adımda sürünüyor, düz yerde ayakları kayıyor, büyük ve ağır çizmeleri altında geçen yıldan kalan yapraklar, çöpler çıkartıyor, ökçelerindeki demirler taşlara deyip ses çıkartıyor.

— Ne tarafa gidiyorsunuz, diye sordu kız.

— Benim... Birliğe dönmem gerekiyor. İşler, hizmet...

— Evet, tanımadığınız bir kızı uğurlamaya vaktiniz olmaz. Zaten, beni uğurlamak da gerekmiyor. Ben bu gölün boyunda, fakat öbür sahilde yaşıyorum. Evimiz buradan görünüyor. Bak işte o beyaz ev, kız eliyle diğer sahildeki büyük bir evi gösterdi. İkinci kat. Soldan ikinci pencere benimki.

— Öyle ise...

— Evet, vedalaşalım. Çünkü benim ters tarafa gitmem gerekiyor. İskeleden vapura binersem, evimin yanında inerim.

Öyleyse, sağlıklı varın.

Kız elini uzattı. Küçük ve bembeyaz bir el. Rüstem onu tuttuğu gibi bıraktı. Bu nazik parmaklar avcunu yaktı, bütün vücudunu titretti.

— Tuhafsınız, diye güldü kız, benden korkuyor musunuz?

Rüstem o an ardına bakmadan kaçmaya, gizlenmeye hazırды. Yanında duran bu kız onu kafeste gibi tutuyor, hatta nefes almasına bile imkân vermiyor.

— Haydi, sağlıklı gidin, bekçi arkadaş, dedi kız. Giderken ilâve etti. Yeni dostunuzun adını bilerseniz, herhâlde fena olmaz. Onun adı Alisiya. Soyadı Vitols. O gene başını eğip, güzel gözlerini kısıp gülümseyerek, Rüstem'e soru sorar gibi bakıp kaldı. Bu nazar, "Ya senin adın ne?" diye soruyordu.

Rüstem anladı ve derin nefes alıp, boğuk bir sesle:

— Rüstem Veliyev, dedi.

Kızın gülümseyen gözleri yavaş yavaş ciddileşti. Şimdi o Rüstem'e şaşkınlıkla, hayretle bakmaktaydı. Tamamen ciddileşti ve hayrete düşmüş bir şekilde:

— Bu siz misiniz, diye sordu.

— Evet, benim, dedi Rüstem ne diyeceğini bilmeyerek.

— Evet, bu sizsiniz, diye tekrarladı kız. Sizi derhal tanımam gerekiyordu.

Rüstem yutkunarak onu nereden tanıdığını sormaya hazırlanmıştı. Kız sözüne devam etti:

— Siz Albert'in dostu oluyorsunuz. Değil mi? O bana sizden bahsetmişti.

Rüstem kıza sesini çıkarmadan bakakaldı. Onun bu bakışında sonsuz pişman bir yan vardı. Bir anda trenin vagonları altında kalacak çocuğu görmüş ve artık hiçbir şey yapmanın mümkün olmadığını anlayan adam böyle bakabilir. Bütün inancını, ümidini sonsuza dek kaybeden adam böyle bakabilir.

Kız onun bakışındaki bu mânâyı anladı ve:

— Önümüzdeki hafta siz de gelin. Albert sizi de alıp gelecekti. Mutlaka gelin, dedi.

Rüstem razı olduğunu bildirip başını salladı. O bir daha gelmeyeceğini bilse de bu durumda söylemek istemedi.

— Albert görevde, bugün gelemeyecek. Ben bunu söylemeye gelmişim, dedi.

Artık sesi titremiyor, nefesi tutulmuyor. Yüreğinde öfkeye benzer bir duygu hissediyor. Alisiya ise hep cazibeli, hep tılsımlı. Onun için Rüstem bu gölü, denizleri, okyanusları yüzerek geçmeye hazır. Sadece karşı sahilde Alisiya'nın yaşadığını bilmek yeter. Lâkin artık Alisiya yok. Onun için yok.

Rüstem için büyük âlem işte şu kızın küçücük vücudunda cisme kavuştu. O kendine de öfkeleniyor, Albert'e de. Spora çok yüklendi. Bütün boş vakitlerini spor alanında geçiriyor. Lâkin Alisiya'dan kurtulmanın çaresi yoktu. O her yerde her daim onunla beraber. Nereye baksa Alisiya'yı görüyor. Boks müsabakalarının en kızgın vakitlerinde birden Alisiya'nın ona bakıp durduğunu hissediyor. Ayaz, taş çatlatan karanlık gecede o kızla beraber karakolda duruyor. O Alisiya'yı hatırlayınca yapıp bitirdiği işi yeni baştan yapmaya başlıyor: Evet, bunu Alisiya beğenmez. O kışlanın pencerelerini öyle bir şiddet ve istekle sürtüyor ki, bunu gören astsubay onu birkaç gün boyunca övdü. O temizlik yapacak askerleri öğütlerken "Bakın, Veliyev'in camları parlattığı gibi parlatın. Veliyev'in pencereleri gibi temizleyin." diyordu. Ya da çarşı iznine çıkacak askerlerin üstünü başını gözden geçirirken "Gidin çizmelerinizi Veliyev'inkiler gibi parlatın." diye emrediyor.

Albert hemen hemen her pazar günü Alisiya'dan selam getiriyor. Onun gelmemesine kırıldığını ve sonra, yavaş ve mânâlı bir sesle onu nasıl kucakladığını, öptüğünü söylüyor. Böyle vakitlerde Rüstem derhâl spor alanına gidiyor. Orada tavandan asılı duran armut şeklindeki meşin çuvalları saatlerce dövüyor. O Alisiya'yı kucaklamanın, öpmenin mümkün olduğunu hayal bile edemiyor.

Rüstem Alisiya'yı birkaç kere daha gördü. Evet, Albert'le beraber. Bir keresinde Alisiya Albert'e işittirmeden "Yarın sahildeki ağacın yanında beklerim." dedi. Rüstem cevap vermedi. Lâkin ikinci gün tan vakti sahile geldi. Hava bulutluydu. Sahil bomboş. Islak kum üstünde o yana bu yana yürüdü. Uzun ağacın üstünde Alisiya'nın oturduğu yeri arayıp bulacak oldu. Eğri ve çirkin ağaç. Onun üstünde Alisiya'nın oturduğunu tasavvur etmesiyle "Balta getirip biraz yontmak, düzeltmek gerekli" diye düşündü. Birazdan gök gürüldedi. Yağmur yağmaya başladı. Rüstem kendine doğru koşarak gelmekte olan Alisiya'yı görünce olduğu yerde kaldı. Alisiya gelip onun boynuna sarıldı.

Bayağı bir vakit böyle durdular. Rüstem'in başı dönüyor, ne söyleyeceğini ve ne yapacağını bilmiyordu. Alisiya bütün vücuduyla ona

sığındı. Bu küçücük vücut kendi vücudu ile birleşmiş gibi oldu. Bu vücut onun bir parçası, en mühim parçasıydı. Rüstem ömrünün sonuna kadar böylece kalsalar dünyanın en mutlu adamı olurdu. Birden Albert'i hatırladı. Hatırlamasıyla kendini geri atması bir oldu. Alisiya'yı ittiğini bile fark edemedi.

Onlar bir daha görüşmediler.

Restoranın aydınlık salonunda müzik çalıyor. "Korobeiniki"yi çalıyorlar. Rüstem ordudayken de bu şarkıyı pek beğeniyor ve bazen hoş sesli Derkaç'ın balalayka çalıp, bu şarkıyı bir kere söylemesi için onun görevini yerine getirmeye razı oluyordu. Şimdi ise bu Albert'in işi olmalı.

Rüstem, restoranın cam kapısına yaklaştığında sarhoşun birini sokmayıp, kapının iç tarafında bekleyen görevli, ellerinin tersini sallayarak, ona, git, demeye çalıştı. Rüstem'e de elini öyle sallayarak başını çevirecek oldu. Lâkin bu arada Albert'in devasa gövdesi peyda oldu.

— Bağışlayınız, dedi görevli derhal kapıyı açıp. Ben sizi karanlıkta fark etmeyip, öteki adamın arkadaşı zannettim. Buyrun.

Dostlar şamatayla görüştüler. "Ben madenciyim!" diyerek bağırdı az önceki sarhoş, onların yanına gelerek. Az önceki görevli onu itip çıkardı.

Dostlar birbirlerinin omuzlarını sıvazlayarak salona girdiler. Albert pencere yanındaki masayı çoktan donatmış. Orkestra hep Korobeiniki'yi çalıyor.

Albert'le Rüstem tüm yasakları unutup görüşmeleri şerefine birer kadeh rakı içtiler. Muhabbet koyulaştıkça koyulaştı. Bir ara biri gür sesle "dövüş ustalarına selâm." diye bağırdı. Elinde kadeh tutan uzun boylu, zayıfça bir adam onların yanına gelip, Albert'in omzuna elini koydu. "Misafirin varmış, Albert Arnoldoviç, bizlere haber bile vermiyorsun." diyerek üçüncü sandalyeye kuruldu.

— Bu benim söyleyip durduğum Rüstem, asker arkadaşım, dedi Albert.

Uzun boylu delikanlı yerinden fırladı: “Öyle ise ben sizi gıyaben biliyorum. Albert sizi çok anıyordu. Benim adım Küzma Nikitiç, lâkin buralarda bana Şmaga derler. Hatta, bir kere, klüpte ödül verilirken yerel komitemizin başkanı Şmaga diye çağırdı. Fark etmiyor. Siz de söylemesi kolay olsun dersiniz ‘Şmaga’ diye çağırabilirsiniz.”

Şmaga. Küzya-Şmaga. Rüstem hemen dönüp Albert’e baktı. Şmaga bu arada kadehini fondipleyip masaya koydu: “Bağışlayınız, içki arkadaşlarım bekliyorlar.”

Şmaga’nın gelip gitmesinden sonra, eğlenerek oturan dostlar birden sustular. Arada tuhaf bir sükûnet peyda oldu.

Lafa gene Albert başladı:

— Şmaga’yla helalleştik. Çok anlayışlı, zarif biri, kin besleyenlerden değil. Hizmetten döndüğümünden beri aynı ekipte çalışıyoruz.

Rüstem dilinin ucuna gelen suali durduramadı:

— Ya eski eşin Nadya’yla nasılsınız? Görüşüyor, konuşuyor musunuz?

— O eski değil. O şimdi de benim karım. Eve gideriz kendin görürsün. Senin geleceğini duyup hazırlık yaptı. “Kırım Tatarları’nın çok sevdiği yemeği pişireceğim.” dedi ve hamur yoğurmaya başladı. Haydi, şimdi eve gidelim.

— Demek, sen ordudan izin alıp gittiğinde ayrılmamıştın. Bize yalan söylemişsin. Öyle mi?

Ben Nadya’yı seviyorum, dedi Albert yalvaran sesle. O da beni seviyor. Öyle olunca ayrılmaya gerek yok. Genellikle böyle bir kadından ayrılmak bağışlanılmayacak bir ahmaklık olurdu. Şimdi üç çocuğumuz var. Senin alayına da yeni askerle katılmışlardır, değil mi; o nedense kahkahalarla güldü.

Rüstem bir şey anlamadı, şu an kendisine soğuk ve yabancı görünen dostuna bakakaldı. Birden gözlerinin önünde yatakta yüzükoyun yatan ve omuzları silkinmekte olan o Albert, nefretle şiir okumakta olan Derkaç, elinde

yepyeni krom çizmelerini tutmuş bekleyen sert astsubayın güler yüzü, acayip dostların varmış, diye Albert'e hayırlı yolculuklar dileyen kısım komutanı peyda oldular. "Çocuklar, Albert geliyor." diye bağırdı Derkaç ve eline gitarını alıp kapının arkasına saklandı. Onun peşinden herkes saklandı. Bahçe kapısının yanında Albert'in dört köşe gövdesi görününce "Dikkat, iki-üç!" diye kumanda verdi. Takım "Korobeiniki"yi söylüyor, Derkaç balalaykasını var gücüyle çalıyor, Gurami iskemleye elleriyle vurarak koroya eşlik ediyordu.

Rüstem'in gözleri buğulandı.

— Sana ne oldu şimdi, Nadya'yla ayrılmamış olmamıza memnun olmadın mı, dedi Albert.

— Ya mektup, diye bağırdı Rüstem ve masaya güçlü bir yumruk vurdu.

— Hangi mektup?

— Ona yazılan mektup, bizim yazdığımız mektup? Rüstem hep bağılıyor çağırıyor, kendinin de, başkalarının da sesleri uzaktan, boş bir varilin içinden çıkan ses gibi işitiliyor.

— Efendiler, herkesin ödünü patlattınız. Bu Şmaga'nın sesiydi.

— Defol, diye bağırdı Rüstem ve yerinden fırladı.

Albert, Şmaga'nın elinden çekip "Sen karışma, seni ilgilendirmez." diyerek geldiği tarafa gönderdi.

— O laflar dedikoduymuş, dedi Albert sakın sesle ve ekşi bir şey yemiş gibi yüzünü buruşturdu. "Şmaga Nadya'yı sinemadan dönerken birkaç kere uğurlamış. Adamlar bundan laf çıkarmışlar. Olan bu." Gene yüzünü buruşturdu.

— İzinden döndükten sonra bunu niçin anlatmadın?

— İnanmazlar diye düşündüm. Bundan başka, işte o mektup. Onu geri almanın çaresi yok. Delikanlılar böyle bir mektup yazdıkları için dertlenip duracaklardı. Onların her biri benim karıma hakaretler etmişti, benim için de

zor olacaktı. Düşünüp taşınıp, meselenin aslını kimseye anlatmamaya karar verdim. Her şey olduğu gibi kalsın, dedim.

— Demek, sen hem kendini hem bizleri aldattın. Öyle mi?

— Rüstem sinirlenme, diye yalvardı Albert. Bu olayın üzerinden on iki yıl geçti. Ben de uzun zaman üzüldüm. Lâkin kimseye söyleyemedim. Haydi unutalım şunu.

— Nadya bizim yazdığımız mektubu okumuş mu?

— Yok, mektubu Şmaga almış ve yırtıp atmış.

— Nasıl oluyor da, Nadya'ya gelen mektubu Şmaga alıyor?

— Şmaga'nın ablası postacı. Şmaga tesadüfen o mektubu görmüş...

— Ve tesadüfen açıp okumuş. Öyle mi?

— Öyledir herhâlde... Sen ne horozlanıyorsun? Benim izne gitmemden sana ne? Senin hesabına mı geldim, yoksa senin yerine mi geldim? Ne gözlerini büyütüyorsun?

Rüstem kendine hakim olmaya çalıştı ve sabırlı bir sesle:

— Alisiya ne oldu diye sordu.

— Alisiya? Hangi Alisiya?

— Generalin kızı. Senin ordudaki arkadaşın. Daha doğrusu...

Rüstem “sevgilin” diyecekti. Lâkin söyleyemedi. Bu söz Alisiya'nın hatırasına bir hakaret olurdu.

— Ha, onu mu söylüyorsun? Albert gülümsedi. “Ben aynı anda iki kadınla evlenemem. Bundan gayrı, Alisiya işte, yüzünü astı, askerlik devirinin eğlencesiydi. Rüstem'in yüzünün değiştiğini görüp derhal ilâve etti: Alisiya'nın kalbi bu ayrılıkla kırılmadı. Ben böyle olacağını biliyordum, dedi. Nereden biliyordun, diye sordum. Ben seni sevmiyordum, dedi. Vesselâm. Bu mesele kendiliğinden çözüldü.

Alisiya, diye iç geçirdi Rüstem. Ben ne kadar ahmakmışım. Orkestranın sedası, restorandaki insanların şamatası bu anda onun başı içinden çıkmaktaydı. Alisiya, ben kendimi hiçbir zaman bağışlayamam.

Albert'e baktı. Onun dudakları kıpırdamaktaydı. Demek hâlâ konuşuyor. Dinlendi.

— Ben senden sonra bir buçuk ay daha hizmet ettim, demekteydi Albert. Sen gittikten sonra Alisiya değişti. Görüşmeye gelmiyor, geldiğinde ise susup oturuyor, surat asıyordu. Birkaç kere seni sordu. Övündüğün dostun vedalaşmadan gitti, diye sitem etti. E, bırakalım şu kadın meselesini, biraz başka şeyler hakkında konuşalım.

Tuhaf şey. Bu lafları, dersin ki Albert değil de makina söylüyor. Albert ise sadece dudaklarını kıpırdatıyor.

— İblis, diye haykırdı Rüstem ve yerinden atılarak Albert'in yanağına şamarı patlattı. Albert yıkılacaktı ki masaya tutunup kurtulmak istedi, fakat onunla beraber yere düştü.

Bu arada Şmaga göründü. “Madenciyi dövecek pehlivan daha anasından doğmadı. Dostuna hakaret edilmesi benim gibi adamın şanına sığmaz” diye bağırdı ve yerde duran yarısı kırık şişeyi eline alıp Rüstem'in üstüne doğru yürüdü. Onun öfkeyle yanan gözlerinden bu meramından vazgeçmeyeceği görünüyordu. Rüstem biraz eğilip öne sıçradı ve Şmaga'nın dalağına vurdu. Bir an durduğu yerde kalakaldı, sonra yana doğru eğildi ve sallana sallana devrildi.

— Sen bu yaptığına daha çok pişman olursun, diye fısıldadı Albert dudağındaki kanı silerek, ağırlayanı inek bilmez, derler. Fakat benim ikramımın hiç unutmazsın.

Rüstem artık kendine geldi, Albert'in kin ve nefret dolu sözlerini soluk almadan dinledi.

— Delikanlılık yapıyorsun ha! Namuslu olduğunu gösteriyorsun ha! Albert elini sallayarak konuştu. “Ordudayken de sana namuslu asker,

düşünüp kavga eden boksçu, diyorlardı. Şimdi de namuslu olduğunu gösterdin. Tükürürüm senin gibi namuslu nüshaya. Ben basit bir madenciyim. İşte bu ellerimle kömür kazıyor da sonra yemek yiyorum.

— Afiyet olsun, dedi Rüstem onun heyecanlı nutkuna kulak asmadan birden, az önce kapının önünde göğsüne vurup, ben madenciyim, diye bağırان adamı hatırladı.

Dostları gelip Şmaga'yı alıp gittiler. Eğer Albert tutmamış olsaydı, onlar Rüstem'in üstüne atılacaklardı.

— Şimdi yanağına iyi bir şamar patlatma isteğim çok kuvvetli olsa da, kendimi tutuyorum. Senin gibi alıp kaçan soyundan değilim ki...

Rüstem onun sözünü böldü:

— Bu isteğini yerine getirmene yardım ederim. Yarın ringde. Eğer dövüşün neticesinden ikimiz de razı olmazsak ve tekrarlanmasını talep edersek, ringde görüşebiliriz. İşte, o zaman bildiğini yap!

— Benliğime dokunma çocuk, bu sefer hatırını saymam, yüzünde gözün var demem. İyisi, bu meramından vazgeç.

— Yok, dedi Rüstem kestirip; aldatılan dostlarım için, Alisiya için bu işi öyle bırakmam.

Peki, bunu sen istedin, diye fısıldadı Albert dişlerinin arasından.

Rüstem aldırmadı. Bir işaretle üstüne atılmaya hazır duran delikanlıların arasından geçip kapıya doğruldu.

* * *

Daima dikkatli uyuyan Viktor Romanoviç derhâl uyandı. Rüstem'in hâlini görünce telâşlandı.

— Gene mi içtin, diye sordu, o sert sesle, sonra sesini yumuşatarak sordu: Yoksa, bir şey mi oldu?

— Ben yarın ringe çıkacağım, dedi Rüstem ve kendi yatağının yanına gelip soyunmaya başladı.

— Niçin? Kimle?

— Bugün dövüştüğümle.

— Şaşırdın mı? Bugünkü neticeden memnundun ya?

— Lâkin, şimdi memnun değilim, dedi Rüstem, yorganının altından başını çıkarıp. O da razı değil. Demek ki hakem komitesi bir daha dövüşmemize izin verir.

— Ya parmağın? Ona tamamen zarar verirsen, memleket dövüşlerinden ümidini kes.

Rüstem sesini çıkarmadı.

— Ya dövüşüp de yenilirsen? Onun için iki eliyle bir gibi çalışıyor, diyorlar. Gövdesi de kaya gibi.

— Bunun ehemmiyeti yok Viktor Romanoviç, dedi Rüstem pervasız bir tavırla. Eğer müsaade etmezseniz, ömrübillâh sizi de kendimi de bağışlamam.

— Haydi uyu, sabah ola, hayır ola. Yarın bakarız.

Rüstem yalnızca sabaha yakın uyudu. Düşünde astsubay elindeki krom çizmeleri öfkeyle çekip aldı, Alisiya koşarak geldi, boynuna sarıldı, ağladı, sonra darıldı. Bundan sonra Albert göründü. Elleri büyük demir eldivenler giymiş. Sana bu gerekiyordu, diyerek onu dövmeye başladı. Rüstem ise ellerini bile kıpırdatamıyordu. Sonra elinde büyük bir balta tutan Şmaga uçarak geldi. Dosdoğru Rüstem'in yatağının yanına kondu. Baltasını başı üstünde oynatarak "Ben Azrail'im." diye kızgın bir şekilde bağırdı. Rüstem bağırarak oldu, lâkin sesi çıkmadı. Sabah uyandığında pijaması da yatağı da sıırıslıklam suydı.

Bu sefer Rüstem hakemin ilanını açıkça işitti: Dün dövüşen boksçular spor ustası Albert Odegov ve spor ustalığına aday Rüstem Veliyev. Her iki sporcu geçen dövüşün neticesinden razı olmadı ve bugün tekrar dövüşmeye müsaade istedi. Hakemler komitesi bu ricayı yerinde buldu.

Rüstem bu sefer ring önünde daima duyduğu heyecanı duymadı. Dakikalar çok yavaş geçiyor. İlk kez rakibini sabırsızlıkla beklemekte, ilk kez mutlaka yeneceğine bu kadar emin oluyor. Başka türlü olması mümkün değil.

Salonda gürültülü bir alkış koptu. Rüstem başını kaldırdığında, ringde kaslarını oynatmakta olan Albert'i gördü. Kömürcüler kendi destekledikleri sporcuyu alkışlamaktaydılar.

Rüstem; bu salondaki adamlar kimi alkışladıklarını bilseler, şimdi alkışlamak yerine, onun yüzüne nefretle tükürürlerdi, diye düşündü.

— Haydi, oğlum. Bu Viktor Romanoviç'in heyecanlı sesiydi. O ringe çıkacağı zaman Rüstem'e daima, oğlum, diye hitap eder. "Haydi, yiğitlik meydanına çıkıyoruz."

Rüstem çabuk hareketlerle urganların arasından ringe çıktı. İzleyiciler misafir hatırı diye onu da alkışladılar.

Onlar, âdet üzere ringin ortasına geldi ve meşin eldivenli yumruklarını birbirine dokundurarak selâmlaştılar.

Albert ilk saniyelerde seri darbeler indirip Rüstem'i az daha şaşırtıyordu. Salondakiler "Albert! Albert!" diye bağırmaya başladılar. Rüstem, ilk sırada oturup, herkesten ziyade bağırmakta olan gruba göz ucuyla baktı. Bu Küzya-Şmaga ve onun restorandakiaki dostlarıydı.

Rüstem bu dövüşte müdafaya geçmeyi, umumiyetle, saldırıları savuşturmayı kendine lâıyk görmedi. Yerinden kıpırdamadan, çok gözlemeyip, hatta dinlenmeden hep vuruyor, yumruklarının bazıları o yana bu yana sıçrayan Albert'in yanından geçip gidiyor. Lâkin o karşısında tek bir adamı görüyor ve var kuvvetiyle vuruyor.

— Klinç, klinç, diye bağırdı Albert'in çalıştırıcısı Petya amca, yakın oyna.

Klinç, rakibine mümkün olduğu kadar yakın dövüşmektir. Şimdi Rüstem bir herhangi bir usul kullanmadığını düşünmüyor, rakibinin darbelerinden bunalmıyor, sadece çokça vurmak istiyordu.

Albert birden onun sakalına başını yaslayıp, midesine ve karın boşluğuna öyle sert darbeler indirmeye başladı ki, Rüstem'in dalağı kuvvetli, kendine yapışıp kalan rakibine vurmak ya da ondan kurtulmak için çarçabuk geri çekilmesi gerekiyordu, lâkin o geriye doğru adım atar atmaz başı döndü, ayakları altından biri halıyı şiddetle çekip almış gibi oldu.

Rüstem yerinden kalktığı anda karşısında Albert'in soğuk yüzünü gördü. Vücudundan hafif bir titreme geçti. Bu korkunun değil, nefretin, sınırı olmayan nefretin mahsulüydü. Albert kurbanının üstüne atılan kaplan gibi yumruklarını öne uzatıp ona yaklaştı. Bu dakikada hakem teneke tepsiye çubukla vurarak, birinci raundun bittiğini bildirdi.

Söyledim de sana, dedi Viktor Romanoviç; Rüstem, çadır bezinden yapılmış tabureye oturur oturmaz. Senden sonra gençlerimiz çıkacak. Böyle yıkılıverirsen, onların gözlerini korkutursun.

Rüstem'in, nasihâtlerini her zaman istekle dinlediği ustasının sözlerini dinlemek içinden gelmiyor, kulakları çınıyor, midesi bulanıyordu. Viktor Romanoviç hücum ve müdafa taktiği hakkında çok şey söyledi, lâkin Rüstem bu uzun öğüdün sadece son sözlerini işitti: O klinçe gelirken başına vur, ardına çekil ve başına vur. O zaman başı açılıyor. O başını kapattığı anda karnı açılır...

— Karşı köşede Albert'i yelleyip duran ustası Petya Amca durmadan kendi öğrencisinden memnun olduğunu söylüyor. "Amma da istekli çalıştın, ben seni tanımamış olsam, derdim ki seni değiştirmişler." diye övüyor.

Ben de seni tanımamış olsaydım, diye düşündü Rüstem rakibinin kanayan dudaklarına bakıp. Sen haklı olarak kazandığın ödülü reddeden sıradan asker Albert Odegov değilsin. Seni gerçekten de değiştirmişler.

Gong çalındı. Onlar karşılaşacakken Petya Amca "Klinçi unutma." diye fısıldadı. Albert birden eğildi, kedi hızıyla sıçrayıp, Rüstem'e atıldı. Rüstem onun meramını anladı. Bir adım geri çekildi ve rakibinin alnına vurdu, aynı zamanda Albert'in şiddetle öne atılması bu darbenin kuvvetini bir kat daha artırdı. O istem dışı olarak başını kollarıyla kapattı. Rüstem bütün kuvvetini

sağ eline verip, onun karnına vurdu. Pek kuvvetli ve iri gövdeli adamlarda olduğu gibi Albert ardına değil de öne yıkıldı. Hakem beşe kadar sayarken o sağ dizine dayanıp dinleniyordu. “Dokuz” dendiğinde fırlayıp kalktı.

Albert artık çok yaklaşıyor, yumruklarını gözleyerek dikkatlice yolluyordu. İkinci raund ikisini de yordu.

Albert kendi köşesindeki tabureye oturduğunda Viktor Romanoviç’in memnun yüzünü gördü, karşıdan Petya Amca’nın “Seni tanıyamıyorum.” dediğini, şimdi yeni ses tonuyla tekrarladığını işitti.

Rüstem urgana dayanıp, gözlerini yumup, başını ardına salarak rahatladı. Viktor Romanoviç onu yelledi, çok terlediğini görüp bir yudum limon sırası içirdi.

Gong çalınarak üçüncü raundun başladığı bildirildi. Rüstem’in midesi hep bulanıyor, bütün vücudunda kurşun gibi bir ağırlık duyuyordu. Albert’in kuvvetli yumrukları onu tez ayılttı.

Kendini mümkün olduğu kadar uzak tutmaya uğraşan Albert birden öne atılıp, Rüstem’in göğsüne öyle bir yumruk vurdu ki Rüstem sırtıyla ip hasırlara çarptı ve gene ayakta kaldı. Lâkin Albert böyle müsait bir vaziyeti kaçıracak acemilerden değildi. Rakibine vurup yerin dibine sokmak ister gibi şiddetle dövmeye başladı. Salondaki izleyicilerin gürültüsü bir perde daha yükseldi. Hakem keskin bir sesle “Ayrıl” dedi. Boksçular o an ayrıldı ve ringin ortasına gelip yeniden karşılaştılar. Fırsatı kaçırmak istemeyen Albert, derhâl hücumu geçti. Sonra birden şiddeti azaldı. Vurmak da istemiyor, kendini müdafaa etmek de. Rüstem bunu anladı ve “Kendini koru!” diye hırdadı. Albert sesini çıkarmadı. Bir saniye sonra, o durduğu yerde sırt üstü yıkıldı. Hakem saymaya başladı. Lâkin serilip yatan sporcu yerinden kıpırdamadı. Başta nöbetçi hekim, sonra Petya Amca koşup geldiler. “Ben onu tanıyamıyorum.” dedi çalıştırıcı bu sefer heyecanlı bir sesle.

Uçak, yerinden kalkarken Rüstem pencerenin perdesini çekip kalabalık istasyona baktı. Birçok kişi uçağa bakıp ellerini sallamakta. Demir

kürenin yanında duran uzun boylu biri yumruk salladı. Rüstem onun yanındaki alçak boylu, geniş sırtlı adamı tanıdı. O, birkaç kere şapkasını çıkarıp taktı. O yana bu yana yürüdü. Gözlerini güneşten eliyle koruyup uçağa baktı. Rüstem o anda Alisiya hakkında düşünmemeye çalıştı. Lâkin Alisiya çok yıllar önceki gibi, şiddetle ona doğru koşarak gelmekteydi. Rüstem çekilmek istedi, olmadı. O şiddetini azaltmadan koşarak gelip onun boynuna sarıldı.

Uçak güröldeyerek yerinden kalktı. Rüstem irkildi. Ona boyun eğmek istemeyen gözyaşları yüzünde ıslak yollar oluşturarak aşağı yuvarlandılar.

3.4. DEMİRCİNİN TEKLİFİ

— Evet! Öyle! Haydi, sevgililerimizi değiştirelim. Sen, Pötr, reddetme. Benim sevgilim, dersin, bir içim su. Görsen, ağzın açık kalır. Evet! İlk gördüğümde benim de ağzım açık kalmıştı.

Sonra, nasıl kapattın o açılan ağızını, diye sordu karşıdaki yatakta yatan Pötr Amca ve okuduğu kitabı komodinin üstüne koyup gözlüğünü çıkardı, sonra uflayıp ayaklarını sallandırıp oturdu. Başının altındaki yastığı alıp sırtına dayadı. Sonra, ben hazırım, der gibi karşısında bir o ayağına, bir bu ayağına basıp, kımıldayıp duran zayıfça gövdeli, beyaz çehreli adama baktı. Bu adam İrfan Demirci idi. Onun beyaz yanakları biraz göğermiş ve içine batmış, yuvarlak kara gözleri ise kendi çukurlarından atılıp çıkmak ister gibi dönüyorlar. Yüzünden akan dolgun ter sakalının altına gelip toplanıyor ve orada büyük bir damla oluşturduktan sonra sallanarak yere damlıyordu.

Sen ne sanıyorsun, dedi o Pötr Amca'ya keskin ve hırıltılı sesle. Benim sevgilim sana lâyük değil mi yoksa?

Pötr Amca karşısında duran adamı sert bakışlarla süzdü. Demirci çıplak ayaklarıyla de birine de diğerine basıp hep sallanıyor, uzun ve geniş iç çamaşırı her sallandığında yufka gibi sallanıyor, familyası da normalden daha büyük; ta karnı görünüyor, içine çökmüş göğsü üstündeki seyrek kılar artık

ağarmaya başlamış. O ağır ağır nefes alıyor ve üfler, inler gibi bir sesle hep söyleniyor:

— Sen Sultaniye'yi bilmiyorsun. Bilsen, benim teklifime çoktan razı olurdun, ahmak insan! Haydi değişelim!

Pötr Amca gür beyaz saçını silkeledi ve oldukça ciddî bir tavırla hem de sohbet arkadaşının gibi keskin sesle:

— Olmaz İrfan, dedi. Senin Sultaniye'n benim Ediliya'mın yanında bir şey değil. Evet, böyle söylediğim için bağışla. Ama gerçek bu. Ben Ediliya'yı ilk gördüğümde tek kelime konuşmadım. Anlıyor musun, sesim çıkmadı. O bana, size ne oldu, diye soruyor, ben ise balık gibi ağızımı açıp kapıyorum, amma sesim çıkmıyor. E, şöyle, onun önünde ses çıkarıp laf etmek, benim için bir edepsizlikti.

İrfan bir an ne diyeceğini bilmeyip, gözlerini açarak, o yana bu yana sallanıp durdu, sonra birden bağırdı:

— Sen biliyor musun, ben Sultaniye'yi ilk nerede gördüm? Bilmiyorsun! Plajda. E, Evpatoriya plajında. Orada binlerce çıplak kadın yatıyordu. Sahil, insan teni kıpkırmızı olmuş. Ben ise insanlara arkamı dönmüştüm. Amma Sultaniye'yi gördüğüm gibi vücuduma elektrik çarpmış gibi oldu.

— Biraz abartmıyor musun?. Elektrik çarpmasıymış. Plajda kadınların hepsi güzel görünür. Soyunduktan sonra... Pötr Amca sözünü bitirmeden yüzünü buruşturdu, elini salladı ve gözünün ucuyla bana baktı.

Ben kendi yatağımın üstünde bağdaş kurup oturuyorum, birazdan kavgaya dönecek olan bu sohbetin tek bir kelimesini bile kaçırmadan dinliyorum.

Pötr Amcanın bakışını kendime bir işaret kabul ettim ve derhâl, sohbe katıldım:

— Plajdaki tanışıklıktan her zaman edepsizlik kokusu gelir, diye bağırdım.

İrfan'ın sakalı altında salınıp duran su birikintisinden büyük bir damla süzülüp, sol ayağının baş parmağının üstüne düştü. Onun yüzü daha ziyade göğermiş, gözleri çukurları içinde parıl parıl yanıyor. Durduğu yerde hep yürüyor ve bizlere sinirle dik dik bakıyor.

— Sanki senin sevgiden haberin var, diye bağırıverdi. Sersem ihtiyar. Sevginin ne olduğunu bilmiş olsan, Ediliya'nı benim Sultaniye'ye değiştirdin. Ey, sana anlatmanın haceti yok. Ne de olsa anlamazsın.

O beklenilmedik bir şiddetle bana bakmaya başladı. Lâkin gözleri beni görmüyordu. Gene de ben bu manasız tartışmaya coşkuyla katılmaya ve gerekirse kendi sevgilimi var kuvvetimle savunmaya hazırlandım. İrfan gene karşısında diz çöküp oturan Petr Amca'ya baktı ve elini sallayarak:

— Plajdaki kadınların hepsi de güzel değil, diye bağırdı. Benim Sultaniye'm ise çıplak değildi. Üstünde mavi çizgili elbisesi vardı. E! Altın rengindeki saçlarını ise arsız rüzgâr savuruyor, masmavi gözlerinde mutluluk kıvılcımları parıltıyor, incecik kırmızı dudakları arasından inci gibi dişleri görünüyordu. Dersin, o bu dünyanın insanı değil. Böylelerine sadece sığınmak, tapınmak mümkün. Aptal, sen ne anlarsın?

... Kapıda hemşire göründü. O şırıngayı demir tabağa vurup ses çıkarttı. Sonra, Demirci iğneye, dedi.

İrfan durduğu yerde döndü -sakalı altındaki su birinkitisinden büyük bir damla damladı- kamburlaşmış, yorgun bir hâlde, yatağına gidip yattı. Yatağa çıkana kadar da bayağı uğraştı. Hemşire, Pötr Amca'ya minnettarlıkla baktı ve başını yavaşça salladı. Bana da bakar mı, diye bekledim. Lâkin öyle olmadı. Birçok hareketten sonra nihayet yatağına çıkıp kapaklanıp yatan İrfan'a döndü ve iğne yaptı. Hemşire giderken gene Pötr Amca'ya baktı ve başını salladı, sonra yavaş sesle: “Şimdi dinlenin. Hayırlı geceler.” dedi. Bu sözler hepimiz için olsa da o sadece Pötr Amca'ya bakıp söyledi ve benim tarafıma bakması yasak edilmiş gibi başını eğerek çıkıp gitti.

İrfan yüzükoyun yattığı şekilde uyuyakaldı. Saatlerce devam eden azap, nihayet, onu terk etti. Hemşire iğne yaptıktan sonra kıpırdamadı bile.

Pötr Amca inleyerek, duvar tarafına dönüp yattı ve biraz sonra o taraftan hafif bir horultu işitildi. Bu tartışmadan ikisi de yoruldu.

Yatağı gıcırdatmamaya çalışarak yerimden yavaşça kalktım ve ışığı söndürdüm. Oda bir anda karanlık içinde kaldı. Başını aşağı eğip, sert adımlarla çıkıp gelen hemşireyi hatırladım. Bana kırılmış olsa gerek. Umumen bu kadın milletini anlamak güç. Mutlu etmek için bir şey yapsan, inciniyorlar. Gündüz bana getirilen bir top çiçeği kimse yokken hemşirenin odasındaki sürahiye koymuştum. Onu mutlu etmek istedim. O ise yarım saat sonra bizim odamıza suratı asılmış bir şekilde girdi. O sırada Pötr Amca avluda geziniyordu, İrfan'ı ise konsültasyona götürmüşlerdi.

O öfkeyle “Senin çiçek taşıdığını başhekim görmüş, ilişkimizi herkesin bilmesini mi istiyorsun? İşte ben genç bir kızın başını döndürürüm diye övünüyor musun?” diye fısıldadı.

— Yok, ben...

— Söyledim de sana, halka açık hâlde beni tanımıyor gibi yap, diye. Benimle karşılaştığında öyle dik dik bakıyorsun ki, gidecek yer bulamıyorum. Kızlar da duysalar gerek...

— Neyi?..

— Manzura bana: “Dördüncü odadaki genç hasta iyidir umarım?” diye sordu. Ağız arıyor. “Bırak şunu, içini hastalık kaplamış. Genç görünse de çoktan ihtiyarlamış.” dedim.

O, gülerek:

— Niçin?

— Niçin olduğunu bilmiyorum.

— Gülnar, bu kadar gizlemeye hacet var mı? Dersin, bir cinayet işlemişiz?

— Sus. Şimdilik sen hastasın. Ben ise hemşireyim. Aramızda başka türlü laf da, münasebet de olamaz.

Sabahına Gülnar'ın yüzü güler gibiydi. Hepimize ilaç verdi. İrfan'la Pötr Amca'dan hâl hatır sordu. Pötr Amca başını sallayarak “İyiyim, sağ ol.” dedi. İrfan ise gür sesle “Sağ ol, kurtarıcım. Kendimi at gibi hissediyorum.” dedi ve biraz sonra ilâve etti. “Eh, şimdi beni biri görseydi, kim bilir nasıl mutlu olurdu!”

Biz onun kimi düşünerek bunu söylediğini bilsek de aldırmadık. İrfan o kişiyi sadece ağırları başladığında anıyordu.

Gülnar beklemediğim bir anda bana dönüp:

— Siz nasılsınız, dedi.

Ben bir an ne diyeceğimi bilemeyerek:

— Ne, dedim.

O, ey çaresiz insan, der gibi acıyarak yüzünü buruşturdu ve sert adımlarla çıkıp gitti.

İrfan'ın durumu iyi olduğu için hepimizin keyfi iyiydi. O akşamki iğneden sonra bambaşka biri oldu. Şimdi o gayretli, sağlam görünümlü, şen ve güzel bir adam. Hepimiz traş olduk, yüzümüzü yıkadık ve kahvaltıya gittik. Akşamki vakıayı üçümüz de unuttuk. İrfan Moskova'da Bauman Yüksek Teknik Enstitüsü'nde okuyan kardeşi hakkında konuşuyor, Pötr Amca her zamanki gibi dikkatle dinliyor, ben ise bir İrfan'ı dinliyorum bir kendi hayallerime dalıyorum.

İrfan'a bakan ihtiyar profesör, Pötr Amca'yla ikimizi çağırıp şöyle demişti: “Biz Demirci'yi ameliyatsız iyileştirmek istiyoruz. Lâkin ağrı kesici iğneleri de sıklaştırmak mümkün değil. Aksine, onların müddetini azar azar uzatmak gerek. Ağırları tuttuğunda o sertleşir, kabalaşır, sataşır. Lâkin böyle vakitlerde onun dikkatini çekip, vaktini geçirmesine yardım edin ki iğne sadece belirlenen vakitte yapılsın. Onun hâli gittikçe ağırlaşıyor, lâkin belli bir müddet sonra iyileşmeye başlar. Böylece, biz onun organizmasına hastalığa karşı savaşmak için gerekli şartları doğururuz -bize biraz vakit baktıktan

sonra ilâve etti- Eğer o size sıkıntı verecekse söyleyin, başka, tek kişilik odaya alırız. Lâkin tek başına daha zor olur.”

Böylece, biz, Pötr Amca'yla beraber bir haftadan beri İrfan'la iddialaşıyor, kavga ediyoruz.

Akşama kadar her şey iyiydi. Biz İrfan'la birkaç kere bilardo oynadık. Avluda gezindik. Lâkin günün ikinci yarısının başlamasıyla İrfan yavaş yavaş değişmeye başladı: ciddîleşti, sonra tamamen sustu. Biz de Pötr Amca'yla susuyoruz. Gün kavuştuktan sonra İrfan karnını tutup oda içinde o yana bu yana yürümeye başladı. Sonra soyunup yattı. Yattığı yerde hep dönüyor, inliyor, sövüyor, Allah'a yalvarıyor, sonra ona da sövüyor. Nihayet, dizlerini karnına yapıştırıp, yüzünü yastığa koydu ve bu hâlde bütün gövdesini sağa sola sallamaya başladı. İrfan karnındaki ağrıların oldukça arttığı vakitlerde böyle yapıyordu.

Pötr Amca bana göz attı. Ben onun bakışını anladım. İrfan'ın içindeki ağrılar dayanılmaz dereceye geliyordu. Artık o böyle yatamaz. Keskin sesle bağırır, yerinden hızla kalkar ve tamamen değişmiş bir hâlde ikimizden birine sevgililerimizi değiştirmeyi teklif eder. Bütün mesele onun hangimize teklif edeceğinde. Genellikle o Pötr Amca'ya teklif ediyor. Belki beni böyle bir sohbet için daha genç gördüğü ya da Pötr Amca'nın yatağı ona daha yakın olduğu ve ona yattığı yerden bile laf yetiştirmek mümkün olduğu içindir. Lâkin zavallı İrfan'ın da hakkını yemek istemem. O bana da birkaç kere teklif etti ve ben, zannımca, daha sonra Pötr Amca'nın dostâne bakışlarından anladığıma göre, kendimi değerli tuttum. İrfan kendi Sultaniye'sinin ilahî güzelliğini söyleyip tekrar ve tekrar övdüğünde, ben de ısrarla kendi sevgilimin epey genç olduğunu, güzel olduğunu ispat ettim. “Onun esmerî yüzü öyle cazibeli ki, ona saatlerce bakıp durmak mümkün. O buna izin versin yeter. Başka şey gerekmez!” diye bağırdım.

— Ey civciv, diye haykırdı o an İrfan. Senin sevgi hakkında konuşman için daha çok erken. Önceleri insanlar kırk yaşında evleniyor ve doğru

yapıyorlardı. Şimdi ise... Sen burnunu sürt önce. Aksi hâlde ona ben şimdi bir yumruk patlatırım, sonra lafını bilip konuşursun.

Ben de bağırmada, afakanlanmada ondan aşağı kalmadım: Sen sevginin lezzetini, tadını unutmuşsun, ihtiyarlayıp kalmışsın. Eğer benim Leylâ'mı bir kere görsen, dünyada aşk için yaşamanın ve savaşmanın mümkün olduğu büyük bir duygunun var olduğuna inanırsın.

Ben hemşire gelene dek dayandım ve İrfan'ın teklif ettiği gerginlikten bir dirhem bile çekilmedim.

İşte, bizim zavallı İrfan böyle. Ağrıları tuttuğunda kimseye acımıyor. Yanakları içine batıp gidiyor, gözleri soğuk ateşle parıldıyor, yüzü göğeriyo, sesi titriyo, yerinde sallanıyo ve göğüsünden derin nefesle beraber iniltiye, ah çekmeye benzer sesler çıkıyordu. Yüzünden akan ter, sakalında iri bulanık damlalara dönüp damlıyor. Durduğu yer daima ıslak oluyor. Tartışmanın sonunda sertleşiyor, kabalaşıyor, sohbet arkadaşına hakaret derecesine varıyor. Böyle vakitlerde, en mühimi, ona yüz vermemek, ondan aşağı kalmamak gerekiyor. Ve biz ondan aşağı kalmıyoruz.

Ortam son derece gerginleştğinde ve İrfan sohbet arkadaşıyla neredeyse kavga edecekken, eşikte tepsiye vurduğu enjektörle birlikte hemşirenin kurtarıcı sesi iştilir. Bundan sonra her şey biter. İğneden sonra İrfan bir daha kalkmaz ve biz de uyumaya başlarız.

İrfan birden keskin bir şekilde inledi, sonra tuhaf bir ses çıkardı ve şiddetle yerinden atıldı, biraz o yana, biraz bu yana baktıktan sonra ateş gibi parıldayan gözlerini büyütüp Pötr Amca'nın üstüne yürüdü.

— E? Şimdi! Haydi, sevgililerimizi değişiyoruz? Haydi!

— Yok, diye itiraz etti Pötr Amca ve teessüfle bana baktı. O bu bakışla, bu sefer de sen kenarda kaldın, demek istedi. “Yok, razı olamam. Benim Ediliya'm sadece beni seviyor. Sadece beni!” Bağırıp çağırdı. Sonra yumuşadı. “O bir tane, onun gibisi yok.”

— Öyle mi? Öyle mi? Sen benim Sultaniye'mi gördükten sonra Ediliya'nı unutursun. Benim Sultaniye'm benden on dört yaş küçük. O genç, güzel, en mühimi, sahtekârlık yapmayı bilmiyor. Bilmiyor. Böyle insanla yaşamak bir mutluluktur. E! Haydi değişelim?

— Sen ne diyorsun be İrfan? Bana öz Ediliya'mdan vazgeçmeyi mi teklif ediyorsun? Onla yaşamak mümkün, onla ölmek mümkün, lâkin ondan ayrılmak mümkün değil.

— Benim Sultaniye'yle nasıl tanıştığımı biliyor musun sen? Bilmiyorsun, e?! Öyleyse dinle. Dinle, anlatayım.

O, ayakları bataklık içine batıp kalmış gibi onları yavaşça kaldırıp basıyor ve bağırıp çağırarak anlatıyor. Sakalından gene iri damlalar damlıyor, yüzü göğerti ve bütün gövdesi titremeye başladı.

— Sen onunla nasıl tanıştın, hadi anlat, bakayım?

Ben, Pötr Amca'ya manalı bakış attım. İrfan, Sultaniye'yle nasıl tanıştığını bize çok defa anlatmıştı. Şimdi, Pötr Amca'nın bu sualinden sonra İrfan onun kasıtlı olarak sorduğunu anlayabilir. Bu taktirde tartışma anında kesilir. İrfan'ın iğne vaktine ise daha kırk beş dakika var.

— Biliyoruz, sen onunla Evpatoriya'da, plajda tanıştın. O kırmızı mayo giymiş, siyah gözlük takmış, çiçekli deniz şemsiyesinin gölgesinde yatıyor ve pepsi kola içiyordu...

İhtiyar kendi yanlışını vaktinde düzeltti ve tartışmayı daha da hararetlendirdi.

— Aptal insan. Ahmak desen de yeri var, dedi İrfan. Yüzünde gülmeye benzeyen fakat acınlı bir ifade meydana geldi. Sen çıldırdın mı? Onun gözlüğü yoktu. O şezlong almak için sırada duruyordu. Ah, ne günlerdi.

O bağırarak, boğulur gibi tutuk tutuk konuşuyordu. Sözlerinin hemen hemen hepsi hakaretten ibaretti. Yüzü toprak gibi göğermiş ve terden tamamen ıslanmıştı.

— Benim Ediliya'm bana...

— O şezlong almak için sırada duruyordu, diye haykırdı İrfan, sonra şaşılacak derecede yumuşak ve mülâyim bir sesle ilâve etti: Nazik vücudu haziran güneşinin kırmızı ışıklarıyla pençe pençe kızarmış, kendi de nurdan yapılmış gibi hafif... E, ben onu görmeden evvel sırada duranlara, tahta şezlong için bilet nerede satılıyor, diye sordum. Bana bitişikteki kulübeyi gösterdiler. Ben o kulübeye doğrulduğum sırada onu gördüm. Sıranın sonundan ikincisiydi. Onu görmemle durduğum yerde kalakalmam bir oldu. Aman Allah'ım, bu aklımdaki mi, yoksa düşümdeki mi? O an o da bana baktı ve "Siz kaç yaşındasınız?" diye sordu. Şaşıp kaldım. Yaşımı hatırlayamadım. Lâkin o bekliyor. Bana masmavi gözleriyle bakıp bekliyor. Nihayet, ben yaşımı hatırladım ve yüksek sesle, kırk, dedim. "Ne, kırk mı?" diye sordu o gene. "Bu kadar çok, ha?"

— Benim Ediliya'm bana derdi ki... Akıl yaşıta değil...

— Bu arada ben, diye bağırdı İrfan, fark ettim ki, sıradakiler bana garip garip bakıyorlar. O an kızın sesini tekrar işitdim: Size kaç yer lazım, diye sordu. Bu sefer benim sesim kayboldu. Sonra tekrar çıktı ve ben, bir, dedim. "118 numaralı tahta şezlongu kullanabilirsiniz. Ben ona bilet almıştım, lâkin kullanmayacağım. Kendime güzel şezlong alacağım". Ben teşekkür manasında başımı bir kere salladım ve sedirlerin sırasına doğru gittim. Denizin sesi başımın içinden çıkmış gibi geliyor. Ayaklarım titriyor, gözlerimi duman basıyor. Nihayet, ben 118 numaralı tahta şezlongu buldum ve bayağı vakte kadar üstüne oturmaya cesaret edemedim.

İrfan'ın nefesi daha çok tutulmaya başladı, sesi hırıltıyla geliyordu. Elleriyle karnını tutup eğilmiş hâlde, zar zor ayakta duruyordu. Şimdi onun sözünü kesmek ve biraz nefes almasına imkân vermek gerekiyordu.

— Sonra, ne olmuş, diye bağırdı Pötr Amca. Ağaç şezlonga oturmaya korkuyormuş. Belki, pek serttir. Öyleyse sen de şezlong alaydın. E, ben umumen plajdaki tanışmalara şüpheyile bakarım. Terbiyeli insanlar başka yerlerde tanışırlar.

Pötr Amca kararını kaçırdı. İrfan kuvvetli bir hücumla geçmek için derin nefes aldı ve yumruklarını sıkıp Pötr Amca'nın üstüne şiddetle yürüyerek, ne dedin, diye haykırdı. Bu anda kapı yanında ses işitildi ve hafif adımlarla hemşire içeri girdi.

— Yeter iddialaştığınız, dedi sakın sesle. Demirci, yerinize yatın.

İrfan tamamen kamburlaşmış, yanakları ve gözleri içine daha çok girmiş hâlde şaşkın gözlerle hemşireye bakakaldı. Sonra durduğu yerde yatağından tarafa döndü ve bataklık içinde yürür gibi ayaklarını sürüyerek, yatağının yanına vardı. Hemşire, o iğne için pozisyon alana dek bekledi. İğne yaptıktan sonra bize, hayırlı geceler, dedi ve ışığı söndürerek çıkıp gitti. Bu, başka bir hemşireydi. Benim Gülnar'ım yarın gelecek.

Sabaha kadar hiçbirimizden ses soluk çıkmadı. Sabah olduğunda bugün Pötr Amca'nın gideceği gün olduğunu hatırladık. Ben korkuyla akşamı düşündüm. İrfan'ın şimdi benden gayri sataşacağı kimsesi olmayacak. Ya ben de olmasam, saat ona kadar bile dayanamazsam, ne olur? İrfan'ın iğne vakti günde on dakika uzatılıyor ve bugün on buçuğa kadar dayanmak gerek.

Akşam yaklaştıkça benim rahatsızlığım da arttı. Saat yedi civarında Gülnar geldi. Üstümdeki ağırlığın yarısı inmiş gibi oldu. Gülnar haber alır ve gerekirse yardım eder.

İrfan dizlerini karnına çekip, başını puf yastığının içine sokup, yattığı yerde homurdana homurdana o yana bu yana sallanmaya başladığında yatağıma yerleşerek oturdum ve onun sevgililerimizi değiştirme teklifini reddetmeye hazırlandım.

Bekliyor olmama rağmen her şey apansız başlamış gibi geldi. İrfan yerinden şiddetle fırladı. Başta yanındaki boş yatağa baktı, sonra bana dikilip kaldı. Yüzü sersemlemiş insanın yüzüne benziyordu. Biraz sonra durduğu yerde yavaş yavaş tepinmeye başladı. Bu, içinde cehennem ağrılarının başladığını bildiriyordu. Yüzü o derecede değişti ki, beni korku bastı. Bayağı vakit durduğu yeri tekmeledikten sonra derin göğüs geçirdi ve ağır ağır inledi.

O başlamıyor, ben ise nasıl başlayacağımı bilmiyorum. Kapının aralığında Gülnar göründü ve suratını asıp, başla, diye fısıldadı.

Ben başlamaya hazırım, lâkin nereden başlayacağımı bilmiyorum. Normalde her zaman İrfan başlıyor, biz ise ona sadece itiraz ediyorduk. Böyle kolay oluyordu. Onun yüzüne bir kere daha baktım ve birden başlayıverdim.

— Benim sevgilim, bu benim hayatım. Ben onun güzel olup olmadığını bilmiyorum, lâkin onsuz yaşayamayacağımı biliyorum.

— Öyle ha, dedi İrfan keskin sesle.

— E, onsuz yaşamak mümkün değil, İrfan'ın lafa katılmasına sevinip tekrarladım: Onunlaysa iyi, o söylendiğinde, hatta bağırdığında bile iyi. Biliyor musun ben onu... Ben onu her zaman seviyorum.

— Öyle mi?

İrfan'ın beyni frenlenmiş olsa gerek ki, lafa katılmıyordu. Ona yardım etmeye karar verdim.

— Evet, seviyorum.

— Haydi değişelim, dedi o yalvaran sesle. O bende bir tane, o en yüce insan, o insanlar arasında yürüyen melek, haydi değişelim.

— İmkânı yok, mümkün olduğu kadar keskin bir sesle itiraz ettim. Kendi sevgilimi kaybetmek, benim için kendimi kaybetmekle birdir.

— Öyle mi, peki sen onunla nasıl tanıştın? Hadi anlat, nasıl tanıştın?

Uzun uzun düşünmeye, uydurmaya vakit yoktu.

— Biliyor musun ben onunla enstitüde okuyordum.

— Nasıl tanıştın?

İrfan kendi söylemesi gerekirken yeri tekmeleyerek, benden cevap bekliyor. Ben onun yüzüne bakmaya cesaret edemiyorum ve karşımda terden ıslanan çıplak ayaklarını görüyorum.

— Biz pamuk toplamaya gittiğimizde... Beraber pamuk topluyorduk.

— Sonra?

— Bir kere, akşamüstü, tarladan dönerken nehirden geçmek gerekti. Köprü uzaktaydı. Erkekler kızları kucaklayıp geçirdiler. Ben de kendi Leylâ'mı kucağıma aldım. Karanlıktı. Nehir ise derin ve geniş. Yüzü benim yüzüme dokunuyor. Birden, onun benim olduğunu anladım. Ebediyen.

— Sonra?

— Biliyor musun, onun için herhangi bir işi yapmaya kadir olduğumu anladım. Ben nehir bittikten sonra da onu kucağımdan indirmedim. Dünyanın öbür kenarına kadar götürmeye hazırdım... O geceyi tarlada geçirdik. O gece, bizim gecemiz oldu. O gece beraber olmaya karar verdik, ant, yemin ettik...

— E, anlaşılıyor, diye sözlerimi kesti İrfan, anlaşılıyor. Sen edepsiz ve ahlâksız bir adamsın. Seni iyice silmek gerek. Böyle sevilir mi, serseri?

— Sence nasıl sevmek gerek, diye bağırdım tartışmamızın nihayet başladığına sevinip. Ne, ona bakıp ibadet etmek mi gerekiyor yoksa?

— Evet. Evet. Sen onu sevmiyorsun. Ver onu bana, al benim Sultaniye'mi. O insanca sevmeyi biliyor. Sana da öğretir. Doğru, o Kiyev'de yaşıyor. Lâkin bunun ehemmiyeti yok. Görmek istesen, gidersin.

— İrfan, diye bağırdım. O mukaddes geceyi bekleyerek yirmi sekiz yıl yaşadım ve daha yüz yirmi sekiz yıl yaşamaya hazırım.

— Ahmak, diye hırıldadı İrfan. Gece için değil, gündüz için yaşamak gerek. Aydınlık için, karanlık için değil.

Ben çaresini bulduğum kadar ona itiraz etmeye başladım. İrfan da bağıırıyor, beni akla mantığa sığmayacak suçlarla suçluyor.

Kapıda Gülnar görüldüğünde benim hâlim de acınaklıydı. İrfan, hemşirenin geldiğini anladıktan sonra, durduğu yerde yavaş yavaş döndü ve

yatağına doğru gitti. İğneden sonra âdet edindiği gibi sessiz sedasız uykuya daldı.

Mecalim kalmamış bir hâlde yatağıma uzandım. Boğazım ağrıyor, ağzım kuruyor, göğsümde sancılar oluşuyordu, odanın içi sessizdi. O zaman Pötr Amca'yı hatırladım. Bundan kırk yıl evel, faşistler onun gözü önünde kurşunlamış Ediliya'sını, hemen hemen her gün, işte böyle ateşli bir münakaşada bu hatırayı korumak kolay olmamıştır.

Beyaz saçlı, sağlam vücutlu ihtiyarın yatağı üstünde bağdaş kurup oturduğunu tasavvur ettim. O, her zaman hükmedici gür ve ahenkli sesle konuşuyor. Onu sadece işte bu sesi için bile dinlemek ve hürmet etmek mümkün. Bence, böyle acayip bir sesle yalan söylemek ya da insana hakaret etmek mümkün değil.

— O zaman daha evlenememiştik, diyor o ses bana. Cengin başlamasıyla gitmem gerekti. Sivastopol'u koruduk. Sonra Kavkaz tarafına çekilirken gemimiz battı. Esir kampında kendime geldim. Kamp, şehir yakınındaydı. Hâlimiz pek acınaklı. Tarif edilemeyecek derecede acınaklı. Yemek, su vermiyorlar... hastalıklar... Ölülerini özellikle birkaç gün boyunca almıyorlar. Onlar da dirilerle yan yana yatıyorlar. Ediliya bize su, tuz, peksimet getiriyordu. Allah bilir bu yiyecekleri nereden buluyordu. Bir keresinde, muhafızların biri onu durdurmuş. Onu bir grup Musevi'yle bizim kampımıza attılar. Ben o zamanlarda onunla beraberdim. O zamandan beri benim gölgem yaşamakta... Şimdi, işte, kendim hissetmediğim hâlde, onu ilk defa sesli bir şekilde andım. Onun adı bana tuhaf geldi. Sen, Emir, daha gençsin, eğer seviyorsan, sevgine mukayet ol. Her dakikada, her saniyede. Hakiki sevgi kendini tamamiyle ona vermeni talep ediyor. Sevgisiz adam bomboştur.

E, ben seviyorum ve benim sevgilim yanı başımda. O daha demin bu odadaydı. Hakiki sevginin meydana gelmesi için hayatlarımızı birleştirmemiz gerekiyor. Hem öyle olur. Ben ondan hiçbir zaman ayrılmam.

Ortalık yatıştıktan sonra koridora çıktım. Orada, masanın ışığının aydınlığında Gülnar kitap okuyordu. Işığın kırmızı ışıkları onun yüzünde oynuyordu. Yüreğimi bir kıpırtı aldı. Onu her gördüğümde öyle olur. O, ayak seslerini işitip başını kaldırdı ve beni gördükten sonra okuduğu kitabı kapayıp masanın üstüne koydu. Yerinden yavaşça kalktı. Ben heyecanla adımlarımı sıklaştırdım. Ona ulaşmama bir adım kaldığında Gülnar elini göğsüme dokundurup beni durdurdu. Evet, hastanede bulunduğumuzu, onun nöbetçi hemşire, benim ise hasta olduğumu unutmamak gerekiyor.

— Demin sen Leylâ hakkında nasıl konuştun? Sesi soğuk ve kabaydı. Aman aman bülbül gibi şakıyorsun. İşte, çarpık bacaklı Leylâ değilmi o?

— Ben... Ben...

— Sen tek kelimeyle ahmaksın. O seni bırakmakla doğru yaptı. Ben zavallı, onun kalıntısına kapıldım. Mukaddes geceymiş. O geceyle yaşamaya devam et. O mukaddes geceden bu tarafa geçme.

— Sen ne söylüyorsun, dedim nihayet. Ben bunu uydurdum.

— Uydurmuşmuş. Leylâ bir delikanlının onu sudan alıp karşıya geçirdiğini ve sabaha kadar tarlada kaldıklarını anlatmıştı. O serseri senmişsin ya!..

— O ben değilim. Yok, benim, lâkin öyle değil...

— Sen kendi kendine hüküm çıkardın. Ben bu lafları duyduktan sonra, seni asla kendimin kabul edemem. Kabul edemem! İşitiyor musun? Evlendiğimiz takdirde bile sen benim için yabancı biri olarak kalırsın.

Benim içim de kötü oldu. Damarlarımdaki kan pıhtılaşmaya başlamış gibi vücudum dondu. Ben ne yaptım!

Sabahına İrfan'ın keyfi iyiydi. Benim hâlim ise acınaklı. Gece iyi uyuyamadım, ve şimdi başım zonklayarak ağrımakta. Dersin, biri onu acımadan çekiçlemekte. Bütün vücudum ezilmiş, yıpranmış gibi. Yattığım yerden kalkasım yok. Lâkin şen şakrak İrfan üstümdeki yorganı çekip aldı ve oldukça gür bir sesle kahvaltıya gitmek gerektiğini söyledi.

İster istemez kalktım.

— Sen ne yatıp kaldın, dedi gülerek.

Benim konuşasım gelmiyor, dün akşam pek çok laf ettiğimden şimdi bile yanaklarım ağrıyor. Kahvaltıdan sonra uyku ilacı içtim ve yatağıma uzandım. Dün akşam hakkında düşünmek bile istemiyorum. Ah, Leylâ, hatıran bile beni takip etmekte. Senden kaçıp kurtulmanın çaresi yok.

Ben uyandığımda Pötr Amca'nın yatağında toparlak yüzlü, kel kafalı, şişman bir adam sırtarak oturuyordu. Uyandığımı anlayarak, şen sesle kendini tanıştırdı:

— Kizyar! Bu benim ailem. Vadim Zauroviç. Ben sizi biliyorum. Dostunuz İrfan sizin hakkınızda çok acayip sözler söyledi. Aynı odaya düşmemizden gayet memnunum. Gayet!

— Bizim odaya gelmeniz pek iyi oldu, dedim samimiyetle.

Vadim Zauroviç, İlmî Tedkikat Enstitüsü'nde çalışıyormuş. Pötr Amca'ya alıştığım için onun yatağında başka birinin yayılıp oturması bana başta ters geldi. Evet, odamızdaki vaziyeti, İrfan'ın hâlini ve âdetini ona anlatmak gerek.

İrfan'ın içini mide şarbonu kemirmekte. Ona her akşam ağrı kesici ve uyutucu iğne yaparlar. İğnenin müddeti her gün on, on beş dakika uzatılıyor. Böylece, hastalığa karşı organizmanın tek başına savaşıması için şartlar doğuruluyor. Eğer bu savaşta organizma kazanırsa, İrfan şarbondan ameliyatsız kurtulacak. İrfan'ın, gitgide ağrısı iğnesiz yenme derecesine varması gerekiyor. Her akşam İrfan yerinden fırlayarak kalkar, sevgililerimizi değiştirmeyi teklif eder. O anlarda biz onun ağrılarınin dayanılmaz dereceye geldiğini ve artık yatmasının da, oturmasının da, susmasının da imkânı olmadığını anlarız. Vakti geçirmek için sadece konuşmak ve mümkün olduğu kadar ateşli hem de keskin laflar etmek gerektiğini anlıyoruz. Başını kar kaplamış, şimdi torunları ordu hizmetinde bulunan Pötr Amca bu adamın derdini az buçuk olsa da azaltmak için, onun dikkatini belli bir müddet başka tarafa çekmek için bir - bir buçuk saat boyunca onunla inatlaşıyor, uzun yıllar

boyunca yüreğinin derinliklerinde saklı duran mukaddes duygularını bu adamın hâlini bir süreliğine iyileştirmek için mücadele ediyordu. O, bu yaşında sevgilisi olduğunu söylemekten, anlatmaktan utanmıyor, aksine, gururlanıyor ve ısrarla savunuyor. Bununla kendi yürek yaralarını tazeliyor ve İrfan'ın ağrılarını bölüşüyordu. Ben de kenarda durmadım, evet. Mümkün olduğu kadar tartışmalara katıldım ve İrfan'la tartışmada Pötr Amca'dan aşağı kalmadım.

Vadim Zauroviç'in geldiği iyi oldu. Artık iki kişiyiz. Ben öğleden sonra, onu kenara çağırıp:

— Eğer akşam İrfan size sevgililerinizi değiştirmeyi teklif ederse, razı olmayın, dedim.

O başta “Uhu uhu!” diye güldü. Sonra yüzünde gülme ifadesiyle gözlerini büyütüp baktı. Tuhaf durum, adam hem sinirle dişlerini gösteriyor hem soru sorar gibi bakıyor.

O epey vakit bu hâlde durduktan sonra, ağzını yumdu ve birden ciddileşti.

— Neden? Benim sevgilim yok. Ben çoluklu çocuklu adamım. Siz ne konuşuyorsunuz, diye bağırdı.

Onun midesinde şarbon var, dedim ben mümkün olduğu kadar sakin bir sesle. Onun ağrıları dayanılmaz dereceye geldiğinde kendini koyacak yer bulamıyor. Böyle vakitlerde illa laflamak gerekiyor. Ne hakkında konuşulduğunun ehemmiyeti yok. En mühimi, durmadan, mümkün olduğu kadar keskin ve ciddi konuşmak ve lafın ardını kesmemek, İrfan'ı çokça ve kızgınca konuşturmak gerek. İşte, böylece biz onun dikkatini çekeriz.

Ya ağrı kesici iğne yapılmıyor mu, diye sordu Vadim Zauroviç.

— Evet, yapıyorlar, fakat katı kurallarla. İğne müddeti her seferinde on dakika uzatılıyor. Böylece, hekimler onu ameliyatsız iyileştirmek istiyorlar. Ameliyat yapmak tehlikeli, kalbi pek zayıfmış.

— A a, evet, anlaşılıyor. Psikoterapi diyorlar buna. Yeni usûl! Vadim Zauroviç işaret parmağını manalı manalı kaldırdı. Bu usul özellikle Şark memleketlerinde çok geniş bir alana yayılmıştır. Meşhur İbnî Sîna bile...

Ben onun Şark memleketlerinde psikoterapinin ehemmiyeti hakkındaki nutuğunu kesip, gene İrfan meselesine döndüm.

— İrfan hangi bir lafa başlarsa, bizim onu hemen devam ettirmemiz, genişletmemiz ve ateşli bir tartışmaya çevirmemiz gerekiyor. O ise, nedense her defasında sevgililerimizi değiştirmeyi teklif ediyor ve kendi Sultaniye'sini övmeye başlıyor. Sonra onunla değiştirmeyi teklif ediyor. Belki onun Sultaniye isimli tanıdığı hiçbir vakit olmamıştır. Belki onu kendi zihninde oluşturmuştur. Lâkin bunun ehemmiyeti yok. Siz değiştirmeye razı olmayın.

— Niçin böyle yapıyor?

— Bilmiyorum.

— Ben biliyorum. Buna tıp dilinde “nokta” diyorlarler.

— Nedir nokta?

— İnsanın aklı belli bir noktaya geldiğinde frenliyor, duruyor ve aynı şeyi sürekli tekrarlıyor. Bozuk plak gibi. Psikiyatride buna nokta derler.

Bu adamın İrfan hakkında böyle düşünmesi bana dokundu.

— Nokta değil, dedim sert sesle. Mide şarbonu. Sizin söylediğiniz noktanın işi değil. O çabuk düzelecek. Profesör söyledi.

— E, öyleyse, sevgi macerasıdır. Evet, anlaşılıyor, dedi o her şeyi bilen adam tavrıyla ve gene kıkırdayarak güldü. Onun tuhaf gülüşü tersime gitti. Ağzını geniş açıyor, yüzünü buruşturuyor ve “uhu-uhu” diye başını sallıyor. Gülüyor mu, öksürüyor mu, anlaşılmıyor. Gülmesini bitirdikten sonra gene ciddileşti. Bu adam her gülüşünden sonra ciddileşiyor. Herkesin bir sevdiği var. Bu kimi için eşi, kimi için ise... Derin göğüs geçirdi. Benim tanıdığım bir kız vardı. Evlenecektik. Bir kere bana onun çıplak resimini gösterdiler. Anadan doğma...

— Bunu akşam İrfan'a söylersiniz. O size sorar. Mutlaka sorar. Şimdi dinlenin.

Vadim Zauroviç'in kırılabilceği ihtimali canımı yakmıyor. Akşam İrfan'la tartışırken kendisini üstün tutsun yeter.

Akşam yemeğinden sonra, hastalar salondaki televizyonun karşısına toplandılar. Hokey maçı büyük heyecanla takip ediliyordu. Gürüldeşen, ah çeken adamlara katılıp gittiğimi anlamadım. Bir anda yanımda hemşire belirdi ve tez odanıza gidin, diye fısıldadı. Ben fırlayıp odaya gittim. İrfan odanın ortasında duruyor ve bir makama boyun eğmiş gibi duruyor ve durduğu yeri öfkeyle, şiddetle tekmeliyor, uğultuya benzer boğuk sesler çıkararak bağırıyor. Onun karşısında duran Vadim Zauroviç ise ellerini göğsüne koymuş bir hâlde bir şeyler anlatıyor.

— Ey, ben nereye geldim, diye bağırdı beni görmesiyle. Anlatın bana. Bende afakan hastalığı, taşikardi³⁴⁷!.. Ben derman bulmak için geldim. Burada ise beni maymuna çevirdiler. Hayır, lütfen, hayır. Ben hiçbir zaman maymun olmadım, olmam da. Alın dostunuzu, krtarın beni.

İrfan oflayarak bana döndü. Gözleri cam gibi katılaşmıştı. Yüzü ise yeşil perde çekilmiş gibi. Yarı açık ağzından anlaşılmayan hakaretler ve sesler çıkıyor hem de köpük akıyor. Ben, hemşire, diye bağırdım. O dakikada elinde tabak tutan hemşire geldi. İrfan'a derhâl ağrı kesici iğne yaptı ve yerine yatırdılar.

— Dostunuz tuhaf insanmış, dedi Vadim Zauroviç, İrfan sakinleştikten sonra "İyi, iyi, varsın, senin dediğin gibi olsun, değişelim. Sen yeter ki iyileş." diye yalvarıyorum, faydası olmuyor. Hep üstüme geliyor. Burası ne; hastane mi yoksa tımarhane mi?

— Ama ben size söylemiştim de?

³⁴⁷ **Kalbin atım hızının çeşitli nedenlerle artmasıdır.** Taşikardinin tanımı "kalp atım hızının 100 atım/dk sınırını aşması" olarak kullanılsa da bu limit, yaş gruplarına göre değişiklik gösterir.

— Birilerinin yükünü çekmek benim işim değil. Ben buraya devalanmak için geldim. Deneyinizi başka yerde yapın ya da beni başka odaya nakletsinler. Bu nasıl şey? Adamı maymun edip oynatıyorlar.

Bugün İrfan'a vaktinden bir buçuk saat evvel iğne yaptılar. İkinci gün yerinden kalkmadı. Ona yattığı yerde iğne yaptılar. Üçüncü gün parlak araba üstüne yatırıp, ameliyathaneye götürdüler. Ben arabanın ardından ameliyathanenin kapısına kadar gittim. İrfan gözlerini açmıyor, ses soluk çıkarmadan yatıyor. Ameliyathanenin kapısının yanında duran beyaz önlüklü sarışın kadın İrfan'ı görmesiyle heyecanlandı, arabacığın yanına koşarak geldi ve birden ağlamaya başladı. İrfan gözlerini açtı, kadını görünce azıcık başını kaldırdı, yüzünde ağlamaya benzer bir ifade belirdi. O zayıf, yumuşak ve oldukça ahenkli bir sesle:

— Sultaniye geldin mi, dedi. Sonra gerçekten güldü.

Arabacık Sultaniye'nin yanından geçip gittikten sonra, İrfan başını kaldırıp bağırdı:

— Sen burada dur, bir yere gitme. Ben şimdi...

SONUÇ

Ayder Osman'ın hikâyeleri, Özbekistan'da yaşamak zorunda bırakılan Kırım Tatar Türklerinin vatan Kırım'a dönmeden hemen önceki devirlerinde yazılmış olsa da gerek kendi dönemini gerekse tarihî sıkıntıları dile getirmektedir. Bu eserlerde Özbekistan'daki Kırım Türklerinin yaşadığı sıkıntıları görmek sansürün delinebildiği oranda mümkündür. Bugün içinden cımbızla çekilerek de ortaya çıkarılsa 2. Dünya Savaşı'nın yaşattığı yıkımı göstermesi bakımından bu hikâyeler değerlidir. Hikâyelerde yer alan karakter ve tiplerden, ele alınan sosyal meselelere kadar hemen her konuda gerçek hayatın izlerini bulmak mümkündür. Zaman ve mekân unsurları da, çok açık bir şekilde ifade edilmemekle birlikte, Kırım Türklerinin hayatlarından coğrafyalarından izler taşımaktadır.

Eserlerdeki şahıslar klasik Şark toplumlarına ait özellikleri taşıdıkları gibi yerel kültüre uymayacak hayatlarında eserlerde yer ettiğini söylemek mümkündür. Süleyman gibi kendini toplumdan soyutlamış şahıslarla birlikte Susanna ve Cemile gibi yerel özellikler gösteren ve aşkla, sevgiyle topluma karışan kişiler de mevcuttur.

Ayder Osman'ın eserlerinde ön planda olan daima iyiliktir. Bütün hikâyelerinde iyilik timsali kişiler vardır. O, dünyayı iyilik penceresinden görmektedir. Susanna, Veniamin Amca, Pötr Amca, Emir, Gülnar, Rüstem, doktorlar vd. dünyaya iyilik yapmak için gelmiş kişilerdir. Bu kişiler kimi zaman eserlerin ana karakteri kimi zaman yardımcı karakteridir fakat değişmeyen bir şey vardır. O da, iyiliklerin insanların hayatlarında önemli değişiklikler yaptığıdır. Yazar dünyayı iyiliklerle değiştirmeyi tasarlamaktadır. Bu yüzden ki neredeyse bütün kültürlerde vicdansız, duygusuz olarak anılan doktorları bile iyilikte birbiriyle yarışır bir şekilde eserlerine almıştır.

Sosyalist realizm, eserlerde az ya da çok kendine yer bulmaktadır. Özellikle Bizim Gemimiz hikâyesi, Sovyet sisteminin -bir Sovyet vatandaşına göre- hedefinin ne olduğunu, vatandaşın bu sisteme neden sadakatle bağlı kalması gerektiği ve Sovyet ordusunda savaşmanın ululuğu ile ilgili etkili

mesajlar vermektedir. Dünyayı kan gölüne çeviren bir sistemin, edebiyat vasıtasıyla vatandaşlarını nasıl da ikna edebileceğini gösteren önemli bir metindir. Elbette ki bu metinlerin içeriklerinde geçen bu kısımların Kırım Türkleri için hiçbir önemi ve değeri bulunmamaktadır. Bu kısımlar, eserlerin yayınlanmasının önündeki engeli kaldırmak için mecbur kalınan provakatif sözlerdir ve okuyan herkes bunların yazılma sebebini en az yazar kadar bilmektedir.

Çalışmamızda Ayder Osman'ın "Yıllar ve Dostlar-Hikâyeler" isimli eserinin 1981 Taşkent basımı orijinalinden faydalanılmıştır. Hikâyelerin içerisinden seçilen 4 tanesinde yapmış olduğumuz incelemede yazarın kullandığı dilin Rusça sözcükler ve bazı Kırım Tatarcasına ait sözcükler dışında dilinin Türkiye Türkçesine oldukça yakın olduğunu görmüş bulunmaktayız. Bu, bizleri gelecek adına umutlandıran, ortak Türkçenin en azından yakın komşularla gerçekleştirilebileceğini ümidini aşlamıştır. Bunun için genç Türkologlara, edebiyatçılara büyük görevler düşmektedir. Bu görevlerin başında Türkiye Türkçesine daha fazla yazar ve şair tanıtılması ve eserlerinin asıllarına çok müdahale edilmeden Türkiye'deki okuyuculara sunulmasıdır. Çünkü Türkçe tektir ve Türkler de öz kardeşler.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

ACAR, Kenan, **Kırımlı Bekir Sıdkı Çobanzâde** (Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı), TDK Yay., Ankara, 2011.

ASLANAPA, Oktay, **Kırım Türk Eserleri, Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle KIRIM**, Yeni Türkiye Yay., Ankara, Ocak 2003.

AYDINGÜN, Ayşegül-İsmail, **Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü Kimlik ve Kültürel Canlanma**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara, 2004.

BOZKURT, (ALTUĞ) Giray Saynur, **Hanlık Döneminde Kırım, Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle KIRIM**, Yeni Türkiye Yay., Ankara, Ocak 2003.

BOZKURT, Giray Saynur, **1905-1907 Yılları Rusya Müslümanlarının Siyasi Kimlik Arayışı**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2008.

DEVLET, Doç. Dr. Nadir, **İsmail Bey (Gaspıralı)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1988.

DEVLET, Nadir, **1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.

DEVLET, Nadir, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1999.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (Editör), **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yay., Ankara, 2007.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, **Makaleler, Dil-Destan-Tarih-Edebiyat**, Akçağ Yay., Ankara, 2007.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Akçağ Yay., Ankara, 1997.

ERKAN, Yrd. Doç. Dr. Süleyman, **Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., Trabzon, 1996.

FAZIL, Rıza, NAGAYEV, Safer, **Kırım Tatar Edebiyatı Tarihi-Kısa Bir Nazar**, Akmesit, 2001.

FISHER, Alan, **Kırım Tatarları**, Selenge Yay., İstanbul, 2009.

GÖKBİLGİN, Özalp, **1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığının Siyasi Durumu**, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara, 1973.

HABLEMİTOĞLU, Necip, **Çarlık Rusyasında Türk Kongreleri (1905-1917)**, Kırım Dergisi Yay., Ankara, 1997

HABLEMİTOĞLU, Necip, **Kırım'da Türk Soykırımı**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, Aralık 2002.

HAYIT, Baymirza, **Komünist Emperyalizmi Karşısında Türkistan**, Toprak Dergisi Yay., İstanbul, 1962.

HAYİT, Baymirza, **Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi**, TTK Yay., Ankara, 2004.

KAPLAN, Mehmet, **Hikaye Tahlilleri I, (Tanzimattan Cumhuriyete)**, Dergah Yay., İstanbul, 1992.

KAPLAN, Mehmet, **Şiir Tahlilleri**, Dergah Yay., İstanbul, 1988.

KAPLAN, Mehmet, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3, Tip Tahlilleri**, Dergah Yay., İstanbul, 1985.

KARAYEV, Yaşar, **Belli Başlı Dönemleri ve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı**, Yay. Haz: AKPINAR, Doç. Dr. Yavuz, Ahundzade ile Başlayan Estetik Hafıza: Azerbaycan Türk Uyanışı, Aktaran: ÇAĞIN, Sebahattin, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

KERİMÎ, Fatih, **Kırım'a Seyehat**, Yay. Haz.: Ataş, Hayri, IQ Yay., İstanbul, Ocak, 2004.

KIRIMER, Cafer Seydahmet, **Rus Tarihinin İnkılâba, Bolşevizme ve Cihan İnkılâbına Sürüklenmesi**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1948.

KIRIMER, Cafer Seydahmet, **Sovyet Cehenneminde Köylü ve İşçi Durumu**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1948.

KIRIMLI, Hakan, **Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2010.

KOCAKAPLAN, İsa, **Kırım'dan Londra'ya Cengiz Dağcı**, Damla Yayınevi, İstanbul, 1998.

KURNAZ, Cemâl, ÇELTİK, Hasan, **Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000.

MAKSUDOĞLU, Prof. Mehmed, **Kırım Türkleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2009.

ÖZCAN, Kemal, **Kırım Türklerinin Sürgünü ve Milli Mücadele Hareketi (1944-1991)**, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul, 2002.

ÖZCAN, Ömer, **Kırım Türklerinin Siyasi Önderi Cafer Seydahmet Kırimer Hayatı ve Eserleri**, Türk Ocakları Ankara Şubesi, Mart 2008.

ÖZDEM, Zeynep, **Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat**, TTK Yayınları, Ankara, 2010.

ÖZENBAŞLI, Dr. Ahmet, **Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Faciası**, İstanbul Türkçesine Çev: OTAR, İsmail, Kırım Halkbilim Araştırma Gençlik ve Spor Kulübü Derneği Yayınları, Ankara, 2004.

SAYDAM, Abdullah, **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, TTK Yayınları, Ankara, 2010.

SİNİAVSKİ, Andrei, **Sosyalist Realizm**, Çev.: S.Türker, Habora Kitabevi Yay., İstanbul, 1967.

ŞİMŞİR, Sebahattin, **Dünden Bugüne Türkistan'da Türkler**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul ,Ağustos 2009.

TOGAN, Ord. Prof. Zeki Velidi, **Türk Türkistan**, Toprak Dergisi Yayınları, İstanbul, 1960.

TÜRKOĞLU, İsmail, **Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketi Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000.

ÜLKÜSAL, Müstecip, **Kırım Yolunda Bir Ömür-Hatıralar**, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

ZELİNSKİ, K., **Sovyet Edebiyatı**, Çev.: Funda SAVAŞ, Konuk Yayınları, İstanbul, 1978.

ZİYAYEV, Hamid, **Türkistan'da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele**, Çev: Ayhan Çelikkbay, TTK Yayınları, Ankara, 2007.

MAKALELER:

AHUNOV, Azat, İsmail Bey Gasprinski: Rusya İmparatorluğu'nda bir "İnorodets"in Kaderi, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C: 2, S.2, Haziran 2005, s.7-18

AKÇOKRAKLI, Osman, Kırım Tatar Damgaları, **Emel Dergisi**, Mart-Nisan 1983, S.135 Özel Sayı, s.161-180

ALKIŞ, Ali, Kazan'ın İstilas ve Türk Birliği, Doğu Avrupa'da Egemenlik Mücadelesi, **1552 ve Sonrası: Kazan'ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s.21-26

ARABACI, Hacı Murat, 1783 Yılından Sonra Kırım Türklerinin Osmanlı Devleti İle Kültürel İlişkileri, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research**, Volume 1/2 Winter 2008, s.66-71

ARSLAN, Fazlı, Gazi Giray Han II ve Mûsikîşinaslığı, **II. Türkoloji Kongresi Bildirileri (22-24 Mayıs 2008)**, Akmesit

ASLANOV, Vagif, Doğumunun 100. Yılında Bekir Çobanzade, Çev: İMER, Gülbün, ÖZCAN, Ömer, **Emel Dergisi**, S.196, Mayıs-Haziran 1993

BAYDAR ERTANE, Arzu Sema, Şakir Selim'in Edebî Şahsiyetine Dair Notlar, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.47, Erzurum, 2012, s.57-74

BAYDAR ERTANE, Arzu Sema, Şakir Selim'in Şiirlerinde Vatan Sevgisi, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.32, Güz 2012, s.73-94

ÇAVUŞOĞLU, Halim, "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri, **Bilig**, Bahar /2007, S.41, s.123-154

ÇELİK, Dursun, XIX ve XX. Yüzyıllarda Azerbaycan, **Bilig**, S.3/ Güz 96, s.60-79

ÇERVONNAYA, Svetlana, Kırım Tatar Halkının Mukadderatı: Devlet ve Kültürün Geçmişi, Bugünkü Problemleri ve Geleceği, Çev: İ. Yıldırım-A. Mertol, **Emel Dergisi**, S.191, 1992

DEVLET, Nadir, "Lenin Bayrağı" Gazetesinin 25. Yılı ve Kırım Türk Kültürünün Bugünkü Durumu, **Emel Dergisi**, Mart-Nisan 1983, S.135 Özel Sayı, s.231-239

EMİRHANOV, Ravil, İsmail Gaspıralı ve Tatar Toplumunda Yenileşme Hareketi, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C:2, S.3, Eylül 2005, s.71-83

GÖMEÇ, Saadettin, Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/3, Spring 2009, s.1013-1023

HÜLAGU, Metin, Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Türk-Rus İlişkilerindeki Yeri, http://www.metinhulagu.com/images/dosyalar/20120302155532_0.pdf

İNALCIK, Halil, Doğu Avrupa'da Egemenlik Mücadelesi, **1552 ve Sonrası: Kazan'ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s.9-13

İSEN, Mustafa, Kırım Hanedanının Şairliği, **Bilig** S.15, Güz 2000, s.81-90

İSMAİLOV, Enver, İsmail Gaspıralı ve Türkistan Bölgesi, İsmail Bey Gaspıralı İçin, **Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları**, Ankara, 2004

KAPLAN, Mehmet, Şâir ve Kahraman Kırım Hanı Bora Gâzi Geray'ın İki Şiiri Üzerine, **Emel Dergisi**, Mart-Nisan 1983, S.135 Özel Sayı, s.97-105

KARADENİZ, Yılmaz, I. Hüsrev Dönemi'nde İpek Yolu Üzerinde Sasani-Göktürk Mücadelesi (531-579), **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:4, S.16, Kış 2011, s.207-214

KARASOY, Yakup, YAVUZ, Orhan, 17. Yüzyıl Saz Şâiri Âşık Ömer Üzerine Bazı Mülâhazalar, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.13, Bahar 2003, s.177-215

KARAŞ, Ertuğrul, Dilâver Osman, **Emel Dergisi**, S.192, Eylül-Ekim 1992

KARAŞ, Ertuğrul, Yunus Kandımov, **Emel Dergisi**, S.178, Mayıs-Haziran 1990, s.22-25

KARATAY, Zafer, 60. Doğum Yılında Yazar ve Şair Rıza Fazıl, **Emel Dergisi**, S.173, Temmuz-Ağustos 1989, s.29-31

KARATAY, Zafer, Kırım Türk Edebiyatından İki Portre, **Emel Dergisi**, S.170-171, Ocak-Şubat, Mart-Nisan 1989, s.44-48

KARATAY, Zafer, Milli Şehidimiz Numan Çelebi Cihan, **Emel Dergisi**, S.164, Ocak-Şubat 1988, s.11-14

KAYAN, Taner, Gazi Giray Han ve Müzisyenliği Üzerine Dr. Selahaddin İçli ile Bir Sohbet, **Emel Dergisi**, S.174, Eylül-Ekim 1989, s.27-28

KOÇ, Dinçer, Aşağı İdil Boyunda Hâkimiyet Mücadelesi ve Astarhan (Hacı Tarhan) Hanlığı, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies**, XII/1 (Yaz 2012), s.455-494

KÖKSAL, Hasan, Nasrettin Hoca Fıkralarının Mahalli Fıkralardan Ayırdedici Nitelikleri Üzerine, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S.I, İzmir 1996, s.25-41

KURNAZ, Cemal, ÇELTİK, Halil, Hanlık Dönemi Kırım Şairleri Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S.51, s.275-295

OSMANOV, Mirkasım, İsmail Bey Gaspıralı ve Doğu Türkistan'da Yeni Uygur Maarifçiliği, İsmail Bey Gaspıralı İçin, **Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları**, Ankara, 2004, s.

OTAR, İsmail, O.Akçokraklı'nın (Kırım Tatar Tamgaları) İsimli Kitabı Vesilesi ile Notlar, **Emel Dergisi**, Mart-Nisan 1983, S.135 Özel Sayı, s.

ÖZKAN, Nevzat, Kırım Tatar Türkçesinin Yayılma Alanları, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume**, 3/7 Fall 2008, s.524-554

SAVA, Işıl Işıktaş, 20. Yüzyıl Kırım Tatar Şiirinde Ant Etme Motifi, **Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, Yıl V, S.2, Temmuz 2013, s.1-13

ŞAHİNGÖZ, Mehmet, İsmail Bey Gaspıralı ve Salnâme-i Türkî Risalesi, İsmail Bey Gaspıralı İçin, **Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları**, Ankara, 2004, s.175-180

Şamil, Ali, Birleşik Türk-Tatar Devleti Yaratmak Uğrunda Şehit Olan Bekir Sıtkı Çobanzade, Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т. 25 (64), № 3, ч. 1.

T.C. Odesa Başkonsolosluğu Ticaret Ateşeliği, **Kırım Özerk Cumhuriyeti Bölge Raporu**, Şubat, 2012

TAMİR, Ferhat, İsmail Bey Gaspıralı'nın Kazak Aydınları Üzerindeki Tesiri, İsmail Bey Gaspıralı İçin, **Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları**, Ankara, 2004, s. 655-663

TEMİZKAN, Mehmet, Divan Edebiyatı ve Türk Dünyası, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies**, Cilt: V, S.1, Sayfa: 93-96, İZMİR 2005, s.93-95

TEMİZYÜREK, Fahri, Osmanlı Mekteplerinde Cedidcilik Hareketi ve Türk Dünyasına Yansımaları, **İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler**, TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 2003, s.71-80

TURAN, Ömer, İsmail Bey Gaspıralı'nın Bulgaristan'daki Faaliyetleri, İsmail Bey Gaspıralı İçin, **Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları**, Ankara, 2004, s.681-697

TÜRKMEN, Fikret, Osmanlı Döneminde Türk Mizahı, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S.IV, İzmir 2000, s.1-10

ÜLGEN, Erol, Kırmılı Şair Abdulla Lâtifzâde (1890-1938), **Emel Dergisi**, S.207, Mart-Nisan 1995, s.8-12

ÜŞENMEZ, Emek, Modern Kırım-Tatar Edebiyatında Âşık Ömer, **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/1 Winter 2012, s.2055-2065

YÜKSEL, Zühal, Gaspıralı ve Dil Birliği, **İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları Bildirileri**, TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 2003, s.28-37

YÜKSEL, Zühal, Kırım Tatar Millî Hareketi ve Hasan Sabri Ayvazov, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.13, Bahar 2003, s.421-434

YÜKSEL, Zühal, Rus İşgalinin Kırım Türklerinin Kültür ve İçtimai Müesseselerine Tesiri, **1552 ve Sonrası: Kazan'ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri-15 Ekim 2002**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s.59-68

YÜKSEL, Zühal, Tonğuç'un Dil ve Muhevâ Hususiyetleri, İsmail Bey Gaspıralı İçin, **Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları**, Ankara, 2004, s.185-196

ZAAT, İsmet, Tiyatromuzun Kısa Tarihçesi ve Kırım Tatar Tiyatrosunun Kurucusu İsmail Bey Gaspıralı, **İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler**, TÜRKSOY Yay., Ankara, 2003, s.176-180

Zaripova-Çetin Çulpan, Tatar Edebiyatının Gelişimi, **Akademik Bakış Dergisi**, Mayıs 2006, S.9, s.1-19

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ:

İslam Ansiklopedisi “Kırım”, IV. Cilt, İstanbul, 1955

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, C:13, Kırım Türk-Tatar Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999

SÖZLÜKLER

DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 1982.

KIRBAÇ, Dr. Selçuk, **Kırım-Tatar Atasözleri – Kırım Türkçesine Aktarı-Dil İncelemesi**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012